

XII. Révai mint kiadó Győrött 1786.

1. A Győrött tartózkodás tehát már harmadfél év alatt szintén megtermette keblében azon boszús érzelmeket, melyek őt épen tíz évvel ezelőtt Nagy-Károlyban oly sajnálatos meghasonlásba ejtették volt.¹⁾ Pedig mily igen különbözők valának itteni viszonyai! Mennyivel kevésbé korlátozó őt itt rendi szabályzata! Sőt hazafias célzatainak elősegítésére is meglehetősen mérvű jóakat mutatkozott.²⁾ De ezt figyelmetlenségével tetemesen lelohasztá.

Valóban jelentős pszichologiai adat ez újabbi katastróphája is az ő sajátos természetéről, mely oly nyomosan bizonyítja tévedékenységét a realis viszonyokkal szemben.

Váltig emlegeté Paintnerhez írt bizalmas leveleiben, hogy leginkább azért ragaszkodik a Győrött tartózkodáshoz, hogy „meghazudtolja a szomszédságból (Hédervárról) ellene keltett rágalmakat³⁾ s „mennél több jelekkel megmutathassa, hogy józan, jámbor viselkedű.“⁴⁾ S lám mily ellenkezőleg ütött ki föltett szándéka!

Nemcsak hogy nem sikerült előbbi ellenségeit megcáfolnia, hanem azonfölül még újabbakat is szerzett, még pedig azok közül is, kiket előbb jóakaróiu dicsért volt!⁵⁾

De az ő csökönös alanyiassága nagyon távol van attól, hogy ily baleredményeket önhibájának, már úgymint a realis viszonyok iránti figyelmetlenségének tudjon be.

Nem csekély adagát érezteti ez benne olyasminek, a mi a magas célokért küzdő tragikus hősöket néha kérlelhetetlenül lakoltatja a miatt, hogy teljesen elfoglalva eszményi célzataik nagy igényeinek érzetével, merőben ignorálják a környező viszonyok elutasíthatlan követelményeit.

1) L. Révai M. élete I. k. XIII. XIV. fejezet.

2) U. o. II. k. X. fejj. 8. §.

3) U. o. II. k. X. fejezet 6. §. a Paintnerhez 1785. jan. 20. kelt levelében.

4) U. o. XI. fejj. 2. §. a Paintnerhez 1785. nov. 15-én kelt levelében.

5) L. Révai M. élete II. k. IV. fejj. 7. §.

Az ilykép előidézett összeütközések közben vett sérelmeket aztán az érzékenyebb költői lelkek vagy csupán a sors méltatlankodásaiul panaszolják, vagy bárkit s bármit inkább vádolnak azokért, semmint önérzetes „én“-jüket, melyet szerfölött is azonosítanak eszményökkel.

2. Hősünk annak fontossága tudatában, a mit ő nemzete szellemi érdekében már eddig is tett s áldozott s még inkább annak érzetében, a mit azért tenni szándékozik, az újabb divatú bölcelet elvei szerint nagyon is illetékesnek hitte magát a társadalmi életbeli önállóságra. ha nem is épen teljesen függetlenre, de legalább olyanra, mely méltán igényelhet kivételességet még az őt fogadalmilag kötelező szabályzatok alól is. Hisz ilyeseket a korszellem tágueltsága különben is tetemesen lazít vala már amott a nyugati szomszédságban; sőt épen az autokrata fejedelem irányzata ösztönöz azoknak mindinkábbi szét-ernyesztésére.¹⁾

Túlnyomólag költőies lelkületű bajnokunk egyébiránt is nem kis mérvben szíta magába Bécsben a német „Kraftgenie“-ség és „Starkgeisterei“-féle áramlatot, valamint a josephinistikus szabadelvűsködés lehet is. — Miért ne követhetné ő, — gondolá magában, — ily elkülönült helyzetében tetszése szerint az ő saját kényét, sőt költői szeszélyeit is? Kinek mi köze hozzá?

Rájnis meg egy két szabadelvű barátja persze hogy nem akadtak fönn ilyesmin. De bezzeg találkoztak ám mások, még pedig nem kevesen, kik az ő külözködő, „phantasta“-féle könnyelműskedését élesebben szemügyre vették s egybevetve azt jövedelmetlen, sőt többnyire passiv minőségű anyagi állapotával, oly aggodalmas jelenségnek találták, mely compromittálja nem csak őt egyénileg, hanem egyúttal az egyházi rendet is, mely egyébként büszkén nevezhetné őt övének s mint díszére válót nem csak collegiális szívessegből, segitné elő, hanem erkölcsileg is tartoznék azt tenni kettős köteleességből.

Ámde a testületi viszonyokból annyira kifejtekező és a részokról helytelenített irány felé eléggé nyíltan vonzódohoz hogyan tanusíthatnának rokonszenves bizalmat ily válságos időszakban?

Mert tudni való már csak azokból is, a miket a hazánkbeli egyházi és állami viszonyoknak ez idétti visszásságáról érintettünk, mily hathatós indító okok ösztönözhatték ekkoron az egyházi hatóságokat arra, hogy — a széltében lábra kapott szabadosság ellenében — a társadalmi rend ótalmazására hivatott tanító egyház tag-

¹⁾ II. József tartózkodás nélkül folytatván egyházügyi átalakítását ez évben oszlatta szét a paulinusokat (I. II. József leirata a m. k. helyt. t.-hoz 1786. febr. 7.) és a benedictinusokat (I. Pannonhalmi Sz. Benedekrendiek névtára 1880. 78. l. és Szöllősy Károly, „Szerzetesrendek tört. rajza Arad. 1878“ 72. 132. l.) — A piarista rendet pedig szervezetbontó rendeleteivel hathatósan teregeté a feloszlítás felé. — Erről odább részletesebben is szöfünk.

jaival minél inkább megszíveltessék a fegyelmi szabályzataihoz való ragaszkodást.

3. Révai az ő költői szempontjából vélekedve, nem tartotta azt oly igen gáncsolhatónak, a mi a komolyabb egyházi férfiak előtt — a jelzett viszonyokhoz képest — az ő világias viselkedésében annyira szemet szuró vala. — Neki az efféle külső dolog már valami „res adiaphora“-féle lényegtelenységnek tetszett az ő hazafias törekvéseinek fontosságához képest. Künn tartózkodása folytán megszokta volt a német papok kényelmesebb öltözetét és a bécsi fesztelenebb életmódot.

E szerint tehát, úgy látszott neki, hogy azon csak a gyöngébb elméjű töprengők akadhatnak fön, és hogy olyasmiert inkább csak egy két agyarkodó irigye a volt-jezuiták közül ¹⁾ kelthette elene a győri papságban azt az elidegenülést, mely aztán némelyekben türelmetlenebb ellenszenvvé fokozódott, sőt, — mint b. Orczy Lőrinchez írt leveleiben ²⁾ panasolja, — üldözéssé is fajult, úgy annyira, hogy a miatt kénytelennek érezte magát „előlok (Pozsonyba vonulva) kitérni, hogy az őt egészen megrontani törekvő roszakaratú Loyolisták miatt dolgában ne hátráltassék.“ ³⁾ Sőt „mintegy számkivetésbe küldetett“-nek tartja magát, amint ezt a b. Orczyhoz jun. 23. (1787)k. levelében panasolja. ⁴⁾

Ezt előzőleg pedig már jóval előbb ⁵⁾ némely más „rosz hazafiak is ⁶⁾ keleptzébe keverték őt, gonoszul magyarázván szép és ártalmatlan szándékát a magyar poetáknak kiadások eránt; de ezek keleptzéből a Felség előtt eléggé kifejtette magát.“ ⁷⁾

4. Hősünk e panaszai — a főtebb érintett viszonyokat számba nem vevő elfogultsággal tekintve — eléggé alkalmasak lehetnek arra, hogy iránta érzékeny részvétet keltsenek. S kétségkívül elég dúsan kamatozó tőkétől szolgálhatnának ma valamely „szenzációs“ elbeszélés episodjaként. — Nem mondható ugyanis, hogy valószínűség nélkül szükkölködnek. — Ámde történeti érvényességre nem jogosíthatók. Tényleges alaposságuk bebizonyítására nincsenek eléggé nyomós adataink.

Pedig bajnokunknak az ilyésekben észlelhető többszöri téve-

¹⁾ Mint a későbbi leveleiben nyilatkozó ellenszenvéből kivehető, e vádja leginkább Balogh Sándorra és Szerdahelyi Györgyre látszik vonatkozni. (Ezek ismertetését. I. Stoeger Joann. „Scriptores Societatis Jesu. Viennae. 1856.“ — Wurzbach Const. „Biographisches Lexicon“ában. — Szerdahelyi György irodalmi műveiről I. Fejér György „Historia Universitatis Hung. Literaria. Budae 1835.“ 121. l.)

²⁾ L. közölve Szilágyi Istvántól a „Figyelő“ XIII. kötetében.

³⁾ U. o. I. 313. a b. Orczy Lőrinchez 1787. május 1. k. levelét.

⁴⁾ U. o. 315. l.

⁵⁾ Már az 1785. dec. 25. Paintnerhez k. levelében említi, hogy az előfizetési pénzt gyűjtőtől rem akarta elfogadni „ob illum praetensae Prohibitio nis metum“ (I. XI. fejezet 5. §.)

⁶⁾ Mint az odábbiakból kivehető, e panaszja némely főrendiekre vonatkozik.

⁷⁾ L. a b. Orczy L. 1787. máj. 1. k. levelét u. o.

déseivel és a balhírekre könnyen építő gyanakodásával szemben nagyon is szükséges, hogy balhiedelmiségének kellő reductiója végett, minél több oldalú s lehetőleg biztos tanuságokkal ellátva, bíráló figyelemmel kutassuk az ő panaszainak alapját, annál is inkább, mint-hogy azokra az ő egyébkori nyilatkozataiból is jelentékeny cáfolat áll előnk.

Történt-e ellene valóban följelentés némely főrendiek részéről, hogy gyűjteményes kiadási vállalata letiltassék: kellő bizonyíték hiányában függő kérdés marad. Hisz' e hiedelmét — maga sem fejt ki világosabban, még bizalmasaihoz írt leveleiben sem.

Lehet, hogy csak is a censurai hivatal akadékoskodása következtében informálták őt Bécsből olyképen, hogy e hazafias szándékát előkelő honosai ellenzik, kiket e szerint nem ok nélkül nevezhetett rossz hazafiaknak, a minthogy maga is tapasztalt némely főbekben olyas nevezetre érdemes sivár-lelkűséget. E tapasztalatát el is mondja b. Orczy Lőrinchez 1787. máj. 1-én írt levelében. ¹⁾

Hogy Révai a fejedelemhez is folyamodott vállalatának jóváhagyásáért, azt jelzi az előkelőbb főurakhoz intézett segedelem-kérvő levelében is. ²⁾ De tehette azt azon okból is, hogy érvesebben cáfolhassa meg azon „nagyok“ ürügyölését, kik a dedicatiót azért vonakodtak tőle elfogadni, mert olyasmivel „sértenék az udvart.“ ³⁾ — Hisz ezek lefőzése végett tette később azt is, hogy Christina főhercegnőhöz folyamodott a neki dedicálhatás engedélyeért. ⁴⁾

A győri papság elleni panaszára nézve szintén nincsenek eléggé megokoló érvek. — Mentetőzéseiben is benn rejlik az ellene szóló vád lényege, csakhogy az ő felfogása szerint már jó formán meghigítva. — Rámondhatni, hogy „excusando se incusat.“

Szerinte „nehány Loyolista ingerelte föl ellene a győri papságot — és pedig — csak azért egyedül — u. m. — hogy nem úgy vélekedem mint ők, nem úgy áhitatóskodom, képmutató buzgósággal, nem úgy járok. — Egészen meg akartak rontani, szinte előljárom előtt is, ⁵⁾ ha ez a jámbor nem ismerte volna jobban

¹⁾ „Boszankodhatom — u. m. — rajta, mit nem tesz a főrend. A német nyelvet a deák helyett parancsolta az udvar, s ezek ezzel mind azt hiszik, hogy tiltja a magyart is. Voltam, személyem szerint szemtelenkedtem szinte, egynehány nagyoknál, kértem a dedicatiora engedelmet. Isten menten meg, úgy mondják reá, most kivált, az udvart sértenők meg, mintha egyenesen akarata ellen tennénk, a magyar nyelvet ápolgatva.“ (l. „Figyelő“ XIII. 313. l.)

²⁾ L. főtebb a XI. fejezet 9. §-ban a gr. Károlyi Antalhoz s b. Orczy Lőrinc-hoz intézett folyamodó levelét (1786. jan. 23-ról), melynek végsősorában ezt írja: „ — a Bétsi Könyv ítélő Tiztségnek helybenn hagyásához a Felségnek is Kegyelmes Engedelmé hozzá járulván, erre a kinyomatatásra újonabban fel bátorítottam.“

³⁾ L. b. Orczy Lőrinchez 1787. máj. 1. k. levelét. Figyelő XIII.

⁴⁾ U. o. és a következőkben.

⁵⁾ Schogg Kristófnak Königsacker Cal. J. főnökhöz intézett leveléből (l. főtebb idézve a XI. fejezetben 231. l.) nem vehető ki megrontási szándék.

másoknál alattavalóját s nem tudta volna több szomorú tapasztalásokból, hogy mi gonosz akaratúak a Loyolisták.¹⁾

5. Révai úgy hitte s tán nem alaptalanul, hogy efféle érzékeny ömlengése kívánatának megnyerőbb érveül fog szolgálni Orczy Lőrinc előtt, ki — mint egykori dalia s ekkoron meglehetősen josephinistikus szellemben philosopháló²⁾ poeta — bizonyára[engedékenyebb szempontból tekintette ügyét, semmint a minőből azt az egyházi hatóságnak különösen ez idétt tekintenie kellett.

Egyházas gondolkozásuak az oly nyilatkozatból, minőt Révai főntebbi sorai tartalmaznak, még ma is meglehetősen kiérezhetik, hogy biz' az lényege szerint csakugyan magában foglalja annak akaratlanul is bevallását, a miről vádoltatott. — Avval a „nem úgy vélekedéssel“ — bármily enyhén, — még is némi heterodoxiát vall.³⁾

S ilyesfélének már előbb is eléggé fölismerhető jeleit adta a M. Hírmondó írása közben is.

Erről az eltérő gondolkodásmódjáról aztán mind nyiltabb vallomást tesz ő a b. Orczyhoz utóbb írt leveleiben,⁴⁾ valamint némely ez idétt kelt irataiban, melyeket részben napvilágra is juttatott.⁵⁾

Szókimondó létére kétségkívül hallatta ő ily szellemű nézeteket Győrött több olyanal, kik azokon méltán megütköztek, sőt eléggé jelezte ezen elűtő gondolkodását felöltő viseletével is. Így provocálta a bírálóból figyelmet maga iránt nem csak a klerus, hanem a hívó nép részéről is, mely aztán megintetését s utóbb elrendeltetésének kívánatát vonta maga után olykép, a mint főntebb Schogg Kristóf levelének tartalmából látók.

Ennyiből áll sajátképen azon üldöztetés, melyet oly keserűen panaszol s melyért annyira boszús kifakadást hallat még tovább is.

Mily szertelen lehetett hősünk ekkori fölháborodása: — a következményekből eléggé szomorúan élénk sötétlik.

A Szalay Ráfától elkért s magánál tartott levélre⁶⁾ zordon szövegű önigazolást vagy inkább keserűen megtorló philipikka-félt írt össze s azt Győrből távoztakor a püspök-helyetteshez küldötte.⁷⁾

¹⁾ Ezen indiscret nyilatkozat önvádkép esik reá vissza, úgymint ki főntebb idézett vallomása szerint is (I. Révai élete II. k. IV. fej. 7. §.) sok jó akaratot tapasztalt a Jézus-társaság egykori tagjaitól. —

²⁾ Erről nyomós tanuságul szólnak némely közrebocsátott művei is, még inkább némely bizalmas levelei. Ilyesekről egyébűtt lesz alkalmunk említést tehetni.

³⁾ Mily érzékenyen sérthette pedig az ilyen másfelé gravitálás ekkoron a klerus komolyabb elvű tagjait, kiészlelhető a főntebb jelzett korviszonyokból.

⁴⁾ L. ezeket közölve Szilágyi Istvántól a „Figyelő“ XIII. kötetében.

⁵⁾ Rólok az odábbiakban részletesebben szólandunk.

⁶⁾ Így jutott az egyéb iratai közt a m. n. Muzeumba.

⁷⁾ Ertesülésem szerint az még néhány év előtt meg volt a győri káptalani levéltárban, de most már nem lelhető.

Ebben szerfölötti indulatossággal kelt ki mindazok ellen, kiket agyarkodó irigyeinek s ellenségeinek gyanított. ¹⁾

De még ezzel sem érezte bosszúságát eléggé lehűtve.

E huzamosb ideig forrongó szenvedélyének többé kevésbbé epés kifakadásaira helyenként s időnként reflectálnunk kellend, s így elég alkalmat nyerünk azoknak a tényleges viszonyokkal való egybevetés általi mérlegezésére.

6. Itt a közelebbről történtek egy másik motivumát kell még figyelembe vennünk.

Abban a Schogg levelében fölemlítették a „populi offensio“ is. — Vajon van-e ennek valami alapja, vagy csupán tárgytalan állítás s tán csak is az ármánykodó föladók koholmánya? Oly kiméletesen van ez ott említve, mintha csak is azt akarná a püspök-helyettes jelezni, hogy a jövőre nézve olyasmitől is tarthatni.

Pedig e gyöngéden sejtetett pontra ugyancsak nyomós érvű bizonyítékot nyújt maga Révai egy az ő magyar Múzájának nem valami büszkeségére válható szüleményével, melyben archilochosi keserűséggel telt „mérges iambust“ zúdit „a nyelvesskedő győri asszonyok ellen.“

Alig hinnők, hogy a honosainak ízlése finomítására ép ekkor oly serényen törekvő Révaitól származhatott a közönséges piaci (nem római forumi) eloquentiának jambusokba szedett ily szertelen paradigmája, ha mindenkép nem bizonyulna rá a szerzői hátrányos érdem.

Sajátkezűleg igen gondosan írva, az 1787-diki év-adattal jelezve e fölirattal: „Mérges jambus a győri asszonyok ellen“ ott van az az „Amalthea“-ba ²⁾ szánt dolgozatai között.

A benne kifejezett hangulat nagyon közel rokon avval, mely egy némely ez idétti iratában nyilatkozik, mint erről odább szólandunk.

Vajon mi okból kelt ez? Csupán csak költői kedvtelésből, ad imitationem Blumauer, vagy más hason szelleműek nyomán, kik a Wielandféle iskola túlhajtásával tetszelegtek s Bécsben ekkor nagyon kapóra jöttek? Az aljasult ízlés napi hőseivel akart-e vetélykedni, hogy ily genre-ben is kimutassa képességét?

Argumentuma nagyon rá vall, hogy ez az ő ép ekkortáji kedélyháborgásaiból forrt ki úgy egyöntetűleg, a mint az felzúdult vala. Ama nyers, sőt vad természetesség, mely iránt némi cultust is gerjesztett volt a „genie“-ség időszaka, jogosultnak vélt ilyest. S hősünk Bécsben ily salakos áramlat befolyásától sem maradt menten, sőt tanulmányozgatta ott azt a mestert is, ki a „tout genre est bon hors l' ennuyeux“-féle tág elvet hangoztatá. Írásbeli jegyzeteiből látható ez.

¹⁾ Ilyesmit jelez a b. Orczyhoz írt leveleinek egyikében is, miről odább lesz szó.

²⁾ M. n. Múzeum. Révai Miscell. IV. k. — E vállalatáról odább tüzetesebben szólunk.

Mint hogy magyar múzája e szörnyszülöttjének feje mintegy curiosum gyanánt már a nyilvánosságra jutott, habár nem örömet, de a mondottak s mondandók megokolása érdekében főlemlitem itt is mint ezidétti szellemi aberratiojának mutatványát.

Azt azonban még sem tarthatom ildomosnak, hogy hősünk pathetikus hangulatának efféle furiosus kifakadása a szöveg keretében foglaljon helyet. ¹⁾ Elég baj, ha csak a jegyzeti sorokban kell is idézni, mint ellene szomorítólag bizonyító tanuságot. ²⁾

Jól mondja róla Bánóczy, hogy „nincs visszatetszőbb rímbe szedett átkozódásnál.“ ³⁾

7. Emelkedett szellemnek, mely épen arra tör, hogy nemzete izlését nemesítse, ⁴⁾ vehető-e az normalis állapotául, melyben efféle póriás szidalmakat ömleszt kebléből? A tárgyilag elbeszélő költő vagy drámaíró is, ha célját nem téveszti szem elől, óvakodva mondat aljas szitkokat még a legalsóbb rendű szereplőkkel is. ⁵⁾ — Itt pedig hősünk subiectív indulatának ad kifejezést. De meg is lakol efféle epéskedéséért busásan. —

Valóban súlyosan bűnhődik ilyenmű delictumaiért, még pedig nem csak akkorban, hanem utólag is. — Lám egy évszázad mulva is mily elítélőleg rávall az!

Akkoron ennek kétségkívül csak is bajnövelő hatása lehetett, ha úgy félig meddig jutott is az érdeketek vagy egyébként ellen-szenvesek tudomására. Pedig az ilyenféle hangulatától nagyon is kitelhetett, hogy féktelen haragjának ennyire felforrott mérgét boszúállásul legott éreztesse elleneseivel. Sőt alig hihető, hogy e szapuló verseket a megírás után fiókja rejtekébe zárta volna. Hirte-lenkedő természete gyors elbánásra tüzelte őt ilyesekben.

S ezzel valóban nagyon is igazolja a püspök-helyettes aggodalmának alaposágát. Méltán feddhetete volna ez őt ily intéssel is: „Tu, quid ego et populus mecum desideret, audi.“ A tény valóságához képest tehát annak jelzését Schogg levelében még aránylag igen is szelidnek mondhatni.

¹⁾ Habár nyomósabb ok készlet főlemlítésére, mint Bánóczyt, ki szövege közben ily mentekezéssel idézi annak bekezdő sorait: „De talán hősünk képe nek teljesebbé tételével menthetjük ízlés elleni vétségünket.“ (L. „Révai M. élete s munkái“ 135. l.)

²⁾ Im így szól annak első strophája:

„Ti bőrharangok, hírt szedő s hordó tsodák,
Embert nevébenn mardosó kutyák!
Nektek kiáltok: ti fehér nép motskai,
Ti undorító sunda rút banyák.“

Ugyanez a végső strophája is. S ez még a legszelidebb része az egésznek. A közbenső versek épen közölhetetlenek.

³⁾ l. i. m. 135. l.

⁴⁾ L. Révai M. élete II. k. X. fejezet 13. §.

⁵⁾ Shakespearenek, Schillernek s más nagy elméknek is méltán kijutott ilyesekért a komolyabb kritika részéről.

Utólag pedig ez a sajnos tanuság még annak is bővebb megvilágosítását adja, hogy mikép elegyedhetett a mi fellengős eszményű bajnokunk a Viczay-ház cselédeivel is oly izetlenségekbe, melyek neki aztán annyi bajt s kisebbitést okoztak.

A psycholog olvasó mindezekből meglehetősen kiészlelheti hősünk jellemének árnyoldalát, melyet egyébiránt sűrű panaszkodásaival maga is eléggé pellengérez.

Olyanok irányában, kiket ily leforrzás illethet, valóban más bánásmódot tanácsol a józan okosság. Neki bizonyára tudnia kellett oly bő tanultsága szerint azt az ismeretes latin közmondást:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,
Vincor, seu vincor, semper ego maculor.*

Annál nagyobb a baj, ha — mint igen valószínű, — azok az ily drastice szidalmazott anyókák tán épen azért hordozták meg nyelvökön, mert helytelenítették benne azt, a miért a komolyabb férfiak is kifogásolták viseletét. — S így biz ő avval a költőies philosophuskodásával eléggé megjárta épen ott, hol az előbbi rágalmozásokat akarta tetteleg megcáfolni.

Csodálható-e, ha a ki- és mi-létéről így megfélekedező irányában olyatén föllépés is történt, mint a minőt a föntebbi hivatalos minőségű, de valóban kiméletes levelek jeleznek? —

8. Nagy ideje volna már, hogy hősünk realis viszontagságainak ily búsító tüneményeitől elfordulva, eszményi célzatainak vizagsztaló jelenségei felé tekintsünk.

Azonban e tekintetben még jóval inkább fokozódik sajnálkozásunk, hogy hazafias szép szándékainak is oly fölös hátráltatását okozta ama szertelenkedéseivel, holott annyira „körmére égett“ vala már ismételt nyilvános ígéreteinek beváltása.¹⁾

Maga is panaszkolja utóbb b. Orczyhoz 1787. máj. 1. írt levelében, hogy „ez a háború (illetőleg háborgás, melyet maga okozott és fokozott²⁾ csak is az ő részéről folytatott háborúvá), elég nagy kárt okozott neki.“³⁾ — Valóban nagyot, sokkal nagyobbbat semmint ekkor képzelhette. Láttatni fogja azt a következmény.

A kedélyháborgás izgalmai által szerzett nyugtalanság magában is eléggé kínos állapot lehetett ideges természetének. E mellett pedig tetemes ártalmát tapasztalhatta mind abban, a mit oly hatalmas motivumul tekint vala.

Hisz már ezen év elején (1786. febr. 5.) eléggé nyomósan

¹⁾ L. b. Orczy Lőrincchez 1786. júl. 24. k. levelét „Figyelő“ XIII. k. 312. l.

²⁾ Az ellenféli bántalmakat a mint tényleg provocálta, úgy tényleg cáfolhatta volna meg sokkal alkalmasabban, mint sértő iratokkal, ha szem előtt tartja az Irás szavait: „Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas.“ (Proverb. XV. 18.) és u. o. (28. v.) „Mens iusti meditatur obedientiam...“

³⁾ l. „Figyelő“ XIII. k. 313. l. b. Orczy L.-hez 1787. máj. 1. k. levelét.

említi Paintnernek, hogy mily életbe-vágó ügye forog kérdésben a gyűjteményes kiadásra vonatkozólag: „Becsület, nyereség, főleg pedig a hazafiság. Mindezek fölöttébb sarkalnak.“¹⁾

Ámde mindezekre nézve igen nagy mérvben ártottak neki a fentebb érintett surlódások.

Mily biztató részvét nyilatkozott iránta Győrött az előbbi évben, különösen Faludi műveinek kiadása végett! Kiváltképp élénken buzogtak ezért a győri papságnak azon tagjai, kik a felosztatot Jézus-társaságból léptek volt azon egyházmegyébe s ott már díszes állásra jutottak.

Mint az előbbieken már több ízben is említé, főleg a volt jezuitáknak köszönhetette, hogy Faludi iratainak birtokába juthatott,²⁾ aztán meg, hogy a „megbecsülhetetlen kincs“-nek vallotta³⁾ hagyaték kiadásához is hozzá foghatott.

„Rájniss — u. m. Révai Paintnerhez 1785. máj. 28-án írt levelében — azóta annyira is vitte már a dolgot Majláttal, és több tífélétekkel, hogy alkalmas segedelmet gyűjtének össze. Engem azért ezzel amúgy ébredtebben fel serkentének, hogy már csak nem oly könnyen aluszom el.“⁴⁾ Sőt már előbb (jan. 20.) Kelcz prépost-ról is említette Paintnernek,⁵⁾ hogy hajlamát érezteti a pártolásra.⁶⁾

Hazafias szándékai érdekében nem lett volna-e üdvösebb az ily hathatós pártolásra képes és készséges előkelők jó indulatát mindinkább megnyernie, hogy általuk több másokéra is szert tessen?⁷⁾ Valóban a jó ügy javáért, mely annyira szívéen feküdt, nagyon is érdemes dolog lett volna neki ilyenek iránt annyi deferentiával viseltetnie, a mennyit a tanító egyházhhoz való viszonya is igényelt tőle.⁸⁾

Amint levelei mutatják, másfelé olykor nagyon is hajlongó

¹⁾ „Res enim mea agitur. Honor, lucrum, maxime autem Patriotismus, omnia me haec mirum in modum impellunt.“ (l. e. levelet egészben közölve a fentebbi fejezetben. 10. §. 225—6. l.)

²⁾ L. Révai élete II. k. IV. feje. 4. 6. §.

³⁾ U. o. 7. §.

⁴⁾ U. o. X. fejezet 8. §.

⁵⁾ U. o. 6. §.

⁶⁾ Azt is említi, „hogy nem bízhatik ugyan hozzá, azonban még is érte lesz, hogy csak valamicskét is nyerjen tőle.“ — Ennek a nem bízhatásnak elég világos magyarázatát leljük Rájnissnak Révaihoz 1784. jan. 9. k. levelében, hol Keltzről olyasmit jelez, a minek tudtával ez nem lehetett irántuk nagyon kedvező hajlamú. Utólag Révai még nyomósabban bizonyítja az elidegenítő okot.

⁷⁾ Tudni való, hogy Kelcz és Majláth volt-jezuiták nem csak mint egyházi dignitariusak, hanem mint előkelő nemesek családi összeköttetéseiknél fogva is jelentékeny tényezők valának.

⁸⁾ Némi negéddel említi Paintnerhez 1787. ápril 11. k. levelében, hogy ő Majláttal levél által feleselt („expostulált“) azért, hogy világias viseletét rosszalta volt. — Erről még odább szólunk.

udvariasságot tanusíta. — Azonban ugyan akkor, midőn b. Orczy-nak oly mély alázattal vallja „kézsókoló“ hódolatát, keserű kifakadásokat ejt a „loyolisták“ ellen, kiknek előbb annyi szívességét elismeréssel tapasztalta.

9. E szellemi alteratiojának okaihoz kissé közelebb juttatnak az odább említendő körülmények. 1)

Alig kételkedhetni abban, hogy ama forrongó háborgása közben mások előtt is hallatott afféle durcsos kifejezéseket a győri papság s különösen a „loyolisták“ ellen, mint a minőket b. Orczyhoz írt leveleiben említ. 2) Ezek aztán odább mondogatva s alkalmasint nagyítottan terjesztve épen nem eredményezhettek részére örvedetes sikert, sőt a szándékolt jó ügynek csak is tetemes károsodását okozhatták. 3)

Igy lőn, hogy az a három nagy motívum, melyeknek ösztönző hatását annyira érezé, 4) kevésbé eszközölhette az ügy lendületét. Nem csak a „lucrum“ reménye apadozott le mindinkább, 5) hanem a „honor“ is nagy csorbát szenvedett, sőt „patriotismusá“-nak hírneve is nagyon megfogyatkozott.

Hisz azt is maga vallja, hogy a magyarság előtti hitele mindinkább csökkent, 6) sőt voltak, kik „pénz kicsaló“-nak is 7) mondogatták.

Mily könnyen kikerülhette e bajokat, ha önmagán, illetőleg elkapató indulatain győzedelmeskedni képes lett volna, a költő eme jeles distichonjára gondolva:

„Fortior est, qui se, quam qui fortissima vincit
Moenia, nec virtus altius ire potest.“

Fájdalom, ezt az erkölcsi erőt nem tudta hatalmába ejteni még utóbb sem.

Ennyiben már itt is hangsúlyoznom kellett jellemének e sajálatra méltó gyöngéjét, mely miatt odább még sokkal nagyobb bajokkal is keserítendi életét. — —

1) Annyit itt is említhetünk már, hogy Győrött leginkább azokkal volt bizalmas viszonyban, kik a szabadosabb korszellemnek hódolva egyházi szempontból kifogásoltattak. Ilyenek valának ez időtt Rájnis és Fábchich is. — Ez is jelzi amazok elidegenedése okát.

2) L. „Figyelő“ XIII. k. 313. l.

3) A mint ez a következőkből eléggé ki fog világlni.

4) L. főntebb a 243. l. 1. jegyzete idézetét az 1785. febr. 5. k. leveléből.

5) Azért, hogy a „Hírré adatás“-ban hangsúlyozza ugyan, hogy „nem nyereséget“, hanem csak a kiadás folytatására kellő „segédelmet keres“, a Paifntnerhez írt íme (1786. febr. 5.) levelében pedig nyereségre számítást is említ, — ebből nem következtetünk öncáfóloró érvet. Hazafias célzataira kívánta ő sajátlag fordítani azt a nyereséget.

6) L. b. Orczy Lőrincchez 1786. jul. 24. k. levelét. „Figyelő“ XIII. 312. l.

7) L. ugyanahhoz 1787. jul. 23. k. levelét u. o. 314. l. „irigy vádolóim — ú. m. — úgy keverték el állapotomat, úgy akadályoztattak szép ígyekezetimben és már hazug, pénz ki tsaló embernek is kezdtek gyalázatosan nevezni.“

10. Azonban ily meghasonlott állapot dacára még is megjelenhettek még ez évben (1786.) Győrött Faludi Ferencnek óhajtvá várt költeményei.

S ez a lelkesb hazafiakat megörvendeztető jelenség nem kevéssé oszlatá a Révai kiadói hitelessége iránt támadt kételyeket. tanuságot tevén arról, hogy ő csakugyan komolyan igyekszik igéretét beváltani, még pedig olyképen, hogy ízléses kiállításával minél inkább megnyerje a kényesebb igényűeket is, sőt némileg vetélkedjék a külföldi irodalom productumainak kiállításáival.

Az akkora már kissé sűrűbben megjelenő magyar könyvek közt csakugyan jelentősen tűnhetett ez föl a külsínra nézve is. S így e tekintetben is lendületet jelzett.

Épen oly alakban, mint a minőt az 1785-diki „Hírré adatás”-ban ígért s bemutatott volt, léptette ki Faludinak verseit, ¹⁾ melyek jó része már kézirat által terjesztve sok magyar szívet meghódított vala.

Annál vidítőbb jelenség volt ez, mint hogy Révai programja nyomán ²⁾ kilátást nyitott arra, hogy a magyar irodalom többi jeleit is hasonlóan megnyerő alakban fogja kiléptetni.

Úgyes számításra mutat több tekintetben, hogy a gyűjteményes vállalat e kezdeménye gr. Károlyi Antal — az akkora különösen a II. József alkotmányellenes irányától idegenkedő magyarok részéről legkiválóbb hazafiként tisztelt ³⁾ hatalmas főúr — nevének, a magyarság iránt igen jó indulatú úrhölgynek volt dedicalva. Emlékjelező epigraphéje így fejezi ki ezt: „Nagy Méltóságú Kegyelmes Harukker Jozéfa Báró Aszszonynak. A Nagy Méltóságú Kegyelmes Nagy Károlyi Gróf Károlyi Antal Úr Kedves élete Párjának. A Szebb nem Ekességének. S a Magyar Nemzet Kedvelőjének.”

Az utána következő felajánló levél pedig ez:

„Kegyelmes Aszszonyom! Kétes lehetek e benne vagy egy szem pillanatásig is, hogy a Magyar Lantos Költők közül, kiket látott még eddig Hazánk, Néked ajánljam e a leg nyájasbat, s a leg kedvesbet? Azok az Énekek, melylyeket a Kegy Szüzek olyly gyengéded édesen élesztettek, tsak ugyan egy Kegy Aszszonynak neve alatt jöhetnek közre. Egyedül a Szépségnek vagyon a hozz

¹⁾ Nagy 8-adretű alakban, néhutt vignettekkel diszítve, mindegyik lapja ékes keretbe foglaltan, kissé barnás, de erős papiron, jó olvasatú ciceroféle betűkkel nyomva jelent meg e kiadványa, melynek címlapján ez áll: „Faludi Ferentz Költeményes Maradványi. Egybe szedte s előbeszédekkel, jegyzésekkel és szükséges oktatásokkal megbővítve közre bocsátotta a Magyar Költeményes Gyűjtemény öregbedésére Révai Miklós, I. kötet. Győrött Trajbig József betűivel. 1786.”

²⁾ L. az 1785 diki „Hírré adatást” főntebb a 200. l. idézve.

³⁾ Ányos Pálnak róla írt dicsőítő verszetén (l. „igaz hazafi”) kívül számos egyéb irodalmi emlékek vallják hazafisága elismerését.

igazsága, hogy csak néki illatozzanak a tér mezőnek gyönyörűen kendődöz virágai. Hanem hízelkedhetem e azzal magamnak, hogy eme Költemények semmit sem vesztenek Előtted természetes szépségekből, azért, hogy általam nyújthatnak kezedbe? A háláló érzés is adatja azt velem Néked, a mi maga ként is kellemetessége miatt Téged illet, hogy épen e kedves ajándékkal jelsebben mutathassam, mi nagy adós vagyok a jó téteményekért, melylyeket bőven vettem Főled s Nagyságos Házadtól. Kegyelmes Aszszonyom! a te leg kisebb Szolgád Révai Miklós.“

Mint hősiükre nézve több tekintetben jellemzöt nagyon helyén valónak láttam ezt egészen ide igtatni. — A hálálkodó zárshavakból bizton gyanítható, hogy e kiadványra nem jelentéktelen segélyt nyerhetett ama jeles főúri házból. De meg jövőre nézve is meglehetősen kamatozhatott neki e visszahódolása azon kegyhez, mely már évtizeddel ez előtt annyi jóakaratot éreztetett vele.

A következőkben ismételten fölkeresi ő e segélyforrást is.

11. Ezen hódolatos dedicatión után. — melynek szövege élénk tanúsággal bizonyítja azt, a mit már jóval előbb említettem bajnokunk udvariaskodási képességéről,¹⁾ — következik a „Faludi Ferentz élete s munkái“ cím alatt e jeles írónak 12 oldalra terjedő biographiai s irodalmi bemutatása.

Amahhoz az adatokat, mint már említve volt,²⁾ leginkább Painter szerezte össze. Holmit Rájnistól és más volt-jezuitáktól is nyert hozzá, kiket szorgalmasan kikérdezett volt Faludi életviszonyainak minél alaposabb ismerhetése végett.

Révai ezen életírása maig is legkiválóbb forrásul szolgál „a magyar prózának ezen újjá-teremtője s lyrai költészetünk atyja“ — mint őt méltán nevezi így Toldy Ferenc,³⁾ — életpályájának ismertetésére.

E vázlatos életrajzból is kitetszik, mily szépen összhangzott vala Faludi tevékenységében az élet és irodalom, az eszményi és valárdi. Méltán fogadta a nemzet java e korszaki írónkat oktatójául, szellemi kalauzául, úgy mint ki éltében tetteleg is valósítá azt, a mit mint író oly üdvösen tanít vala: — a szerény vidámsággal fűszerezett bölcseséget, zajtalanul de szakadatlanul folytatott közhasznú munkásságot, panasztalan türelmet s a valódi ember-szeretetet.

Ez utóbbinak Révai — az ő ekkori élményeihez képest megszólóira reflectálva, — különösen azon vonását említi föl mintegy hangsúlyozva, mely Faludinak az ember-szólástól vagy is rágalomtól való idegenségét tünteti elő. — Ez után pedig a viselt hivata-

¹⁾ L. Révai élete II. k. I. fejt. 28. §.

²⁾ U. o. III. fejt. 6. §.

³⁾ Toldy F. „Faludi Ferenc élete II. §. (I. Toldy F. „Faludi minden munkái.“ Pest, 1855. X. s. „Magyar költők élete“ I. k. 144. l.)

lai által is bizonyított nagy érdemű voltát érintvén, főleg a mind végig híven ápolt hazafiságának jótékonyan melegítő Vesta-tűzét magasztalja méltó dicsérettel.

„Hanem a miért a Magyaroknál leginkább meg érdemli — u. m. — az örök dítő emlékezetet, a Haza Nyelvnek gyarapodására szagató igyekezete az: melylynek is olyly helyes, olyly nyomos jeleit hagyta. és közre botsátotta már éltében is: hogy, ékesen szólló tolla miatt ötet egyező akarattal köz néven Magyar Tzitzeronak híják vala. Ihol azok a Munkák, a hol rejtődnek nyelvünknek anynyi drága kintsei.“

12. Irott műveinek felsorolása után pedig így emeli ki jeles magyarságát: „Általjábann mindenütt különös az ő benne, még a fordításokbann is, a mi anynyival is méltóbb mindtsodalkozásra, mind pedig ditséretre, hogy igazán Magyarúl szóll. Nem árul el írás módja semmi idegen szó ejtést, semmi idegen közmondást. Mind azon anyja tejével szopta beszédet mond: természetest, kellőt, tulajdon Magyart.“

Erre nézve azok tanúsága nyomán, kik Faludit közelebbről ismerték, elmondja, minő gonddal gyűjtötte vala a nép ajkáról azt a tősgyökeres magyarságot.

Ily gyűjteményének „jegyző könyvét“ ismertetve így folytatja tovább: „Faludit mind eddig nyomtatásbann közre ki jött Munkái, a jeles Magyarsággal, tsak a szent Erkölsnek keményebb szerű Oskolájába helyeztették. Hanem ő az illendőséget értő ártatlan multságokra is le tudott ereszkedni: el nyájaskodott, el enyelgett versekkel is Édes Baráti között; de többszörte még itt is tsak ugyan magát el nem felejtette józanságának jeléül, hol szent dolgokat énekelt, ho. más olylyakat, a melylyekből egyenesen kiteszik vagy ugyan megint erkölts oktatása, a vagy Jeles Nagy Férfiaknak meg adatott tisztelete. — Valamenynyi, mind olylyan, hogy méltán függőbe hagyják a telylyes el végezést: ha valylyon szerentsébb Ékesen szólló volt-e Faludi a szabadon folyó beszéd-benn, vagy a le köttetett vers költésbenn: tsak hogy amabban többet botsátott közre, emebenn pedig kevesebbet, ami ugyan anynyival is drágább kintse.“

S itt Faludi költeményeinek nagy becse érzetétől áthatva, hazafias lelkesültsége ily kérdést hangoztat: „Hogyan? tehát veszendőben kellett volna e ezt hagyni? Valójábann, vagy nem Magyar, vagy anya nyelvét gyűlölte Magyar lehet az, kinek ilylyen szándék ötlődhetnék el fajült eszébe. Valakit hallottam még Faludinak verseiről szóllani, mind azt óhajtotta, hogy azok egyszer már, valakitől egybe gyűjtetve, a Magyar Világgal közöltetnének.“

Ez után elmondja, mikép indíttatott ő Faludi kiadására s ez által a „költeményes gyűjtemény“ megindításának eszméjére, mint ezt

már főntebb említők. ¹⁾ Továbbá említi, hogy Faludi költeményes maradványainak fajok szerinti minőségét az „énekes és pásztori költés“ szerint véve itt két részben adja, amahoz csatolván latin verseit is, valamint azon „nehány frantzia verseket is, melyeket a Faludi saját kezével ékesen le iratott Könyvébenn az Énekek közé el vegyítettve talált.“

13. A II. részben pedig „a Pásztor Költéshez tartozókat“ adja s már előre is nyomósan kiemeli azok jelességét, odább pedig e II. rész elé tűzött külön előbeszédben még inkább hangsúlyozza azt.

Mint hogy pedig ez az „elő beszéd“ egyéb tekintetben is igen jelentős nyilatkozatokat tartalmaz Révainak e nagy fontosságú vállalatát illető nézeteiről, jónak láttam azt itt teljesen át venni. Legyen az ekkori hazafias törekvésének s irodalmi irányzatának minél hívebb tolmácsolója.

„Mikor Faludiról egy telylyesebb Költeményes Gyűjteménynek ki nyomtatására is; arra az akadékos és nehéz munkára, eredtem: melylybenn már alkalmas régóta fáradozom, jó szándékomon keresztül járó sok viszontagságokkal küszködve: akkor engem több okok is vezérlettek erre a merészebb el tekéllésre.

Először is, hogy mind Régiebb Költőinket szenynyekből ki vetkeztetve tisztába öltöztetem, mind pedig az Ujabbakat hasonlólú vidámabb színbenn együtt botsátom közre, azzal meg a karom adni annak a Szentebb Karnak érdeméhez képeste méltó tiszteletét, ki a Haza Nyelvnek ki mivelésére, és fen maradására leg foganatosb eszköz szolgálta.

Meg kell azt esmérnünk, a mit, ha szinte nem is anynyira tapasztalhatunk még nálunk, de igen is nyilván láthatunk más virágzóbb állapotbann lévő nemzeteknél, hogy mindenütt a Költők voltak a haza nyelvnek első ki mivelői, előmozdítói. ²⁾

Ezeket együtt ki adva, nyelvünknek is elég szép kintseit egybe gyűjtve mutathatom a Hazának, melylyekről mi sokan mi keveset tudnak, kivált Nagyjaink közül.

Ugyan ezeket is akarván nyelvünk érdemét jobban meg esmértenni, anynyival is inkább buzogtam arra a tisztább, arra az ébresztőbb színű és nagyságosabb készületű ki nyomtatásra, melylyről fogadást tettem a Hazának. ³⁾

Mert igaz az, hogy több más okokon kívül, kényesb Nagyjainkat a nyomtatós szenyny is igen el idegenítette Könyveinktől, kivált Költőinktől, kiket leg inkább ért az a szerentsétlenség, hogy leg motskosban vetődtek ki a fősvény Könyv nyomtatósoknak keze-

¹⁾ L. a X. fejezet, 3. §.

²⁾ Így szólt Révai verses gyűjteménye első jelentésében is l. 1782. „M. Hirmondó“ 35. l.

³⁾ U. o. és az 1785-diki „Hírré adatás“-ban: l főntebb 209. l. X. fej. 12. §.

ikből. Hogy most többekről ne szóljak, csak az a Nagy Gyönyösi is, a Magyar Költő Karnak Ditsó Feje, még mind eddig mi alá való képen nyomtatódott. Édesgető, és szinte mint egy kuru-soló (elbájoló) még ebben is a Frantzia szem fény vesztés: melyly-hez hozzá szokván Nagyjaink, mikor őket a mieinkkel meg akarjuk kínálni, úgy lehetünk előttök kedvesbek, ha ékesb és tetszetősb a külső szín is.

14. A belsőre nézve, a mibenn gyarlóbbak Iróink, kivált a régi-ebbek: mert csak ugyan meg kell ezt esmérnünk, nem is magam mondom: hanem, valakit csak nemesebb érzéssel meg szeretett a természet, és jobb alkalmatosságokba vetett a kedvezőbb szerentse, hol ott inkább nevekdedhetett kényesb ízlése, mind azont vallja szíve illetőve: azon is tehát ez egy uttal jelesebben akarván jobbitani, Nemzetünk ízlését is kényesb érzésre szoktatni, a ki még nem igen tudja, tulajdonabbúl meg külömböztetve, s mindenikét igaz természete szerint véve, hogy mitsoda a Mesés Költés, a Pásztor Költés, a Lantos Költés, a Vitéz férfiúi, az Oktató, a Játszó: valami csak ide való lehetett, az olyan Oktató Darabokat is egybe gyűjtöttem, Magyarra fordítottam, hogy az utánn idővel közbe közhöz vehessem, hogy ezekről is már egyszer a nyelvén értekezhessék Nemzetünk.¹⁾

Ezek az Oktatások mind olyly nemzetektől kölcsönöztetett Példákkal, -- kikinél, mint egy született hazájában, vagy lakott hajdan vagy most is lakik a finomabb ízlés, a helyesb meg ítélés,²⁾ — ki mondhatatlan szép megvilágosodást adhatnak a Költés Tudományról. Ezekkel egybe vetvén a mieinket, és már nyomósabban meg ítélhetvén a dolgot, nyilván láthatjuk, hogy mennyire tévedtek el tőlök vagy mennyivel közelítették hozzájuk. Igazabban nem is olyly kaján írgyűl, meg adjuk az utánn, érdekhez képest a borostyán ágat, azoknak is a ritkább Lelkeknek, kik azokkal a kül földi Szép Eszekkel öszve barátkozván más jobb hangon szólnak már nálunk is, kik mind azon helyre szerzői, és elő mozdítói a finomabb ízlésnek.

A Költeményességnek külömb külömb nemeit mind külön külön véve, most itt a Pásztor Költésről adom elő Battó Frantzia híres neves Irónak Oktatását, melylyet Ramler Német Fordításával

¹⁾ Hogy ekkoron hazai nyelvünkön szóló művekből nem igen meríthettek honosaink kellőbb ismeretet még a költői termékek faji megkülömböztetéséről sem, csak is azt jelezheti, hogy a latinul tanulás miatt az afféle elméleti tárgyalások az iskolázottak számára a tankönyveken kívül is inkább latinul irattak még. Így tőn Szerdahelyi György is, ki ez időtt több rendbeli aesthetikai műveket adott ki latinul. (I. ezeket felsorolva Stoeger János „Scriptores Soc. Jesu“ művében.)

²⁾ Másutt lesz alkalmam tüzetesebben kimutatni, hogy Révai efféle aesthetikai ismereteit leginkább a francia irodalomból merítette. Ezt a francia irodalom felé gravitálását ezenkívül még nyiltabban is fogja jelezni.

egybevetve magyaráztam. ¹⁾ Valaki olvassa, úgy bízom, a Pásztor Költésnek való tulajdonát igaz léte képen legszebb világban fogja itt látni. És hogy azt inkább Faludinak Költeményes Maradványihoz függesztem, az az oka, hogy ami még az én tudtomra lehetett, az egy Faludi az a mi Pásztor Költőink közül, kire bátran mutathatunk, ha a Példák között Magyarat is kelletik előhozni. Én ha megsértek is egy valakit, ítéletemet ellene egyenesen ki vallva, a ki ebben a Költés nembenn maga elméje szüleményével felylyebbező hetykességgel emelkedik, ²⁾ tsak ugyan állandóul azt mondom itt is, a mit már Faludinak élete leiratásában mondottam volt: hogy a mi még nálunk e féléből költetett, mind árnyék az övéhez képest. Ott mosolyg az együgyű természet, ott kellemetkednek az elevenen festett tettében lévő igaz Pásztor ábrázolatok. A szóllás módja mind azon mezei. Talám ugy ragogatta volna azokat maga Theokrit is a Magyar ajakokra. Ha mi hibája lehet helylyel közzel, mint hogy e földön nints semmi telylyes tekkellenség, azt a sok szép mind jóvá teszi, hogy szembe se tűnhessék.

15. Míg egy felől ily buzgó sürgelemmel igyekszik hősünk az 1779-ben elhunyt Faludinak szellemét és a magyar nyelv épségének megóvása s emelése végett folyt törekvéseit dicsőíteni s az iránta való kegyeletet lelkes elogiumaival is fokozni: — addig a magyar költői kar egy élő és szintén hazafias nagy tevékenységnek eredt bajnokát gúnyorosan feddő alagyával rója meg ³⁾ azért, hogy görög-latin mértékre fogott verseiben sértegeti a tiszta magyarság törvényeit.

A jámbor Baróti Szabó Dávid az, ki ellen e verses polemiát indítja. — E támadás épen nem elütő jelenség az iméntiekben jelzett mozgalmi irányától, sőt nagyon is rokon alapú avval. Benne lévén a torzsalkodási izgalomban, — mint maga mondá, a „loyalisták“ inger-

¹⁾ Habár Révai, mint azt különösen a „Vers-szerzés két különböző módjáról: a Hangméréséklésről és a Páros véghangzásokról (még 1781. írt, de mindeddig csak kéziratban maradt) Vetélkedése“ is mutatja, (l. a m. n. Muzeumban 1444. Quart. Latin.) ez irányban már kissé tovább is széttekintett volt; e feladatára nézve annál is inkább megelégtelt a Batteux-féle álláspontot, minthogy Batteuxnek az Aristoteles tanította természet utánzói elvét épen az idylli költészetre nézve eléggé elfogadhatónak vélte. Batteux-t mint már fentebb említők (l. Révai M. élere l. k. XV. fejezet) még Nagy-Károlyban Hyros ajánlata folytán olvasgatta s kiváltképen a természet utánzása elvéért igen megkedvelte. Hogy ez különösen Ramler fordítása és adalékaival bővítése következtében ekkor a németeknél is nagyon járta még, kitetszik többszöri kiadatásából. Még jóval idább is eléggé alkalmas kézi könyvül használtatott az. Az aesthetika mint külön bölcséleti tudomány a németeknél is csak a mult század derekán küzdötte föl magát s aesthetikai rendszeresebb vezérkönyvek csak a Kant bölcséletének diadalmas terjedése következtében keletkeztek. (l. Zimmermann Robert „Geschichte der Aesthetik als philosophischer Wissenschaft, Wien. 1858.)

²⁾ Barótira céloz.

³⁾ L. „Elegyes versei“ 103. l.

lése következtében, — e hangulata könnyen rábírhatta őt némi rivalításból is arra, hogy a szintazok rendjéből való egy vivású költőtárs ellenében diszichonjaival síkra szálljon azon fontos ügy védelméért, melynek érdekében Faludi érdemeit oly lelkes elismeréssel igyekszik vala feltüntetni. — Ismeretes dicsvágya s versenykedési impulsusa magában véve is megokolhatná e támadását.

Első tekintetre az egyidejűséget mutató évadat szerint nagyon így látszhatnék e verses csatározás genesisise. Azonban némely előzmények alaposabb magyarázatát adják ennek. S ama mult századi újra ébredés időszakabeli szellemi mozgalomnak behatóbb ismerete végett tán nem lesz fölösleges e kis viszongást is némi részletekkel megvilágítunk.

16. A classica iskola e három bajnoka: Rájnis J., Baróti Szabó Dávid és Révai majdnem egyidejűleg igyekezett Molnár János buzdító jeladása nyomán görög-római mértékű verseikkel a nyilvánosságra kilépni.

Hogyan előzte meg ebben Baróti Rájnist, elmondja Toldy F. a Rájnis élete ismertetésében s egyéb irod. történeti műveiben. ¹⁾

Lehet, hogy Révait talán az annak idején említett ²⁾ okok mellett a Barótinak 1777. történt kilépése is erősen sarkalta magyar alagyáinak mentül előbbi kiadására, a minthogy egy évvel utána meg is tette azt.

Azonban, a mint Révai úgy fülhegygyel tudomásul vette, ³⁾ a jó Barótit némileg bántotta az, hogy róla nem reflectálva, Révai Molnár nyomán mintegy úttörőül kívánt tekintetni a mértékes magyar verselésben. ⁴⁾

Ily neheztelésének enyhítése végett hősünk 1779. Nagyváradról lelkes magyar alagyával tiszteli meg Barótit. ⁵⁾ Ebben örömet fejezi ki a fölött, hogy a haza lelkesülten fogadja a Hernád partjain

1) Toldy F. „Magyar költészet története“ 361. l. — „M. költők élete.“ Pest 1870. I. 222. l.

2) Révai élete I. k. XVII. fejezet. 326. l.

3) Alkalmasint Józsa Gergely barátjától, ki Barótinak földije s levelező barátja volt. Szabó D. Költ. munkái. II. 86. l.

4) „S még bántott tüzem, úgy hallám. De te versidet eddig Én még nem láttam, s nélküled útba menék“ (I. Elegyes versei“ 61. l.)

5) Ezt Révainak kéziratából Baróti Szabó Dávid az 1786. Kaseán kiadott „Ver sk o s z o r ú j a II. szakaszában (I. 56. l.) mint Révai M.-nak Szabó Dávidhoz intézett levelét „pontról pontra“ közölte, még e jegyzetet is csatolván hozzá: „Azon nevezetes Poéta sokakban nem egy tsapáson járvelem, a mint verseibenn az hang-mérséklés eléggé jelenti.“ — Révainak „Elegyes versei“ kiadásában már e költői levele is némileg módosítva jelent meg.

zengedezőnek oly szapora verstermékeit, ¹⁾ különösen az 1779. magyarul szólaltatott Vanierjét. ²⁾)

A hazafias applaususok által indíttatva tiszteli meg ő is Barótit, „bátorkodván: neki verset írni s magát bemutatni.“ ³⁾ Elmondja, hogy Molnár hathatós „kérese“ (illetőleg a „Jeles Épületek“-ben nyilvánított óhajtása) által buzdult fel arra, hogy a fölttőbb kedvelte Propertiust magyarul tolmácsolja s annak nyomain verseljen hazai nyelven. E lelkesültségétől elkapatva, mint ki könyvek hiányában a hazai irodalom ismerete nélkül szintén kezdői dicsőségről is álmodozott s így Baróti fölléptéről sem értesülve, „nem akarva bár, ő ellene is vétett.“ De már kellőbb tudomása lévén róla kijelenti, hogy „nem fér ő hozzá Szabó Dávidnak dicsőségére rohanni, sem nagy Musájának dúlva ragadni nevét,“ ki mind korra, mind tudományra nézve „nem tehet fel vele.“ — Legyen övé az elsőség, a

1) Baróti 1777-ben „Új Mértékre vett Külömb Versekknek három Könyvei“ címmel adta ki Kassán zsengeit ily bemutatással a kegyes olvasóhoz: „Negyedik esztendő fordul, a miolta mulatság; vagy is inkább bú felejtés okáért üdö közben Hazánk nyelvének ily szoros korlátjába zárám bé magamat, és a Rómaiaknak gyönyörű nyomdokaikat; mivel tsekélységem azokat közelebb érdeklenni nem engedné, legalább távúlról kívánám követni. Annak előtte, midőn még jobb szelek hordoznák vitorláimat, még eszem ágában sem volt, hogy valaha ezen munkába avatkoznám.“ — E közben szintén a magyar nyelvnek művelődési közegül való alkalmasságát hangsúlyozván s ennek igazolására minél élénkebb irodalmi igyekvést óhajtán, megemlíti, hogy „e járlatlan uton terhes fáradalommal kellett neki „a jeget megtörnie“; mert csak kevés előzményre talált az ilyesben. S ezért az ily ösvényre hajlandó magyar ifjak számára „magyar prosódia“ is közül versei elé tűzve.

2) L. „Paraszi Majorság, melyet Vanierből hat lábball mérsékelt magyar versbe foglalt Szabó Dávid, a Kassai Fő Iskolákban a szelidebb Tudományoknak Első Királyi Tanítója. Első rész, 1778, Szabó D. arcképével díszítve negyedrétben, 210 lapra terjedő szép nyomatú kötetben, melyet — mint mondja, — egyelőre az olvasók ítéletének észrevehetése végett adott ki Pyber Benedek, egykori tanítványának ösztönzésére. S e tekintélyes kiadású fordítmánya, mint Révai is zengi, föltetsző fogadtatásban részesült. Ezt Szabó D. is jelezi e művének második része előszavában: „A Paraszi Majorságnak Első Része — u. m. — sok értelmes kezek között oly szerentsésen fordúla meg, hogy érdeme felett is meg adatnék betsülte. Köszönöm Magyar édes Hazámnak tsekély munkámhoz mutatott különös szívességét.“ — E siker kétség kívül izgathatta a két versenytárust: Rájnisi és Révait, s alkalmasint ez is ösztönözte őket a vetélkedésre. —

3) „O te Baróti Szabó Dávid szép kertje gyümöltre:

Boldog munka, Hazánk új örömének oka

Én is meg tisztellek, azért bátorkodom írni

Versemet, és valylyon kérded e, hogy ki vagyok?

Révai, kit Molnár buzgóbb kérese fel unszolt

Hogy valamit merjek kezdeni útja nyomán.

A Jeles Épületek történet képen akadtak

Hozzám, és abból gerjede szikra tüzem.

Még nálunk nagy Könyv tára, s a régi Magyarság

Kintsei, és nyelvünk titkai ritka nevek:

Szük értéke miatt tehetetlen szerzetem erre,

S mint hogy más nemzet többire, kedve se volt.“ („Elegy. Versei“ 60. l.)

haza lelkes elismeréséhez ő is szívesen csatlakozik tiszteletével, óhajtván neki minden jót, tőle pedig csak azt kívánja, hogy mint előremenő vessen rá követőjére kegyesen szemet,“ ki Molnár ébresztése nyomán bátorzkodott magának utat törni. — S ez irányban haladva nem egyszólag ugyan Baróttal mindenben, sem a vers törvényeire, sem a nyelvjárására nézve: de azért — u. m. — engedjünk egymásnak, oka lévén mindegyiknek arra, a mit szab. Habár a görögöként különböző nyelvjárást követnek is, majd támad nálunk is óhajtott Attika, melynek ő (Révai) aztán örömezt meghódol.“

17. E csak is vázlatban jelzett tartalom is meglehetősen sejteti, hogy Szabó Dávid és Révai szelleme már első fölléptékkor legott eltérő irányú szintűgy nyelvi, mint verselési tekintetben.

A különbözőzés e szeliden jelzett rügyéből utóbb meglehetősen erős antagonismus fejlődik ki. — Figyelmes olvasó már a megtisztelő kifejezésekből is észlelhet ki némely rejtett ironiát.

Szabó Dávidnak oly feltűnő sikere által izgattatva Rájnis 1781. lép ki „a magyar Helikonra vezérlő kalauz“-ával, melyben „a magyar versszerzésnek példáit és reguláit“ mutatja be.

Phaedrusból vett e mottója: „Illiteratum plausum non desidero“ egyebeken kívül Baróti diadalára is csípősen céloz. Szintoly indokból még inkább érezteti ezt „előljáró beszéd“-ének íme sajátos exordiumával:

„Félre! félre tudatlanok! félre ti-is félszeg Magyarok! térjete ki az útból! ne is kérdezkedjete: honnan? vagy, hová? — gyömbért viszek, nem nektek való. — Ti hozzátok, o Hazánknak diszei! tudós Magyarok! ti hozzátok folyamodik e könyvetském fogadjátok kegyes tekintettel! — Most, ha valamikor. most különböztesse te magatokat a tudatlan községtől, a melly (tudom) tsömör nélkül nem ízlelheti e szokatlan rendbe szedett verseimet, tsak azért is, hogy szokatlanok. Töletek ezért ingyen se tarthatok. Tudjátok, hogy nem mind jó, a mi régi: nem mind rossz az, a mi szokatlan. Tudhatjátok azt is, hogy az igaz Versszerzés már nem ujság a Magyaroknál.“

S ezt a 16. 17. századi példákkal is bizonyítván, Molnár Jánost mint újabb példaadót tisztelő elismeréssel tünteti föl, Kalmár Györgyöt ellenben erősen leszólja, habár Homerus rendihez alkalmazta verseit, úgy szintén a rithmusos verselést is, habár Gyöngyösi Istvánt s Faludi Ferencet és több más rithmistát nagy poetáknak ismer el. (I. „előljáró beszéd“ 10. l.)

Ez a „tudós magyarok“ számára írt genialis mű mindkét részében sok olyast tartalmaz, a mi ma is igen megérdemli a tanulatak figyelmét, mint beható s huzamos tanulmány eredménye. — Habár az egész már 1773. elkészültnek mondja, (I. előszó 6. l.) meg így jelzi mindkét (I. s II. rész) „előljáró beszédének“ datuma is: észrevehető célzásokat tartalmaz az némely utóbbi jelenségekre is,

különösen Szabó Dávid nyelvtorzításaira (l. 154. l.) annak jeléül, hogy folytonos igazításokon ment át.

Rájnisnak e gonddal készült művét csakugyan élénk figyelemmel fogadták a haza tanultabbjai. Néhutt az ellenzetetek miatt némi tollharcot is keltett, Révait pedig annyira megragadta Rájnis Kalauza, hogy legott ő is hozzá fogott akkor Bécsben azon munkájának megírásához, melynek címe: „Révai M.-nak a versszerzés (szokásba vétetett) két különböző módjáról, a Hangmérséklésről és a páros véghangzásokról iratott vetélkedése. 1781.“¹⁾

„Vetélkedés“-nek nevezi ezt maga is, annak jelzéséül, hogy evvel versenyre akart szállni. Kivel? Kétségkívül a két versenytársal. Csakhogy ő más irányban, többnyire az akkoren oly hévvel tanulmányozott francia aesthetika-félék nyomán, a páros véghangzású verselés rovására az ó-méretű verseknek előnyét, sőt természetszerűbbségét is igyekezett kimutatni. — E tekintetben Rájnis „Kalauz“-ának azon része is támogathatta nézeteit, melyben ez a magyar közmondásokban rejlő különféle versmértékek példáit tünteti elő.²⁾

Már e művében Révai a Szabó Dávid nyelvsértései ellen is érezteti roszalását, sőt másoknak a miatti fölháborodását is említi. Aztán alkalmileg még nyomósabban is korholja azt a Kreskai Imréhez 1783. írt alagyájában³⁾ mint erről már föntebb emlékeztünk.⁴⁾

18. Most pedig már egyenesen szemére hányja azt az ez évben (1786.) Barótihoz írt hosszú alagyában.⁵⁾ Ennek írására alkalmul szolgált neki azon esetleges történet, hogy Szabó Dávid az 1786. kiadott „Vers-koszoruját“ és „Kised szótárát“ ajándékban megküldötte Révainak Győrbe, — talán azért különösen, hogy Révai lássa, mily méltányos érzetet tanusít íranta „Vers koszoru“-jában, habár „nem egy tsapáson jár is vele.“⁶⁾ Ugyanis Révai M.-nak 1779. hozzá írt alagyáját „pontról pontra“ kiadván, utánna nyomban 14 magyar distichonban kétszeresen megéneklí Révait mint „nevezetes Vers-szerzőt, Nyelvünk ékeinek, s Magyar Poetáinak közre-kiadóját.“ Különösen hangoztatja róla azt, amit Révai az 1782-diki jelentése elején a M. Hirmondóban nyilvánított volt, hogy a gyűjteményes kiadásra, „hazaszeretéből reá szánta pénzét, bizonyos lévén abban, hogy nem nyeri vissza költségét.“

Efféle földicsérés ekkori viszonyaihoz képest keserű ironiának látszhatván, meg is bánthatta Révai izgult kedélyét. — A küldeményért köszönetét jelentve, még koránvalónak mondja Baróti dicsé-

1) L. a m. n. Muzeumban 1444. Quart. Hung.

2) L. Kalauza 42. l. „Meg-szerzés, a melyből észre vehetni, hogy a Magyarok a köz-beszédben is mindenféle versekkel éinek.“

3) L. „Elegyes Versei“ 89. l.

4) Révai élete II. k. V. fej. 15. §.

5) L. Elegyes Versei 103—114 l.

6) L. Szabó Dávid „Vers-koszorú.“ Kassa. 1786. II. 56. l.

retét. És fölemlíti akadályait, szűk értéke mellett „a vádló irigységét“ is. Aztán a „dicsőség biztatása miatti csüggedetlenségét.“ — Boldogolja Szabót kedvezőbb sorsáért, hogy a „kevés akadálylallyal küszködő fejére Kassa már másod koszorút kötöz.“ — Szívből örvend ezért, de ugyanazon szívből bánja is azt az egyet, hogy, jól lehet Szabó tud magyarul, s helyesen ír, sőt igen jól tudja, mennyire kényes nyelvünk s melyly vétek tétova hányni szavát: azonban még is teszi ezt verseiben.

„Tsak versbenn vétesz! mi dolog, hogy változol itten?

Szállasz tsak versbenn olyly nyomorultan alá.“ —

Ez okból Barótinak nyelvrontással vádolt e nemű hibáit számos idézetekkel igazolván, oly nyomósan feddi e 126 distichonból álló alagyában, hogy evvel a kérdéses ügy fontosságánál fogva is, meg a miatta támadt irodalmi polemia ismertetése végett is foglalkoznunk kellend még.

Itt mint ez évi tevékenységének egyik jelentősebb productumát és kritikai irányzatának mintegy zsengejét egyelőre csak eny nyiben kívántam bemutatni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XIII. Révai feddő alagyája Baróti Szabó Dávidhoz.

Az a Barótit feddő alagya, melyet, — mint végsoraiból látszik, — kevéssel Pozsonyba átköltözése előtt írt, észlelőbb figyelmet érdemel mind alakjára, mind tartalmára nézve. — Mindkét tekintetben átmeneti időszakot jelez hősünk irodalmi életében.

Mintegy határvető válpontot tüntet elénk már a szerint is, a mint azt a következő (1787.) évben megjelent „elegyes versei“-nek kötete derekán megpillantjuk. — Bezárja az 1773 óta költötte magyar alagyák sorát, melyek száma összesen 33-ra megy, három könyvbe foglalva. — Nem is jelent meg tőle azután több ilyen méretű magyar versezet.

Pedig mily kedvenc schemája volt ez Révainak akkoron, midőn Molnár jeladását megszívlelve ifjú hévvel a magyar Parnassus felé megindult!¹⁾ Ezt találta leginkább geniusa szerintinek. Hisz latinul már nagy könnyűséggel folytak tollából a distichonok.

Kísérletet tőn ugyan csakhamar az antik metrum egyéb formáiban is verselgetni magyarul,²⁾ de költői ambíciója egyelőre leginkább arra szorítkozott, hogy Propertius és Tibullus szellemében és csekély változatú rhythmus szerint szóltassa érzelmeit.³⁾

És minő fontosságot helyezett abban, hogy Molnár mellett ő is mintegy úttörőként lép fel az akkoron még újuak vélt irányban!⁴⁾

A Magyar alagyák I. könyvének (1778.) közzététele után azonban tudomásul véve Baróti Szabó Dávid általi megelőztetését, valamint azt is, hogy az e fajta verselés épen nem iménti kezdemény

¹⁾ L. „Elegyes Versei“ 34. l. Molnár Jánoshoz 1778. írt alagyáját.

²⁾ Ennek bizonyossága u. o. 152. l. sapphói méretű ódája 1777. „midőn a főtudományok Budára által költőzködtek.“

³⁾ L. u. o. 50. l. a Tóth Farkashoz 1779. írt alagyát.

⁴⁾ L. u. o. 35. l. a Molnár Jánoshoz 1778 — és 60. l. a Baróti Szabó Dávidhoz 1779. írt alagyáját — Ily úttörő kezdőnek tartotta magát az ódon méret szerinti magyar verselésben eleinte Szabó Dávid is (l. „Új mértékre vett külömb versek III Könyvei, Kassa. 1777, előszó 4. l.) és Rajnis József is (l. „A Magy. Helikonra vezérlő Kalauz“ „előhjáró beszéde“ 6. l.)

nálunk, lassanként alább hagyott előbbi enthusiasmusával ezen kevéssé változatos modulatiojú verselés iránt, különösen a mióta Rájnis „Kalauza“ nyilvánosan is kimutatta, mennyire nem újság a magyarban kiváltképen az alagyai mérték szerinti verselés.¹⁾

Rájnis szerint a magyar nép már közbeszédében is bő tanúságát adja az oly élénk rhythmus kedvelésének, minőt az antik versformák más dallamosabb fajtái éreztetnek.²⁾ Ilyen észlelet Révait is mindinkább a zengzetesebb rhythmusú versfajok felé bájoló. Hisz dalolva szívrehatóbbak a versek mint szavalva vagy csupán olvasás által élvezve.

2. Az énekelhetőbb ódák felé Révai előbb a saphói méret használásával tőn lépést. Utóbb pedig az anakreontikák az újabb formákkal is mindinkább megbarátkoztatták.

Bécsben huzamosabban tartózkodva s a német és francia irodalommal közelebbről megismerkedve, ama több oldalú s különböző rétegű társadalmi élet változatos befolyásolása által mind hathatósabban tereltetett az újabb ízlés igényeinek megfigyelésére. Ezzel aránylag fogyatkozott benne az ó iskolai ízléshez való ragaszkodás. Fonnyadozó ősi virágzatnak nézte annak lankadt erejű terméseit. Az újulást ígérő irány felé melegebben fordult rokonszenvezése. Aesthetikai tanulmányai is mélyebben vitték bele a valódibb poesis lényegének azon felfogásába, mely a formának illetékes becslése mellett a tartalomra is több súlyt helyez.

Már említők³⁾ annak idején, hogy miként hajlongottát akkoron, alkalmasint a testőrökkel s más szintazon irányúakkal való gyakrabbi érintkezés folytán a franciás iskola felé. Annnyiban lazult is viszonya a classicisták iránt, ha nem is a teljes szakításig. Kiváltképen Faludi példája indította őt hathatósabban az újabb ízlés, az üdébb könnyüedességgel bájoló költészet felé.

S erről az „elegyes versei“-nek kötete jelentősebben is bizonyít, úgy mint melyben az alagyak három könyve után nyomban énekeit adja, számszerint 28-at. Ezek csekély kivétellel az itt jelzett időszak szüleményei. —

3. Azon hathatós indító okok, melyek ekkor a lelkesebb hazafias érzelmetek tevékenységre sarkalák, hősünket sokkal hatványozottabb mérvben ösztönözték minél kihatóbb működésre.

Növekvő beczzsompja csekélyleni kezdé a dicsszerzés azon szűkebb terét, melyen már csak is az elavulásnak eredt előbbi iskolázottság tetszése juthat pályabérül.⁴⁾

Tágasabb s virítóbb mezőre izgatá őt a köztetszés óhajtása, a csábító népszerűség vágya, — arra, melyen a levante dálnokok

1) L. Rájnis „Kalauz“-a „elöljáró beszéd“ 2. l.

2) U. o. 42. l.

3) Révai élete II. k. l. fej. 31—34. §.

4) L. „Latina“ 5. l.

felé melegebb elismerés nyilatkozott, s hol Orczy és Faludi múzájának mintegy rejtekből kiszólamló dalai is élénkebben visszahangzottak.

A nemzetiséget veszélyvel fenyegető korviszonyok is mindegyre fokozottabb igényeket tűztek a hazafias érzelmek ápolására hivatott költők elé. — De meg a francia szellemnek mindegyre erősebben beszivárgása is mennyire érezteté hódító hatását! Ennek bővülő lengetegsége, valamint kifejezéseiben, úgy egyéb ízlési nyilatkozataiban is könnyüdebb formába kívánt öltekezni s a költői műalakzat változatosságát is mindinkább követelte, háttérbe szorítván az előbbi nehézkes egyhangúságot s vontatott laposságot, nem csak az antik méretű verselésben, hanem a népszerűvé vált kaden-ciákban is.

Igy nyilvánult az óhajtás mind melegebben Faludinak gyöngédebb alakzatú s tartalmú költeményei iránt.

Ezekkel foglalkozva hősünk még jóval örömelebb meghódolt az efféle kapósabb új iránynak, mely szintén jelentősen bizonyítja vala a francia könnyüdebb chansonok befolyását.¹⁾

A nemzeti megiffodásért lelkendező szellemesebb ivadék, mely a külföldi jeles elmék műveit megízlelte volt, mind élénkebben kezdte sovárogni oly szellemi irányzatért, mely azok szerinti üdébb s lendületesebb szellemmel ébresztgesse föl a szunyadozó nemzeti érzelmeket. És Faludi kimulta után az agg Orczy hanyatló kora és Bessenyeinek félrevonulása ezidétt aggasztó jeladás vala arra, hogy a nyomukba lépendő ifjabb erők közt mentül előbb találkozzék olyan, ki vezéreként tölthesse be azok helyét s mintegy a serdülő költői karnak Musagetéseként szerepelhessen.

4. És hősünk mint olyan, ki már eleintén is bátran kijelenté „a főbb költőknek koszorús seregökbe igyekvését,²⁾ miért ne hihette volna már az irány adásra való alkalmasságát, ha tehetségeit még teljesebben kifejtve szellemét több oldalú képességgel tünteti föl, gondolat- s érzelmvilágát változatosabb színben ragyogtatja a serdülő nemzedék elé?

Ez az indok eléggé erős lehetett arra, hogy a szűkebb körű deákos verselés ódon formái közt is az élénkebb és dallamosabb alakzatok felé forduljon, sőt közelebb jöve az üdébb lüktetésű szellemhez, ennek kedvencebb formáihoz simuljon, melyekkel az újabb nemzedékre föntebbi s alantabbi rétegekben egyaránt élesztőbb hatást gyakorolhatni.

Hisz míg az alagyák inkább csak olvasásra vagy elszavalásra valók s csakis ott nyerhetnek tetszést, hol a Propertius és Tibullus által művelt iskolai ízlés fogékony irántuk, azalatt Faludinak fran-

¹⁾ L. Toldy Fer. „Magyar költészet története. Pest, 1867.“ 312. l.

²⁾ L. Elegyes versei 57. l. Bolla Mártonhoz 1778. írt alagyája végén.

cia és olasz ízlés szerinti magyaros zamatú dalait örömezt éneklí az ifjabb nemzedék, úgy hogy azok már közzétételök előtt is ajkrol ajkra szállongának a hazában.¹⁾

Csodálható-e? ha az ízlés oly irányú alakulásával s a hazai szellemi igények illeten fokozódásával szemben, hősünknek ezek szerint tetemesen módosult felfogását mindinkább sérté Barótinak az antik formát balul alkalmazó, néha az ízetlenségig alászállt versificatiója, olykor mintegy kezdetleges iskolási „verskoholása,” a mint azt több helyütt maga is így nevezi.²⁾

A mindinkább mérvadókul érvényesült széptani elvek szerint véve Barótinak tetemes mennyiségben közzétett versgyártmányai gyakran a tárgy tekintetében is kevésbé választékosak, hétköznapi prózai tartalmúak,³⁾ a dictiót illetőleg alant járók, szintűgy mint technikailag monoton hangzásúak, sőt gyakran a szertelen szaporaság érdekében még a nyelv törvényei iránt is kíméletlenek.

5. Kiváltképen ez esett zokon Révainak, különösen azért, mivel már fél évtizede mult el annak, hogy Barótit ily visszaélése miatt a jobb ízlésűek részéről méltó megszólás érte, sőt Rájnis részéről a „Kalaúz“-ban eléggé keserű gúny is sujtotta.⁴⁾ De ő mind ezek dacára — elbizakodva a deákos tanultságú s tán többnyire a valódi magyarság nyelvérzéke hiányában sinyló felsővidékiek javallásaiban, — nem csak a másodsor kiadott verseiben hagyta meg helytelen szófüzését, hanem ezt mintegy elfogadottként folytatá az utóbb irottakban is és már szinte jogosultként használá. —

E konoksága miatt háborodott fel leginkább Révainak épebb nyelvérzéke, melyet, mint látók, már eddig is terjedelmes tanulmányai által képezett ki oly biztos alapú nyelvismeretté, minövel ekkoron alig dicsekedhetett valaki a magyar írók közül.

Ily szellemi álláspontjának jogosult érzetében mintegy a magyar nyelv geniusa által méltán fölhívottnak hihette magát arra, hogy a fönnkeltebb hivatású nemzeti irodalom nevében erélyes tiltako-

¹⁾ L. Bacsányi a M. Muzeum (1788.) I k. 107. I. Toldy Fer. „Faludi F. élete“ V. §.

²⁾ L. „Új mértékre vett külömb verseknek III könyvei“ előbeszéde végén. A „Vers-koszorú“ II. szakasza. 24. l.

³⁾ Ilyen például az is, melyet Rájnishoz szövétneknek megrendelése végett írt. (I. Vers-koszorú.“ II. 54. l.)

⁴⁾ L. „Kalaúz“ 154. l. hol Rájnis J. Kalmár Györgyöt a versbeli „tilalmas szabadsága“ miatt feddvén végül jegyzetében így rója meg Baróti hibás szórendű verselését: „Még ennél (t. i. Kalmár Gy. hibás prosódiajánál) is tűrhetetlenebb azoknak szabadságok, a kik tövel-hegygyel öszve-hányják az ígékert; a zabolát a Pégazusnak farkához, a farmatringot pedig a száájához alkalmaztatják; p. o.

Észre de vette midőn Szolimán, a kaptza Magyaránl

Hogy szoros, és menedék nints helye semmi sehol;

El nem szenvedhetjük — u. m. Rájnis — azt a versben, a mit mégá közbeszedben se szenvednénk.“

zást hangoztasson olyatén szabadalmaskodás ellen, mely a versformának amúgy könnyedén áldozatul ejti a nyelv természeti törvényét, holott a valódi költészet nem csak a nyelv épségét tartozik megóvni, hanem annak szépítésére is igyekezni, a mint hogy ezt teszik is azok, kik bár különböző versidomokat használva a költői karnak méltó díszeként a nemzeti szellemet nemesbíteni igyekeznek. Im ily kifejezését adja Révai ebbeli nézetének:

„Főbb törvénye szerint pedig a vers szerzeni gyulladt
Szent Sereg a nyelvet kellemetesöre viszi.
Arra ügyel mindég, hogy légyen tiszta beszédje,¹⁾
Főkép szót szóval rendesen egybe kötöz.
Sok vagyon a szóban: szép gondolat általa lészen
Szébbé; szépségét általa veszti megint.“

„Veszti — u. m. — különösen, midőn a versíró a nyelv természeti rendét bátran rontja s fordult ejtegetéssel öli,“ mint ezt szerinte Baróti is teszi némely verseiben. Pedig „a szabadabb törvénnyel irt folyó beszédben eléggé tanúsítja, hogy tud magyarul s érzi is mennyire kényes nyelvünk a szórend tekintetében s melyly vétek té-t o v a h á n y n i s z a v á t.“

6. A „Vers-koszorú“-t figyelemmel átolvasván úgy látja abból Révai, hogy Baróti maga is érezte a nyelv törvénye elleni méltatlan eljárását, mert a másodsor kiadatokban holmi keveset javított is hibás szórendjén.

De vajmi sokat hagyott megjavítatlanul! — Hogy ilyesekkel — u. m. — „nyelvünk természeti rendit ölöd,

Érzetted magad is, koszorúd' másodszori gonddal
Füzvén, nem mondog: már oda része nagyobb.
Ezt meg másoltad, s még mit mást: többi penészlik:
Jobbitó feketét toll nem ereszte reá.
Annyira nem vihetett az igaz szó, melylynek el estél
Még jókor meg üzönt integetése miatt.“

S itt Rájnisnak „Kalaúz“-ában ²⁾ jegyzett intését mintegy verses paraphrasisban ismételi. Aztán nyomban így folytatja feddését:

„Látd, mi igen nyilván szóllott, de te annyira még sem
Indúlsz, hogy felesen meg ne maradna hibád.
Meg maradt, s nevedet szennyel motskolja valóbann:
Tsak mit nagyjából ³⁾ e levelembé szedek.“

¹⁾ Ily nézetet vall Baróti is a „Vers-koszorú“ II. szakasza előszavában eképp nyilatkozván: „A ki az Alagya mi létét közelebbről isméri; igen is tudja, hogy a többi között a tiszta, ékes, kellemes, természeti könnyűség el folyó, s érzékeny szóllás formáját, mint sajátját megkívánja.“

²⁾ L. főntebb 259. l. 4. jegyzetben idézve Rájnis Kalaúz“-a 154. l.

³⁾ Elöttem lévén a „Vers-koszorú“-nak ugyanazon példánya, melyet Révai Barótitól kapott volt, úgy látom az író ónnal megcsillagozott versekből, melyeket mind megrovandóknak látott különösen a hibás szórend miatt, hogy csakugyan a nagyjából szedte a feddő alagyájában fölemlítettek.

Annyiból is mondhatta, hogy csak „nagyjából“ említi föl Barótnak korholandó hibáit, mert az oly hírre kapott verselőt a széptani kritika követelményei szerint egyéb tekintetben is méltán vonhatta volna szigorúbb megrovás alá ; de több mást mellőzve csak is a nyelvsértőket vette szemügyre, mint olyan hibákat, melyek a közbeszédben is sértik füleinket. ¹⁾ Szabó Dávid pedig, úgy látszik, már jogosulttá igyekezett avatni a verselésben efféle törvényszegést, mert mintegy szabadalmazott u s u s-ként folytatá a b u s u s-át. — Ezt Révai így feddi tovább :

„Megmaradott több más : sőt újabb verset is így írsz :
Mit mond Ortzi reá? kényes az ínye, tudod.²⁾
Ortzi! ditső nagy név, az az Ortzi, ki élete fogytán
Mint hatytyú olyly szép énekelésnek ered.“³⁾

Korának e kitünő magyar költőjét, a magyar nyelv jeles avatottját tiszta magyarságú versekkel illett megtisztelni. ³⁾ S Baróti igyekezett is arra ; de Révai abban is talált feddeni valót, — mert u. m.

„Szépet akarsz mind válogatott szép tiszta szavakkal
Mondani, tsak bomlott rosz kőtozetre fogod.

Hármat az Orczy Lőrinchez, kettőt az Orczy Lászlóhoz írottól hoz fel, mint megrovást-érdemlőt. S aztán így apostrophál :

„Hozzak e többet elő, hogy még új versed is olyanlyan?
Szintén sír nyelvünk, anynyira sértegeted.“

Ismét 11 distichont idézve ekkép jelez még számosabbat is :

„Több ilyly tsúnya fekély lepi el több gyenge szabású
Tagját munkádnak, s fénye homályba borúl.“

Ez utóbbi kifejezéseinek keménységét érezve nyomban így enyhíti azt :

„Szép az egen fénylő nagy nap; sűgárit azonbann
Annak is a sűrű pára setébe veti.“

S elfogulatlan igazság-szeretetéről ekképen igyekszik őt meggyőzni :

„Látd, mi igaz vagyok : a szépet meg valloam azokbann :

Sok szép gyöngyödnek szép ragyogása vagyon.

Hogy hogy? hát ditsér azon egy nyelv, s mondja hibáid?

El nem fér ez együtt, azt hiszed, úgy-e bizony?

¹⁾ „ — — hát el tűrhetjük e versbenn

Úgy mond (Rájnis), kőz szóbann a mire fájna fűlünk? (Révai u. o.)

²⁾ Baróti Szabó több jeles hazafit tisztelvén meg „Vers-koszorú“-jában, köztük természetesen Orczy Lőrincet s fiát Lászlót is megénekli. De Révai az ezek magasztalására írt alagváiban is megcsillagozott 7 distichont, mint helytelen szörendűt. — S ezért e kérdése: „Mit mond Ortzi reá? . . .“

³⁾ Orczynek tiszta magyarságát tovább két distichonban hangsúlyozván, műveinek napvilágra jöttéért így sohajtoz :

„Rejtekbenn pösgő írások! mennyi haszonnak
Vesztével késtek: jöjjetek egyszer elő.“

Mást dít sér benned, mást fedd: más, ugy hiszem, a jó;
 Más a roszt feddöd mindenikére tekint.
 A ki Magyar, de igaz Magyar ám, mondhatja e jóknak,
 Lelkét nem sértvén, a miket én ki tevék?*

Arra reflectálva, hogy Baróti mintegy célzatosan „pontról pontra“ közzé tette „Vers-koszorú“-jában Révainak hozzá 1779. intézett alagyáját, melyben róla dicséreteket hangoztat, annak ily megokolását adja:

„Mondod: volt egy idő, örvendeze Révai verssel:
 Ugy vagy, égig emelt, vissza se vonja szavát.
 Munkád nem látván, csak Hírnek utánna magasztalt,
 Főképp, hogy Magyarúl írsz vala, annak örült.“

Emlékezteti azonban arra is, hogy Szabó Dávidról szóló magasztalásán kívül volt abban az alagyában még holmi egyéb is, a mit ő Szabó neheztelésének engesztelése végett írt, mivelhogy Révait merész vetélkedőnek nézte, úgy mint ki az ő előbbi fölléptéről nem von tudomást és Molnár nyomain némileg elsőségi igénynyel látszott föllépní. Írt ott Révai — u. m. —

„Írt még mást valamit hozzá, mivel érteni (értesülnie) kellett,
 Hogy tüze, s versének zengedezése epeszt.“

Szinte reá üzenél, mért nem követője te tőled
 Költ törvényednek, s ennek is adta okát.

Meg küldéd neki munkádat, még most is adósod
 Érte: el olvasván akkor is égig emelt.“

7. Ezen a classicisták kezdeti vetélkedésére meglehetősen jellemző világot derítő sorok után elismerőleg emeli ki Barótinak azon hazafias buzgalmát, mely őt, mint több helyütt mondja, a magyar nyelv művelésének költészeti törekvés általi elősegítésére készítet, ¹⁾ de épen ezen nemes indító oknál fogva tartja szükségesnek, hogy az ily szép célú törekvők minél nagyobb gonddal legyenek a nyelv épségének megóvására; mert — u. m. —

„Szép dolog írással támasztani félre hanyatló
 Nyelvünket, s jelesebb gondal emelni betsit.“

Ámde a támogatásra vállalkozók erős alapon álljanak s biztosan az elsikamlástól.

„Vajha csak, a kik azon vagynak, nem vétene abbann
 Buzgódd gondjok nagy tüze lángja miatt:
 Hogy, mikor, eldültét szánván, fel emelni akarják,
 Botlott láboknak meg tsuzsamása nagyobb.“

Ugy látja Révai, hogy Baróti tolla ott is sérti olykor a nyelv törvényét, hol a magyar nyelv művelését buzgón ajánlgtatja. ²⁾

¹⁾ L. „Vers-koszorú“-ja I. és II. szakasza előbeszédében.

²⁾ L. „A magyar ifjúsághoz szóló alagyáit“ „Új mértékre vett külömb versei“ 216. l.

„Ott is igen vétsz a nyelvbenn: természeti rendét
Bontván nem féled fel darabolni szavát.
Nyelvünknek, s Költő Seregünknek is ártasz ezekkel,
A gyengébb félnek vélekedése szerint.“

Baróti maga is panaszolja, hogy a balitéletűek nyelvünket „darabosnak s alkalmazhatatlannak“ mondogatják s ez okból kívánja: „Vajha a tisztább ajakú Magyarok közül hanyatló nyelvünk védelmére sokan tollra kelnének!“¹⁾ De Révai úgy véli, hogy Szabó D. nyelvrontása még inkább növeli azon balhiedelműek számát, kik a nyelvművelésre vállalkozottakat okolják, hogy feladatuk helyett sietertelen dologgal fáradoznak.

„Durva szegény, dörgő darabos, tudományra kietlen
Nyelvünk, úgy hitték ennek előtte sokann:
Most többen hiszik ezt: jól értsd, hogy félre ne kapkodj:
Ok hiszik ezt, nem mi, s ők fenyegetnek ezért.
Hogy mi, a kik előbb vinnők, fő képen ez ujjabb
Ugró rendre, sovány semmire fáradozunk.“

A magyar költők, különösen a görög-római méret szerint verselők ilyféle becsméreltetésének okát leginkább Barótira hártják; mert — u. m. — rá hivatkoznak a megszólók, őt hozzák föl például annak érvelésére, hogy az újabb e nemű verselés még inkább rontja a magyar nyelvet a helyett, hogy művelné. Ugyanis híre szerint nagy tudósnak s nagy magyarnak tartatik Szabó Dávid és még is a nyelv károsításával versel az ujonan fölkapott ókori mértéket használva. Tehát nyelvünk nem arra való. Ezt következtetik miatta ama balitéletűek:

„Példa vagy ott te ezen megalázó szemre vetésbenn,
Üntalan e perben téged idéznek elő.
Nem de tudós nagy fő, Magyar is, versének azonbann
Rabja Szabó? Nyelvünk, úgy e, nem arra való?“

Ily galibát, ily bajt okoz — u. m. — Szabó „nyakasan rossz módra kötött verseivel.“ Tehát ő lakoljon azért.

„Ő vét, nem Nyelvünk: ő feje fájon ezért.
Mért hiszi: hogy derekas jó vers, ha zavarja beszédét:
Akkor erős, s zendült hangja fülekbe ható?
Mért hiszi: hogy nem vers, vagy ugyan tsak gyáva erőtlén
Vers, mihelyest illő rendesen ejti szavát?“

Ez utóbbi ráfogás ellenkezik Révai főntebbi állításával, mely azt mondja, hogy Baróti maga is érzi szertelen szórendének helytelenségét, mert javított is olyanokon holmit.²⁾ — Föltevése túlságát érezvén, legott ekkép igyekszik azt támogatni:

¹⁾ L. Új mértékre vett külömb versek III. k. előbeszédében.

²⁾ Hogy többnek kijavítását elmulasztotta, arra nézve szól Baróti azon mentekeése, hogy hivatali dolgai miatt nem pallérozhatta ki verseit úgy, a mint óhajtotta. (U. o. p. 1.)

„Ezt kell ítélnünk: mert csak jobbíthata rajta :
S a vers törvényén csak vehet annyi erőt,
Ő is tudja, miként írunk : ki törülve kilentzszér,
Többször is, a jó vers jő kötözetje alá.“

8. Hogy az oly ferdeségekért, minőket Baróti enged magának a verselésben, sem az antik versforma, sem nyelvünknek szegénysége s alkalmazhatatlansága nem okolható, azt láthatni a többiek példájából, kik a görög-római méretet eléggé sikeresen használják a nyelv törvényeinek sérelme nélkül. — Még Gyöngyösi János is, a magyar leoninus distichonok gyártója, kit pedig Baróti is megszól ezen izetlen versjátékai miatt, ¹⁾ habár kétszeresen béközött versformában mégis akkép lejteti alagyaít, hogy a nyelv szabályait nem sérti.

„Mást mutat, ám bátor meg szállá Gyöngyösi Jánost
Ize veszett gyarlóbb vers-piperéje miatt,
Nem ront ő nyelvet, vágását párosan ejtvén :
Nem : noha, kétszeresen kötve, szorúlvá rebeg.“

Nem rontják a nyelvet az ókori versméret ifjabb használói sem.

„Nem ront Tóth Farkas, sőt még szépíti beszédjét :
Példát a Dallal szép Alagyaia mutat.
Ép nyelvünk erejét meg nem vesztette Berentsem :
Száfó ként költvén Bolla se bontja szavát.
Épen szól Horvát, most támadt dísze Fürednek :
S ilyen versének kedves ugrása vagyon.“ ²⁾

De fő példaként Rájnist emeli ki s ajánlja Szabónak is követésül :

„Nem darabolva, egész épségbenn, milyen erővel
Nyelvünk gyenge szavát e kötözetbe vehed :
A fő példa, tekintsd, Rájnisbann rénylik, ezekre
Nyújtott a kegyesebb ég csak ez egynek erőt.“

Miután az ifjabb verselők ily törekvéseinek elősegítését meleg apostrophében így ajánlja a nyelve sérelmeiért búsult hazának :

„Nyelvednek kárán meg búsult szép Haza! kedvet
Adj ezen új Karnak, s ezt is előbbre segítsd.“

Ismét Barótihoz fordulva, ekkép folytatja leckézését :

És te, Szabó! ha reám ezekért haragudni találnál :
Tudd : hogy ezért szálltam : szép Haza ügye nyomott.
Többeket is keserít,³⁾ kiket ott láss dűlni elindúlt
Nyelvünknek jelesebb támogatói között.

¹⁾ I. „Vers-koszorú“ II. Szakasz előbeszéde 1—3. l.

²⁾ Horváth Ádám ekkoron írta Révaihoz azon alagyaíját, melyben szintén hasonló szellemben így panaszolkodik Baróti ellen : (I. Révai „elegyes versei 265. l.)

„— mert nyelvet ront, versét befejezve midőnnel
Dávid, (hogy ha talám jól jut eszembe) Szabó“

³⁾ Ezek közül nyomósan bizonyít Horváth Ádámnak főntebb jelzett alagyaíja.

Fel jegyzük nyilván az utánn (következő) nyomdoknak ez okból:

Hogy nyelvrontásid senki se hagyta helyén,
A később Század te miattad meg ne gyalázzon
Minket is: engednünk nem lehet itt ez okért.“

Ekkép érvelve azt, hogy épen nem egyéni nézetből szólal föl ellene, sőt inkább a hazai nyelv ügye iránti tartozása teszi ezt kötelességévé, — gyöngéd célzással feddi azok helytelen ízlését is, kik Barótit bő termékenységeért annyira fölkarolták,¹⁾ hogy még nyelvsértéseit is javallni látszanak.

„A bő természet még szebben véti el útját
Sokszor, s még tetszősb, hogy szüleménye hibás.
Gyenge szómóltsótskét sokszor látsz tiszta kis artzán
Kit szépségébenn szinte miatta tsodálsz.
És gyakran a mester munkát az kelletti inkább,
Hogy kis restséget ritka hibája mutat.“

Ismételve kijelenti, mennyire nem egyéni indokú e feddése. Neki zokon esik, hogy kedvezőbb itéletet nem vallhat róla. De irodalmi lelkiismerete készíti arra, hogy Barótinak a nemzeti nyelv művelése ügyére is homályt vető gondatlanságát megrója.

„Fáj nekem, el hiheted, hogy nem kedvezhetek ezzel:
Mert lepi több restség, több hiba verseidet.“

9. Azonban lehetségesnek véli, hogy Szabó Dávid őt félreértve toll-harcra kel ki ellene. De biztosnak tartja, hogy csatát fog veszteni. — Úgy sejtí, hogy Baróti nem védhetvén meg a nyelv szabályaiba ütköző hibáit, némi „félre csapással“ inkább prosódíája mellett fog kardoskodni. Ezért nyomosan kijelenti, hogy megtámasztásának nem az a tárgya. Azt Szabó D. saját meggyőződése szerint követheti, csakhogy következetes legyen abban. Azért nem bántja őt, ha vét is abban. Csak a magyar nyelv épségének ne ártson a szavak szabályellenes széthányásával. — Im ilykép verseli ezt lelkére: .

„Penna tsatát kezdesz? Veszesz vele, tiszta valóság:
Félre tsapásiddal nem leszen ügyöd igaz.
Nem rágtam hangmérésed törvényeit, értsed:
Ellenem azt védvén hasztalan a te heved.
Mint hiszed, úgy tartsad, tsak egyezz te maggaddal is abbann,
Mit szerzesz: nem hallsz szót soha érte, ne félj.
Sőt véts, itt inkább, nem bánjuk, tsak ha a nyelvünk
Épségét ne zavar d tétova hányva szavát.“

Mily erős vala meggyőződése már ekkor a magyar nyelv törvényeinek ismeretéről, sejteti a következő verssorokban:

„Tiszta egen mint a napnak kiki látja világát,
Itten is olyly igazat látni fog, a ki szemes.“

¹⁾ Ennek tanúságaul vehető az, hogy versei több ízben megjelentek és meglehetősen kapósak valának különösen a deákos műveltségük között.

E tekintetben már bátran hivatkozik a hazai tájnyelvekre is; mert — u. m. — ezen ügyben

„Mind Tisza melylyékit kérdezhetsz, mind Duna partján
Túl lakozót, Erdély bár maga álljon elő.“

S így épen nem rendíti meg őt meggyőződésében bármily hangú visszafeleselés s ellenkezés. — Mindemellett mégis Szabó Dávid személye iránt tiszteletét vallja s megnyugtanni igyekszik, hogy habár elvének vitatása fölgerjesztette is egy kissé, de azért még sem haragból szólott így.

„Bátran hányj motskot, hányj szitkot Révai névre:

Mit mondott, attól ő soha félre nem áll.

Tisztel azért még is, mert nem mondotta haragból

Bátor ugyan gyengébb gerjedelemre hevült:

Mint vetekeedve szokás a szót hangosbra emelni,

Melyly igaz ügy mellett még hevesebbre fakad.“

Sőt engesztelése jeléül baráti üdvözeteket is jelez, noha ebbe is célzatosan bele foglalja megtérítő igyekvését.¹⁾ — Végül szíves közvetítést is ígér neki könyvei elárúsítása végett.

Ekkép a fokozatos hangulatú alagya, annak elmondása után, a mi szívét nyomta, ismét nyájassá enyhül, a mint kezdetén szóla.

10. Ilyen tartalmú lévén ezen terjedelmes költői epistola, világos tanuságát adja annak, hogy Révait főleg azon nyelvsértés bántja, mely Baróti szabadosabb szórendű verseiből néhutt tűrhetlenül rí ki. E miatt háborodik föl leginkább az ő kényes nyelvérzéke, melyet immár úgy a hazai tájnyelvek ismeretével, mint a régebbi nyelvemlékek s irodalmi művek beható tanulmányozásával oly annyira biztos tudattá fejlesztett volt, hogy ez alapon méltán vélte megtámadhatni a nálánál korra nézve is idősebb, meg felkaroltatása által is tekintélyesített költőtárust olyasmieért, a mit más jó magyarságú írók is roszaltak benne, kiváltképen Rájnis az ő „K a l a u z“-ában, melyről Révai meleg elismeréssel nyilatkozik.²⁾

Hogy Révai e feddése közben tárgya iránt fölmelegülten néhutt az illetékesnél valamivel erősebben is élére állította az ügy vitatását, tán mégis némileg versenkedési hevének tudhatni be. Alkalmasint Rájnis tüzelése is okozhatta azt, ki szintén nem jó szemmel nézte Barótinak oly föltűnő népszerűsítését, minőre ez már magyarított Vanierje által jutott volt.

11. Nem kevésbé növelhette ekkoron Révai erős önérzetét az oly magasztalás is, mint a minővel őt ép ekkor az ifjú Horváth Ádám tisztelte meg, ki hazafiúi borongással tűnődve a magyarság hanyat-

¹⁾ „Viszsa köszönt Balog és Rájnis, Mind ketten akarnák:

Hogy szép nyelvünket közbe ne törje dalod.“

²⁾ „Elegyes versei“ 105. l. jezzetében így szól: „A Magyar Helikonra vezérlő Kalauz“-ról, „ezen Szép Munkának szerentsés Szerzője Rájnis J.“

lásán, ekkép sohajtozék a lassan ébredező nemzeti nyelv napjának földerüléséért:

„Ah megholt anya nyelv! Féniszként tüzzel el égett
S tsak nem hülve talált Gyöngyösi hamva pora!
Melyly későn ébred, be soká kezd napja derülni,
Melyly későn szabadúl e fogoly árva madár.

S ennek késedelme okául a nyelvrontó írókat, különösen a Rájnis feddette Kalmár Györgyöt és Szabó Dávidot vádolja. Mert — u. m. — a magyar nyelv Féniszke, e fogoly árva madár azért szabadul oly későn, mivelhog

„A fészken kakukok, s tsalfán költötte madarkák
Ülnek, azért nehezen hozza világra fiját. —
S fél az igaz Magyar is, mikoron a felleget áldott
Júnónak nevezik, szívre venni baját. —
Fél, mikor egy Kalmár idegen szót hoz vala bőven,
S pénzen osztogató szüz anya nyelve gyanánt.
Fél, mert nyelvet ront, versét be fejezve mi d ő n nel
D á v i d (hogy ha talám jól jut eszembe) S z a b ó.
Ezt nyögi sok Hazafi, s Magyarúl sem merve beszélni
Hajdani Véneinek félve susogja szavát.“

Írt ugyan — u. m. Horváth Á. — imént még egyik s másik verselő jól magyarul is, kiváltképen Barcsai, Kreskai, s az oly korán elhunyt Ányos; de most már csak Révai ír igazán magyarul.

„Révai! tsak magad írsz, sőt másokat írni tanítasz,
Tsak magad, o Hazafi! tsak magad, úgy e? Magyar!
Írj, édes Magyarom! írj, és sok néma Magyarak
Hallasd meg kötözött Angyali nyelve szavát.
Nógasd a restet, sőt néha jutalmat is ígérj:
Bíztagasd az erőst, és, ha ki gyenge, segítsd.
Nemzedet ezt néked megfogja köszönni sokára,
S emleget a Magyarok hajdani Nagyja között.
Sőt vagynak most is, kik már, noha nem tudod, áldnak,
S tartanak a Magyarok egy örömének ezért.“

12. Azonban Baróti sem volt rokonszenvezők vagy dicsérve méltatók¹⁾ híjával, kik nagy számú verseiben — habár múzája szülemé-

¹⁾ Ezek közt kiváltképen fölemlíthető Molnár János, kit Révai oly jeles irodalmi tekintélyül tisztelt, mint erről a föntebbiekben több ízben szólottunk. (l. Révai élete I. k. IX—XVII. fej. s Révai „elegyes versei“ 32. 39. l.) — Ugyan ez a Molnár János „Magyar Könyvház“ a III. szakaszában (1783.) a 246. l. Szabó Dávidnak magyarított Vanier-jét így emeli ki: „Ö r ö k e m l é k e z e t r e, k ö s z ö n e t r e s k ö v e t ő i g y e k e z e t r e m é l t ő d i c s é r e t e l M a g y a r r á f o r d í t t a S z a b ó D á v i d ú r V a n i e r J a k a b n a k a p a r a s z t i m a j o r s á g r ó l í r t s z é p h a s z n o s m ű n k i j á t; a h a s z n á n a k n e m k e l l t z é g é r; v a l a m i n t a z é k e s M a g y a r s á g á n a k s e m, d e a z t m é l t á n s á l m é l k ö d v a m a g a s z t a l h a t t y a m i n d e n h a z a f i, h o g y a g ö r ö g s d e á k h a t o s m é r t é k ű v e r s e k e t M a g y a r b a n o l l y t i s z t á n, o l l y s z e r e n t s é s e n k ö v e t i m i n d e n e r ő s z a k o s k o d á s n é l k ű l, h o g y a k i é r t i m i n d a h á r m a t, m i n d h a s o n y o l é k e s s é g ű n e k v a l h a t t y a é r d e m e s z e r é n t. M i n d e n k é z b e n f o r o g a t e d r á g a K ö n y v, d e m é l t ő v o l n a a T u d ó s o k n a k ú j t a l á l m á n y i v a l f e j t e g e r o s s f e l - é k e s í t e n i; s i s m é t n y o m t a t á s r a e r e s z t e n i; ú g y, h o g y Z s e b b e v a l ó l e n n e.“ — E h ő m a g a s z t a l á s M o l n á r J. r é s z é -

nyeit egy és más részben szintén kifogásolták, — a horatiusi „ubi plurimum niten“ szerint méltatva a sík lejtőn csörgedező csermelyként folydogáló gondolatait örömet olvasgaták, s iránta legalább kiméletes kegyelettel viseltettek, már csak az idő mostoha viszonyai tekintetéből is. Mert még olyatén törekvés is vajmi hasznosként tűnt föl akkoron a nemzeti érzelem élnékitése végett!

S ezek közt többen osztoztak kedvelt Barótiyok azon neheztelesében, melylyel Révai feddését úgy fogadta, mint a büszkén föléje kerekedni igyekvő fiatalabb vetélytárs méltatlan invectiváját, kiváltképen azon erősebb kifejezéseiről, melyekben szelid műzsája szepelőit „csunya fekélyek“-nek bélyegzé.

Nem is mulasztotta el Szabó Dávid e neheztelesét Révaival levélben tudatni.

Erről s ennek következményeiről odább szólandunk.

E verses parainesisét, mint végsoraiból is látható, Révai még Győrött írta meg, kevéssel az onnét történt átköltözése előtt. S így már e körülmény miatt még inkább figyelmet érdemel, hogy ama többnyire zilált kedélyű állapotában azt még is legalább ennyi mérséklettel sikerült megírnia, még pedig oly egyöntetű folyamatban, mintha csak egy huzamban s egy ülő helyen ömlesztette volna papírra.

13. Talán épen azért használta föl arra az alagyai formát, hogy egyszermind példa adással mutassa meg Barótinak, mily fesztelenül mozoghatni e versalak bilincseiben a nyelv törvényeinek sérelme nélkül.

Igy azon tekintetben is érdekes egybevetésül szolgál e költői levele arra nézve, hogy 1773 óta mily könnyűsége tett szert e méret szerinti magyar verselésben. Holott eleinte még bensőbb érzelmeit is csak küzdelmes nehézkességgel bírta abban kifejezni, most már ím eléggé ügyes hajlékonysággal s könnyűded változatokkal adják distichonai majd tárgyilagos, majd alanyi gondolatainak kifejezését.

A kiket a classica iskola ekkori küzdelmei élnékebben érdekelnek, bizonyára eléggé megokoltnak látandják azt, hogy ily részletesen tárgyalom hősünk ezen kritikái föllépését, mely — mint már ebből is sejthető — némi polemiát is vont maga után. —

De nem csak azért, mivel holmi privátszerű felelésre szolgált ez indító okul, hanem mert csakugyan némi szellemi válság-

---

ról nagy jelentőségű volt akkor, s a magyar nyelv mostoha viszonyait tekintve eléggé indokolt is. — Egy századdal utóbb Toldy F. már szólhatott arról oly alább szállító kritikával is, mint a minőt a „Magyar költészet története“ (Pest, 1867.) 362. l. ejt. — Révai figyelmét Molnár J. e dicsérete Barótiról annál kevesebbé kerülhetette ki, minthogy az után nyomban u. o. a 249. l. róla is dicsérettel emlékezik Molnár. „Hála adatlan volnék — u. m. — ehez a Tudóshoz (Révaihoz), ha hozzáim eresztett, s bényomatott gyönyörű verseinek egynehányit nem említettém.“ A jeles buzgalmú Molnárnak ily méltatásai valóban igen korszerűek voltak akkoron a magyar irodalom élesztése javára.

nak s újabb' irodalmi irányzat alakulásának csiráját tünteti elénk, szükségesnek láttam főképen ez okért nyomósabban kiemelni.

Nevezetesen jelentős ebben még hősünk azon nyilatkozata is, mely különösen ezidétti viszonyaira vonatkozik s ezek közben alakuló érzületének is élesen jellemző kifejezését adja.

Ugyanis mindjárt az alagya kezdetén Barótinak dicsérésére vonatkozólag így szól:

„Meg ditsérsz; de korán: jó szándék most is, akarnám
Szép dolog, a mi miatt énekelésre fakadsz.)
Kezdeté lett; de tsekély segedelmet nyújtanak arra:
S én szük értékem végbe vitelre kevés.
Már tsak kezdeté is meg evett sokat, anynyira vitte
A vádló írgy, s más akadályos okok.
Hányszor kezdettem! De erős nagy szívet az égből,
És köz jó szeretést, Istenem önte belém.
Meg nem tsükkén azért kedvem, más úton is érte
Lészek, s érte meg is kűszködöm, érte halok.
Mesz sze ragyog tőlem, tsak aliglan láthatom annak
Fényét olyly buzgón, a mire szaggat erőm.
O! oda kell érnem, te ditsőség, melylyre törődöm,
Bízatsz, édessé változik ott az üröm.
El ragad érzésem; de haszonnal: mert ez egy éleszt,
Hogy szép munkámat nem vetem egyszer oda.“

Erős önérzete s főkelt céltudata a kivíandó dicsőségnek mily biztos reményével buzdítja őt ekkor is, midőn egyébként vajmi igen meggyűltnek érzi baját! — S ebben eleve is eléggé indicálva van az, a mi e feddő iratot keletkezteté. —

1) A gyűjteményes kiadásra vállalkozását illetőleg. (I. „Vers-koszorú“ II. 60. l.)

XIV. Révai mint kiadó Pozsonyban.

1. Feddő alagájának megírása után november elején¹⁾ történt Pozsonyba átköltözése,²⁾ hol eleinte Peer Jabab rendtársának barátsága nyújtott neki szíves menedéket,³⁾ valamint Nagy Pál is akkoron még bölcsélet-tanár a pozsonyi akadémiában, utóbb főbírói kanonok.⁴⁾

Peer Jakab érdekes tudományos gyűjteményéből is juttatott neki becses segédesszközöket s tőle telhetőleg igyekezett valamint

---

¹⁾ Így számítható ez ki az 1787-ki májushó 1-én Orczy Lőrincz írt leveléből, melyben így szól: „s itt Pozsonyban várom már hat hónapjától fogva, hogy vissza hívatassam ugyan Győrré a Professorságra.“ (L. „Figyelő“ XIII. 313. l.)

²⁾ Erre azon kellemetlenségei miatt, melyeket Pozsonyban előbbi (1784.) ott tartózkodása ideje alatt idézett elő, szükségesnek érezte, hogy rendi főnökétől jókor engedélyt kérjen, mit ez neki már tavasz elején meg adott. (L. a M. n. Muzeumban a Révaianák közt Ms. Fol. 1. a.) Mint jelentős okmányt helyén lesz azt itt az eredeti szerint egészben ide csatolnom:

„Josephus Calasantius Königsacker a Jesu Maria CC. RR. Piarum Scholar. in Hungaria et Transsilvania Praepositus Provincialis Tibi Nicolao Révai a Matre Dei Ordinis Nostri Presbytero Professo Salutem a Domino! — Cum in suscepto labore literario per Clementissimum Augusti Indultum Tibi progredi liceat, atque ad eum perficiendum, liberandumque, quam Publico dedisti fidem, mora aliquot mensium, Posonii vel Viennae extrahenda, indigeas: Nos, quantum in Nobis est, Tuos de Patriis Musis bene merendi conatus congruo favore prosequi volentes, indulgemus in Domino; ut eos, qui huic anno scholastico supersunt, menses, seu Posonii, seu Viennae Tuum isthuc maturaturus negotium exigas. Volumus tamen, ut Posonii quidem Rssimo Dno Loci Parocho, Viennae autem Praeposito in Austria Scholarum Piarum Provinciali primis illico Adventus tui diebus Temet sistas, Nosque de fixa statione Tua primo quoque tempore facias certiores, Datum Pestini die 28-a Martii 1786. Calasantius Königsacker Scholarum Piarum Provincialis (L. S.) Ludovicus Zimányi a Cruce Domini, Secretarius Provincialis mp.

³⁾ Peer Jakab, kiről a Peer-codex nyelvemlék veszi nevezetét, ekkor a pozsonyi akadémiában történelem-tanár. — Ismertetése odább következik.

⁴⁾ L. Révai „Latina“ 14. s 67. l.

helyzetét enyhíteni, úgy szellemi törekvéseit is minél inkább elősegíteni.¹⁾ — Egerváry Ignác rendtársa, ekkor a Nyáry grófok nevelője Pozsonyban, szintén készséggel tanusítá iránta barátságát.

Ily baráti szívességek által felüdítve e — mint mondja,²⁾ — exilium-féle állapotában, legott hozzá foghatott a célba vett kiadási munkássághoz s a mint az eredmény mutatja, azt serényen folytatta is. Legelőbb a „Téli éjszakák“ kinyomatásához látott, hogy ezen még ismeretlen művével növelje a vágyat Faludi összes műveinek újonti kiadása iránt. Legillőbbnek látta, hogy a „Téli Éjszakákat“ Szily János szombathelyi püspöknek dedicalja, kinek szívességéből nyerte volt az eredeti kéziratot másolás végett.

1787. január végén, mint a felajánlás datumából látható, már közel készen volt e kiadványa.

Szily János püspökhöz intézett felajánló levelét³⁾ így kezdi: „Nem úgy, a mint akartam volt, hanem a mint csak lehet, úgy botsátom közre Faludi F. „Téli éjtszakáit.“ — Odább pedig így folytatja: „Igen tartottam tőle, ne talám ettől is el tiltson valami nem reménylett viszontagság, ha késni találnék. — A Te Nagyságos Neved alatt adom pedig ki, ugyan Neked mint egy vissza adva, a kitől vettem ezeket is a többi maradvány írásokkal együtt. . . a ki Faludinak holta után ezeket a ritka kintseket, melyeket különben a moj emésztett volna meg, gondviselésed alá vetted. Tartson az Isten Hazánk vigasztalására! Íráim Pozsonyban. Boldog asszony hava fogytán, 1787.“

E néhány sort az odább említendőik végett jónak láttam abból itt felhozni.

2. 1787. ápril 11-én kelt levelében, már a „Téli éjszakák“ kötetének elkészültéről értesíti Paintnert, kihez 4 példányt küld Sopronba tisztelet- s kedveskedésül: neki, Sághy Dánielnek, Barcsai-

¹⁾ Ily nemesen cáfolja meg e jeles férfiú Révainak azon gyanakodását, melylyel róla is azt hitte előbb holmi mende-mondák után, hogy Pozsonyban Peer is bajokat okozott neki. Erről egy datum nélküli levelében, melyet tartalma szerint ez évi (1786.) februárban írt Paintnerhez, azt jegyzi: „Nescio, quid turbationum Peer Posonii de re mea excitaverit. Benedict mira mihi scripsit.“ E panaszkodó levele tudatja azt is, hogy Faludi költeményeinek nyomtatásához 1786. márc. elején fog, miután azokat a bécsi censura igen kegyesen és gyorsan helybe hagyta. Ebben már arra is kéri Paintnert, hogy neki valami nevelői állást, bármily középszerűt szerezzen Pozsonyban; mert Biró Farkaséknál már tovább sehogy sem maradhat, ezeknek teljes tönkrejutása miatt. Eddig is csak a hitelezők irgalmából tengődhetek. „Miserere afflictæ meæ sortis, et succurre mihi tua dulci opera: sic te amica fortuna perpetuo sospitet et amet. Vale!“ — (E levél a Révai-Paintner levelezésnek Méry Etel másolta kötetében soron kívül hátul a 82—c. jegy alatt olvasható.) Búsán esengő epilógusa sajtáságos ellentétben tünneti elő inséges helyzetét azon kihívó daccal, melyet ekkor az egyházi eluljáróság irányában tanusított.

²⁾ L. „Latina“ 13. l.

³⁾ Ezt Toldy F. is közli Faludi F. minden munkái kiadásában. (L. ott 630. l.)

nak és Bessenyei Sándornak.¹⁾ — Szily J. bőkezűségét kétes reménynyel várja.²⁾

A többire nézve pedig tudatja, hogy legközelebb közre bocsátja a költeményes gyűjtemény két előbbi darabját költség kiméleléből ugyanazon alakban, melyben a „Téli Éjszakák“-at kiadta.³⁾ Ennek elseje Krisztina főhercegnőnek ajánlva tartalmazandja Orczy verseit, a másik pedig Faludi költeményeit javított s bővített kiadásban, de a pásztori költészetről való értekezés mellőztével, s így az előbb két kötet egybevontával. Ez ismét Károlyi grófnénak lesz felajánlva.

Figyelemre méltók e levélnek további részletei is.

„Most — u. m. — az a szándékom, hogy a pártfogók címeireit is a dedicatiok elé tűzzem. Ennek némi példányát is megküldöm neked, mely még csak tökéletlen rajzban Krisztina főhercegnő címerét tünteti elő.⁴⁾ Ennek ékes metszete készülöben van. Szintígy a Károlyi grófné is.

Már most tudod, miért kértem tőled Ságghiét is, de te ezt nekem nem eléggé világosan értelmezve írtad le ahhoz képest, a mint az én használatomra a heraldica szabályai szerint szükséges. Neki (Sághinak) szintén akarok egy darabot dedicálni, hogy hálaomat valamely nyilvános emlékkel is tanúsítsam iránta. Mert e férfiú már sokat tett az én dolgom elősegítésére. Vajha a gyóriek ne zavarták volna a többit. Valamennyi közt első elősegítőm ő Károlyi grófné után.⁵⁾ Szólj már vele nyilván e szándékomról. Ne tagadja meg beleegyezését. Különbön akarata ellen is meg teszem azt.⁶⁾

Te sem fogod ellenezni nevednek föltüntetését. Neked is készítettem valamit. Sokkal tartozom neked. Senki sem barátságosabb irántam náladnál. A sors minden változataiban ugyanaz maradtál nekem. A többit változni láttam. Ha módomban állana panaszolkozhatni, mennyi panaszt mondhatnék Rájnis lelkületéről is!⁷⁾

¹⁾ Paintnert és Sághyt bekötött díszpéldányokkal tisztelte meg, — Barsait és Bessenyeit csak bekötetlen egyszerűekkel.

²⁾ „Dedicationem huius Libri acceptavit Szily Episcopus, videbo eius liberalitatem.“

³⁾ „De reliquis sic habeto. Me formatum hoc esse in ceteris servaturum ob compendium sumptuum. Et hoc satis elegans est.“

⁴⁾ Ezt helyesen sikerült saját rajzában mellékelte e leveléhez. (L. Fényképezve Méry E. másolta levelei közt.)

⁵⁾ „Nam hic vir multa iam contulit ad rem meam promovendam. Utinam Jaurinenses non turbassent cetera. Primus hic est inter omnes post Karolianam.“

⁶⁾ „Agas, velim, iam aperte cum hoc Viro de hac mea voluntate. Nolit mihi denegare. Et si fecerit, ego faciam tamen vel illo invito.“

⁷⁾ „Neque tu tuum mihi nomen denegabis. Et tibi paravi aliquid. Multa tibi debeo. Nemo mihi te amior. In omni fortuna idem mansisti mihi, Ceteros mutatos vidi. Si possem queri, quanta tibi quererem et iam de Rájnisii animo.“

Enapokban levél által feleseltem Majláth-tal; megküldtem neki azonban mégis ez újabb kiadványom egy példányát eléggé díszesen bekötve. Leginkább fájlaltam, hogy ily tudós és ily nemes származatú férfiú annyira gyenge, hogy az embert ruhája és nem lelkülete szerint becslelje. Mert felettébb zokon tűrte bennem a szépszerűes ember, hogy kényelmem végett német ruhában jártam. Ezért voltam én neki botrányos s más efféle.¹⁾

3. Ezek után vidámabb körülményekre tér át levelében s dicsérrel emeli ki, hogy mily örvendetes buzgalmattan usítanak a hazai nyelv előmozdítása iránt a pozsonyi növendék-papok. Csakis azoknak gyűjtése segít rá, — úgy mond, — most e két első darab kiadására. Különbön minő szegényen s minő kárral volnék kénytelen elmulasztani ezt az engedélyt is, melyet a főhercegnő oly kegyesen megajánlott.²⁾

Vajha annyi balesetem miatt ne volnék oly eltoppult elméjű, hogy már alig bírok valami jót előteremteni.³⁾

Dedicatiót csináltam a főhercegnőnek; de nékem nem tesz. Megküldöttem néked az ő levelét. Tudva vannak előtted a körülmények. Aztán megudvari ember is vagy. Tekintsd át, javítsd hozzá, változtass, vagy csinálj valami egészen újat.⁴⁾ Használd föl e dologban Barsay szívességét is. Megteszi ő azt a hazáért, aztán meg Orczy kedvéért is.⁵⁾

„Sőt mind őt, mind Bessenyeit fölkérem, hogy költeményeiket adják át, hogy Orczyéhoz csatolva ily fenszéges név alatt jöjjenek napvilágra.“⁶⁾ Itt közbe foglalja levele szövegébe a Krisztina főhercegnőhöz szóló dedicatio fogalmazványát.

— Hogy is tarthatott volna sokáig összezördülés nélkül két ily heves és makacs férfiú barátsága?

1) „Ego his diebus expostulavi cum Majlatho per epistolam, misso tamen hoc noviter impresso uno Exemplari satis eleganter compacto. Dolui maxime, tali eruditione, ac tali genere virum, ita tamen esse debilem, ut virum a veste, non ab animo aestimet. Nam hoc in me indignissime tulit homo lepidus, quod propter commoditatem Germanice incessem. Inde ego illi scandalosus, et cetera. Sed satis de his.“

2) „Solatium est videre, quanto sint ardore linguam Patriam promovendi huius Clerici. Solum illorum Collatione sustentor nunc ad haec duo prima frustra edenda. Alias quanto pudore, quanto damno deberem negligere etiam hanc ab Archiduce oblatam tam clementer facultatem.“

3) „Utinam ad tot illos meos sinistros casus non essem ita hebeti iam mente, ut vix aliquid boni iam producere possim.“

4) „Dedicationem feci Archiduci, sed mihi non placet. Misi tibi eius epistolam. Scis omnes circumstantias. Aulicus es praeterea. Vide, corrige, adde, immuta, vel prorsus aliquid novi fac.“

5) „Utere hac in re etiam Bartsaio. Faciet ob Patriam, deinde etiam propter Ortziom.“

6) „Immo et ipsum, et Bessenyeium, rogo, ut et sua Poetica dent, ut cum Ortzianis iuncta sub tam Excelso hoc Nomine in lucem prodeant, Haec est mea Dedicatio:

Ezt eléggé nyomós oknál fogva közlöm itt a jegyzetben,*) hogy az érdeklődőbb olvasó egybevetvén azzal, mely aztán a nyilvánosságra jutott, láthassa, mit módosított ebben bécsi barátainak tanácslására.

Kétségtől ezek figyelmeztetése következtében maradt ki ebből a magyarok vitéz hűségének említése, „melylyel azokban a veszedelmes időkhöz buzgón áldozták fel életüket Mária Terézia trónjának védelmére, mit ő gyöngéd anyai szeretettel“ viszonzott.

E célzatosként hangzó visszaemlékezés különben is alig nyerhette volna ki a bécsi censura jóváhagyását. S olyképp fölterjesztve tán huzamos akadémuskodással késeltette volna Révai siető igyekvését. ¹⁾

Ekkori állapotát illetőleg még ezeket írja e levelében Paintnernek: „Már a következő tanévre átmegegyek a győri rajztanítói állás elfoglalására. ²⁾ Addig is itt nevelősködöm a főhercegi jószág főigazgatójánál szükségből és más nevelőhiányában. ³⁾ (Tehát csak is helyetteskép s ideiglen) öt gyermekét oktatom. Felsőleges állapot! Ezt a hivatalt itt valóban nem akarnám tovább viselni. Tudod minők az anyák. Ez pedig a többiekén kívül különösen csodálatos. Aztán meg elég fukarul adatnak meg a szükségesek is. ⁴⁾

*) „Felsőleges Hertzeg Aszszony! Kegyelmes Aszszonyom! Szinre jött már Költeményes Gyűjteményemnek az a Darabja, melylyre megengeded, hogy azt Felsőleges Nagy Neved, és Hatalmas Pártfogásod alatt botsáthassam közre. Úgy engedted meg pedig, hogy gyenge illetődésedbenn szinte örömedet is már előre nyilván ki jelentenéd, hogy annál a Nemzetnél ezzel is némű némű képen fel újul ditső emlékezeted, mivel Te telylyes meg elégedésedre több esztendőig élteél, és mulattál, kihez különös tekintettel viseltetél, és a kit mindenkor nagyon kedvellettél. Attól a Felsőleges Hertzeg Aszszonytól, attól az Édes Magzat-tól származhattak ezek a szavak a nemes érzésű Magyarokhoz: kinek ditsőséges emlékezetű Felsőleges Anyjáért ugyan azon Magyarok valaha, azokbann a veszedelmes időkbenn buzgón áldozták fel életüket, és vitézül ontották véreket: és a kikhez viszont ez a Fejedelem Aszszony mind holtig úgy viseltetett, mint egy gyenge érzésű anya leg kedvesebb gyermekéhez. Te, ilyly Nagy Anyának Magzatja és Kegyes érzésének Örököse! lássad azért nálunk fel újult emlékezettedet anynyival is inkább fenn tartatni, hogy mi is nyilván tapasztaljuk abbann való gyönyörködésedet. Én magamat telylyes boldognak tartom már, hogy a Magyar Nemzethez való hajlandóságodnak előbbi számtalan jelenségi után most távul léttedbenn én is lehettem valamennyire annak újabb hirdetője. Költ Ponzsonbann Bójt más hava fogytán. 1787. Felsőleges Hertzeg Aszszonyom! hív jobb-ágyod Révai Miklós.“

¹⁾ Ezért sürgeti e dolgoznak minél előbbi elintézését. „Agatis, velim, ut haec quontocius transmittatis ne tempore excludar.“

²⁾ „Ego anno futuro scholastico transibo iam ad occupandam meam Cathedralam delineatoriam.“

³⁾ „Interim hic Praefecturam gero apud Supremum Regentem Archiducalium Bonorum in necessitate, et Penuria Praefecti.“

⁴⁾ „Quinque pueros habeo. Praeclara Provincia. Hoc officium sane hic nollem ultro etiam gerere. Scis, quales sint Matres. Haec autem praeter alias mirabilis est, praeterea, satis avare dantur etiam necessaria.“

4. Ebből látható, hogy Pozsonyban tartózkodása is eléggé bajos lehetett. Ott is minél inkább igyekezett függetlenkedni, annál terheesebb szolgálatnak volt kénytelen magát alávetni. — Nem csoda, ha a nappali oktatás után kiadási teendői miatt éjjelezve szemeknek gyuladásával is megsínlette szertelen igyekvését. ¹⁾

Kevéssel ez után Orczy Lőrinchez is jelez holmiket a kiadás ügyéről május hó 1-én kelt levelében. ²⁾ Egyébként ezt leginkább keserű panaszai töltik be egyrészt a győri papság ellen, másrészt a főrendiek ellen, kik tőle a dedicatio elfogadását megtagadták. — E panaszait már részletesen is fölemlítettem az előbbieken. ³⁾

Faludi „Téli Éjszakái“-t csak ekkor küldi meg Orczynak, megjegyezvén, hogy ez nem a Költeményes Gyűjteményhez tartozó darab; de ennek folytatását is a Téli Éjszakák formatumban adandja s hogy e kiadványainak külalakja egyező legyen, Faludi verseit is újabban fogja nyomtatni. Különben költséggel sem győzhetné ama nagyobb formatumban folytatni.

„Hogy igyekezetemnek — u. m. — nagyobb tekintetet szerezzek a Magyarok előtt, Nagyságod talán meg se gondolná, mire bátorkodtam. Hasztalan, a dedicatiók csak sokat tehetnek, kivált nemzetünkben. Merem mondani, ha több Nagyoknak nevei alatt több könyvek adódhatnának ki, jobban kapna a főbbrend is a mi nyelvünkön, az alrend is szinte mohón kapná.“ S itt említi azon eljárásának baleredményét, hogy néhány főbbek a dedicatióra kért engedelmet azért tagadták meg tőle, nehogy az udvart sértsék meg a magyar nyelvet ápolgatva. ⁴⁾

„Tehát, hogy ezek is bátrabbak legyenek, kivált oly felséges példára, egyenesen, privata epistola, én Christina hertzeg aszszonyhoz folyamodtam. Meg engedte. Az engedelem levelet oly érzéssel, a magyarokhoz olyly különös hajlandósággal iratta, hogy egész nemzetünk vigasztalódhatik benne. Ebben az editioban tehát ezen felséges név alatt a Nagyságod szüleménye léssen az első darab. Már által ment a bécsi censurán. Csak egy betűt sem változtattak meg benne. Ez a titulusa: Költeményes Holmi egy Nagyságos Elmétől. — Sajnálom, hogy Nagyságod nem akarja, hogy nyilván ki legyen téve a neve. Legalább az előljáró beszédben megengetheti Nagyságod, hogy valami emlékezet legyen, most kivált ily felséges Név alatt; verseinek tárgyai is mind olyanok, milyeneket tsak egy nemzete boldogulását kívánó Nagyság írhat. Vajha ez a darab valamivel nagyobb is lehetne, kivált, hogy oly nagy Felsőgnék vagyon ajánlva. Nagy-

¹⁾ „Ego jam ab octo diebus male valeo, ad oculos, quos rubore suffusus habeo. Vale. Ama me. Posonii 11 Aprilis 1787.“

²⁾ L. közölve „Figyelő“ XIII. k. 313. l.

³⁾ L. u. o. 372. l. és főntebb idézve 238. l.

⁴⁾ L. u. o.

ságod jelentette, hogy még valami versei vagynak. Még nem volna késő felküldeni, vagy legalább megengedje, hogy másokét is hozzá adhassam: Bartsaiét kivált.“

„A Hertzeg Asszony levelét közlöm N-goddal is.¹⁾ Magamat és igyekezetemet továbbra is betses pártfogásába ajánlom s vagyok holtomig mély alázatossággal N-gos Bátor Uramnak alázatos szolgálója Révai Miklós.“ (Pozsony máj. 1. 1787.)

5. Ráday Gedeon bárónak már a múlt év végén megküldötte a főhőnö engedélyének másolatát, mint a dec. 24. k. levele mutatja. Ez is érdekes tartalmú lévén ekkori törekvéseinek megvilágítására, méltán állhat itt egészben.

„Nagyságos báró Úr! nékem különösen kegyelmes Uram! — Sok viszontagságok úgy megrontották már az én dolgomat, hogy azt előre meggyült fizetésnek segedelmével nem folytathatom. Más alkut tettem Pozsonban a nyomtatósokkal, különösen pedig Patzkóval, hogy félbe ne maradjon az az oly szép és hasznos munka. Nyomtatódni fognak tehát a darabok egymás után, de előfizetés nélkül. Áruba bocsáttatnak az után, s veheti, a ki akarja. A kik azonban eddig előfizettek, főképen való gond léssen reagok, hogy legelőször is kielégíttessenek. A dolognak folytatására nem lévén elegendő segedelmem a hazafiaktól, másokhoz folyamodtam. Királynénk Magzatja az. Miként fogadta légyen, kitetszik az ide íratott levél másából, úgy bizom, e' már felébrészti a mieinket is. Ngos Úr! én a dologhoz hozzá fogok már, s eltekéllettem ezeket a Darabokat mennél előbb egymás után kiadni.

1. Gyöngyösi Istv. Kemény Jánosát és Murányi Vénusát.

2. Faludi Ferentznek Énekeit újra nyomtatva sok megjobbításokkal.

3. Faludi Ferentznek Porfirogenitus szomorújátékát a Jegyzőkönyvével.

¹⁾ Oly örvendetes vivománynak tartotta Révai ezt a főhercegnőtől nyert dedicatói engedélyt, hogy azt mintegy büszkélkedve mindegyik buzgóbb pártfogójának megküldötte másolatban, kétségkívül azért, hogy általok terjesztetvén annak híre, a főbbeket minél hathatósabban buzdítsa a szép példa követésére, vagy vállalatának egyébkénti pártolására. Ez okból helyén valónak látom itt azt is közölni. — Im annak eredeti szövege: „A Monsieur Mr. Nicolas de Réva Prêtre des Ecoles Pieuses á Raab. — Monsieur, mon très reverend Père! Son Altesse Royale Madame l'Archiduchesse ayant reçu la demande, que Vous Lui avez fait parvenir: de vouloir bien Vous accorder la Permission, de faire paroître, sous Sa Dedicace, un Livre contenant une Collection de Poetes Hongrois, a daigné m'enjoindre de Vous faire sçavoir, mon très reverend Père! qu' Elle y consentoit d'autant plus volontiers, que Son Altesse Royale verroit avec plaisir le souvenir de Sa Personne reveillé auprès d'une Nation, avec la quelle Elle avoit long tems vecu avec satisfaction, et qu' Elle a toujours cheri, et considéré avec distinction. J'ai l'honneur de m'acquitter de ces ordres, et celui d'être avec la plus grande consideration. Monsieur, mon tres reverend Père! Votre tres humble et très obeissant Serviteur De Kempelen mp. Generale Maior. Bruxelles ce 18 Nov. 1786. P. S. La Cour ayant fait une absence de 9 Semaines en France; cet incident a retardé ma présente reponse.“

4. A Költeményes Holmit egy Nagyságos Elmétől. B. Orczy az írója, de nem akarja nevét kitétetni.

5. Külömb külömb játékok I. kötetjeket, melyben három vígjátékok fognak foglaltatni. Egyik közülök a Polgár mester. Der Burgermeister. ¹⁾

6. Benitzki Péter verseit.

Esedezem Ngodnak, hogy a miket kegyesen méltóztatott eddig ajánlani oly gazdag bibliothecájából dolgom előmozdítására, azt most, mivel épen nagy szükségem vagyok már reá, megküldeni ne terheltessék. Nevezetesen 1) Gyöngyösi István Kemény Jánosát és a Murányi Vénusát. 2) Vajha valamit lehetne bővebben írni Gyöngyösi-nek születéséről, idejéről, neveléséről s tiszteiről! Erre való bővebb documentumokért is esedezem. 3) Benitzki Péterről is hasonló instrukciókat kívánnék. Küldje meg Nagyságod ezeket Szerentsi Nagy István Úrnak, Győrre posta szekeren. Ő onnét által szolgáltatja nekem Pozsonba. Minden késés már veszteség. Én, a mint a hálálól értes nekem kötelességemül fel adja, ezekért a különös kegyelmekért nyilván is fogok jelenségeket tenni. Kívánok szerencsés új esztendő, s magamat ezek után is különösen ajánlván kegyes párt fogása alá, vagyok holtomiglan mély tisztelettel Nagyságodnak alázatos szolgálója Révay Miklós. mp. — Poson 24. Dec. 1786.

6. Ebből is látható, hogy mikép változott időnként Révai terveze a kiadandó műveket illetőleg, — Sándor Istvánnak is szintén már dec. 24. (1786.) küldötte meg b. Kempelen levele másolatát, tudatván egyszersmind, hogy már 5 hét óta nyomorog Pozsonyban s hogy Nagy Pál professornál lakik.²⁾

Orczy Lőrincet (1787.) jun. 23. k. levelében³⁾ — némely irigyei elleni panaszait említve s köszönetét jelentve a 12 arany segedelemért, — leginkább arra igyekezik rábírni, hogy nevét is engedje versei címében kinyomatni, s azoknak ígért másik szállítmányát is kéri minél előbb megküldetni. —

Sorsának jelentékeny fordulatát nem is említi Orczynak. — Pedig a mint Paintnerhez jun. 10. k. levelében írja, akkor már

¹⁾ Ez talán ugyanaz, melyet később Simai Kristóf „Igaz-házi“ név alatt juttatott színpadra s mely Brühl Frigyes Alajos gróf „Bürgermeister“-ének fordítása. (I. Egyetemes philologiai Közlöny. 1882. 681. l. „Simai Kr. Igazházija“ Erdélyi Károlytól.)

²⁾ Horvát István Révainak Sándor Istvánhoz írt 37 darab leveléből jegyzett ki igen rövid tartalmi kivonatot. (I. M. N. Muzeum Révai Ms. Fol. a. 1.) Az illető leveleket mindaddig nem sikerülvén föltalálnom, ezen érdekes irodalmi correspondentiát illetőleg csak is Horvát István jegyzeteire hivatkozhatom. Ezek szerint Sándor Istvánhoz szóló leveleinek elsejét 1786. aug. 27-én írta. Ebben a Faludi verseinek másodszeri kiadása iránti szándékát említi, és hogy pénz hiányában a végett kölcsönzéssel akar a dolgon segíteni. — A második levél tartalma, mely dec. 24. k. a főtebb jelzett.

³⁾ I. Figyelő XIII. 315.

megkapta volt a győri rajztanítói állásra kineveztetését.¹⁾

Ohajtásának e sikere ismét új reményeket keltett szívében, annál is inkább, minthogy ezen az állami felsőbbség részéről nyert hivatalnak elfogadására rendi főnöke jóváhagyását is megkapva,²⁾ eléggé biztosnak érezhette magát az olyanféle megszólásoktól, mint a minők előbb érhatték.

Most tehát főképen azon volt, hogy kiadói teendőinek minél tetemesebb részén áteshessék még a tanév kezdete előtt.

¹⁾ „Evocor iam ad Jaurinensem Scholam Delineatoriam suo necessario adparatu instruendam: Civitati a Consilio iniunctum est, ut omnia suppeditet, quae requiruntur. Isthinc iam proxime movebo.“ E levél többi tartalmáról a következőkben részletesen szólunk.

²⁾ E fontos okmány Königsackernek a főntebb közlött engedély-leveléhez hasonló címmel eredeti szövegében így olvasható: (l. M. N. Muzeum Révai MS. Fol. 1. a.) „Cum nobis pro Tua spectata in nos observantia semel atque iterum significaveris, te pro tradenda Graphidis Schola Jaurinensi esse delectum, atque Regia Auctoritate confirmatum etiam; unaque ad hoc munus suscipiendum facultatem nostram suppliciter petieris: Nos, quibus illud unice in votis est, ut complures Tuae, eaeque praeclearae dotes ad promovendum Patriae, atque adeo Instituti quoque nostri decus magis magisque applicentur, omnem Paternam Benedictionem nostram tibi ultro ad id impertimur, ut cum novo munere novis viribus et praesentem Tuam Stationem tueare, et vetera illa, bonis omnibus probata molimina prosequare et in primis animos eorum, quos inter ages, vita exemplari, morumque probitate Tibi demereare. Atque ad hoc postremum omne commendationis nostrae pondus praesentibus adiicimus. Pestini 8-a Junii 1787. Jos. Cal. Königsacker Praep. Provincialis. Ludovicus Zimányi secretarius.“

XV. Révai vizályai és kiadói bajlódásai.

1. A rajztanítói szerény állásra való vágyódása volt tehát sajátképen a főök, melyért Győrhez oly szívós kitartással ragaszkodott. Itt azonban a viszonyok iránti figyelmetlenségével oly kellemetlen surlódásokat idézett elő, melyek, mint látók, föltett szándékainak kivitelében elég súlyosan akadályozták. ¹⁾

Egy évnél tovább nagyon vékonyan díjazott házi nevelősködéssel sanyargott, ²⁾ csakhogy valami ürügye legyen Győrött maradhatni. ³⁾ Utóbb, midőn Biró Farkasék tönkre jutása miatt ⁴⁾ ebből is kiszorult, sajnosan félre ismert magánykodásban tengődött. Ápolt reményei még is nagyon ott marasztalták, hol már alkalmasint odaérkeztekor kapott volt némi biztatást az ott létesítendő rajzoktatási állás elnyerésére. ⁵⁾

Erre támaszkodva sürgette ⁶⁾ annak mentül előbbi létrehozá-

---

¹⁾ Keszereűn panaszolja ezt az Orczy Lőrinchez írt leveleiben. (L. „Figyelő“ XIII. 313. l.)

²⁾ L. főntebb 203. 215. 217. l. a Paintnerhez 1785. máj. 28-án, szept. 23. és nov. 15. k. leveleit.

³⁾ Állítólag leginkább azért, hogy „mennél több jelekkel megmutathassa józan jámbor viseletét s megcáfolhassa a Viczay-ház cselédeinek rágalmaikat.“ (L. Paintnerhez 1785. jan. 20. s nov. 15. k. leveleit u. o.)

⁴⁾ L. u. o. 1785. szept. 23. s nov. 15. k. leveleit.

⁵⁾ Ezt vallja az 1785. szept. 23-diki levelének ím e nyilatkozata: „Máskéfélt ez t end e je, hogy a Rajzolás Tanító Hivatalt is lesem itt, abból is már egészen ki forgatnak.“ (l. u. o.) Pedig az Orczyhoz 1787. máj. 1. k. levele szerint „már régtől el vala végezve, hogy ő ott a nemz. fő iskolában a rajzolást, a Geometriát és Architecturát tradálja.“ (L. „Figyelő“ XIII. 313. l.)

⁶⁾ „Én itt azt a Tanító Hivatalt sürgetem, mint Váradon voltam. A Rajzoló Oskolat bé kell itt is hozni a Várasnak; azért, a mint tehetem, már a Várasnál forgolódom.“ (1785. jun. 7. lev. Paintnerhez.)

sát s reménykedve várta, vagy mint maga mondja „I este“,¹⁾ arra való kineveztetését. Ezért „forgolódott — úgy mond — a városnál“ s keresett pártfogolást némely befolyásos főbknél is.²⁾

2. Ily törekvése mellett azonban nagyon is elmulasztotta ápolni a jó viszonyt az ottani egyházi férfiakkal, sőt utóbb elidegenítő viselkedésével oly ellenszenvet keltett maga iránt, melynek negédes fokozása több tekintetben igen hátrányos következményeket szült. A főntebb érintettek némi részletben már meglehetősen értesítének ezekről.

De hősünk erős önérzetessége oly achillesi haragra gerjelt az ő anomaliája által előidézett hivatalos és kötelességszerű föllépés miatt, hogy azt mint szörnyű üldözést panaszolta el különösen a b. Orczy Lőrincchez írt leveleiben,³⁾ meg egyébűtt is, még pedig erősen compromittáló kifakadásokkal a fensőbb egyházi hatóság s leginkább a papság azon része ellen, mely az ő függetlenkedését nem helyeselte.⁴⁾

E huzamosb tartamú s jövőjébe is mélyen s ártalmasan bevágó visszassága ismét okvetlenül szükségessé teszi, hogy annak genesisét kissé behatóbban vizsgáljuk.

3. Már az eddig említettekűből is kiviláglott némileg,⁵⁾ hogy Rájnisnak nem csekély része volt e bajok okozásában. Ő már akkor, sőt előbb is olyanul ismertetett, ki indulatoskodása⁶⁾ s némely hó-

1) „Meg írtam elég bőven, — mondja az 1785. nov. 15-ki levelében Paintnernek, — hogy sem a Várasnál nem lehet már reménységem arra a Tanító Hivatalra, melyet mind ekkoráig I este m: sem pedig az az Uraság, kinél vagyok, inséges állapotja miatt sokáig nem tarthat...“ (l. főntebb 217. l.)

2) Ezért a Paintner által fölkéretteken kívül Teleki József grófhoz is folyamodott, mint ennek a n. Muzeumban levő következő válasza mutatja:

„Tisztelendő Jó Uram! Atyaságodnak hozzáam még Sz. András Havának 22-ik napján költt Levelét kedvesen vevén, nagyon betsülöm az abból hozzáam kitetsző szívességét, és éppen tsak abbúl származott érdemeimet felyűl múlt róllam való jó itéletét Atyaságodnak. A mi az abban foglalt kívánságát illeti Atyaságodnak, valamint legfőbb gyönyörűségemet mind egyébb környűllálásaimban, mind pedig különösen ezen új hivatalom folytatásában a másoknak a közönséges jóval edgyűtt való használásban szeretem helyhezettetni, úgy tellyes örömmömre fog szolgálni, ha ezen indulatomat Atyaságod iránt is megbizonyítani lehet alkalmatosságom. Melly feltételemre nézve, szeretném tudni, mitsoda Nemében a rajzolásnak kívánna Atyaságod tanítótságot vállalni, és mennyire ment légyen azon mesterségben, valami kintsny próbáját szemlélni. Mellynek elvárása mellett, maradtam különös indulattal Atyaságodnak mindenkor kész szolgálja: Gr. Teleki József m. k. Pest 10-ik febr. 1786.“ (N. Muzeum Révai MS. Fol. 72. sz.)

3) L. „Figyelő“ XIII.

4) L. u. o. és „Egy nagyságos elme (Orczy Lőrinc) Költeményes holmi“ ja elé tűzött dedicatióját „Barkótzai Ferentz hamvainak,“ — meg a Paintnerhez 1787. jun. 10. k. levelét, melynek tartalmáról odább szólunk.

5) L. főntebb 119. 236. l.

6) Kazinczy Ferenc 1789. évi személyes találkozására nyomán jegyzett föl Rájnisról némely jellemző vonásokat. Azok is eléggé élénk bizonytságot nyűjtnek szenvedélyességéről, s letipró kiméletlenségéről: „Rájnis — u. m. — beszédes a

bortjai miatt nem kevésbé riasztotta el magától a győri egyházi férfiak hajlamát. Tanuság erre az is, a mit Rájnis saját életrésze nyomán elbeszél Fejér György a róla kegyelettel írt „Emlékezet“-ben.

E szerint ugyanis éppen ez időtt nem csak hogy „a szíve szerint való hivatalától eltiltatott, hanem irigy vádolóitól perbe is idéztetett a Tudós világ színe előtt“. ¹⁾ E katastrophája nem történhetett minden ok nélkül; amint hogy némely későbbi okmányok oly részleteket is tárnak elénk, melyek amaz előbbi vádoltatását is nyomosan érvelhetik. ²⁾

Lehet ugyan, hogy egyik másik gyarló irigykedő túlzottan nagyította ellene támasztott vádjait; de azok lényegökben még sem lehettek egészen valótlanok. Különbem nem eszközölheték volna elítélését. Avagy mi más okozhatta volna az iránta tovább is fennmaradt idegenkedést? ³⁾

De Rájnis maga is eléggé nyomós megrovást von magára már csak azzal is, amit Révaihoz 1784. jan. 9-én írt levelében kérkedve említ, hogy minő rhythmussal „korpázta“ ő meg Keicz prépostot azért, mivel ez Révait az újságírás miatt megszólta s meg az ő (Rájnis) verseit kifogásolta. ⁴⁾

Valóban szerfölött drastikus rhythmus az, melyet ugyan akkor

harsogásig s gázolója azoknak, a kiket nem szerete... Nehány sorral odább „zsiros száju“-nak nevezi őt. (L. Kazinczy Fer. „Pályám emlékezete“ Budapest. 1870. 324. l.)

¹⁾ L. „Rájnis József Emlékezete“ 1823-diki Tudom. Gyűjtemény. IX. k. 14. l.

²⁾ E kérdéses viszonyoknak lehetőleg földerítése végett ismét egész bizalommal folytattam a tudományos közlékenységéről ismeretes Ebenhőch Ferenc győri tudós kanonok írchoz, ki újra e végett is készségesen kutatván az ottani irattárakban, az egyházmegyei archivumból egy pár jelentős adatot közölt velem 1882. nov. 14-én kelt levelében. Ezek szerint Rájnis József excentricus viselkedése ellen még 1789. is emeltetett vád, valamint az ő „elváthatlan barátja“ Fábchich ellen is. Scharlach gen. vicarius referálta Fengler püspöknek a fölterjesztett vádat, mely szerint Rájnis nem csak hogy a papi öltöny mellőzésevel mindig világi magyar ruhában jár, hanem ezenfelül senkitől az utcán köszöntést el nem fogad, sőt a keresztény szokás szerint üdvözlőket durván leszólja. „Im erre vonatkozólag írhatta azon különös kiadványait, melyeket a Georgikák vég-lapján említ. (L. Toldy F. „Magyar költők élete“ Pest. 1870. 226. l.) „Említett nyomtatott munkáihoz sorolandók még — u. m. Toldy — „Beste lél-e Karaffi.“ (Népszerű Diatribé az alkalmatlan köszöntgetők ellen, kik ha vissza nem köszöntetnek, leszólják az embert.) „A magyar pap magyar köntösben“ s a „Dicsértesség a J. Kr.“, miket Rájnis maga említ a Georgikák vég-lapján.“ — Fábchich ellen pedig az a panasz emeltetett, hogy Rájnissal tart s az ifjúságot a tan-székről rontja. Mind a kettő megintetvén a Vicarius úr által, javulást fogadtak s tanusítanak. S ezt utóbb egy az egyházmegyei hivatal részéről Fábchichnek 1792. kiállított ajánlólevél is bizonyítja. (A győri egyh. megyei levéltárban.)

³⁾ Többnyire ennek tulajdonítható, hogy magán viszonyai mindinkább szomorúakká váltak; mert kevés rokonszenvre tett szert, mely balsorsát enyhítette volna hanyatló korában.

⁴⁾ L. e levelet főntebb idézve VI. fejezet. 119. l.

Révainak is megküldött másolatban.¹⁾ Ebből ismerve, nagyon is egy bordában szóttnek mondhatjuk azt Révai „mérge*s* iambusával“, sőt a megkorpázottnak és megkorpázónak tiszt*i* állását tekintve cynismusával nagyon is túlsz*e*z amazon.²⁾

Ily indiseret bánásmódja miatt Rájnis bizonyára nem lehetett kedvelt ember (grata persona) Győrött nem csak azok előtt, kiket szertelenkedése egyes bántalommal illetett, hanem mindazok előtt, kik az egyházi tisztesség iránt méltányosabb gondolkodásúak valának. Ezeket aztán mint neki nem kedvezőket ő is ellenségeinek, irigyeinek, sőt üldözőinek tartotta, kiváltképen pedig azokat, kik irodalmi műveit habár csak mérsékelt bírálattal is kifogásolták.³⁾

Révainak tehát mindjárt kezdetben nem válhatott nagy előnyére a Rájnisval való barátkozás. Azonnal némi gyanút keltett ez iránt már akkor, midőn a többi egyháziakat ignorálva csak is Rájnisval társalkodott bizodalmasan, aztán meg Fábchichchal, ki — mint ekkoron szabados gondolkodású — Rájnisnak kebelbarátja vala és egyházi szempontból szintén nyomósan kifogásolt viselkedésű.⁴⁾

4. Ezen illuminatuskodókul ismert meghittjeivel mintegy kizárólag társalogva, ő is velök egy húron pendültnék tartatott.

E gyanút azonban Révai a maga részéről is többszörösen megerősíté az által, hogy az új áramlat felé irányult gondolkodásának s az egyházas szellemtől való idegenkedésének viseletével is eléggé feltűnő jeleit adta úgy annyira, hogy a világiak közt is számosan nyilváníták azok miatti visszatetszésöket.⁵⁾ Mert tudni való, hogy olyasmi akkoron a kényes viszonyok miatt a mindinkább tömörödő conservativismus szempontjából is komoly imputatio alá esett.

Minő következményeket vont mind ez maga után, ismerjük a főntebbi XI. fejezetből, valamint részleg már azt is, hogy mily zokon esett neki az egyházhatósági megintetés és különösen az, hogy Győr-ből való elhelyeztetése iránt rendi főnöke hivatalosan is főlshóllítatott.⁶⁾

Oly háborodásra gerjedt e miatt, hogy az huzamos gyúllólségű

¹⁾ L. a Méry Etel másolta Révai levelei közt 82. f. sz. a. (a magy. t. akademia levéltárában.)

²⁾ „Intés“-nek címezi azt Rájnis, de valósággal lepiszkoló pasquill az, melyben a korpa — sit venia verbo — moslékká van fölereszte. Póriasan durva kifejezésekkel szólja le Kelcz elhízottságát s külsejének idomtalanságát. De ezért kijutott neki is a „poena talionis“; mert az elhízás baja későbbben őt is utólte, (l. Kazinczy jegyzését „Pályám emlékezete“ 324. l.) — pedig bőség bizony neki sem jutott osztályrészül.

³⁾ Polemikus iratai eléggé tanúsítják kiméletlen szenvedélyességét (V. ó. Toldy F. „Magyar költők élete“ Pest, 1870. l. k. 223. l. — és „A magyar költészet története.“ Pest, 1867. 367. l.)

⁴⁾ L. főntebb a 281. l. jelzett 1789-ki vádpontot.

⁵⁾ Ezért említi hivatalos levelében Schozsg Kristóf is a „populi offensio“-t (l. XI. fejezet 230—1. l.)

⁶⁾ U. o. 231. l.

következményeiből ítélve némileg arra emlékeztet, a mit ő 1782. más valakiről írt.¹⁾ Most is inkább másokban látja azt, a mi sajátlag az ő keblében lázong.²⁾

S ezt a nagy haragját konok gyűlöletté szilárdítván éveken át érezteté olyanokkal is, kik arra tulajdonképen nem is adhattak okot.³⁾

Habár Paintnert már az 1786. febr. 5-én k. levelében értesítette azon szándékáról, hogy a nyomatásnak alkalmasabban intézhetése végett Pozsonyba kíván menni,⁴⁾ s e végett főnökétől az engedélyt már 1786. márc. 28-án megnyerte;⁵⁾ még is aztán olyképen emlegeté Pozsonyban tartózkodását, mint a győri papságnak ádáz üldözése által okozott száműzetést.⁶⁾

5. Az állami s egyházi viszonyok feszültségéhez képest igen valószínű, hogy ilyen panaszlásai által nem csekély mérvben sikerült lendítnie azon ügyet, melynek kivívhatásához való reménye előbb már nagyon lelohadt volt. — A következmények meglehetősen érvelik ezt.

Pozsonyban mindinkább élesztetett az iránti kilátása. — 1787. ápril 11-én k. levelében már mintegy bizonyosként jelezi azt Paintnernek.⁷⁾

Junius 10-én pedig már egész diadalérzettel azon kezdi levelét, hogy már híják őt a győri rajztanítói állásra.⁸⁾

E győzelem érzetéből gyanítható, hogy Pozsonyban tartózkodása folytán még élénkebben sürgeté a győri rajztanítói hivatalt, és hogy ezen óhajításának elérése végett különösen az állami főbb ha-

¹⁾ „Elegyes versei“ Alagyai III. k. 4. alagya a „haragos embertől való írtozás“.

²⁾ Tanuság erre a „papi üldözésről“ írt jambusa (l. „Figyelő“ XIII. 350. l.), melyet 1788. márc. 23. k. leveléhez csatolva b. Orczy Lőrincnek megküldött oly kérelemmel, hogy azt mint „Bacsányi Jánosnak szólót“ ennek kezéhez juttassa, (no épen jónak!) mivel utóbb szintén eléggé érdes feleselése támadnak. Ezekről odább lesz szólásunk.

³⁾ Helyenként s időnként lesz alkalmunk nem egy jogosulatlan expectoratióját fölemlíthetni.

⁴⁾ „Amice! miserere mei. Isthic res mea nimis nutat. . . Utinam aliquo titulo esse possim in ea copia Typographorum. Illic res mea multo curatius iret. Excogira aliquid.“ — (L. 226. l.)

⁵⁾ L. a főntebbi fejezetben idézve 270. l.

⁶⁾ L. a b. Orczy Lőrinchez 1787. jun. 23-án kelt levelét „Figyelő“ XIII. 315. l. és a „Latina“ 13. l. a Peer Jakabhoz szóló dedicatioját is így kezdi 1787. május hó 15.:

„Crudeli profugum terra Pisonia Mater

Me dudum tristi distinct exilio.

Sperantem meliora diu me cura fatigat:

Jacta, heu! ad Superos irrita vota fore.“

⁷⁾ „Ego anno futuro scholastico transibo iam ad occupandum meam Cathedram delineatoriam“ (l. a főntebbi fejezetben 274. l.)

⁸⁾ „Evocor iam ad Jaurinensem Scholam Delineatoriam suo necessario apparatu instruendam. Civitati a Consilio iniunctum est, ut omnia suppeditet, quae requiruntur. Isthinc iam proxime movebo“ (l. a főntebbi fejezetben 278. l.)

tóságoknál befolyásosabb világiakat igyekezett pártolókul megnyerni. Alkalmasint leginkább ez okból vállalta el ott azt a terhes nevelei helyetteséget is, melyre saját nyilatkozata szerint is csak kénytelenségből szánta rá magát.¹⁾

Elégséges írásbeli tanúságok hiányában nem tudható, hogy névszerint kikhez folyamodott ügyének támogatása végett, s minő közvetítőket indított mozgásba.²⁾ De boszús érzelmeit ismerve, bizvást föltehető, hogy már csak tüntetésből is nagyon rajta volt s lehetőleg minden követ megmozdított a végett, hogy elleneseinek kudarcára mentül előbb célt érhesen.³⁾

Főleg a polgári hatóság s világi főbbek pártolása által akarván föltett céljához jutni, valószínűleg nem igen volt tartózkodó az afféle érzelmeknek nyilvánításában, minőknek a b. Orczy Lőrincchez írt leveleiben oly kevéssé választékos, sőt közben nagyon is gyöngédtelen kifejezést adott.⁴⁾

6. Ily dacos küzdéssel jutván óhajlásának valósulásához, nem lehet nagyon föltlő, hogy az oly huzamos ideig reménykedve várt eredményt jóval többnek képzelte a valódi nyereménynél, — s a kivívott diadalt magasbra tűzte a siker értékénél.

Mintha valami fényes elégtétel jutott volna neki keserűen elpanaszolt szenvedéseierért, olykép fogadta azt a győri rajziskolára nyert kineveztetését. Mintegy felsőbb forumon kivívott igazoltatást látott abban. — Pedig annyi igyekvés után, mint a mennyit sorsának javítása végett már eddig elkövetett volt, valóban nem valami különösen föltetsző eredményre mutat az, hogy oly kínos tusakodással végre nagy nehezen csak is olyan szerény állást sikerült kivívnia, minőre már évtized előtt sokkal könnyebben szert tett volt Nagyváradon, de a melyet ott csakhamar keveslett s azután még az annál jóval jelentősbről is lemondott.⁵⁾

Vajjon higgadtabb törekvéssel s türelmesebb viselkedéssel nem vihette volna-e többre dolgát egy évtized folytán?

Több példa van rá, hogy ez idétt a piarista rend tagjai közül nem egy jeles képzettségű egyén a tanhatóságok által saját kívánkozás nélkül is kikéretett a testület kebeléből, még pedig jelentékenyebb állásra is, mint a minőt Révai most három évi sanyargással vívhatot ki;⁶⁾ minthogy tanárképző intézetek szűkében

¹⁾ L. Paintnerhez ápril 11. k. levele végsorait közölve az előbbi fejezetben 274. l.

²⁾ A Teleki József grófhöz intézett folyamodásáról is csak ennek főntebb közlött válasza tesz bizonyosságot.

³⁾ Paintneren kívül más bécsi meghittjeit is alkalmasint igénybe vette.

⁴⁾ L. Orczy Lőrincchez írt leveleit „Figyelő“ XIII.

⁵⁾ L. „Révai élete“ I. k. XVII. fejezet végén.

⁶⁾ Peer Jakab is így jutott a pozsonyi akadémiai tanárságra, Benyák Bernát a fehérvári igazgatóságra, Schwartzl Zsigmond a pécsi gymn. tanszékre s mások egyébtüvé.

az államiakká decretált tanintézetekben már mindinkább érezhető volt az alkalmas tanerők hiánya. A rendi előjáróság pedig nem állhatott ellen a visszausíthatatlan kívánalmaknak.

Ily viszonyok közt hősünk kétségkívül többre vihette volna már ügyét rendes úton haladva. Hisz őt is már tíz évvel ez előtt kikérte volt gr. Károlyi Antal mint főigazgató Nagyváradra. De azon állomását elhagyva, viszontagságos állapotai következtében ezennel ismét szükségesnek látta, hogy önbiztosítása végett a rendi előjáróság jóváhagyását kikérje. És Königsacker Calas. József, a rendtartományi főnök oly tisztességes módon állította ki azt számára, hogy abba foglalt — ajánlólag is kedvező — kifejezéseivel valódi atyai gyöngédségének adja tanuságát. Azonban ama sok kellemetlenség miatt, melyeket hősünk több évi sajnos hánykodásai és collisiói által okozott volt, igen alapos indoknál fogva ajánlhatta neki azt is, hogy „példás élettél s erkölcsi jámborsággal igyekezzék azok jó indulatát megnyerni, kik közt működését folytatandja.“¹⁾

Mennyiben sikerült ez üdvös óhajtása: a következmény fogja kimutatni.

7. De legott már az a levele is, melyet Paintnerhez jun. 10-én írt, s melyben kineveztetését tudtul adja, nem nagy bizalmat keltet az iránt, hogy az oly jó szándékú figyelmeztetést kellőleg megszívlelendi. — Oly függetlenül szabadnak kezdte magát azonnal érezni, mintha ezen kineveztetése által az egyházi fennsőbbtség hatósága alól teljesen fölmentő kiváltságot nyert volna. Leplezetlen nyíltsággal tárja föl e levelében ellenszenvét a klerusnak különösen azon része iránt, melyet az ő életmódjának nem helyeslése miatt ellenségének vél.

Mintegy délceg lenézéssel szól rólok, közben olyanról is, kire nézve hazafias buzgalmánál fogva valóban épen nem indokolható, mondhatnók képtelenség az ő büszke leszólása.

Már elég bizton véli megvethetni a papság nagyobb részét, mint a mely nélkül ő igen ellehet, sőt boszúállásra hajlandó fenyegetődzést is szalaszt ki tollából.

Kedélyének e háborgása nagyon emlékeztet a Nagykarolyban 12 év előtti történetekre, valamint az azóta többé kevesebb már egybűtt is újra ismétlődött hasonnemű jeleneteire, melyek a psycholog vizsgálot valóban inkább pathologikus észlelésekre utalják.

Nagyra termett s különösen productív tehetséggel bővebben megáldott lelkeknek saját egyéni életökben is meg van az ő „Sturm und Drang“-féle időszakuk, mely néha veszélyes forrongással eszközi a nyerses ifjúságból a gondolkodóbb férfikorba való átküzködést.

A temperamentumokhoz képest több vagy kevesebb hagymázféle rohamokban culminál annak láza. — E gyötrelmes válságnak

¹⁾ L. az előbbi fejezet végén 278. l.

nem egy becses élet esik áldozatául. De a krizisen szerencsésen átesettek olykor magas becsű lelki tisztultságra forrják ki magokat.

Hősünkre nézve valóban bajos lesz annak meghatározása, mikor higgad ő le tulajdonképen a bölcséleti nyugodtság fokáig.

Kezd ugyan már időnként gondolkodni a nehezedő korról is; de mily messze van annak kiengesztelődő béke-szeretetétől! — Pedig — sóvárgva vágyódik az után, de szenvedélyesége vajmi igen távol tartja őt annak szelid révétől! —

Most úgy hiszi, közel van ahhoz. Meglátjuk, mennyiben sikerül elérnie. — Hisz volt idő, midőn már azt is hitte, hogy elérte azt. S még is csakhamar ismét a kétes hullámokra ereszté hajóját.

A pálya, melyre ezennel lép, nagyon is próba-kőre teszi az olyan érzékenykedő kedély türelmét.

Annai helyen próbált szűkebb körű magán foglalkozásában sehöl sem lelhetne föl a kívánatos lelki nyugodtságot. Sikerül-e neki a társas viszonyú közoktatás közben arra szert tennie? — Ki fog világlani a tényadatokból.

8. De szólaitassuk előbb az imént érintett levelének további tartalmát, mely egyrészt eléggé élesen bevilágít főntebb jelzett kedélyvilágába, másrészt meglehetősen tájékoz az iránt is, hogy minő auspiciummal lép új pályájára.

Kineveztetéséről értesítve azon volt, hogy a munkába vett kiadásnak egy részét minél előbb közre bocsáthassa.

Paintnert az 1787. jun. 10. k. levelében ekkép tudósítja a kiadás ügyének haladásáról: „Faludi költeményeinek második kiadását szerencsésen bevégeztem, már e héten. Alakja és nyomata nagyon fog neked tetszeni. A másik darab, mely Krisztina főhercegnőnek van följánlva, már szintén sajtó alá kerül. Vajha valami járulhatna e műhöz Barcsay és Bessenyei verseiből! Orczynak is nagyon fogna az tetszeni. Légy rajta, hogy minél hamarább történjék ilyesmi.¹⁾

A munka folyamatát illetőleg tudatja, hogy kevés idő múlva, a míg t. i. a nyomtatási teendők folytatása iránt intézkedik, Győrbe megy át. De tíznapi ottlét után Pozsonyba tér vissza, a nyomtatás dolgainak gondozása végett; mert úgy akarja, hogy a tanév beálltáig Orczy verseit, valamint az övéit is kiadhassa, s hogy így három kötetkét együtt oszthasson ki előfizetőinek. „*Áztán majd talán jobb sikerrel folyandnak ügyei.*”²⁾ Gondod le-

¹⁾ „Utinam aliquid accedere ad hoc opus possit ex Bartsaianis, et Bessenyeianis! Ortizio etiam gratum hoc esset. Cura, ut aliquid quam proxime effici possit.”

²⁾ „Ego vix decem dies morabor Jaurini, dum nempe operas adsignavero. Iterum deinde huc redeo ad Editionem curandam. Volo enim per has Vacationes, et ista Ortziana, et mea etiam esse edita, ut deinde tres simul Tomulos

gyen — u. m. odább — arra, a mire fölkértelek. Ha folytathatom megkezdett gyűjteményemet, még ez lesz az én hátralévő örömem s vigasztalódásom, mely súlyosbodó koromat fölűdítse. Egyébként pedig már nem reménylek semmit, de nem is tartok semmitől.¹⁾

Itt közben üdvözlleteket jelent Paintnerhez Peer Jakabtól, Szklenár Györgytől, Egerváry Ignáctól²⁾ és Nagy Páltól. Ez utóbbi habár elfojtott, de meglehetősen kiérezhető iróniával boldognak mondja, hogy multság rendezésekre is telik pénz erszényéből.³⁾

Szily püspökre vonatkozólag kedvetlenül említi föl, hogy a „Téli éjszakák“ dedicatiójáért nem küldött neki jutalmat s a válasz-adással is oly hosszan késedelmeskedett, hogy ő ezt meguntván, levél által érezette vele a miatti nehezettelését.⁴⁾ E levelébe be is fűzi azt szó szerint, a mit Szily János püspöknek írt. Im így hangzik az: „Méltóságos Püspök Úr! Szerentsésen el végeztem Faludi Ferentz Téli Éjtszakáinak ki nyomtatását, melylyre engedelmet nyertem, hogy Nagyságos neve alatt adhassam ki. Már alkalmas régóta által is küldöttem jókora nyalábbal. Minthogy pedig semmit sem tudhatok meg iránta, gyanúm támad már, hogy talám a leg bátorságosabb alkalmatosságon is, a melylyen küldöttem, valahogyan el tévelyedett. Mert nem hihetem, hogy egy Magyar Püspök, ki engem is bátorítván olyly igen buzgott a Magyarságért, most, mikor már meglett, ugyan a Magyarságban való Iparkodást olyly hidegen fogadja.⁵⁾ Nagyságod Köteles Szolgája Révai M.“

9. Nyomban egy másik kellemetlen tapasztalatát, illetőleg csalódását is említi még e levelében. „Midőn — u. m. — herceged itt (Pozsonyban) volt, hozzá is elmentem s vittem ő magasságának

distribuere possim Praenumerantibus. Fortasse meliorem deinde res mea habitura est succusum.“

¹⁾ „Cura, quod te rogavi. Si continuare potuero Collectionem meam iam inceptam, hoc adhuc erit meum reliquum solatum, quod ingravescentem aetatem meam recreet. Ceterum iam nec spero, nec metuo quidquam.“

²⁾ Szklenár György ex-jesuita tanár (l. Stoeger J. Script. S. J.), Egerváry Ignác piarista ekkor magán nevelő Pozsonyban.

³⁾ „Beati sunt — u. m. — qui hoc indemnium marsupio facere possunt.“

⁴⁾ „Episcopus Szili mihi (ne?) rescriptis quidem post Dedicationem, acceptaque Exemplaria. Praeclaros Declamatores! Ego pertaesus multae morae, haec ipsi scripsi“ (S itt következik a főttebbi levél.)

⁵⁾ Szily János e mulasztását Guzmics Izidor a püspök tetemes kiadásai főlemlítésével mentegeti: „Szily Jánosnak ekkor Szombathelyi Püspöknek, van (u. m.) a könyv ajánlva, kitől mind ezt, mind egyéb maradványit Faludinak vevé. Révai a Főpaptól jutalmat hasztalan reménylett; de nem is volt, itéletem szerint, mit remélnie egy nem nagy jövedelmű, még is püspöki városát jeles épületekkel elborító püspöktől, millyenek a püspöki lak, a kispapság nevelőháza, a colossalis templom, a Lycéum.“ (l. „Révai M. pályája“ i. h. 17. l.) — Azonban Révainak főttebb említett zilált viszonyait tekintve igen lehetséges, hogy a róla szerte szál-longó balhírek miatt nagyon elégséges jutalomnak vélte Szily már azt is, hogy neki Faludi kéziratait használatra készségesen átengedte.

egy példányt a „Téli éjtszakák“-ból díszesen bekötve, ezen fölül esedező levelet nyújtottam át neki, hozzá csatolván ehhez a Krisztina főhercegnő örvendetes válaszát is, hogy annál inkább rábírhassam a dedicatióra való engedély megadására. De semmit sem nyertem. Későn tanácsoltad, hogy a fia által igyekezzem őt megnyerni. Már nem is alkalmazkodom nála többé.“¹⁾

Arra emlékezve, a mit 1785. jun. 7. k. levelében Grassalkovich hercegre vonatkozólag oly lelkesülten írt Paintnerhez,²⁾ elgondolható, mily zokon eshetett neki most e bizalmát lehűtő csalódás. Tetemesen fokozza ez is keserűségét s erősíti azon hiedelmét, hogy az ország nagyjai is üldözői, s hogy ezek gyűlöletét most már győri rágalmazói szitogatják ellene, kikre Isten ítéletét kívánja.³⁾

E keserű epiphónémát azon gyanakodása fakasztja kebléből, mely miatt e levele derekán még bosszúsabb kifakadásban tör ki haragja, és pedig a győri klerus ellen, mert azt hiszi, hogy az, illetőleg annak azon része, melyet ezennel pietistáknak nevez, okozza minden ekkori bajait. Szintígy hitte s mondogatta előbb, hogy „csak is a Viczay ház szegte meg egészen szerencsését s különösen a Viczay-ház cselédeinek rágalmi ejtettek nagy sebet szép nevében, azok miatt Viczayék okozták mindazon bajt, a mely őt Bécsben, Grácban, s Pozsonyban érte.“⁴⁾ Iménti kedvezőtlen körülményét pedig most már csak is a klerusnak számítja be.

10. Hogy e gyanakodásban sokkal több része van a rémlátásnak semmint a valóságnak, eléggé ki fog tűnni az odább következőkből. Alaposabb megítélhetés végett azonban hallgassuk ki az ő rémkiáltásait s gyanakodásának bizalmasaihoz intézett panaszlásait is.

Abban a junius 10-kén kelt levelében főlemlíti, hogy azon napokban, midőn Paintner levelét vette, Pozsonyban véletlenül találkozott a Bécsből haza térő Horányival s azonnal figyelmeztette őt Paintnernek némely meghagyásaira; de ez avval mentegette magát, hogy több rendbeli levelet kellvén ugyan azon a napon szétküldenie, Paintnert a pesti seminarium valamelyik praefectusa vagy rektora nevével összetévesztette s mondta is, hogy melyikével, de már

1) „Cum Princeps tuus hic fuisset, adivi etiam ad illum, tuli ad eius Celsitudinem unum exemplar ex Téli Éjtszakák eleganter compactum, supplicem praeterea libellum porrexi, adiecta Christinae solatio illa epistola, ut magis permoveatur ad dandum facultatem dedicandi. Sed nihil obtinui. Serius mihi dedisti hoc consilium, ut per filium quaeram. Jam nec urgebo amplius.“

2) „Élnek a Te Kegyes Uraid: és ha még el nem nyomja egészen Muzsámat a gonosz üldözet, meg eresztem nem sokára tollamat magasztaltatásokra.“ l. fentebb 207. l. idézve.

3) L. odább idézve.

4) L. 1785 jan. 20. — május hó 28. — Nov. 15. k. leveleit Paintnerhez a fentebbi fejezetekben közölve 200, s következő lapokon.

ő (Révai) arra nem emlékszik, mert — u. m. — már én ezekkel a lényekkel nem igen törődöm.“¹⁾

S itt aztán nyomban mintegy örvöző indokolásul ily kiméletlen kiömlésre engedi magát ragadtatni:

„Ez előtt a főrendiek kezdtek gyűlölni és üldözni, most e phalanxhoz járult a szent klerus rendezett serege, melyet én még nem bántottam, de ők ingerelnek és az ő abajgatásukkal okozzák, hogy őket bántsam. Én végre, ha kitartani nem bírom, türelmem kimerültével úgy kiöntöm epémet e darázsok ellen, hogy a magyaroknak is legyen mit olvasniok saját nyelvükön az olyanféléből, a mi bizonyára Palingeniusnál s bármily Voltairenél is élesebb legyen e pietisták ellen.“²⁾

A „phalanx“ és „acies ordinata“ szavak magokban is eléggé jellemzik rémlátását; mert bizony ilyen csatarend sehol sem támadt ellene. Egy-két embernek privát megszólása nem oly könnyen gerjeszthet egész testületet egy szegény szerzetes elleni üldöző hévre. Inkább az volt a baj, hogy egyrészt elhidegedést keltett azon irregularitása miatt, melynél fogva kivételeskedve az egyháziakat ignorálta, másrészt szánalmat is gerjesztett gyakori helyzetváltoztatásai, szűkölködései és nyilvánosan tett ígéreteinek be nem váltása miatt; sőt ezzel hazafias szándékai iránt is bizalmatlanságot idézett elő.

Szintoly túlhajtottak fenyegetődzései is, melyeket utóbb tényleg is igyekezett megcáfolni. — De már ezennel is észrevevén szertelen elkapatását legott mérsékelgeti azt, folytatólag így szólván: „Feddhetlenek lesznek azonban előttem s mindenek előtt tiszteletben tartandók mindazok, kik józan elméjük és mentek ezeknek a silányabbaknak szennyétől, kik engem jobb és békésebb tevékenységre főrekvőt zavarnak és bolygatnak.“³⁾

Hogy főntebbi kifakadását, mely kedélyének ekkori keserűsége-

¹⁾ „Iis ipsis diebus, quibus tuas accepi litteras. fortuna incidi in Horányium ad virides arbores. Vienna tum rediit. Admonui de iis, quae tu mandasti. Excusabat se, quod ipso eo die plures et diversas habuerit expediendas litteras, tuumque nomen cum nomine Praefecti vel Rectoris cuiusdam Seminarii Pestiensis confuderit. Dixit mihi tum, sed mihi iam excidit. (Nam ego iam non admodum curo ista animantia.)“ — Ezt az utolsó szót valószínűleg azon darabosabb érteményben vette, mint a hogy ugyanefféle elleneseit a b. Orczy Lőrincchez 1788. ápril 24. k levelében (l. Figyelő XIII. 352. l.) megokolhatlan nyersséggel nevezi. — Itt jónak látom azt Révai iránti kiméletből per euphemismum enyhébb jelentése szerint adni.

²⁾ „(Ante me Magnates coeperunt odisse, et persequi, nunc ad hanc phalangem accessit acies ordinata Sacri Cleri, quem ego adhuc non laesi, sed me irritant, et faciunt ipsi suo malo, ut laedam. Ego tandem, si durare non potuero, victa denique patientia, ita me effundam in hos crabrones, ut habeant et Hungari, quod sua lingua lectitent certe et Palingenio, et quovis Voltairo aliquid deterius in istos Pietistas.)“ Itt a „loyalisták“ kifejezést Paintner iránti kiméletből mellőzi; nehogy őt, ki rendje iránt oly nagy kegyelettel viseltetett, megsértse.

³⁾ „(Sancti tamen mihi erunt et ante omnia venerandi, quiqui sana sunt mente, liberique ab horum viliorum sorde, qui me meliora tranquillioraque meditantem perturbant, et adfugunt. Sed ista nunc omittamus.)“

géből mintegy önkénytelenül tört ki e bizalmas levelének írása közben, csakugyan maga is legott megsokalta, azzal is jelzi, hogy azt zárjel közé rekesztve ezzel fejezi be mérges ömlengését: „sed ista nunc omittamus.“ Ezután következik a már fentebb idézett részlet: „Cura, quod te rogavi“.

Ily háborgásait a levél végén szelídülő érzésével igyekszik euyhíteni. Súlyhoz tiszteletét jelentvén, Paintner iránti szeretetét különösebben is hangsúlyozza. Menedékül feléje simulva kéri, hogy szeresse őt, ha mindjárt minden más üldözi is, nem ismerve és némelyeknek igazságtalan leírása szerint másnak képzelve, mint a minő.¹⁾

Végül magyar „Isten hozzád“-dal zárja be e latin szövegű levelét, melyet mint egyébként is több tekintetben jellemzőt annyiban is méltán vélhettem közelebről megfigyelendőnek, mert utána hét évi hézag következik a Paintnerrel folyt levelezésben.²⁾

11. Ez oknál fogva hősünk életviszonyai s belvilágának mozzanatai a következő 7 év folytán már nem oly közvetlenül tárulnak elénk.

Mi volt lényegében e szünetelésnek valódi oka, arról adatok nem állnak rendelkezésünkre. Lehet, hogy Paintner e keserű expectoratókra, melyekből nem jó következményeket gyaníthatott, rosszaságát fejezte ki s ez a háborgó kedélyű Révait tőle is elidegeníté. Avagy talán mivel hősünk hivatalos állásba jutva, ezentúl legalább egy ideig kevésbé érezte magát oly szűkölködő helyzetben mint eddig s így a Paintnerrel való bizodalmaskodást már inkább nélkülözhetete?

Ilyesmit nem akarván róla föltenni, inkább azt tarthatjuk valószínűnek, hogy az egyházi viszonyokat ildomosabban szem előtt tartó Paintnernek komolyabb megdorgálása idézte elő a baráti közlekedés fölfüggesztését.

E gyanút eléggé támogathatja az is, hogy — a mint az egybűnben elvonható adatokból kiviláglik, — hősünk iménti levelében kifejezett keserűsége s boszúsága még éveken át csillapulatlanul tovább tenyészett keblében.

Nyomósan bizonyítnak erről egyebek közt az Orczy Lőrincz 1788. írt levelei is, melyekről odább helyenkint lesz említés.

12. Most azonban helyén lesz már gyűjteményes kiadásának ekkoron napvilágra jutott részeit röviden bemutatnunk.

¹⁾ „Ságium revereor. Te colo, et amo. Ama me, ama, etiam si me mundus reliquas persequatur, qui me non novit, sed alium me sibi fingit ad inquam nonnullorum descriptionem. Quos Deus iudicet, ille Deus, quem ego adoro in veritate cordis.“

²⁾ Meglátszik e hézag különösen Guzmicsnak „Révai Miklós pályája“ című iratából, melyet csak is a Paintnerhez írt levelei tartalmából állított össze. (L. „Tudományos Gyűjtemény“ 1830. f. II. k.) E hézagot alig tulajdoníthatni az ezen idő közben írottak elvesztésének. Mert Paintner a többiekkel együtt ezeket is megőrizte volna. De hivatkozás sem fordul elő az utóbbiakban ilyesekre.

Hogy kiadási vállalatának folytatása szintén sok vesződséggel járt, mutatják az Orczyhoz ez időtt menesztett levelei.¹⁾

Ezekben különösen kiáltó színekkel ecseteli üldöztetését, alkalmasint azért, hogy mint előkelő gyámolítója előtt nyomósabban mentegethesse a kiadás késedelmét.²⁾

Ugy látszik azonban, hogy Orczyt a szerfőlött exaggeált panaszok megnyugtatas helyett inkább némi gyanakodásra indították. Mert habár verseit előbb oly bizalommal bocsájtotta Révai rendelkezésére, hogy azokat „tetszése szerint adja közre,³⁾ utóbb mégis tiltakozott az ellen, s vissza kívánta azokat.³⁾ Nevének kitételét pedig Révainak több ízbeli kérése dacára is határozottan ellenezte.⁴⁾

A tekintélyes férfiúról bizvást föltehető, hogy nem valami csekélyes oknál fogva követte el szándékának e másítását. — Mi volt legyen az valósággal, arról elégségesen fölvilágosító adatok nem állnak rendelkezésemre. Talán még azon levelekből sem derülne az ki teljes bizonyossággal, melyekben Orczy ezen ellenkezését Révaival tudatta. Pedig még eddig ezeknek sem juthattam nyomára, ha még is fönmaradtak valahol.⁵⁾

Elképzelhető, hogy minő tépelődést okozhatott Révainak e bonyodalom is!

Faludinak kiléptetése mellett Orczy Lőrincnek tündöklő neve, aztán a népszerű testőrök nevei mily hódító hatással lendítették volna országszerte a gyűjteményes kiadás kapósságát! Mily kedvező auspicium leendett ez a megkezdett vállalatnak meglehetőss hosszú sorban való folytathatására! — Igy képzelhette ezt Révai vállalatának megindításakor.

De ím a valóságban már az útkészítő előzmények is mennyi akadályba ütköznek!

Különösen az Orczyhoz 1787. jul. 16. k. levele tárja elénk kínos töprengéseit, mely ex abrupto ily aggodalmas kérdéssel kezdődik: „Hogyan tegyek már kedvére Nagyságnak? Oly keverék lett a mi egész dolgunk, hogy mindenebenn tetszése szerint nem tehetek.“

Ez után emlékezteti ismét ez ügybeli huzamos bajlódásaira: „Tudja Nagyságod, mi nagy ideje, hogy e dologba kaptam, és mind ekkoráig mi sok nehéz akadályok hátrálták szép igyekezetemet, még pedig nevemnek is nagy kissebségével.“

¹⁾ L. „Figyelő“ XIII. 313—16. 347. l. az 1787. máj. 1. — jun. 23. és jul. 16. k. leveleit.

²⁾ Amint hogy ezt emliti is több ízben.

³⁾ Jul. 16. k. levelében ezt írja Orczynak: „Amint méltóztatott már nekem általadni, hogy tetszésem szerint adjam közre, úgy is akartam tselekedni és pedig ama felséges név alatt kiadva. Ellene mond Nagyságod.“

⁴⁾ L. a köv. 292. l.

⁵⁾ Révainak a m. n. Muzeumban lévő levelezése közt nem találkoznak az Orczy I.őrincí.

13. A dolog folyamatáról pedig ilykép értesíti: „Most egyszer már annyi erőre vergődhetvén, hogy a dolgot szerentsébebben folytathassam, azt már mennél előbb lehetne, akarnám legalább is vagy 3 darabbal az olyly rég óta várakozó Hazának nyilvánosságossá tenni, és magamat is attól a rút motskolódástól egészen megmenteni, hogy ámitó, és pénz kitsaló nem voltam; mert már ezzel igen kezdetek gyalázni. Azért azt a 3 darabot valósággal is megnyomatatom. Első Nagyságodnak holmie. Által ment már a bécsi Censurán.“ —

Itt közben a főntebb említett engedélye elleni tiltakozását érintvén így folytatja: „Hat árkussa már ki is van nyomtatva; vissza nem küldhetem. Az első árkust már kinyomatva megküldöm látni. Mit tegyek? Benne vagyunk már. És mi nagyon tiltja pedig Nagyságod. Úgy találtam fel tehát magamat: hogy ez a darab úgy jöjjön már ki, mint kezdetem, Nagyságod neve nélkül, Barkótzsi szent hamvainak ajánlva, mint Nagyságod akarta. Így tehát valahogyan eleget tehetek Nagyságodnak is, hogy nem léssen a neve kitéve. Megelégszik-e Nagyságod? Hanem elvárom a Christina Hertzeg asszonynak szánt darabot. A már kimetszetett 'ízimert is arra hagyom. A második darab Faludi Költeményes Maradványai újonnan nyomtatattva, és gróf Károlyinának ajánlva. Abból is megküldöm az első leveleket. A harmadik darab az én Elegyes verseim. Ezeket a három darabokat kiosztogatom már nem sokára, hogy olyly sokáig ne tartsam függőben a várakozó hazát. Kérem ne ellenezze már Nagyságod. Nem lehet már másként a dolgon jobbítanom Nagyságod neve nélkül adom ki, kéntelenségéből, mert nagyon akar megbüntetni érte. Sub amissione litterariae amicitiae inter nos vigentis; mi nagy fenyegetés ez egy Ortzitól! Édes Nagyság! erre úgy megilletődött a szívem, hogy ki nem mondhatom. Nem akarok visszaélni, nem akarom elveszteni édes barátságának velem is közlött drága gyümöltseit. Élni akarok vele továbbra is a hazának javára. Hanem meg vagyok már a dolog: tsak egyben tehetek kedve szerint, hogy ki nem teszzen nyilván Nagyságos Nevét, de hogy ki ne adjam a Holmit, már késő. A 12 aranyért kezeit tsókolom ismét, és maradok továbbra is kegyelmébe ajánlva mély alázatossággal és tisztelettel Nagyságos Báró Uramnak legkissebb szolgálja Révai Miklós. Pozsony, Julius 16. 1787.“

14. De a mint a következmény láttatja, e terve sem valósulhatott egészen. — A közelebről kiszállítandó 3 darab elsejére nézve nem sikerült számítása. Egyébként is megelőzte azt elkészültével a második darab, t. i. Faludi Ferenc költeményes maradványinak „második megjobbítottatott nyomtatása“, ismét Károlyi Antal gróf nejeinek ajánlva ugyanazon epigraphével, de most már címerével is díszítve s ez után a következő felajánlással:

„Kegyelmes Aszszonyom! A mit már egyszer látott a Magyar Haza Költeményes Gyűjteményemből a Te Nagyságos Neved alatt ki adatni, ugyan azt másodsor is közre botsátván nem lehetett attól megfosztanom. Tieid már nyilván Faludi Ferentznek Költeményes Maradványi: igazságtalanság nélkül nem lehet azokat Tőled el idegeníteni. Az utánn igen fájna a Magyar Nemzetnek is ezen ékessége nélkül más ként látni ezt a munkát, a ki ezen is ki mondhatatlanul vigasztalódott már, hogy ilyly Fő Nagyságok is ilylen ajánlásoknak el fogadásokkal hanyatlani indult Nyelvünkhöz hajlandóbbaknak mutatják magokat lenni. Végre nekem sem vólna semmi alkalmatosságom háláló érzésemet nyilván való jelenségekkel bizonyítani, mind azokért a számtalan jó téteményekért, melylyeket már az előtt is bőven vettem Nagyságos Házadtól, mind pedig azokért, a melylyekkel most utóbb is szinte tsak nem fen akadott Igyekezetemet ugyan ezen Gyűjteményembenn kegyesen előbbre mozdítottad. Ezekért csak a Haza magasztalhat eléggé, én pedig magamat örök adósodnak vallom. Kegyelmes Aszszonyom! Hív Szolgád Révai Miklós.“

A kegyes olvasóhoz intézett előbeszédében pedig beszámol azon eljárásáról, melyet Faludi költeményeinek első (1786-diki) és második (1787-diki) kiadásában követett, tekintetbe véve azon kifogásokat is, melyek amaz előbbi ellen némelyek részéről tudomására jutottak.

Ervei mindkettőre nézve eléggé igazolják, hogy a mily kegyelettel karolta föl e valcban igen korszerű vállalatot, oly szerető gondal, okszerű egybevetéssel s kritikai tapintatossággal felelt meg feladatának, mely a különböző másolatokban jelenkezett másítások, sőt a szerző több rendbeli s részben már változtatásokat is láttató kéziratának eltérései miatt nem oly könnyen megoldható nehézségeket gördített volt eléje.

Meglátszik ez abból is, hogy e variánsok némileg Toldyt is ingadozásba hozták.¹⁾

Hősünknek — fájdalom — ekkori zilált viszonyai miatt a mult századi magyar költészetnek e gyöngyei, habár ezennel már a nagyobb közönség számára népszerűbb módon²⁾ s jutányosabban állítva ki, csak is ezer példányban léphettek a nyilvánosságra. De

¹⁾ L. „Faludi Ferenc Minden munkái, eredeti kéziratok és kiadások után kiadta Toldy Ferenc, Pest, 1855.“ „Néhány megjegyzés“ 939. l.

²⁾ Ez okból mellőzte ebben nemcsak Faludinak francia és deák verseit, hanem „a Pásztor Költésről való Oktatást“ is. Ezt külön szándékozott kiadni „a többi Oktatásokkal és a Költeményességről való egyéb Észre vételekkel és Jegyzésekkel együtt.“ Pótolta azonban ezen elméleti részt Faludinak „Konstantinus Porfirógenitus“ című szomorujátékával és „Jegyző könyv“ével, mely „Közmondások“-at, „Vezeték szók“-at, „jegyzések“-et s „telyes mondások“-at tartalmaz. — A könyv alakja is jóval alkalmasabb a közhasználatra.

a korviszonyokhoz képest még is jelentős mozdulat történt általuk azon hazafias célzat javára, mely akkor valóban csak küzdelmesen törhetett előre a sok mostoha körülmény között. —

15. Elévülhetetlen Révaiak ebbeli érdeme különösen azért, hogy a nemzeti érzelem hathatósabb élesztésére való törekvést főleg Faludi műveinek részint újból, részint újra kiadásával e válságos időben megindította. —

„Ő volt első — úgy mond Toldy — ki régibb és élő költőink kiadása által a magyar szellemi tőkét újabb és elevenebb forgásba hozni szándékozott. Erre célzott a „A magyar költeményes Gyűjtemény“ kiadásával, s ezt Faludi költői munkáival nyitotta meg.¹⁾“ Sikerebb lendítés végett pedig ügyes tapintattal a még kiadatlanokat bocsátotta előre.

Mintegy enyhe tavaszi szellőként lengedezett szét azonnal Faludi Múzájának nyájas szelleme. Ébresztgeté a szunyadozó érzelmeket s még inkább sarjadosásnak indítá honosaink lelkében a jobb gondolkodás, nemesen érzés, bölcs és tökéletesebb lelki élet azon termékeny magvait, melyeket Faludinak már ez előtt kiadott prózai műveiből jelentékeny mennyiségben befogadtanak. Ezután már ezek is mindegyre kívánatosabbakká lettek az eszmélő hazafiak előtt. Sőt az ifjabb nemzedék is Faludi lantjának varázs hangjai által megnyerve, mindinkább melegülni kezdett komoly oktatásai iránt is, melyekre nézve aligha fölösleges ma is újra ismételnünk Toldy Ferencnek méltató nyilatkozatát. Szerinte azok „részint a beszélgetés drámai élénkségével s folytonos vonatkozással a világ folyására, részint gondolatban és formában tömött s öngondolkodásra hathatósan gerjesztő aphorismusokban szólva egy századdal ez előtt az összes nemzet minden rétegeibe behatottak úgy, hogy atyáink erkölcsi nemes fogékonysága velük lelkileg örömet táplálkozott.“ — Így lett Faludi „a nemzet nevelője és oktatója egy pár ivadékon keresztül“²⁾

Kétségtelen, hogy őt e szép missiójának bővebb sikerrel való teljesítésében Révai az ő kiadói buzgalomával jelentékenyen elősegítette.

Talán fölösleges is mondanunk, hogy Faludinak majd kegyelemesen enyeltő, majd főnkelten eszméltető s részben kegyeletes érzelmeket bangoztató énekei mellett³⁾ az ő idylljei is igen megtették akkoron hatásukat, midőn ilyesek iránt Gessner korszakában és a természetesség felé törekvés idején sokkal nagyobb volt a fogékonyság, mint emez elsiváruzó s már is sokkép elványolt érzületű korban. De Faludi még a drámában is jelentős lépést tón.

Hogy Révai helyes ízléssel és alapos ítélettel emelte ki Fa-

¹⁾ L. Faludi Ferenc élete. (Toldy F. „Magyar költők élete“ I. 156. l.)

²⁾ L. Faludi F. minden munkái, Előszó Szaniszló Ferenc püspökhöz.

³⁾ Toldy F. aethetikai méltatása illetékesen tárgyalja azok becstét mind tárgyi, mind formai tekintetben (l. „Faludi élete.“ i. h.)

ludi idylljeinek jelességét, ím egy század mulva is igazat ad neki a bíráló figyelem. Toldy Ferenc „igen szépek“-nek mondja azokat, melyek — u. m. — „egykor annyira csodáltattak, s most oly kevésre becsültetnek. Eszme, élet és nevek idegenek: mégis, nem tagadhatni, az öltöztetés elég nemzeties, és csak a conceptio és forma közti öszhang hía az, mi a hatást zavarja.“¹⁾

Thewrewk Árpád 1875. Faludit mint idyll-költőt külön értekezésben tárgyalta,²⁾ s a kiválóbb idyll-költőkkel egybevetőleg részletelesen is vizsgálva szigorú kritikával mérlegelte: de némely kifogásai dacára mégis illetékes elismeréssel adózott elvitázhatlan érdemeinek.

Ezeket Révai aesthetikai felfogásának érdekében véltem itt főlemlítendőeknek. —

16. Alig hihetnők, ha saját nyilatkozatai nem vallanák, mennyi vesződéssel járt ama jeles hazafiú szándékának csak részbeli kivitele is, melyet pedig a gyűjteményes kiadással jóval nagyobb mérvben kívánt megvalósítani. —

A mily fontos célzatú vala hősünk e vállalata, különösen a korviszonyokhoz képest, úgy igen érdemes annak érdekében vívott küzdelmeivel s akadályaival is közelebbről megismerkednünk.

Mily éles világot lővel azokra már csak azon levelek tartalma is, melyeket Révai ez idétt b. Orczy Lőrinchez írt!³⁾ — Még e lelkes pártolója is mennyire késleltette az egyébként oly szívesen elősegített ügynek folyamatát részint tétovázásával, részint szándékának megmésztásával, mint ez már a főtebb említettekől is meg lehetőszen kivehető.⁴⁾ De még inkább kiviláglik ez Révainak Orczyhoz 1788-ban írt leveleiből.

Márc. 23-án azért mentekezik, hogy meghagyásait nem teljesíthette mindazokban, a miket a mult őszzel már Pozsonyból távozta után vett levelében írt neki, „mert — úgymond — munkájának néhány darabja már akkor ki volt nyomtatva.“

Ugyanott ezt írja folytatólag: „Nem lévén többé már reménységem ahhoz a teljesebb és nagyságosabb darabhoz, melylyel engem Nagyságod felbízottatott, és a melyet a felséges Hertzegasszonynak szántam. kénytelen voltam az egész dolgot máskép elrendelni, kivált, hogy hosszabb várakozással továbbra ne halaszszam abból származható örömet nemzetemnek, hogy ily Felséges név alatt láthassa a költeményes gyűjteménynek valamelylyik darabját. Tehát ide az én kötöttemet szántam. Nagyságod holmiét pedig Barkótzai hamvainak ajánlottam, minthogy már éltében is neki volt szentelve.“

¹⁾ L. u. o. Faludi „Konstantinus Porfirogenitus“ c. drámáját pedig imént Szivák Iván méltatta a „Figyelő“ XIV. k. 128. l.

²⁾ L. „Faludi F. mezőnyei. A mezőnyre és kiválóbb mezőny írókra vonatkozó értekezéssel Thewrewk Árpád tanártól. Budapest, 1871.“

³⁾ L. „Figyelő“ XIII.

⁴⁾ L. főtebb 291—2. l.

Ezekből és a főntebb említettekben¹⁾ eléggé kitetszik, mennyire ingadozott Orczy Lőrinc az ő verseinek kiadása iránti szándékában. Előbb úgy bocsátotta azokat Révai rendelkezésére, hogy tetsszé szerint tehesse közzé, azután nevének kitétele ellen tiltakozott, utóbb pedig már azok kiadását is ellenezte s visszaküldetésüket kívánván azt ígérte, hogy helyettök sikerültebbeket fog küldeni. Ezt azonban mindekkorig nem teljesítette, holott pedig a dolog Révainak már nagyon is körmére égett volt. Sőt az előbb megküldötteknek kiadása elleni tiltakozásával is akkor állott elő, midőn már azok nagyobb részben ki valának nyomtatva.²⁾ Révai pedig a tanév közeledése miatt már Győrbe vala átköltözendő.

17. Hogyan teljesülhetett volna ily akadémikus körülmények között azon óhajta, hogy még a tanítási idő beállta előtt gyűjteményes kiadásának egyelőre legalább három darabját teljesen kinyomatva szétküldhesse? Pedig vajmi igen szívéen feküdt e vágya, hogy előfizetőit s különösen buzgóbb pártolóit már mentül előbb megnyugtathassa az iránt, hogy vállalatát csakugyan nem engedi dugába dőlni. —

Orczy tétovázása miatt történt tehát kiadási tervének³⁾ azon módosítása, melynél fogva már az előbb említett szándékától is eltérőleg jelentek meg annak egyes részei.

De nemcsak ennyiben szenvedett hátráltatást a különben annyira sürgetett szétküldés, hanem még ennél is nagyobb s leküzdhetlenebb akadály gördült annak útjába t. i. a „rerum gerendarum nervus“-nak hiánya. Révainak finandális szorultsága okozta, hogy az 1787-ben már még is kinyomatott 3 darab még a következő év derekáig is alig szabadulhatott ki teljesen a nyomtatónak raktárából. Ott kellett vesztegelnie különösen a 3-ik darabnak zálogként a kiváltásra való pénz hiánya miatt.

Bús panaszszal mondja el e szorultságát maga Révai a b. Orczy Lőrinchez írt leveleiben.⁴⁾

Azokban nem kevésbé felőtlő az, hogy ily nyomasztó baját csak oly későn⁵⁾ vallja be még Orczynak is, kit mégis legkiválóbb pártfogójául ismer el. — Csak félév mulva felel neki azon levelére is, melyben előbb küldött s kinyomatásra átengedett verseit vissza kívánta.⁶⁾ Azzal mentegeti e huzamos mulasztását, hogy a sok kelemetlenség annyira megártott érzékeny természetének, hogy azt egész télen át sínetette. Valóban kopasz mentség; mert a válasz-adásnak még oly súlyos állapotban is lelhetete volna valami módját leg-

¹⁾ L. 292. l.

²⁾ U. o.

³⁾ L. főntebb 276—7. l.

⁴⁾ L. Orczyhoz 1788. april 24. írt levelét idézve odább.

⁵⁾ L. u. o.

⁶⁾ L. főntebb 295. l.

alább más kéz által. Itt sem láthatunk így részéről elégséges megokolást, még kevésbé abban, hogy mostoha állapotának okát ismét csak a győri klerusra hárítja. ¹⁾)

E tekintetben állításának jelentékeny cáfolatát leljük már ugyanazon panaszos levelében is, de még inkább a következőkben.

18. Az 1788 márc. 23-án Orczyhoz írt levelében újlag felhozván a győri klerus elleni gyanakodását, a többi közt így zúgolódik: „taval annyira vitték a dolgot, hogy hamis vádolásokkal megterhelvén szegény fejemet, mintegy számkivetésbe üttek el városokból. Én addig Pozonyban vártam a jobbra derülendő napot.“

A főntebbiekből eléggé kiviláglott, hogy nem „taval“ (1787) hanem már 1786. évnek november elején történt az, hogy Pozsonyba átköltözött, ²⁾) a hová már ezen évnek (1786) elején kívánczozott menna a kiadandó művek alkalmasabb nyomtathatása végett. S így a „számkivetés“ emlegetése inkább csak ürügyölt mentekezés.

Ezt nyomban a következő sorai is eléggé éreztetik, ugyanis így folytatja legott: „De minek terhelem Nagyságodat ezekkel? Azért, hogy ezeket, és ezeknek szomorú környüállásait tekintvén, nekem annyival is könnyebbenn megengedjen, hogy annyi ideig nem válaszoltam. Ebben a zűrzavarbann minden dolgom rendetlenül folyt, és hogy érzékenyebb a szívem, nyavalyáskodni is kezdettem tavaly ősszel megbetegedvén, annak súlyát egész télen húztam, még most sem épültem ki telylyes jó egészségre. Szinte ilyen állapotban vettem utóbbik levelét is Nagyságodnak. Most válaszolhatok arra is.“

Gyenge érvelése biz ez a félévi hallgatásnak; mert, a mint ugyan e leheléből is kitetszik, ezen idő folytán képes volt ő a levélírásnál nehezebb munkálkodásra is, t. i. a gyűjtemény folytatására valókon kívül még „egy nagyobb munkát is irdogála.“ ³⁾)

19. Némileg ezen időközbe esik az a merész föllépése is, mely oly kiméletlenül mardosó gúnynyal feddi nem csak a papságot, hanem — egyenes megnevezés nélkül ugyan, de világosan érthető célzásokkal — szólja meg magát az ország főpapját is.

A mily aránytalan, szintoly megokolhatlan boszúállás ez az inkább képzelt, mint valódi sérelmekért. — Alkalmasint már akkor forralta ezt, mikor ilyes szándékú fenyegetődzését jelezte Paintnernek, ⁴⁾) csak hogy az ott föltételesen ⁵⁾) ígért megtorolást utóbb minden ingerletetéstől menten is megteszi.

1) L. Orczy Lőrinchez 1788. márc. 23. k. levele idézetét a 300. l.

2) L. főntebb 270. l.

3) Erről odább szólunk.

4) L. Paintnerhez 1787. jun. 10. k. levelét főntebb a 280. l. idézve.

5) T. i. ha ingerléseiket tovább nem tűrheti. Ámde arról sehol sincs említés, hogy Pozsonyban ingerelték volna; sőt az sem bizonyult be alapos panasznak, hogy Győrött ingerelték. — A főntebbiekben körülményesen tárgyalt viszonyiból nem vonható ki arra elégséges igazolás.

Erre az „epe kiöntés“-re Orczy Lőrinc „költeményes holmi“-jének dedicatióját ragadta meg alkalmul.

Orczy e versfüzérét már „1763. körül készítette volt sajtó alá gr. Barkóczy Ferenc egri püspök, utóbb esztergami érsek barátságos sürgetéseire; de az érsek közbejött halálával ismét abba maradt annak kiadása.“¹⁾ Orczy három praefatiót illesztett e költeményei elé; azok ketteje — egyik versben, másik prózában — szól a jeles főpaphoz, mint verselésének szívélyes méltánylójához, a harmadik mintegy *προεμπιτικόν*-féle, melylyel e munkáját útra kelti, nyilvánra szállítja.

Révai ezek elé még maga részéről is tűzött egy — nyolc oldalra terjedő — dedicatiót, rimes versekben írottat, „Barkóczy Ferenc primás hamvainak“ — illetőleg szellemének hódolót. — De olyképp szólaltatja ebben a hazafias érzelmű főpap érdemei iránti kegyeletet, hogy az sajátlag inkább más célzatnak ürügyeül tűnik a figyelmes olvasó elé, mint a mit címzete vall.²⁾ Mert az a „Barkóczy primás hamvainak“ dedicált hódolat inkább csak palást, melybe Révai annak utóda iránti ellenszenves érzelmeit befoglalva annál keserűbben érezteti. —

Eléggé kirí e célzata magából az élesen rovogató költeményből is. De még nyiltabban bevallja ezt a b Orczy Lőrinchez 1788. márc. 23. kelt levele,³⁾ melyben a főntebb idézettek után ezt olvasuk: „Nagyságod holmiét pedig Barkóczy hamvainak ajánlottam, minthogy már éltében is neki volt szentelve. Irtam elejébe versekben egy előjáró beszédet. Talán baját is fogom még látni, mert a mostani primás az által magát igen megsértődöttnek érzi lenni. Lássá, akár mit téssen is, nem igen ügyelekre á, mert a bétsi Censura helyben hagyta. Én pedig úgy írtam, a mint érzettem magamban. Igaz ugyan, hogy tsípősebben írtam, de a mi papjaink megérdemelték, kivált a győriek.“

Vajon eléggé következetes logikai összefüggésben áll-e e nyilatkozat utóbbi része az előbbivel? Elfogadható-e a benne felhozott causa impulsiva? — Itéljen róla az olvasó belátása szerint.

20. A tényadatok szorgalmas kutatása eddig még nem juttatott olyan documentumhoz, mely arról bizonyítana, hogy hősünk bánfalmat tapasztalt volna Batthyány József primás részéről. Tudtomra sehol sem panaszolja ezt világosan még magán leveleiben sem.⁴⁾ De azt ím nyíltan vallja, hogy ő a primás ellen sértő nyilatkozatot tett

¹⁾ L. Toldy F. „Magyar költők élete“ I. 173. l.

²⁾ L. „Költeményes holmi egy nagyságos elmétől.“ Pozsony 1787.

³⁾ L. „Figyelő“ XIII. 348. l.

⁴⁾ Legfőlebb abból lehet valami ilyest homályosan gyanítani, a mit a b. Orczy Lőrinchez 1788. jun. 17. k. levelében e s-avai sejtetnek: „Az én üldözöm mind nagy és hatalmas urak voltak.“ (L. „Figyelő“ XIII. 354. l.) Mennyiben áll a dolog valósága, tán még e tekintetben is inkább ki fog derülni az odább mondandókból.

közzé. és pedig saját szavai szerint is csak azért, mert úgy akart írni, „a mint érzett magában“, és mivel azt a bécsi censura helyben hagyta, nem törődik avval, ha a primás az által magát igen sértődöttnek érzi is, sőt — u. m. — igaz, hogy tsipősebben írtam, de a mi papjaink megérdemelték, kivált a győriek.“ —

Tehát ezek miatt jogosultnak hitte azt, hogy a primás ellen sértőleg írjon? — Ez bajosan illeszthető össze rendes logikus nexusba. Még kevésbbé úgy, ha ezt összes körülményeihez viszonyítjuk.

Alanyi érzelmeinek ily boszús kiömlésétése közügyi célzatának nem csak hogy javára nem válhatott, hanem sokkal inkább kárát okozta annak. Pedig ha valaha, főleg ez időben vajmi igen lélekben járó kötelességökké lett az a veszélyeztetett nemzeti ügy védőinek, hogy annak lényeges érdekeiért nagylelkű önmegtagadással áldozzák föl magán szenvedélyeiket!

Hősünket azonban epés véralkanta s idegessége nagyon is viszatartotta ily önfékező erénytől. Így lőn, hogy az ő szertelen önértékeskedésével sokban nagyon leapasztotta a vállalata gyámolítására készségesen nyilatkozó részvétet is; ¹⁾ makacs gyűlölködésével pedig a szellemi munkálkodásra oly igen kívánatos lelki nyugalmának is tetemesen ártott. — Viszálkodásának e sajnos eredményét zokon panasolja ugyan e levelének további soraiban is, a nélkül azonban, hogy magát okozóul ismerné el.

Ugyanis válasza félévi kése delmének mentségeül ezt írja Orczy-nak: „Ebben a zürzavarban minden dolgom rendetlenül folyt, és úgy érzékenyebb a szívem, nyavalyáskodni is kezdettem tavaly ősszel megbetegedvén, annak súlyát egész téten húztam, még most sem épültem ki telylyes jó egészségre. Szinte ilyen állapotbann vettem utóbbik levelét is Nagyságodnak. Most válaszolhatok arra is.“ ²⁾

Ezt a zürzavart pedig, mely — mint mondja, — érzékeny mi voltát félévi nyavalyáskodással lakoltatta, még mind a győri kellemetlen viszonyoknak tudja be, holott azok elől már 1786. november elején menekült volt, ³⁾ 1787-diki júniusban pedig már eléggé biztosította magát a rajztanítói állás elnyerése és abban az állami hatóságtól való megerősíttetése által minden olynemű bolygattatástól, ⁴⁾ mint a minőről előbbi gyanakolása folytán panaszkodhatott.

21. Most már csakugyan rajta állott, hogy békét élvezzen. Azonban mint látjuk, boszúálló szándékkal száll partra, mintegy hadüzenettel lép föl, mintha kedve telnék a vizálkodásban. —

Mennyivel okszerűbb lett volna már ekkor fölhangyia minden

¹⁾ Ennek több tanúságát említettük föntebb a 243. l. Paintnerhez intézett leveleiből.

²⁾ L. Figyelő XIII. 346. l.

³⁾ L. föntebb 270. l.

⁴⁾ L. föntebb 274. és 278. l.

viszonkódó recriminációval s kiengesztelődve egész odaadással folytatnia hivatali dolgai mellett irodalmi vállalatait!

De őt szerencsétlen természete ismét újabb izetlenségekre ingerli. — Váltig mentegetődzik ugyan, hogy ő senkit sem bánt, de többször már legott oly vallomásokat ejt, melyekkel elég világosan cáfolja ily excusatióit.

Igy látható ez az Orczyhoz 1788. márc. 23. kelt levelében is. — A primás elleni sértegetését említő sorai után nyomban ismét föléleszti a két év előtti kellemetlenségeit s azokat mentekezésül ilykép exaggerálja:

„Én senkinek sem vétettem, (már úgy mint Győrött) tsak szerentsémet vártam, hogy egyszer már azt a kényemre való tanítói hivatalt elnyerjem, melylyel itt (t. i. Győrött) biztattak. Igen sokáig húzódtott a dolog: három egész esztendőbe telt, míg a bizonyosra vergődhettem. A papok, kivált a Jezsuiták, és a jezsuita kovásztól megsavanyodott többi sereg, mintegy vesztetre esküdtek. Minden vétkem ez, hogy az Isten úgy teremtett, hogy írtózom képmutatónak lenni, hogy a dolgokról a józanabb értelem szerint vélekedem, hogy a többi magyar írakkal én is mit azt abbann az ízbennigyekszem írdogálni, a melylyre ők megtompultak. Most bosszújokra is tsak ugyan itt vagyok, és pedig a Felsőleges Helytartói Tanács által hivatalomban megerősítetve.“ —

22. Hősünk hazafias törekvései iránti elismerésünk szívesen fölteszi róla azon hiedelmének őszinteségét, hogy nem kívánt senkinek véteni sőt tartózkodott bárkit is megbántani. De meggyőződése dacára még is megtörtént biz az. — Mert ok nélkül nem támadhatott volna ellene több oldalról annyi kifogás.

Többé kevésbé érzékenyen bántotta mindazokat, kik higgadtabb gondolkodásuknál fogva épen nem helyeselhatték az ő kivételeskedését s nem csak rendi szabályzatától, hanem a tanító egyház komolyabb feladatától is mindinkább eltérő gondolkodását, melynek — az ő szeszélyes viselkedésén kívül — szóval és írásban is eléggé nyílt kifejezéseit adta.¹⁾ — Mindazoknak, kik az egyházi rend disciplinája követelményeit illetékszerű felfogással mérlegelték, — különösen az ekkori igen kényes viszonyokhoz képest — nem ok nélkül eshetett az zokon, hogy hősünk Győrött utóbb már minden hivatali álláson kívül amúgy precarius állapotban tengődve s egyrészt büszkén függetlenkedve, másrészt szűkölködése miatt minduntalan segélyezésért esengve, sőt adósságba keveredve, mind egyéni jellemét s hitelét,²⁾ mind testülete reputatióját nem kevésbé compromittálta.

¹⁾ Nyomatékos példa erre egyebek közt mindjárt az is, a mit ugyan ezen levelében mond irodalmi irányzatáról; de még ennél is élesebb vonásokkal jelzi ő egyebütt az ő szabadoskodó hajlamait.

²⁾ Mind ezekről már bőven tanuskodtak a saját leveleiből föntebb közlött idézetek.

Hisz ilyesmit minden nemesebb célzatú egyesület méltán tekinthet megrovásra méltó vétségnek tagjaiban, és valóban a testületi solidaritás szelleme egyébütt sem tűri szívesen a fegyelmi disszoltiónak példaadóit. ¹⁾

Épen nem lehet felőtli, ha — mint Révai említi — kiváltképpen a jezsuita rendnek egykori tagjai közt találkoztak leginkább olyanok, kik egyházi szempontból szigorúbban bírálták meg viselkedését. — Azok élesebben vették szemügyre a josephinistikus törekvések hova irányulását s így annak tarthatlanságát. — Mint a rendi fegyelem szabályzataiba mélyebben beavatottak az egyházmegyékben is, melyeknek tagjaivá lettek, többnyire erősebben buzogtak a szabályszerű papi fegyelem ügyeért. Hogy pedig e mellett a tudományos törekvésnek is mily nagybecsű tanúságát adták, arról nyomosan bizonyít a hazánkbeli mult századi tudományos irodalom.

Ha közülök számosan voltak, mint Révai főntebb már említett leveleiben meleg elismeréssel vallja, ²⁾ kik neki irodalmi célzataira nézve nagy javát eszközölték, jó indulattal vehette volna azt is, hogy egyik másik őt közvetlenül vagy közvetve ennek az okszerű elvnek megszívlelésére igyekezett bírni: „*esto hoc, quod es.*“ — És ha az ily szándék nem sikerülte következtében tán némelyek őt mint refractariust és reluctatort előljárói megintetés által is kívánták illető ösvényére tereltetni: ezzel nem céloztak vesztére, sem kárára. Ilyesmiben még nincs üldözési szándék. ³⁾

Ismeretes dolog, hogy a Jézus-társaság tagjainak jobbjai nem csak a rend eltöröltetésekor fájlalták s többen kesergő iratokban is panaszolták testületök feloszlását, ⁴⁾ hanem huzamos időn át óhajtvá várták annak visszaállítatását. ⁵⁾

Ily érzületökhöz képest épen nem csodálható, ha némelyek nagyon is szomorító jelenségnek nézték azt, hogy az eltöröltetéstől megkímélt rend tagjai között találkozhatik olyan, ki a feloszlást óhajtja s arra tetteleg törekszik, sőt az egyébként is mindegyre merészebben folytatott josephinismusnak pártolására is vállalkozik, ⁶⁾ holott az hazánkban nem csak egyházi, hanem politikai tekintetben is már mindinkább gyűlöletessé vált. Különösen egyházi szempontból

¹⁾ Mennyiben volt Révai is ilyen, már az eddig említettekől is látható, de még inkább ki fog tűnni az odábbiakból.

²⁾ L. főntebb 80. l.

³⁾ A továbbiakból világosabban ki fog derülni e panaszolt ügyének mivolta.

⁴⁾ Igy Denis M., Faludi Ferenc (VI. pástor-ének), Schober János s több más, kikről odább lesz még említés.

⁵⁾ A többi közt Paintner is gyakran emlegeté ezen óhajtatását s akárhány olyan, ki az egyházi rendben magas állásra jutott. Ismeretes különösen Klobusiczky Péter — kalocsai érseknek ezen véglehetőleg ápolott óhajtatása.

⁶⁾ Ily hajlamának eléggé fölismerhető jeleit adta Révai már a főntebb említettekben.

annyi egyéb sérelmes beavatkozás után ¹⁾ imént (1786. febr. 7.) a paulinusok magyar szerzetének fölösztatásával újabb indignatiót keltett a mérsékeltőbb hazafiak keblében is. ²⁾

E mostoha viszonyok közt sokan a világiak közül is nagyon megütköztek az oly népszerűtlen irányzatnak papi és különösen szerzetes egyén általi javallásán. Hogy ne botránkozhattak volna meg sokkal inkább a klerusnak egyházas szellemű tagjai olyasmin, hogy épen szerzetes egyén és pedig szellemi tehetségekkel kiválóan megadományozott férfiú, az ő hivatásával meghasonlottan az egyházi fegyelem ernyesztését igyekszik elősegíteni? — Mert efféle hajlamát eléggé kiélezte már a „M. Hirmondó“-ban nyilatkozó szelleméből.

23. Igy támadott ellene már akkor némely nem alaptalan kifogás, a mint hogy azt utóbb eléggé megokolják saját nyilatkozatai is. ³⁾ Nem a magyarsága elleni agyarkodás volt az, a miért újságírói szereplését papi részről megszólták, hanem azon josephinistikus irányzat, melyet Bécsből hozott és elég bátran hangoztatott már akkor bizalmasai körében. —

A bécsi viszonyokra hivatkozva azon mentekezéssel igyekezett megszólítt cáfolni, hogy Bécsben is írnak papi egyének ujságot. ⁴⁾ De nálunk nagyon különbözőleg állott a dolog egyházi tekintetben. Itt II. József egyházellenes törekvései nem találtak oly készséges közegekre, mint a Lajtán túl, hol Hrzán bibornok oly hódoló buzgalommal iparkodott kezére járni egyházreformi célzataiban, úgy szintén gr. Herberstein laibachi püspök, Hay Lipót, königráti püspök s több más előkelő állású egyházi férfiú egész készséggel segítették elő törekvéseit. —

De nem úgy a magyar püspökök, kik magas feladatuk értetétől áthatva, mindjárt kezdetben erélyes kifejezését adták annak, hogy mennyire helytelenítik József merész kezdeményeit, ⁵⁾ hogy t. i. ő már 1781. márc. 24. kelt rendeletében hivatkozva „a hatalom teljességére, melylyel az egyházi ügyekre, kivált Magyarországon, mint apostoli király fel van ruházva“ egyházellenes szellemű önkénykedéssel intézkedik. ⁶⁾

¹⁾ Hazai történelmünkben bőven ismeretesek az önkénykedve reformáló fejedelmek merész átalakításai, melyek néha nagyon is compromittálták philosophuskodását és a tudományos fölvilágosultság negélyezését.

²⁾ A többi közt Dugonics András is neheztelő kifejezésekkel jegyzette föl ezt emlékirataiban. (l. a m. nemz. Muzeumban lévő kéziratai közt.)

³⁾ Ilyenek egyebek közt az Orczy Lőrinczhez írt leveleiben lelhetők is.

⁴⁾ L. Paintnerhez 1784. febr. 7-én írt levelét főntebb 139. l. közölve.

⁵⁾ Meleg elimeréssel vallja ezt Brunner Sebestyén is főntebb már említett íly című műveiben: „Die theologische Dienerschaft am Hofe Josephs II.“ (1868.) és „Mysterien der Aufklärung in Oesterreich“ (1869.), melyeket hiteles kútfők nyomán állított össze.

⁶⁾ „A magyar főpapok, — írja Fraknói — élükön gróf Batthyány József primás, kötelességeik tudatában, tiszteletteljesen, de erőtlenül felszólaltak a ki-

Batthyány József e szerint elég korán érezte a koronázást mellőző, de mégis apostoli királyi jogokat ürügyelő autokrata irányában az ő főpapi kötelességérzetét, sőt erélyesen ellenzéki álláspontját. — „Határozottan kinyilatkoztatta, hogy a magyar püspökök az egyházügyek tárgyában kibocsátott császári rendeleteket ki nem hirdették és nem is fogják közzétenni“, mert „az újabb császári rendeletek a politikai határolom jogkörén messze túlterjednek, habár azok oly egyházi személyek tetszésével találkoznak, és az ő tanácslásuk folytán adtak is ki, kik Felségednek inkább hizelegni akartak, mintsem az ügy iránti igaz szeretetből szolgálni.“¹⁾

Ilyen szellemű nyilatkozat által a magyar főpap nem lehetett valami nagyon kedvelt egyén II. József előtt. — Ez okból a bécsi censura, melyet hősünk mint reá nézve kedvezőt dicsérget, igen készséges lehetett olyasminek jóváhagyásában, a mit a hazai censura a magyar nemzet hangulatához képest a nádorfi primás megrovására aligha méltányolt volna oly szívesen.

24. Hősünknek. úgy látszik, nem igen volt eléggé beható tudomása azon feszült viszonyokról, melyek akkoron a hazai kath. egyháziakat fölöttébb kínos helyzetbe hozták az állami hatalom irányában, vagy a bécsi élelmények s a nyugati szabados áramlat már nagyon is áthatották, a mint hogy ennek nem jelentéktelen tanúságát láttatja is ez idétti irataiban.²⁾

Révai ekkori neoterikus érzületét eléggé erős vonásokban tüntetik elő a b. Orczy Lórinchez ezen évben írt levelei is.³⁾ Sajátságosan táru lenék azokban az ő makacs subjectivismusa mellett egyszersmind azon gyöngesége is, melynél fogva épen az excusatio végett fölhordott védveivel, akaratlanul ugyan, de valóban terhelőleg vádolja magát.

Úgy hitte, hogy Orczynak, a gárdista költők jó barátjának, a franciás szabad elméjű philosophus-poetának bizvást egész pongyolaságban föltárhatja az ily heterodoxia felé gravitáló gondolkodását.

De bezzeg rá mondhatták volna mindezeket olvasva azok, ki-
ket „a jezsuita kovásztól megsavanyodott seregnek“ nevez, hogy in-
kább ő savanyodott meg a bécsi vagy francia kovásztól, mely még

rály rendeletei ellen!; hanem ez nem vette tekintetbe kérelmeiket.“ (L. Frankói (Frankl) Vilmos „A magyar nemzet története Budapest, 1873.“ III, f. 340 l.)

¹⁾ L. Brunner Sebestyén „Die theologische Dienerschaft am Hofe Josephs II.“ Brunner ezek említése mellett ily elismerést nyilvánít jelzett művében hazánk főpapjai iránt: „Ha a többi püspökök is oly lelkiismeretes en teljesítették volna kötelességöket, mint a magyar püspökök, akkor az egyház elleni érszakoskodások elé gát vettetett volna“ (l. i. m. 323. 422—3. l.) Brunnernek e műveit lényeges kivonatanban ismertette l. a „Magyar Állam“ 1882. 104—111. sz. „VI. Pius pápa és II. József császár“ c. cikkében.

²⁾ Ezekről odább részletesebben lesz szólásunk.

³⁾ L. „Figyelő“ XIII.

alkalmasint súlyosabban válhatik kárára, mint a mit ők kívántak neki, úgymint kiknek eszök ágában sem volt, hogy „vesztére esküdjének“, sőt meggyőződésük szerint sokkal inkább javára céloztak. — Azt sem kívánták tőle, hogy „képmutató“ legyen, hanem inkább az ő hivatásával, sőt önmagával való meghasonlástól akarták őt megóvni, és a hazafias szándékainak érvényesítéséhez is alkalmasabban eljutató rendes ösvényre terelni. ¹⁾

A Bécsben folyt huzamos tartózkodása óta, mint már fentebb is érintettük, ²⁾ nőttön növekedék vonzalma az ujhodással kecsgetető nyugati szellem iránt. Előbb annak szépízlési irányzata bájoló el, majd nyomban a széptan elméleti tanulmánya kedvéért olvasgatott francia bölcselgők, különösen azok, kiket akkoron a bécsi, sőt már a hazai fennsőbb körökben is a magasabb fölvilágosultság terjesztőiként emlegettek mindazok, kik szabadon gondolkodókul igyekeztek föltűnni, — mindegyre meghódítóbb hatást gyakorlának hősünk lelkületére. ³⁾

A nyugati áramlat felé vonzódásának meglehetősen fölismerhető jeleit adta már a „Magyar Hirmondó“ írására vállalkozó be-köszöntőjében ⁴⁾ s aztán, habár óvatosabban tartózkodva, — de még is észrevehetőleg jelezgeté azt annak írása folytán is. ⁵⁾

Buzdítva a testőrök irodalmi sikere által s mintegy elkapatva azon jelenségek által, melyek II. József korában már nálunk is mindinkább éreztették az ifjabb nemzedéknek a franciás „szabad gondolkodás“ felé lelkendezését, úgy hitte, hogy ezen irányznak hódolva sokkal nagyobb népszerűséget vívhat ki irodalmi tevékenységének, meg a jobb ízlésű művelődésnek is hathatósabb előmozdítására fog avval szolgálhatni.

25. Most ím már elég nyíltan is vallja e szándékát, és pedig az egyházas irányzattal meghasonlottan, a mint ezt iménti leveleinek kiméletlen kifakadásai mutatják. ⁶⁾

Mégis azt hiszi, hogy „minden vétke csak ennyiből álló, hogy Isten úgy teremtette, hogy irtózik képmutató lenni, hogy „a dolgokról a józanabb értelem szerint vélekedik“, azért „a többi magyar írókkal ő is mit azt abbann az ízben igyekszik irdogálni, a melylyre ők (a jezsuita kovásztól megsavanyodottak) megtompultak.“ ⁷⁾

¹⁾ Mindezeknek jelentékeny tanúságaival fogunk találkozni a következőkben.

²⁾ L. „Révai M. élete“ II. k. 28. l.

³⁾ Láttatják ezt némely odább említendő dolgozatai, melyeket még Bécsben laktakor készített.

⁴⁾ L. „Uj esztendőre való“ 1784. „Magyar Hirmondó“ 15. l. — hol föl- említvén, hogy a szépízlés előmozdítása végett „különbféle darabokat fordított Rollin, Fontenelle, Batteux, Voltaire s más többeknek írásaikból“, ez utóbbira ezt jegyzi: „Igaz! Voltér nevén meg nem kell ütközni, mert ő nem mindig tévelyeg“. — Ezt alkalmasint Bessenyeire támaszkodva mondja, ki Voltaire mentegetését megkísérelte volt az 1779. kiadott „Holmi“-jében (l. 315—324. l.)

⁵⁾ L. M. Hirmondó. 1784. 1—33. sz.

⁶⁾ L. fentebb 298—300. l.

⁷⁾ U. o.

Lehet, hogy ekkor már erős meggyőződésévé vált ez, de jelentős bizonyíték arra, hogy mennyire túl tette magát a tanító egyházhoz való viszonyán s mennyire ignorálta az akkori komolyabb érületű világiak ítéletét is, azt hívén, hogy igen megegyeztethető a papi és szerzetesi feladattal, ha ő is oly szellemben irdogál, mint a világiás gondolkodású gárdisták, — s némely másféle irányú világi írók.

Ezek irányzata követőjeül mutatván be magát Orczynak, alkalmasint bizvástabb vélte remélhetni, hogy, mint az Orczy-Bessenyei-kör szelleméhez csatlakozót, még bővebb kedvezésben részesítendő a testőrök meleg keblű barátja.

Ily érzülete hódolatteljes nyilatkozatokban ömleng Orczy felé, s nagyon is confidens, sőt meglepő bizalmaskodású kifejezésekkel hangsúlyozza ¹⁾ a klerus elleni zúgolódásait.

Mintegy győzelmi büszkeséggel írja: „Most boszszújokra is tsak ugyan itt vagyok, és pedig a felséges Helytartói Tanács által hivatalomban megerősítette.“ — S ezzel meglehetősen érezteti dacos ellentétbe helyezkedését, egyszersmind azt is sejteti, hogy az állami hatóság részéről történt megerősítésénél fogva ez által ama más irányú szellemi álláspontját is eléggé fedeztetnek hiszi.

Jelentős praeludium ez ahhoz, a mit ő ezentúl szándékol s a mit már ezennel jelez is Orczynak.²⁾

26. Levelének következő soraiból látjuk, hogy még csak most kedveskedik Orczynak „a már kinyomtatódott darabokkal,“ tehát avval is, melyben Orczy versei foglaltatnak (t. i. „Költeményes holmi“-jével). Pedig a címlap jelzése szerint mindezek már a mult évben kikerültek a sajtó alól, noha már csak Pozsonyból távozta után.³⁾

Orczy verseinek manuscriptumát is ezennel küldi vissza aláza-tos köszönettel. Aztán arra kéri, hogy „vegye jó kedvvel Sappho rendi szerint való énekét, melyet az ő (Orczy) tiszteletére írt,⁴⁾ de még ki nem nyomtatott, nehogy meghagyása ellen járjon el. Idővel — u. m. — még megjobbíthatom.“

Különös ötletként tűnik elélnk, a mit nyomban ez után ír, hogy odacsatolja az Orczy tiszteletére írt óda mellé azt a háborgós kedélyből fakadt zordon „iambus“-t is, melyet a „papi üldözés“-ről⁵⁾ álmodott, és pedig Bacshányinak kezéhez juttatás végett. —

¹⁾ Kissé különösnek találhatta ezeket még az a katonás Orczy Lőrinc is, ki szabad elméjű philosophus-poeta létere is mérsékeltbb gondolkodású volt e tekintetben. Erről nem egy jelentős tényadat szól bizonyosságul.

²⁾ Erről levele további sorait odább idézzük.

³⁾ Ezért írja róla e levelében. „elég hibák estek benne, hogy már jelen nem lehettem.“

⁴⁾ „Hogy tiltotta nevét kitétetni versei előtt.“ I. közzé téve „Figyelő“ XIII. 350. l. — Kiadta ezt maga Révai is a „Hadi és más nevezetes Történetek IV. sz. kasz“-ában egy versszakot közbe igtatva főispáni buzgalma dicséretére.

⁵⁾ Közölve van Szilágyi Istvántól a Figyelő XIII. 350. l.

„Bátorkodtam — u. m. — Nagyságod nyalábjába bekötni Bacszányi János úrnak szóló kis darabomat. A nagyságos háznak ő hív tisztelője, azért, hiszem, rosszul nem veszi Nagyságod tselekedetemet.“

Ez az indirecte küldés nagyon arra mutat, hogy múzája e vad szüleményét amúgy oldalvást kívánta Orczy elé juttatni, tán hogy annál inkább megszívleltesse vele e levelében annyira hangsúlyozott panaszait.

Irodalmi működésének további folytatásáról [pedig ekkép értesíti: „A jövőről nyilatkoztatom Nagyságodnak eltekéllett szándékomat és alázatosan kérem iránta való ítéletét. A gyűjteményt én ugyan folytatni fogom, de már el nem határozom többé az idejét, hanem a mint a környülállások engedik, ugy botságot közre. Azon kívül irdogálok ilyen fennírás alatt is egy nagyobb munkát, anynyi darabokra felosztva, a menynyire lehet: Holmi az olvasásbann gyönyörködőknek hasznos időtöltésökre. Józanon vélekedő philosophushoz illő szabadsággal fogom írni. Mindenféle léssen benne, régiség, újság, erköltsi oktatás, széptudomány, ditséret, feddés, osztályozás, egy szóval minden, és mind olyan, a mi nemzetünkben a finomabb ízlést nevelheti, és nagyobb, megvilágosulást okozhat, hol versbenn, hol szabadon folyó beszédben. — Elég természetű vagyok előttem, csak győzzem. Hazámhoz forró szeretetemet ösztönöz reá, és fog erőttis adni. Nagyságodtól és Nagyságodhoz hasonló hazafiaktól várok reá segedelmet. Magamat és szegény ügyemet továbbra is ajánlván kegyes pártfogása alá, maradok holtig Nagyságos báró uramnak köteles szolgája Révai Miklós, városi építés, földmérés és rajzolás tanítója. Győrött martius 23. 1788.“

Egybevető észleléssel eléggé kiveheti ebből a figyelmes olvasó a főntebb mondottak megokolását.

27. Egy hónap mulva írt köszönő soraiból látjuk, hogy Orczy megértve versei kiadójának ügyes-bajos állapotát, önként vállalkozott a kisegítésre. — Ezért ily hála ömlengéssel kezdi ápril 24. kelt levelét: „Én eléggé meg nem hálálhatom Nagyságodnak ezeket a jótéteményeket, melylyekkel engem meg nem szűnik tetézni. Nem elég volt drága munkájával Gyűjteményemet gazdagítani; most még az arra való költséget is kegyelmesen méltóztatik magára vállalni. Ezzel engem Nagyságod kisegít temérdek sok nyomorúságból, és talán ízetlen perlekedésből is.“

Orczynak ily lekötélvező készsége által mindegyre bizalmasabbá melegülve így adja elő gyűjteményes kiadása sorsát:

„Mivel olyly kegyesen, s olyly barátságosan leereszkedik Nagyságod, bátorkodom e dologról bővebben írni. Én szerencsétlen lévén a győri kiadással, nem gondolván kárvallással, mindenképen

azon törekedtem, hogy második, kevesebb költségű kiadásba kapjak, legalább is anynyi darabokkal, a megnyit előre fogadtam előre fizető uraimnak. Erre olyly inséges állapotombann, melylybe keverték a hoszszú subás szentek, semmi egyéb segedelmem nem volt a Christina Hertzeg asszonynak levelénél. Ezzel az egygyel iparkodtam becsületes fenntartására a darabokat valahogyan kiadni, hogy a hazát ne gyaláztassam tsak hazug szóval tartani, a mint már mtskoltak irigy ellenségeim.“

Mind a mellett, hogy „bővebben bátorkodik e dologról írni,“ még is inkább csak irigy ellenségeinek mocskolását és inséges állapotának a „hoszszú subás szentek“-re hártott okát ismételi, de azt a lényegesebb okot, mely miatt a győri kiadással talán kárát is valolta, távolról sem említi. Azonban a figyelmes olvasó előtt már eléggé ismeretes, hogy a „subás szentek“-et, kik Faludi kiadását oly szívesen kívánták elősegíteni, mi által idegenítette el buzgó szándékuktól. Egyéb ismeretes okok mellett kétségkívül hatással volt ezek tartózkodása a főrendiekre és másokra is.

Igy történt, hogy szép vállalata mindinkább magára hagyatott. De még azon fölöttébb biztató reményű számítása is, melyben legtöbbet helyezett, utólag halul ütött ki, a mint ezt saját nyilatkozata is így vallja folytatólag:

„A könyvnyomtatások közül tsak az egy Loewe bizott anynyit a Hertzegasszony levelében, hogy nem tsak azt az egy darabot, melyly a Felsőnek volna ajánlva, hanem a többi kettőt is bátran kinyomtatná, telylyes bizonyos levén benne, hogy onnét olyly bő jutalom fog adatni, hogy mind a három darabnak nyomtatása kifizetődik belőle. De m e g t s a l a t t a t t u n k . A felséges ajándék tsak tiz aranyat nyom. Ez anynyi, mint 45 frt. A mit az eladásból, és egyéb kisebb ajándékokból öszve gyűjthettem, még eddig tsak egyik darabnak térítette meg a költségit; és a másikának tsak valami részében. Hogy a többire bizonyosabb fundusa lehetne a könyvnyomtatásnak, megtartotta az exemplarokat, sőt még az arany medaillont is mindaddig, a mig ki nem elégítem. És hogy ezt csak valóbann akkor adja ki, ihol utóbbik levelében is úgy szól. Közlöm ezt Nagysággoddal is, a Laus Deo-t is megküldöm, a mint velem parancsolni méltóztott.“

28. Ily baleredmények miatti kedvetlenkedését hathatósan fölvilanyozta az Orczy részéről tapasztalt szíves gyámolítottás. Ezért így vallja fokozott hálanyilatkozatokkal lekötelezettsége érzetét:

„T s ó k o l o m e z e r s z e r k e z e i t , hogy olyly kegyesen szívére veszi ügyemet, eltekéltette szerentsémet elébbre mozdítani. Én valamint már levelemnek elején vallottam, hogy ezt soha meg nem hálálhatom, ugy most is megvallom elégtelenségemet. Örökre lekötelezett adóssa vagyok Nagysággodnak, p a r a n t s o l j o n v e l e m , m é g t s a k s z e m p i l l a n t á s a i r a i s f o g o k h a l l g a t n i .“

Ha ilyen hommagialis hódolatnak csak némi részben tanúsítását éreztette volna Majláth Antallal és más egyházi jóakaróival, akkor bizonyára kedvezőbb sikerrel folytatható volna tovább a „gyűjteményes kiadás“ vállalata.

Levelének következő passzusából látható, hogy Orczy már verseinek másik fogását is megküldötte neki, ezek között a „futó gondolatok“ címűt is.

„A mint csak tőlem ki telhetik, minden serénységgel azon leszek, hogy a futó gondolatok mennél szebb és illendőbb fényvel és tsinossággal közre jöhessenek, anynyival is inkább, hogy a könyv-nyomatást itt is bízthatom Nagyságodnak olyly kegyes adakozásával, és szava megálló fogadásával.“

Irja, hogy Orczy megírt verseinek áttekintésével, illetőleg sajtó alá rendezésével való kedves foglalkozásában némileg megakadályoztatta őt az új püspöknek, Fengler Józsefnek beigtatási ünnepe.

„Én — u. m. — most Nagyságodnak parancsolatja szerint a megküldetett új darabbal foglalatoskodom. Igaz ugyan, hogy a napokban kényem szerint nem forgathattam, mivel püspökünknek beigtatása, és lármásabb inneplése is akadályoztatott egyéb hivatalbeli foglalatosságon kívül. De már is telik reá több érkezőem és nekem egyedül való gyönyörűségem, ebbenn úgy szolgálni Nagyságodnak, a mint legjobban kívánhatja.“

Bizalmas nyíltszívűsködése mellett azt még sem érinti, hogy e foglalkozásában miképp akadályoztathatta őt a püspöki beigtatás. De a „Latina“ című könyvében¹⁾ látjuk, hogy ezen alkalomra még is jónak látta a már huzamos idő óta pihent latin lyráját ismét elővenni. — Ezt Orczynak nem említi. Nem illett volna össze levelének nyomban következő soraival, melyek ismét a klerus elleni zordon érzületét tükrözik, még pedig a finom ízlésnek, melyet előmozdítani szándékozik, súlyos rovására eső érdességgel. Ennek tanúságul idézzük azt, habár sajnálva és áttalva mint az oly zokon panaszt gravamenjeinek önmaga általi cáfolását:

„De igen ám Nagyságos úr, csak úgy vagyok, az írónak vastagabb pofájának kell lenni, én hozzá teszem hogy még keményebb szívűnek is. — Hogy meg mertem nyilván feddeni az áskálódóknak gonoszságokat, már igen alább hagynak a dühödő mardosásban, félvén, ne talán vissza marattassanak. Csak hasztalan, megkelltetett ezeknek a barmoknak már egyszer mutatnom fogam fehérét. Ezzel azt nyertem, hogy sok kereszties potrohájú, viola övű marha előttem már meszsziről is emeli kalapját, engem megelőzven ebbeli tisztelet adásban, ki az előtt alig is nézett rám, ha mellette találtam elmenni.“

¹⁾ L. „Latina“ 110. l. „Elegia honoribus Josephi Fengler.“ 1788.

29. Azok közül, kik Révai szelleme iránt bensőbben érdeklődnek, alkalmasint többen sajnálkozva fognak megütközni dissonans hangulatának ily gyöngédtelen kifejezésein. S lesznek, kik indiscret dologként fogják tekinteni bizalmaskodó levelei ily pongyola részleteinek közzétévését. —

Annai bizonyos, hogy Révai szellemének épen nem válhatik előnyére az ő szenvedélyes hevenyészeteinek megőrkítése. De ha már ezeket részben saját publicitói által is provocálta, meg tetemes részben amúgy is a nyilvánosság elé kerültek, mint különösen az itt felhozottak is: ¹⁾ ám hadd jellemezzék árnyoldalát azon vonásokkal, melyekkel sajátlag maga ecsetelte szellemképét még oly férfiú előtt is, kihez bármily keserű panaszait is higgadtabb megfontolással s inkább gyöngéd udvariasággal illetett volna szólaltatnia. Hisz eléggé értett Révai ilyeshez is.

Elgondolható, hogy ha b. Orczy Lőrinczhez írva ily stylben panaszkolta el többnyire képzelt üldöztetését, kétségkívül alsóbb rangú meghittjei előtt élő szóval még zordonabb kifakadásokat is hallatott arról. Ezek aztán az illetők tudomására jutva nem alaptalanul szereshettek volna neki olyan bajokat is, mint a minőket oly érzékenyen panaszol. —

Mind ez nem oda céloz, mintha a violaszínű vagy akár aranyos, sőt biboros küldisz okvetlenül kiváltságossá tenné a decorált egyéneket minden emberi gyarlóságtól. A történelmi adatok eléggé tudatják, mennyire oda furakodnak ilyes lelki gyöngeségek olykor a magas polcokon tündöklők keblébe is. De hősünk panaszai szertelenségek által is erősen bizonyítják igazolhatlanságukat; a tényadatok pedig még inkább tarthatlanoknak vallják azokat. — A továbbiakból teljesebben ki fog ez derülni.

Jellemző még ekkori érzületére nézve — különösen a főntebb érintett feszült viszonyok tekintetéből — az is, amit nyomban ekkép ömlendeztet:

„Isten áldja meg a bétsi Censurát, hogy a szegény üldöztetett írónak ilyly kegyesen adott fegyvert ezek ellen a felkenetett vitézek ellen, kik tsak mindjárt eretnekké, Isten tagadóvá tették az embert; ha a jámbor okosabban kezdett vélekedni, azután minden úton módon azon is voltak, hogy az ilylyen nyavalyásnak hamar meleg bundát akasztanak a nyakába autodafé szentséges törvénye szerint.“

Ily josephinistikus szellemet lehelő nyilatkozatait végül alkalmasint maga is megsokallván, levelét ezzel fejezi be:

„De igen is messze elrándultam. Ajánlom tovább is magamat és szegény ügyemet tapasztalt kegyességébe. Nagyságodnak örök adóssa Révai Miklós, Győrött april. 24. 1788.“

¹⁾ „Figyelő“ XIII. k. i. h.

30. Szintén b. Orczy Lőrinchez 1788. jun. 17. k. leveléből még teljesebben élénk tárulnak a gyűjteményes kiadása ügyének részletei. Úgy látszik, Orczy kívánatára írta le azokat ily körülményesen, kinek ezennel ismételve jelenti hálás elismerését:

„Tsókolom Nagyságodnak kezeit, hogy róllam olyly atyai kegyességgel méltóztatik gondoskodni. Igen is! Nagyságos Uram! úgy vagyon az alku köztünk megkötve, hogy Loewe tsak akkor adja által magam telylyes dispositiojára a többi nyomtatványokat, ha már egyszer egészen ki lesz fizetve. Az alatt tsak annyira valót, hogy kegyes Pártfogó Uramnak kedveskedésképen benyujthassak nehányat, ad ugyan, de azt is szép kérelemre, és mintegy arra való kötelezés-sel, hogy ha mi kis douceurt nyerek, azt is által adjam az adósságnak mentől elébb való lefizetésére. Ugyan e szeriut mintegy zálogba foglalta el tőlem a Christina Hertzegasszonytól való arany numismát is. Azonban annyi jót tett velem, hogy maga is Weingand által kézbe igyekezett szolgáltatni azoknak az uraknak mind a három darabot, kik már praenumeráltak, kivált a győri első hírfül adásra. Ugyan azon Weingandnál árultatja a többit is Pesten.“

Mennyiben válthatott gyámolítottására a b. Orczytól kapott segedelem, kitetszik a következő sorokból:

„Hogy Nagyságod olyly kegyesen méltóztatik rajtam segíteni, valóban kigázolok már alkalmasint, és még tsak valami tsekélységgel maradok (Loewenek) adósa, a melylyért már könnyen várakozhatik, kivált hogy annyira való nyomtatványokat (hagyok) nála mind a három darabból. A többi már az én fáradságomért való jutalomképen esendő vigasztalásotska. Tsak hogy már ezek után lassabban és későbbben fog kelni, és mintegy tsepegve jó a nyereségetske, mivel tsak elejéntén szokták ragadni, hol már tsorogva is jó ugyan a pénz, de ez mind a belevert költségnek helyre hozatására való kipótolás, s azért még nem nyereség, tsak annyiból való bonificatio, hogy az ember már semmivel sem tartozik másnak.“

31. A hazai könyvnyomtatás és kiadás viszonyait illetőleg nem jelentéktelen levelének e következő részlete:

„Meglehet, hogy Pesten valamivel oltsóbban nyomtatták volna, de talán kevesebb szorgalommal és rozszabb papiroson is. Loewe valóban nagy barátsággal volt hozzám az egész dologbann. Üldözéseim miatt már veszeit minden reménységem Gyűjteményem nyomtatásához. Eljártam én Pozsonyban mindenik typographusokat, de mind drágábban akarta, ezrét az árkusának 12 forintjával, ezer öt százát pedig 18 forintjával; s azon kívül már felét a pénznek előre megkivánták, a mi telylyes lehetetlenség volt tőlem. Loewe tsak reménység fejbenn, hogy ugyan tsak meg jó a pénz, ha mindjárt valamivel későbbben is, felvállalta tsekély foglaló pénzzel, mert tsak 60 forintot adtam előre, oltsóbban is nyomtatta, ezer öt százát az árkusának 13 forintjával és 30 krajtzárjával, mert enynyi számmal vagyon a Nagy-

ságod költeményes Holmie nyomtatva. Az enyém és a Faludi költeményes maradványi csak ezerig vagynak nyomtatva, és itt a proportione ezrét árkusának 9 forintjával készítette. Ez a három darab bekerült nyomtatásával, azután részint való beköttetésével, és elküldetésével — az érdemesebb uraknak és pártfogóimnak számokra — közel 700 forintomba. Enynyi költséget tsak reménység fejében senki se mert tenni Loewen kívül, kivált oly állapotbann, mint az enyém volt akkor.“

Hogy kiadványainak terjesztése is mily nehézkesen mozoghatott balkörülményei miatt, jelzik íme sorai:

„Parantsoljon Nagyságod, én megküldöm azonnal, mibelyest megkaphatom, a kívánt nyomtatványokat Nagyságod jó barátainak számokra, mind a saját munkájából, mind pedig az én verseimből és Faludi maradványaiból, hogy ezek is azon egy alkalmatossággal Nagyságod munkájának szárnya alatt kedves jó barátainál esméretesebbek lehetnének. Sőt próbálni fogom előre is, hogy Loewe, Nagyságod levelében bízván, mennél előbb le szállítson Weingandhoz Pestre első elő kelendő jó alkalmatossággal a költeményes Holmiból száz nyomtatványt, az enyémből 25 darabot, Faludiéből is 25 darabot. S ugyan ma írok neki e dolog iránt.“

Pedig már közel egy éve annak, hogy e kiadványai elkészültek, és még főpártolója barátainak is csak most küldhet azokból! — Ezek után említést tesz rajztanítói és kiadói szándékairól:

„A jövő hónapnak közepe táján kezdődik a mi Vacatiómk. Ezen üres időmet Bécsben akarom tölteni, részint, hogy rajzoló iskolámnak tekkéletesebb helyre állítására holmit beszerezzek, mert ez itt Győrött csak az idén kezdődött, részint, és ugyan főképen a Censura miatt is. Nints kétség benne, hogy szerentsésen ne menjen a dolog. A Bétsi Censura nem oly bübbajos mégis, mint a Budai. — Nagyságodnak remek munkája, a Sz a b a d s á g r ó l v a l ó f u t ó G o n d o l a t valóban szép, és öröme érdemesen ki is fog nyomtatatni. Hanem Győrött akarnám már présbe adni, hogy itt jelen létebenn a correcturára jobban vigyázhassak, ¹⁾ fogadom is, hogy nem lesz benne hiba. Az árra is, reménylem, kevesebb fog lenni.“

32. Itt újra megereszti az üldözők elleni keserű expectoratióit. Úgy látszik, b. Orczy közelebbi fölvilágosítást kívánt tőle azokról, úgy gyanítván, hogy a jezuíták elleni panaszai talán Szabó Dávidra s az ezt pártolókra vonatkoznak leginkább: minthogy Szabó Dávid a mult (1787.) évben kiadott „Ki nyertes a Hang-mérséklésben?“ című munkájában némileg Révait is illeti. — De Révai a névszerinti kijelentést mellőzve csak átlag panasolja, „hogy üldözői hatalmas urak, s hogy főképen a magyarságról való buzgalmaért nyomorgatja a papság

¹⁾ „Elegyes versei“ kötetéhez illesztett függékében is panasolja a pozsonyi nyomdában elkövetett sajtóhibákat, de mégis Loewenél nyomatta Orczy verseinek másik szállítmányát is. (l. „Két nagyságos elmének költeményes szüleményei.“)

örege.“ — Pedig ő, ki sincerizálása közben már a primást is oly tartózkodás nélkül megszólja Orczy előtt, ennek kívánatára megnevezhette volna mind azokat, kiket ily üldözőkül ismert. — De im csak ennyiben válaszol ezekre vonatkozólag:

„Nagyságos Uram! ha tsak olyanok lettek volna ellenségeim, milyent vél Nagyságod Szabó Dávidbann, soha egyet sem fohászokdtam volna. Az én üldözőim mind nagy és hatalmas urak voltak, főképen a hanyatlani indúlt magyarságért való buzgalmomon ütköztek meg, és ezt akarták volna bennem elfojtani. ¹⁾ A papságnak örege is mintegy szent hivatalt tsinált belőle, engem ezért nyomorgatni, mert a gyáva nem tudta megegyeztetni ezt a két dolgot, hogy bár szerzetes az ember, írhat mégis áhitatoskodó dolgokon kívül egyebet is, a mikkel jobb ízlést önthessen nemzetébe. Kivált azért háborodtak fel, hogy én ujságot is kezdettem írni. E dologbann az én szándékom jó volt; mert itt lehetett volna avval a szép tudós társasággal öszve dolgozni arra a végtzélra, melylyért buzgódtam, úgy mint nemzetünk és nyelvünk finomabb kimívelésére. Anynyira szorongattak, hogy felforgatták szép igyekezetimet, de még is el nem nyomhatták telylyességgel. Mert én, míg élek, szándékomtól el nem állom, noha ugyan már olyly hevesen nem folytathatom.“

E panaszai az imént felhozottak szerint leginkább a papságot vádolván mint „hazafias jó szándéka“ ellenesét, így véve, a mint mondja, ma is igen alkalmasak lehetnek arra, hogy „sensatiót“ gerjeszsenek iránta, főleg a felületesebb fölfogású elfogultakban. De a kik behatóbb tudomással bírnak arról, hogy mennyi része van különösen a katolikus papságnak a mult századi magyar irodalom s nemzeti érzelem fölélesztésében, ²⁾ azok hősünk gravamenjeinek alapját mélyebb forrásból kívánják meríteni. És ezt a főtebb említettek nyomán nem nehéz föltalálniok. Azok szerint azonban Révai kesergései már nem oly elérzékenyítők, sőt épen tárgyaltanokká lapulnak.

Hogy kik s mikép „szorongatták őt és mennyiben forgatták fel — már úgy mint az ő hiedelme szerint — szép igyekezeteit“, arról sem Orczyt sem Paintnert, sem más meghittjét tudtomra nem értesíti vi-

¹⁾ E panasza valóban nem mondható alaposnak. A magyarságért való buzgalomért sem Molnár János, sem Baróti Szabó, sem Dugonics nem tapasztalt a papság részéről üldöztetést. De a másik panasza iránt még világosabban eligazítanak az odább tárgyalandók.

²⁾ „Megható jelenet — mondja Gyulai Pál, — hogy mily nevezetes szerepet játszott a magyar katolikus alsóbb klerus nemzeti irodalmunk újjászülése korszakában, sokkal nevezetesebbet mint a protestans.“ (l. „Vörösmarty életrajza. Pest 1869.“ 33. l.) Azonban, hogy a főpapság is mennyi részt vett a fölemlített „fény“ mellett a nemzeti művelődés előmozdításában, arról is bőven tanuskodnak hazai történelmünk okmányai (l. Pauer János „Az egyházi rend érdeme. Székes-Fehérvár. 1847.“ — Lányi Károly „Magyar Catholicus Clerus érdemeinek történet igazolta emléke. Pozsony. 1848.“)

lágosan. Sokkal inkább kiviláglik azonban a tényadatokból az, hogy mennyire okozta főleg önmaga az ő szép igyekezteinek hátráltatását túlhajtó heveskedésével s gyakran csak is alaptalan gyanakodás miatti szertelenkedésével. Ilyesminek az eddigieknél még sajnálatosabb példáival lesz alkalmunk megismerkedni.

Lelkében erős meggyőződése lehetett föltett szándékai jóvótárolól, de a kivitel módjainak megválasztásában s alkalmazásában vajmi sokszor megtévedett! — Alig látszik észrevenni, hogy midőn oly súlyos panaszokkal kesereg az iniuriák ellen, akkor is sokkal inkább maga cselekszik olyast, s gyanusítván másokat bántalom-váddal bántalmaz, nem szándékos rossz akaratból, hanem figyelmetlenségből, féktelen indulatoskodásból. — Emlékeztet némileg Cicero ama jelentős mondatára, melyben a Tuberóknak Ligarius elleni terhes vádját feddi.¹⁾

Némi jelét a föntebbi idézetben maga is érezteti annak, hogy kezdi belátni túlheveskedésének ártalmosságát. — Mennyiben fogja ezt érvényesíteni: meglátjuk a következőkből. —

33. Egészen más rovat alá tartozik az, a mit a Baróti nyelvrontása elleni föllépéséről mond. Erre vonatkozólag levele következő részében így szól:

„A mi Szabót illeti, ha Nagyságodnak tetszeni fog, verseim között a 103. oldalon olvashatja. Az én peremnek már vége vagyon. Én csak azt az egyet mondom: hogy Szabó rontja verseibenn a magyar nyelvet, mikor így ejti a szót a deák mértékre köttetett verseknek szorosabb törvénye miatt: „már oda része nagyobb; írja ki le? nem esik fájától messze gyümölcs el; tsendül hírokre fülem meg; vas derekon, sisakon, melylyet kedvellene Mars is, asszonykodni guzsaly, képtelen ugy-e, ha fog; méltó, melyre szemek függeszszék; a kik akarják, légyen az erköltsnek képe, tanulni minő?” stb. — Mit akar itt mondani Szabó? nem rontja-e a nyelvet? avagy szabad-e a vers kedvéért így darabolni a beszédet? Ezeket nem is érti az ember, ha tsak előbb így el nem rakosgatja rendbenn: már oda nagyobb része; ki írja le? a gyümölcs nem esik le messze a fájától, hírokre megtsendül a fülem; ugy-e képtelen, ha guzsaly fog asszonykodni vas derekon, sisakon, melylyet Mars is kedvellene; méltó, melylyre szemeket függeszszék, a kik akarják tanulni, minő légyen az erköltsnek képe? stb. Ezeket kitévén tsakugyan nem vétettem.“

Orczyt Bacsányi, mint Baróti Szabónak barátja, figyelmeztette arra, hogy ezt Révai feddése megkeserítette. Orczy pedig

¹⁾ Cicero pro Q. Ligario V. 13. „Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis.“ — Főleg a „parum attenditis“ intésre emlékeztet ez a különben más tárgyú beszéd; mert valóban Révai is aligha gondolt arra, hogy olykor momentan ingerültségében mondott, vagy leírt kifakadásai mily nagy horderejű sérelmekké válhatnak még a messze jövőben is, különösen oly átalánosságban tartva, mint ahogy itt föntebb is látható.

a tollharcnak elmérgesedésétől¹⁾ akarta óvni Révait, ki alkalmasint ez okból írja e mentekező sorait. — Itt csak a Barótit feddő alagyájának olvasásával kínálja meg Orczyt. De ezentúl oda mondogatott ő Szabó Dávidnak az „Elegyes versei“-nek kötetében még odább is holmit (l. 266—270. l.), sőt a függeléklapon is legvégül.

„Rájnissal a mi pere nagyon (Szabó Dávidnak), abba nem avatkozom. Maga Szabó az oka. Miért ingerelte fel Rájnist „Ki nyertes?“ könyvetskéjével? Ott piszkálta Rájnist úgy, hogy fel kellett háborodnia, és maga mentségére ki szállania „Sisakos, pántzélós kardos mentő irás“-ával. Ez a titulusa. — Szánom Szabót, de nem segíthetek rajta. Rájnis nem könyörül, mert őt sértette meg először.“

E sorok meglehetősen gyaníttatják, hogy b. Orczy a fölöttébb kényes viszonyok miatt nagyon átválván az ily jelentős magyar írók hevesebb marakodását, Révainak s általa Rájnisnak is kiméletet ajánlott a jó Baróti iránt. De hősünk ismervén Rájnis makacs természetét, nem nyújt reményt megengesztelhetéséhez. Csak is a maga részéről igéri, hogy már távol akar lenni minden pörpatvartól:

„Én, — u. m. — hogy Nagyságodnak is inkább lehessenek kedvébenn, felvett dolgaimbann is jobban elől mehessek, távol akarok lenni minden perlekedéstől. Vagyok mély tisztelettel Ngodnak alázatos szolgálja. Győr, Jun. 17. 1788.“ — S ez, úgy látszik, utolsó levele az egy év múlva elhunyt derék Maecenásához.

34. Ím ennyiben derítnek világot a b. Orczyhoz írott levelei²⁾ különösen a gyűjteményes kiadással való bajlódásaira, de e mellett egyszersmind a győri vizsályok miatti kedélyháborgásaira is. Csak-hogy ezek miatti téves elfogultsága amazok megokolásában sem lehet teljesen kielégítő.

Mennyire uralkodóvá lett ezen magával is meghasonlott érzelme egész kedélyvilágán, s mennyire elfogulttá tette ez gondolkodását is: kitetszik e bizalmas közleményein kívűl még az ezen időközben írt és részben a nyilvánosságra juttatott irodalmi termékeiből is. Kiészlelhetni azt az imént említett kiadványainak egyes oly részletéből is, melyet előbb írt ugyan, de ekkor a közzététel előtt átídomított. Odább lesz alkalmunk ilyesekre figyelmeztetni.

Az ez idétt írottak közül legelőbb a „Barkóczy Ferenc hamvainak“ hódoló dedicatióját³⁾ vesszük itt kissé közelebről szemügyre.

A hazafias érzelmű főpap korán történt kimultát, mint a magyar haza nagy veszteségét említvén, így sohajt feléje meghatottan:

¹⁾ E surlódásra érdekesen vonatkozik Bacsfányinak Orczy Lőrinchez 1788. ápril 15. k. levele. (L. „Figyelő“ .VII. 317. l.) Erről a vita-ügyről még külön szólnuk odább.

²⁾ L. „Figyelő“ XIII.

³⁾ L. „Költeményes holmi egy nagyságos elmétől.“ Pozsony 1787.

„El vált a Nagy Lélek, felséges kezdeti
Mind félbe szakadtak szép igyekezeti.“

Aztán hamvait kérdi, vajjon melyek közülök elporlott szívének,
agyának s nyelvének, mint oly fenségesen nyilatkozott szerveinek
egykori részei? S így folytatja tovább:

„Mit érzett, mit gondolt, mit beszélt, tettivel,
Mutatta nagyságos igyekezetivel.
Ide nézzünk, ide, gyászos hallgatással,
Meg telünk sírjánál a szent irtózással.
Itt igazat titkon sűg az elmélkedés,
Melyet Nagyok előtt a rosz hízkelkedés
El hímez, el hámoz, s kötelességeket,
Felejteti vélek nemesb tiszttségeket.“

Itt nyomban áttér külön szándékára, ilykép fűzvéen át az ellen-
kezőre célzását:

„Mit ér a Hazának látni a Nagy Papot,
Mint ki derült égben a déli szép napot,
Ragyogni Hertzegi kevély palástjában,
Hódító Rómának drága bíborában. —

„Mit ér nagy jelekkel rakott tizmerébenn,
Hízni Nagy Atyjának nagyságos tettébenn;
Ha here ilyly nemes vérnek származatja,
S a Hazát felejtí elfajúlt magzatja?“ 1)

Ez után a teendőkről ad leckét, már úgy, mint a hogy az ő
nézete szerint volna kívánatos tennie:

„Kötelesség vólna oda takargatni,
A Magyar Nagyságot abból támogatni:
A nagy pusztaságot, melylyért immár régtől
Rútul gyaláztatunk szomszéd nemzetségtől,
Szépen kitölteni úri dombjaira,
S omlott kő maradvány' gyászos halmaira
Oszlopokon álló Palotát emelni,
A Fő Szent egyháznak szépségét nevelni.“ 2)

Hazafias entuziasmusától fölhevülten nagy hiányát látja az
ország főpapjában a nemzeti művelődés előmozdítására kellő buzga-
lomnak és az akkori áramlat szellemében s némi költői lendületes-
séggel úgy oldalvást oda mondogatja, hogy mi volna e tekintetben
kötelessége, t. i. a fölvilágosodást terjeszteni s e végett „a szép
tüzet jobban gerjeszteni a jobb lelkekben, kik a népet oktassák ré-
szint versekkel, részint más írással, ketsegtető szín-
nel, s egyenes mondással.“

1) Hogy ezzel Batthyány József-re céloz, kitetszik az Orczy Lőrinczhez 1787.
jun. 23. kelt levelének szintily kifejezéséből.

2) Ezzel Barkóczy primásnak az Esztergom emelése végett kezdett szép
törekvésére utal.

„Rútat hogy kerüljön, szépet hogy kövessen,
Fő Jót s boldogságot mibenn helyeztessen,
Oktassák, mi szent tiszt a Hazát szeretni,
Melyly vétek szakadást a tagokbann tenni.
Ezek kedveltessék velek szép nyelveket
Hogy ne tsodáljanak idegen népeket. — —“

Szép intelmek bizonyára, még úgy is, ha nagyon éreztetik a Cicero pro domo sua-féle zelust; csakhogy biz' azok így fölületes általánosságban s határozottan kifejezett alapirány nélkül hangoztatva ma már a mélyebben gondolkodót nagyon is emlékeztetik napjaink sorsára. Szintily szép hangzatú szólamok hajszolnak a mai gőzerejű művelődésre, mely törékeny tengelyen s kerékszeg kiejtve rohanhatja haladásunk szekerét a tátongó örvény felé. — Az élesen figyelő könnyen kiérezheti hősnünk buzgó intelmeiből is az ilyen inconsul-tum consilium csiráit.

35. Költői hevében megfeledkezett az idő viszonyaival is számolni. Meg azt sem vette észre, hogy épen a josephinistikus fölvilágosodás irányzata állta erősen útját a nemzeti szellem hatható-sabb fejlesztésének. A méltán dicsért¹⁾ Barkóczy primás kevésbbé kényes időszakban is megsínylette a nemzeti érzellemmel rokonszen-vezését;²⁾ a sokkal feszélyezettebb állású Batthyány Józsefnek pedig még bajosabb lett volna hősnünk ily forró ohajtásainak valósí-tására föltetszőbb módon igyekeznie.

Mily oknál fogva véli ez utóbbit „here“-félének:³⁾ erre sem az akkori történeti jegyzetekben (l. Katona Hist. Crit. 39. 40. k. s Hist. AEpp. Coloc. I. 302. — s Molnár János „M. Könyv-ház“ XIV. k. 9. l.) sem az újabb életrajzi vázlatokban nem lelhetők eléggé megokoló érvek. Sőt ezekben szép elismeréssel említettnek vallásügyi buzgalma mellett tudományos és oktatásügyi érdemei is, különösen pedig a hazai történelem emelésére célzó igyekvései.⁴⁾

Sőt Marczali szerint az akkori chronique scandaleuse sem tud felőle roszabbat mondani, mint azt, hogy nagyon szerette a sakk-játékot.⁵⁾ Kazinczy F. pályája emlékezetéből⁶⁾ is csak gyöngén csillámlik ki a nádorfi primás nagyúri magatartása.

A Batthyányra oldalvást, de elég merész célzatossággal reci-tált leckezés után ismét Barkóczy magyar hazafiságának magaszta-

1) Életrajzát l. Felső M. o. Minerva 1832. II. k. 245. l.

2) L. Arneth A. „Geschichte M. Theresias.“ VII. 134. l.

3) V. ö. b. Orczy L.örinchez 1787. jun. 20-án írt levelét. E fölöttő ellen-szenvének forrása leginkább a gréczi és pozsonyi élményeiben rejlik, midőn amott a Batthyány családtól elbocsátatva inségben tengett, s mint olyan Pozsonyban sem láttatott szívesen.

4) L. Egyetemes Magyar Encyclopaedia, és Kerékgyártó Á. „Magyar Ország emléknappjai.“ 560. l.

5) L. „Magyarország II. József korában.“ Budapest 1882. 294. l.

6) Kazinczy F. „Pályám emlékezete.“ 126. l.

lására megy át, ki példaadólag buzdította a főbbeket a nemzeti nyelv ápolására, köztök Orczyt is úgy, hogy ez is biztató szavára kezdett emelkedni.“ — S itt közben alkalmilag módját ejti annak, hogy Orczyt dicsóítva — megneveztetését tiltó meghagyása dacára is — elég világosan rámutat a „Költeményes holmi“-nek nagyságos elméjű szerzőjére.

Ez után pedig képzelt üldöztetései ellen ömleng többé kevésbé epés humorral s oly szélesre eresztett dictiókban, hogy e veresete mint újra föláradt keserűségének kiömlédeése mintegy hevenyészettnek látszik. Éreztetni ezt több helyütt szinte bajosan érthető homályossága is.

Lényege szerint majdnem olyasféle mentekezéssel, mint a minőt az Orczyhoz írt levelekben emleget, de kesernyés enyvelgessel föleresztve, ilykép szellőzteti az ellene kelt vádakát:

„Ki nagy vétkes! mert lett természetnek híve,
Tsak világi gonddal meg telt lepke szíve,
Az ekétől hátra mert a gonosz nézni,
S világ tetszésére munkáját intézni.

Minek ír újságot? alagyt? éneket?
Minek gyűjt több ilyen káros eszközöket?
Még szent ruháját is mi ritkán viseli,
Tsoda! hogy már helyét pokolban nem leli.“

De ezekből szándoka ellenére is eléggé kirí az önvádolás. — Végül, hogy a kezdet és vég gyűrűként egymásba térjen, a Barkóczy szelleme iránti hó kegyeletének adja szép kifejezését óhajtván, hogy ez legyen neki is ösztönzője azon az úton, melyre buzgósága inti, t. i.

„Szeretni Hazáját, s a Magyar Nagyságot
Emelni, szerezni népek boldogságot.“

Arra nézve, hogy az itt érintett érzelmek ez idétt mennyire elfoglalták szívét, jelentősen bizonyít még ama latin elegiája is, melyet ekkoron Fengler József püspök beigtatási ünnepélyére írt. De erről annak idején a „Latina“ kiadásakor alkalmasabban szólhatunk.

XVI. Révai „Elegyes versei“-nek megjelenése 1787.

1. A korviszonyokhoz képest, — melyek ez időt nálunk a nemzeti érzelmet nem csak belülről ösztönző, hanem kívülről még inkább unszoló, sőt valóban kényszerítő indokkal is oly hathatósan gerjeszték, — nagyon különös jelenségül tűnhet elénk Révai korszerű vállalatának ama mostoha sorsa, melyről az előbbi fejezetben szóltunk.

Másfél évtizede mult el, hogy a hazafias lelkesültségű testőrök — mintegy előre óvó jeladásul — már a birodalmi fővárosból, a trón közeléből kezdék széteregetni irataikban eszméltető buzdításaikat a veszélyeztetett nemzeti nyelv megmentésére. S több mint egy lustrum óta ugyanonnét az autokrata fejedelem részéről már mindegyre megdöbbentőbb rendeletek éreztetik a nemzettel, hogy önfenntartása végett immár visszaható törekvéssel is kénytelen nyelvének mint mentő palladiumának védelmére tömörülni. —

És ím mégis, midőn hőszünk ép e célból a nemzeti nyelv kincseinek illetékesebb értékesítésére s ezzel a legokoszerűbb hazafias tüntetésre nyújt alkalmat, annyi buzdítás, kérelem és esengés ¹⁾ dacára mily csekély részben tapasztalja a nemzetnek az iránti fogékonyságát!

Valóban súlyos vádként nehezülhet az ily érzelmi tompultságra mutató langyos részvét nemzetünknek különösen akkori értelmiségére, holott pedig ez tekintélyes nyilatkozatok szerint is jelentékenynek mondható. ²⁾

¹⁾ L. a fentebbi fejezetekben idézve a „Magyar költeményes Gyűjtemény közrebocsátásának hírré adatását 1785. s annak „kinyomatására való újonabb segedelem-kérését 1786.“ — Mind kettőt Győrött adta ki. — 1787. pedig Pozsonyban „a Költeményes Gyűjtemény állapotjá“-ról 8 lapnyi hirdetést tett közzé, melyben a közönségnek az előfizetés ellen nyilvánított ellenszenvé miatt csak aláírást kíván. (I. Toldy F. Magyar költők élete I. 210 l.)

²⁾ Egyebek közt jelentős tanúságul szolgálhatnak erre nézve a német

De bármily tetemes részben jogosult is ama sokképen elkorcsosult nemzedéknek ily szigorú megrovása, mégis figyelemre méltó érvek mérsékelhetik azt, ha a viszonyokat és körülményeket öszszetérőbb mivoltuk szerint vesszük tekintetbe. Félreismerhetlen tényadatok állíthatók elő tanuságul, melyek ama korbéli elődeink megítélését meglehetősen enyhíthetik.

2 A mélyebben beható s részletesebb kutatás — elfogulatlan kritikával egyesülten — idővel még nyomósabb bizonyóságot tehet erről. Itt alkalmilag csak holmit érinthetünk e tekintetben.

Egyéb irodalmi termények közül, melyek ez idétt magyar nyelven már mégis meglehetősen növekvő számmal láttak napvilágot, ¹⁾ jelentős érvül vehető a magyarság iránti fölbuzdultságra nézve azon siker is, melyet Dugonics András és a jó Baróti Szabó Dávid, aztán Péczeli József ²⁾ és Horváth Ádám ³⁾ kiadványai tapasztaltak. De még Rájnis sem hagyatott részvét nélkül, habár szintén kevéssé bírt rokonszenkveltő tulajdonokkal. ⁴⁾

Hősünk gyűjteményes kiadása is bizonyára jóval melegebb részvétnek örvendhetett volna, s menten azon bajlódásoktól, melyeket főntebb soroltunk föl, nem csak hogy szerencsésebb auspiciummal indulhatott volna meg, hanem tovább is folyhatott volna, ha önmaga készítette bajaival nem szegi útját már kezdetben e közhasznú vállalatnak.

De lám saját szavaiból is bőven kiviláglik, ⁵⁾ hogy a két legtekintélyesebb tényezőt: a főrendet és papságot mennyire nem tudta célzatai javára alkalmasan megnyerni. Inkább ellenszenvre indította őket a helyett, hogy kedvezésre bírva a jobbak hajlamát, általok hatóságban támogatva igyekezett volna biztosabb alapot vetni ily nagy horderejű irodalmi vállalatnak, mely akkoron az időviszonyokhoz képest bizonyára nagyon is kívánatos vala, a mint hogy ezt már szándékának első kijelentésekor is élénk érzelemmel üdvözölték a nemzet jobbjai. ⁶⁾

nyelv decretálása ellen történt vármegyei fölterjesztések is. — Orczy Lőrinc is ökkép nyilatkozik a Barkóczy primáshoz intézett előbeszédében: „meg kell valani, sok tudós emberünk vagy on, de félnék.“ (l. „Költeményes holmi egy nagyságos elmétől“ 12. l.)

¹⁾ L. Sándor István „Magyar könyves-ház avagy a magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerent való rövid említésök“ című művét (Győr 1805.)

²⁾ Péczeli József irodalmi sikeréről odább lesz említés.

³⁾ L. Toldy F. „Magyar költők élete“ I. 237. l.: „Az 1787. Györött megjelent „Hunni a s“-a — u. m. Toldy — neki nem csak a közönség osztatlan tetszését, de oly művelt ízlésű író szeretetét is kivívta, mint Kazinczy Ferenc volt.“

⁴⁾ Rájnis a „Virgilius Eklogái“-nak fordítását 1789. Szily János szombat-helyi püspök által költséggel segítettve (l. dedicatioja 5. l.) adta ki. Révai pedig ugyanezen hazafias főpapot nem tudta pártfogóul megnyerni.

⁵⁾ L. főntebb Paintnerhez 1787. jun. 10. kelt levelét.

⁶⁾ L. főntebb Horváth Ádám, Bolla Márton, Rát Mátvás kiemelő nyilatkozatait.

3. Szinte csodálható, hogy oly fölzúditott viszonyok közt, csak annyira is mehetett ügyében. S ez kitartó buzgalmának valamint tagadhatlan élelmességének nem csekély tanúsága. Mit lehetett volna az ilyen s egyéb előnyös képességével kivinnie ildomos mérséklet és szerencsésebb tapintatosság által! —

Hősünknek főntebb részletezett tusakodásai világosan mutatják, hogy hazafias szándékai kivitelére nézve nem volt eléggé óvatosan körültekintő. Azok érdekében még annyi önmérsékletre sem bírt szert tenni, a mennyi a kínálkozó jó viszonyoknak ildomos ápolására szükséges vala a végett, hogy az oly kiváló fontosságú vállalatának kivitelét már eleve biztos alapon kezdhesse meg. Célzatának hőbb méltánylói is rámondhatták a régi példaszót: „a célja jó, de kovája rossz“

Igy történt, hogy többszöri fölhívásai dacára sem nyert elégséges gyámolítást, sőt mindinkább elidegenedtek tőle kevés kivétellel azon kedvező hajlamok is, melyek előbb oly készségesek valának hazafias ügyekvéseit elősegíteni. — Mind ennek a következőkben még nyomósabb bizonyosságai fognak fölmerülni.

Már közel egy éve folyt le Győrött a rajztanítói minőségben, midőn Orczy Lőrinc kisegítése mellett kiadványait a pozsonyi könyvnyomató műhelyből kiválthatta. ¹⁾ S így már csak 1788. derekán kelhettek valahogy lábra a „gyűjteményes kiadás“ első rendű szellemhősei, hogy az oly huzamosan nyomasztott magyarságnak némileg hathatósabb lendítésére szolgáljanak. —

Bármily aránytalan tanúsága is ez az annyira kényszerített nemzeti visszahatásnak: az 1—1 $\frac{1}{2}$ ezer példányban szétmenesztett irodalmi három bajnok elmeműveinek kiléptetése még is epochalis jelenséget képez irodalmunk történetében. S bizonyára még inkább azzá leendett, ha hősünk tervezete az ő óhajtása szerint valósulhatott volna. — Ép azért sajnálható, hogy többszöri halfogásaival annyira károsítja azt, a mit jobbik eszével helyesen tervelt vala.

Minden esetre jelentős mozzanatként illik azt itt szemügyre vennünk.

4. Tehát Faludinak majdnem teljes vagy legalább az előbbit kiegészítő kiadása, ²⁾ Orczy verseinek pedig nagyobb részbeli közzé tétele ³⁾ után hősünk most már legott magát mutatja be „e legyes versei“-ben, ⁴⁾ úgymint az ifjabbkori alagyák kiadása óta egy év-

¹⁾ L. Orczy Lőrinchez 1788. jun. 17. kelt levelét Figyelő XIII, 153. l.

²⁾ L. „Faludi Ferenc élete“ Toldy Ferenctől i. m. „Révai tehát — u. m. Toldy — nem csak a Faludi életében megjelenteknek adta — az Udvari Embereken kívül — correct és csinos kiadásait, hanem költői műveit s Téli Éjszakáit a szerző saját papirosaiból első bocsátotta ki.“

³⁾ E cím alatt: „Költeményes holmi egy nagyságos elmétől. A költeményes gyűjtemény öregbedésére a Nagyságos szerzőnek különös engedelmével közre bocsátotta Révai Miklós Pozsonbann Loewe Antal betűivel 1787.“

⁴⁾ Címök: „Révai Miklós Elegyes Versei és néhány apróbb kötetlen írá-

tizeden át már többoldalúlag kifejtett s mintegy teljesebben kialakult költői egyéniséget.

Habár szerinte egyik s másik irányban egyelőre csak izlettelől kívánt ezzel holmit bemutatni a hazának azokból, a mikkel a költői nevet teljesebben kiérdemelni igyekvők: e változatos verskoszorúja, kiváltképen az iménti évtizedből valók csakugyan jelentősen tűkrözik szellemének eddigi fejlődését főleg szépirodalmi tekintetben.

De e mellett művelődésének egyébkénti serény haladását is eléggé érzetik. Különösen sejtetik már azt is, hogy a magyar nyelv-tudomány fejlesztésére nézve is bizvást várható tőle valami jelentősebb eredmény, a minnek már részben némi tanuságát is adja ezúttal, t. i. a magyar nyelvemlékek komoly tanulmányozásának jelzésével.

Hogy hősünket nem csak irodalmi célzatra, hanem egyéni mi-volta tekintetében is sokkal teljesebb, mondhatni concretebb alakban tünteti föl a nyilvánosság előtt gyűjteményes kiadásának csak eme kezdeménye is, azt a figyelmes olvasó meglehetősen gyaníthatja már az imént érintettekben.

5. Épen ezért is nagyon rendén lesz kissé behatóbban foglaloznunk Révai szellemének e kiadványaiban nyilatkozó irányzataival, melyek közreható tevékenységének ismét egy újabb stadiumát jelezik. Magyar múzájának ezennel mind alaki, mind tárgyi tekintetben több irányú termékeit mutatván be, költői önérzete is jóval emelkedettebb igénynyel lép föl itt, mint évtized előtt a „Magyar alagyák I. könyvének” közzétételekor.

Pedig már akkor is nyíltan vallotta, hogy „a fő költőknek koszorús seregébe igyekszik,“¹⁾ s nagyon rajta volt, hogy nevét Molnáréval minél közelebbi összeköttetésbe fűzze.²⁾

Most a magyar helikoni babért több rendbeli elismeréssel kívánja már halántékai köré illesztetni. Myrtus ágat s „mosolygó rózsá“-kat is³⁾ óhajt költői koszorújába tűzteni a gyöngédebb nyájasságnak s kellemeknek hódoló verseiért. — És hogy ily viszonzást biztosabban vívhasson ki, az öröm énekeseihez csatlakozva az enyelgő félékből bővebb adománnyal is biztatja az érző szíveket.⁴⁾

sai. Függetlenül hozzájuk adatnak másoknak is némelyly hozzá iratott darabjaik, végre néhány régiségek. Pozsonybann Loewe A. betűivel 1787.“

1) L. Magyar alagyák I. k. 1778. 32. l. — E költői zsengejéről egy későbbi kéziratában (I. Révai, Miscellan. IV. k.) azt jegyzi Révai, hogy „Pesten nyomtatódott ki.“ Főntebb Sándor István s Toldy nyomán N.-Károlyt jeleztem.

2) U. o. 30. l. Molnár Jánoshoz írt alagyában így szól:
„Jól hiszek Istenbenn, hogy az a nap el érkezik egyszer,
Melylyen versünkkel fel-ditsekedjen hazánk:

Kössön zöld koszorút és légyen örökre fel-írva

Hamvaimon fekvő tiszta kövemre nevem:

Révai, Molnárnak követője, ti mertetek első,

Lanttal hazánk nyelvén szóllani Fébus előtt.“

3) L. „Elegyes versei“ 117. l.

4) L. „Elegyes versei“ 118. l.

E kedveskedést ígérő soraiból, meg egyébünnen is jóformán kicsillámlik az a különben is bajosan titkolható hiedelme, hogy őt a honi Parnassuson már a vezérszerep is méltán megilleti. Ki is állhatna Orczy letüntével ez idő szerint méltóbban az élő költői kar élére, mint épen Révai? Ugyanis Faludinak a nemzet bölcs oktatójának s általa már vidító dalaival is élesztőjének korszerűbb s hozzá méltóbb kiadását adva, utána nyomban Orczyt, a magyar Helikonnak ekkoron legkiválóbb fényét tünteté föl éltének immár alkonyán, aztán pedig mindkettejükkel némi részben szellemi rokonságot valló saját költői termékeit mutatja be, melyek a classikai iskolának és az újabb franciás ízlésnek egyiránt szerencsés sikerrel követőjét, sőt részben új irány bajnokát láttatják benne.

Változatos hangú magyar lantjának az újabb ízlés szerinti termékeiből már is eléggé választékos verskoszorút nyújt át a hazafias érzelmre hevítendő ifjabb nemzedéknek, még pedig ezt egyelőre — mint mondja — csak mutatóban, mintegy ízelettetésül. Hogy ne számfíthatna már így a magyar költői karban való elsőségre?

És hogy illetén hiedelme nem is volt épen alaptalan, utólag csakugyan igazoltnak mutatja azt az irodalomtörténet.

Toldy Ferenc, akkori irodalmunknak is avatott tárgyalója szép elismeréssel tünteti föl hősünk költői előnyét is egykorú kartársai fölött. Elegyes verseiről azt írja, „hogy azok kiadásával kora első költői közé lépett.“¹⁾

Egyébütt még ezek fölötti előnyeit is kiemeli. Így „a magyar költészet kézikönyvében“ ekkép jellemzi Révait: „Mint költő érzékeny, meglegs s korához képest finom ízlésű volt: mindkét tekintetben iskolájabeli társait felülmultha.“²⁾ Ez pedig annyiba vehető, hogy Faludi és Ányos már nem lévén életben, Orczy pedig közeledvén átköltözéséhez, a többi vele egyvivású előkelőbb kortársakat jóformán felülmultha nem csak a classikai, hanem a franciás iskola híveit is, úgy mint ki több tekintetben jelentősebbet adott mindegyik félieknél.³⁾

A „magyar költészet történetében“ pedig így nyilatkozik róla Toldy: „Nyelv és verselésben is meghaladja társait; mindkettő nála már nem csak correct, de szép is. Az énekben Faludi óta nem látunk ily figyelemre méltó kísérleteket; itt ő elhagyva iskolája kizárólagosságát nem csak antik, hanem az új literaturák formái közt is mozog, s akár saját találmányú, akár kölcsönzött anyagot alakít dallá, érzéssel és ügyességgel teszi azt, s különösen a dalhangot szerencsésen általálja.“⁴⁾

1) L. „Magyar költők élete“ I. 210.

2) L. Toldy F. „A magyar költészet kézikönyve. II. kiadás. Budapest 1876.“ II. k. 166. l.

3) Leszámítva Rájnis azon előnyét, melyet Toldy nem ok nélkül tulajdonít neki. L. „A magyar költészet története. II. kiadás. Pest, 1867.“ 366. l.

4) U. o. 364. l.

Ezen szép méltatásnál még határozottabb elismerés is nyilvánult már újabban Révai magyar lyrájának a vele egykorúak fölötti előnyéről. Ezt azonban odább lesz inkább helyén fölemlítünk.

Nagyon érdekes volna részletes tudomással bírunk arról, hogy minő hatást idézett elő hősünk különösen ezen „Elegyes versei“-vel. De az időszaki irodalom akkori gyarló állapota és a feszült viszonyok elridegültsége miatt inkább csak magánköri nyilatkozatokra szorítkoztak azon nézetek, melyekből e föllépésének akkori megítélését közelebbről fölismerhetnők.

Az eddigelé fölemlítettek nyomán mégis meglehetősen gyanítható azon érzület, melylyel hősünknek belvilágát, alanyosságának fény- s árnyoldalaival egyiránt, eléggé élesen jellemző eme szellemi termékeit kortársai fogadták, s még inkább elgondolható, ha ezek tartalmát kissé közelebbről veendjük szemügyre.

6. Sokképen összekuszált viszontagságainak lehetőleg földerítése végett okvetlenül szükséges lévén mindazon szálakat kibonyolítunk, melyek akár a nyilvánosságra szánt, akár csak magán bizalmi nyilatkozataiban szolgáltatnak róla tanúságot, szólaltassuk őt e végett mentül inkább saját szavaival, a mennyiben azt a kellő arányzat engedheti. Az Irás szavai szerint szólva, „elég idős, — ő maga szóljon maga felől.“¹⁾ Majd aztán szólni fognak róla még más tanúságok is. — Figyelmet keltők már felajánló sorai is.

„Felséges Krisztina austriai főhertzeg asszonynak, Német Alföld kormányzó asszonyának, a Magyarok kegyes Hertzeg asszszonyoknak, és különös kedvellőjöknek, Kegyelmes Asszszonyomnak.“ — Így szól Révai „elegyes versei“-nek inscriptiója.

Aztán a címerrel díszített lapon a dedicáló levél, melynek első fogalmazatát föntebb ismertettük, már gondosabban átídomítva ekkép módosult:

„Felséges Hertzeg Asszszony! Az az engedelem, melylyet kegyelmesen méltóztattál adni, hogy Felséges Neved alatt színre botsáthassak a Magyar Költeményes Gyűjtemény számbann néhány Darabokat Munkáimból²⁾ nem tsak engem magamat tett boldoggá, a ki azt ki kérni mertem, és szerentsés voltam meg is nyerni, hanem az egész Magyar Nemzetet is ki mondhatatlanul vigasztalja. Úgy engedted meg, hogy szinte örömdödet is már előre nyilván ki jelente-

¹⁾ „*Ἀνὸς ἡλικίαν ἔχει, . . . ἀνὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει.*“ Joann. Evang. IX. 21. — Habár ez idézet meglehetősen iróniával vonatkoztatható rá, mint ki ekkor a lábra kapott illuminatismus által hitte magát különösen fölvilágosítottnak.

²⁾ Ama francia levél szerint, melyet a főhercegnő Kempelen vezérőrnagy által íratott volt, s melyet föntebb egészben közöltünk, a dedicatióra való engedély általán egy magyar költők gyűjteményét tartalmazó könyvre vonatkozik. S akkor még úgy emlegette tervét, hogy csak Orczy verseit akarja a főhercegnőnek dedicálni.

néd: hogy annál a Nemzetnél ezzel is némű némű képen fel újúl emlékezeted, — a te szavaid ezek, — kivel Te telyyes megelégedésre több esztendőig éltél, és mulattál, a kit mindenkor nagyon kedvellettél, és a kihez különös tekintettel viseltettél. Ez a Nemzet megilletődvén hozzája való kegyes hajlandóságodnak imez újonabb jelenségire, azon hajlandóságodnak, melyly Felséges Anyának vérevel szállott reád, mindenkor úgy tart fenn emlékezetébenn, úgy tsodál, mint annak a Felséges Anyának minden szép erköltse, és nagyságos tulajdonsága eleven képét, és igaz mását: kinek ditső emlékezetét bé edzette szívébe, hogy ott sokkal tartósabb a márványból és értzből eregetett oszlopoknál. Ez a Nemzet írigy bánattal nézi azt a Népet, kinek most az a gyönyörűsége vagy, melylytől ő is egykor mint egy el ragadtatva édesen érzette boldogságát, hogy Téged bír, nem is ohajt egyebet, hanem hogy valamelyly áldott végezés virraszsza azt a napot, melylyen megínt előtted leborúlva jelen adja szíve díját.¹⁾ A nagy számban ez fő képen az én ohajtásom is, a ki bátorodom alázatosan esedezni, hogy Hatalmas Pártfogásod alá fogadj, és kegyelmesen segítsd előbbre igyekezetimet. — Felséges Hertzeg Aszszony alázatos, engedelmes szolgád Révai Miklós.“

7. Hódoló felirata után következik az olvasóihoz intézett előbeszéde. Ebben visszapillant költői föllépte ótai törekvéseire s jelzi jövőbeli szándékait is. — Im ekkép hangzik az:

„A jámbor olvasónak minden jókat kíván a szerző. — E már kilentzedik esztendeje, hogy Alagyás Verseimből valamit azt mint egy mutatóba botsátottam közre. Noha elég hibásak voltak, elég időtlenek is, ki mondhatatlanul tetszetek még is sokaknak, hogy ilyly vers írás folytatására tovább is ösztönöztek, és, nem tudom, mi különöset épen e vers nemben kezdettek felőlem reményleni, többire mind olyly Férfiak, kiknek mint egy köteleesség vólt engedelmeskedni. Azonbann vonzott ugyan a ditsőség is, kivált első esztendőkbenn.“

„Idő jártával, magam észre vételei utánn is, másoknak intésekre is, sokat jobbitgattam a ki adatottakan, az újabbakat szorgalmatosabban írogattam, a mérséklés szabásait is bizonyosabban hártároztam el. Legnevezetesebb az benne, hogy a *h* betűnek természetét jobban és gondosabban meg vizsgálván, vastagabb lehellésnek találtam nálunk lenni, mint más nemzeteknél, s azért mindenütt, mind a szó közepén, mind a szó kezdetén, mással hangzó betű gyanánt vészem már. Nemzetünk úgy is annak tartja.“

Ezt példával is bizonyítja a jobb írókra hivatkozva. Azért

¹⁾ Az 1787-iki „Magyar Kurír“ VI. sz. 42. lapján ez olvasható: „A magyarok máig is hizelkednek magoknak, hogy Albert Hertzeget és annak Felséges Hitessét Kristina Hertzegasszonyt vissza nyerik Buda várába“. Ilyes reményt egyébütt is emleget a Kurír. Erre célozhatnak Révai e szavai is.

emeli ki pedig ezt oly fontos dologként, mert a prosódia miatti vitás kérdések egyike volt ez is. — Továbbá így folytatja prologusát:

„Hanem a Régiék is olyly tulajdonságúnak találták lenni, (a *h* betűt) és épen Alagyás Versekbenn vagyon a példája. Nevezetesek Szilveszter Jánosnak még 1549. esztendőbenn nyomtattatott Versei, s már ott a *h* betű úgy vevődött, mint mással hangzó. Ihol vagy egy verse is elég bőven mutatja ott, a hol a Magyar Népek szóll:

Kit hag'a, hog' hallgass; kit hag'a, hog' te kövess.

„Fő képen ezen vélekedésembenn lett változásom, ki mondhatatlan, mi nagy változást tett Verseimbenn is. Úgy szólván, mind más formába öntődtek, kivált Alagyáim.¹⁾ Énekeimmel nem anynyira gondoltam, mivel kisebb számmal vagynak a mértékre kötöttek.“

„Itt most Alagyáimat három Könyvetskére osztottam. Az első Könyv azokat foglalja magábann, melylyeket ki botsátottam már egyszer mutatóbann. A többi két Könyv azokból áll, a miket az óta írogattam Alagyás Versekbenn. Irok e még ezek után is több e'félét, vagy nem, semmi bizonyosat nem mondhatok felőle. Talám elég lesz már tőlem az Alagyásokból.“

A magyar alagyák írásában való hőbb kedvtelése mintegy évtizedig tartott. Már 1783. óta ennek mindinkább lohadását látjuk az „elegyes versek“ kötetében, mely 1784. Horvát Mihály halálakor s 1786. Baróti Szabó Dávid feddésére irottat tartalmaz. Az után pedig 1788. Nagy Jánoshoz, a szanyi poetához, és 1789. végén Sándor Istvánhoz írt még ily versmértékben magyarul, de ezek csak kéziratban maradtak.²⁾ Latinul azonban többet írt még ezután is e metrumban.³⁾

8. Hogy magyar lantja a 80-as években mennyire áthajlott már az újabb ízlés felé, az itt következőkből látható. Így folytatja ugyan is az „elegyes versei“ előbeszédét:

„Vagyon ezen Kötetbenn Énekeimből is egy Könyvetske. Ezek még tsak mutatóba valók, és valójábann telylyes szándékom ilylyeket még többeket is színre botsátani. Egy különös Kötetet adok e félélkből közre, a mint fogadtam is már a Magyar Szépeknek az Ajánló Levélbenn.⁴⁾ Ezek mind az Örömmnek léznek Énekei, a Szerlemnek Enyegései, olyanly ízlésbenn, a menynyire érte lehetek, mint a Régi Görögök írtak hajdan, s a Rómaiak, mint most írnak utánnok a Frantziák, s a Németek, kivált Anákreont fogom követni,⁵⁾

¹⁾ De nem csupán a *h* betű miatt; mert néhutt több versnek hozzáadásával is változtatott holmit alagyáiban, mint ezt már föntebb is érintettük.

²⁾ E két utóbbinak fogalmazványja a m. nemz. Muzeumban van Révai kéziratjai között (I. Révai Miscellanea IV. k.) Tartalmukról odább szólunk.

³⁾ L. „Latina“ és „Carmina quaedam J. N. Révai 1801.“ Ezekről a következőkben lesz szó.

⁴⁾ L. „Elegyes versei.“ 117. l.

⁵⁾ Úgy látszik, a német irodalomnak azon iskolája, mely „halberstadti vagy anakreontikusok iskolája“ neve alatt ismeretes, különösen befolyásos hatással

azt az Édes Énekeset, kihez hasonlót ebbenn a nembenn még nem látott a világ.“

Hogy pedig a nemzeti szellem ébresztésére minél teljesebb hatást gyakorolhasson, a gyöngédebb nemnek a magyar irodalom felé terelése mellett a komolyabb érzelem igényei iránt is kellő figyelmet kívánt tanúsítani. „Adok — u. m. — tovább egy második kötetet is, melylybenn az Istenről, Felséges Dolgokról, Szép Erkölcsokról, Nagyságos Férfiakról fogok énekelni. Ezek is tehát Énekek lesznek.“

Sőt hogy a nemzet költője feladatának mennél teljesebben megfeleljen, Cato vesszejét is föl akarja emelni s az erkölcsi romlás ellen Juvenalis ostorát suhogtatni. Im ekkép igéri ezt:

„Adok még egy harmadik kötetet is, melylybenn azt is, a mi rút, mind igaz színe után le festem minden Rendbenn. Ez Satyrás kötet lesz. Hol rövidebben, hol hoszszabban írom, mint a dolog maga, s a környül állások hozzák magokkal. Ez is igen az Ének módjába bé fog tsapni.“

9. Hazafias érzülete immár lelkiismeretbe járó kötelességének tartotta, hogy szellemi működéséről és szándékairól minél teljesebben értesítse a honfiakat.

„Énekeimről tévén — u. m. — emlékezetet, ki jelentettem azt is, hogy mibenn foglalatoskodom még adóm lefizetésére, melylyel a Hazának tartozom. Tsak valami szomorú esetek ne zavarják állapotomat, hogy el ne késsem ezekkel is!“

Költői fejlődésének fokenkénti haladását s így szellemének mintegy concretebb képét akarván bemutatni, ifjabbkori kísérleteiből is fölvelt némelyeket, néhutt azonban átmódosítá azokat.

„Tovább, a mi e jelen lévő Kötetetskét illeti, vagynak egyéb Darabotskák is benne, fiatalabbkori gyakorlásaim.“

Sőt irodalmi reputatiójának emelése s kiváltképen az annak csökkentésére vált balhírek ellensúlyozása végett nemesebb szellemi viszonyainak tanuságául szóló irodalmi összeköttetéseit is bemutatja, ilykép indokolván ezt:

„Vagynak végre Másoknak is néhány hozzám íratott Darabjaik. Mért adom ki, kivált némelyeket, ott helyén jelentem okát. Többire a magam vigasztalására tselekeszem. Ha egyebeket el is ragad tőlem az írigy szerentse, leg alább Barátimnak hozzám hajló jó szíveken való gyönyörködésemet nem ragadhatja.“

A régebbi nyelv és irodalom tanulmányozásáról is nyújt némi bizonytságot, melyből a hazafiak láthatják, hogy mi várható e tekintetben buzgó igyekvéseitől.

„Bizonytalan lévén — u. m. — arról is, ha folytathatom-e tovább

---

volt rája. Ehhez tartozott Ramler is, ki Horatiust igyekezett követni, s mint fordító és kritikus is jelentős tényezője volt az irodalomnak. Révai érzülete ezen irodalmi felekezet több más tagjával is rokonszenvez. Erre mutatnak Kleist és Uz-ból fordított versei. (I, Révai Miscell. X. k.)

a Költeményes Gyűjteményt, s abbann az utánn ki adhatom-e, a mint el intéztem, a Költeményes Régi Maradványokat, ebbe az én Kötembe foglaltam néhány Régiségeket, hogy mutassak azokból is valamit, s legyen itt is valami jele, hogy ebbenn sem tartottam tsak szóval a Hazát.“

Végül az eléggé részletes nyilatkozatot ily bizalmas kivánsággal fejezi be :

„Élj ezekkel idő töltésedre, ha tetszik, és ha magad nem tehetsz valamit hozzá, leg alább kívánd szívedből, hogy a jó szándéknak előmozdítására, a honnét tsak lehet, gyűljön össze a segedelem, és tehetős erő.“

Ennyi felé irányult s jelentős mutatványokkal igazolt törekvéseinek jelzése után méltán zárhatja előbeszédét azon szerény óhajítás nyilvánításával, hogy a honfiak ily érdemes szándékainak előmozdítását szívből kívánják. De sőt hozzá tehetne volna, hogy annak elősegítésére tehetségek szerint tetteleg is munkáljanak.

Mennyiben lett foganatos e jogos óhajítása, ki fog világlani a következőkben.

10. Előbeszéde után nyomban következik az alagykák három könyve, mely összeen harminchérom alagykát tartalmaz. Ezek tárgyát helyenként időrendben keltők szerint már ismertettük. Utánok jön az énekek könyve, melyet a gyöngéd nemnek szinte feltűnő udvariaskodással ajánl azon számítással, hogy általa, mint a társadalom hathatós tényezője által a magyar irodalom lendítését, de még saját népszerűségét is előmozdíthassa, s így aztán a nemzeti érzelmet is sikeresebben gerjeszthesse.

Ez elé tűzött külön dedicióját, mint egyébként is jellemzésére szolgálót, helyén lesz itt egészben közölnünk :

„A Magyar Szépeknek. — Nagyságtok! Már engem is tehát a Költő Karba helyeztet a Haza? De hogyan bitangolhatom ezt a szentséges nevet, ha valamit nem énekelek a ti számatokra is? avagy mi jeles szépség, mi gyönyörködtető elevenség lehet verseimbenn, ha néha néha azokat is nem éleszti az az érzés, az a legédesebb érzés a természetbenn, melyly nemünket nemetekhez vonza? — Ditsőséges állapot borostyánnal fedeztetni. De bár tiszteljenek is meg véle, ha azt ide nem nyújtja nékem a ti nemetek is, s közbe nem fűzi számomra mosolygó rózsáit, meg vallom, inkább szomorítani fog engem, hogy sem vigasztalni, ez a tisztelet. Gyanúba hozza leg tündöklőbb érdememet is, ha ugyan tsak még anynyira törekedhetem valahára, s meggyaláz a jövendő nyomnál, hogy olyly hideg Költő voltam, kibenn el zsibbadott a szív a legédesebb érzésre. Pedig, jaj! mi hitvány szer a Költő érzés nélkül. Tehát legyen számotokra is verseim között. Fogadjátok el tőlem, s reméljetekek többeket is. Ezek még tsak mutatóba valók. Ha valami szerencsétlen dér meg nem veszi még virágjában gyümölsömet, sokkal nagyobb nya-

lábbal kedveskedem, talám már nem is igen sokára. Anákreonnál, annál a nyájas Költőnél kezdvén, mindenütt eljártam egész a mi időnkig, s valahol volt valami a kényesebb ízlésből az Öröm Énekesinél, le metszettem, s kertembe gyűjtöttem édesebb ízű oltoványoknak. Úgy hiszem, vigasztalódni fogtok benne, látván, hogy, mióta a világ áll, minden szelídebb érzésű nemzeteknél mi édesen gyönyörködtette társaságtok az emberi nemet. Alázatos Tisztelőtök.“

Szám szerint huszonnyolc darabot foglal magában az énekek könyve, melyek sajátképen csak felerészben mondhatók eroticumoknak, s ezek is a felajánlás szavai szerint inkább csak kölcsönzött eszméket tartalmaznak olyképp, hogy Révai azoknak (kilenetet kivéve) nem csupán alak szerint magyarítójok, hanem annyira ügyes elszajátítójuk, hogy nem ok nélkül mintegy eredetiei gyanánt adhatta ki azokat. Az előzményben tett vallomása szerint Anakreontól kezdve egész az ő koráig bejárta lelkével a nyájas enyelgésű költészet mezejét, s a mit e nemben a régieknél és újabbaknál legtetszetősnek talált, elszajátította, s kedveskedés végett a fölüldítendő magyar irodalomba átültetni iparkodott. Mint látjuk, oly gráciával tette ezt, mely őt e tekintetben csakugyan kiváló költői jelenséggül tünteti föl, sőt ép ez irányban kezdeményezővé emelte ki. ¹⁾

11. Ennek előérzetében tehette azt, hogy énekeinek elsejéül Horatius „Quem tu Melpomene semel“ kezdetű szép ódájának ügyesen készült magyarítását helyezte, ezzel még inkább jelezvén azt a költői önérzetét, melynek már énekei dedicálásában is meglehetősen büszke kifejezését adja. Azonban a 2-ik ének, a „Szerelem énekesihez“ címezve, második versszakában legott azt vallja, hogy az enyelgő érzelmek, melyeket megénekel, valóban nem saját kebléből eredtek s ő azoknak inkább csak viszhangoztatójuk:

„Zeng fülemben szép szavatok,
Sok tüzzel élesztetek :
Im rebe gem után natok,
A mit enyele gtetek.

A 3-dik és különösen a 4-dik ének eléggé sikerült fordítmány Sapphó versei után a róla nevezett versmértékben. ²⁾ Az 5-dik Horatiusnak azon kiváltképen dicsért enyelgő ódája, melyet Julius Scaliger oly nagy értékű gyanánt magasztalt ³⁾ De már ezt nem az eredeti méret szerint, hanem újabb ízlésű alakba öltve magyarította, hétsoros versszakokban, fele részben keresztező rímekkel, melyek után két páros rímű 4 szótagú vers áll, a végső sor pedig a következő versszak végsőjével cseng össze.

¹⁾ L. Csernátoni Gyula „A magyar óda-költés története“ Figyelő XII. 341. l.

²⁾ a 3-dikat utóbb Kólcsey is magyarította. Révaiét azonban még sem igen homályosította el.

³⁾ Ezt mondván róla : „Malle huius odarii esse auctor, qu am Hispaniae Tarraconensis rex.“ Ily elragadtatási nyilatkozatra fakadt csodálása.

A 6-dikat, a „Rózsa virágon megilletődött szeretők“ címűt, mely sapphói méretű s valóban énekei legszebbikének mondható, eredetiként adja, a mennyiben nem említi, hogy annak eszméjét melyik szerzőtől sajátította el.

A 7-dik és 8-dik ének szerelmi enyelgés keresztező rímű lejti versezetben. A 9-dik „a gyűrű Ovidius verse után“ hétsoros versszakokban úgy, hogy két pár keresztező rímes vers után két párosrímű következik az utolsó pedig vagy is a hetedik verssor a negyedikkel cseng össze. — A 10-dik „Kupídó éneket kér a költőtől“ közletett rímű versekben, elején amoebaeicus kötekedés s aztán a győztes Cupido hatása alatt kelt magasztalása „a szeretet nagy hatalmának“, per enumerationem partium amplificálva, illetőleg hosszú lére eresztve. — A 11—16-ikig hosszabb s rövidebb szerelmi enyelgés, köztük a 13-ik Catullus, a 14-dik Fontenelle verse után. Alaki tekintetben a 11-dik ritkább 5 sorú páros rímvers úgy, hogy az 5-ik sor a két következő versszak ötödikével cseng össze. — A 12. és 14-ik hatsoros párrímek. A 15. hétsoros szakainak 4 első sora keresztírm, két sora párrím, a 7-ik sor a 4-ikkel rímel.

A 16. és 17-dik már komolyabb tartalmú; amaz a „szomorú indulat“-nak, emez a „vidulás“-nak adja hangulatos kifejezését. Technikára nézve amaz a 9-ikkel, a 17. pedig a 10-vel egyez.

A 18-ik „az időről“ sapphói méretben a mulékonyságra emlékeztető s azért az időnek takarékos használására int.¹⁾ A 19-dik ének alkaika óda „a lélek halhatatlanságáról“, az isteni gondviselésben való megnyugvásra int. Ódai fennségig nem emelkednek. — A 20-ik „Tartózkodás“ című és a 21-dik „Haláltól nem rettegő nagy lélek“ szintén erkölcsi irányzatúak. Amaz formai tekintetben hasonló a 9-dikhez; emez pedig ütemes hatsoros versszakokban, 4 sor keresztírm-, két sor párrímmel. Tartalmilag jóval túltesznek a két előbbin.

A 22-ik. „Öröm nap, melylyen a Fő Tudományok Budára által költözködtek 1777.“ Ekkoron föllángolt hazafiúi szép reményeit tárja fel sapphói mértékű, még nem eléggé gördülékeny versszakokban s inkább terjengős, mint a lyra igényelte tömör tartalommal. E nemben zsengei közé sorolható.²⁾ A 23-ik „A meghasonlott Róma“ Horatiusnak „Quoquo scelesti ruitis“ ódája után eléggé sikerült fordításban az eredeti méret szerint, de néhány nyújtottabban (így mindjárt a kezdetén is)³⁾ és helyenként több szótagú versekkel.

12. Egypár alkalmi versezetével is találkozunk „Énekei“ között,

¹⁾ Ezt előbb az 1784. Hirmondó I. száma elején adta ki, s ez indította különösen Benkőt arra, hogy Révait legott rokonszenvező levéllel kereste föl.

²⁾ Annak idején már említettük, mint a hazai művelődés lendítése iránt kelt lelkes örvendezésének s a nemzeti nyelv fölvirágoztatása iránt támadt szép reményeinek nyilatkozását.

³⁾ Már az eredetinek első két versét négy verssorral adta.

melyek a közönséges alkalmi verselésnél jóval magasabban szárnyalnak, sőt lendületességöknél fogva meglehetősen beválnak az ódak sorába is. Különösen az utóbbik nem egy tekintetben vehető ilyenül. Lássuk ezeket is közelebről:

A 24-ik ének Brunsvik Antal bihari főispán beigtatási ünnepélyére 1780-ban, alkalmi méret szerinti versekbe foglalva, Bihar vármegye érzelmeit szólaltatja, hazafias melegséggel s röptiben említvén föl az érdemeket, melyek az ünnepélyes fogadtatást megokolják. Róla annak idején alkalomszerűleg emlékeztünk,¹⁾ valamint a 25-dikről is, melyet 1782-ben Ürményi József beigtatási ünnepélyére írt Horvát Mihálytól barátilag fölkérve.²⁾ Ez utóbbi tartalmilag is költőiebb, a mennyiben a költő alanyi érzelmeit is tútkrözi, meg az ünnepelt férfinak hazafias érdemeivel kivívott köztiszteletet is oly emelkedetten zengi, hogy abban némi pindarosi felszállongás is mutatkozik. Ehhez illesztve a műalak is jelentékenyen változatosabb itt, mint a többiben. Ugyanis a három első és három utolsó ütemes versszak, melyekben alanyi érzelmeinek adja kifejezését, nyolcas szak, úgy hogy az első közletett rímű négy sort ölelkező négy sor váltja fel. Közepett pedig a verszetet derekát képező és az ünnepély tárgyát megéneklő vegyes versszakok váltakozva tizenégy és tíz soros strophák. S ezekben a 12 szótagú rímes sorokat hat és tíz szótagúak váltogatják összecsengve.

Továbbá a 26-ik ének a „Jámbor falusi leány“ Blumauer után. Keresztező rímű versszakokban. A 27-dik „Magam képe“ páros rímű alexandrinekben és a 28-dik „Hazafiúi érzés új esztendő alkalmosságával a nagy Magyarhoz.“ Szintén alkalmi méretű. Természetesen mindkettő eredeti. Ez utóbbi befejezetlenség látszik. Benne a haza mostoha sorsa a kétes jövője miatti borongás, tépelődés vagy inkább elfojtott keserv nyilatkozik azon óhajtással, hogy vajha támadjon valahára annyi keservek után

„Szébbre derült vig Napja Hazánkknak!
Támaszsz olyly öröm esztendőt, melyly tiszta világgal
A rút bűnnek el oszsa homályát!
S a földön mászó alatsont szégyennel alázza,
A ki magát maga adta el önként.
Látod, ezért mérészb a gyáva galambokat ölni
A gonosz olyv, és vérbe feredni.
Mint érez szíved? Nagy Férfit! mint dobog érte?
Feinézvén az egekbe, sohajtasz!”

Sem a „nagy magyar“ nem lévén megnevezve, sem a verszetet kéltének ideje jelezve, bajosan gyanítható kihez intézte ezt s mily viszonyok között. Azonban lehet, hogy Orczyhoz szól ez is. —

¹⁾ L. Révai M. élete I. k. 349. l. Elismerést említ róla Kazinczy „Pályám. emlékezete“ 53 l.

²⁾ L. főntebb IV. fej. 77. l.

Tartalmára nézve még jelentősebb a „Magam képe“ című, melyben önmagát mutatja be különösen ekkori érzülete s gondolkodásmódja szerint. Ez okból jellemzésére igen helyén lesz abból odább némely részleteket idéznünk.

13. Szándékosan tettem, hogy lehetőleg gondosan mellékeltem a felsorolt versezetek műalakzatát is. Hősünk ezen újabb szabású költői productumaival formai tekintetben is figyelemre méltó előhaladást jelez a magyar költészet fejlődésében. Hadd tűnjék ki világosabban, mikép s mennyiben segítette ezt s vitte is odább. Egyébként is a verstechnika ügye fontos kérdésként forogván fenn ekkoron, élénk vita tárgyát képezte különösen Révainak költői vetélytársai közt. ¹⁾

Már főntebb említők, ²⁾ hogy leginkább Faludi tanulmányozása hódította őt át az újkori költészet terére, megnyerőbben éreztetvén vele, hogy ennek üdőbb szelleme s változatos dallamossága varázslóbb befolyású lehet az újabb nemzedék lelkesítésére. Faludi verseivel behatóbban foglalkozva s általok mintegy elbűvölve, nyomban nagy hévvel hozzá fogott már Bécsben azok olvasgatásához is, kiket Faludi példányaiul ismert föl.

Az ókori classikus lyrikusok mellett a francia és német lantos költészetnek leginkább azon terményeit szívlelte meg, melyek az anakreoni könnyűded s vidító szellemmel a kedvderítő hatásra legalkalmasabbak. Így jutott oda, hogy ez irányban nem csak a testőrök franciás iskoláját fölülmulta, hanem némely részben a népszerű énekesse vált Faludival is sikeresen mérkőzhetett, sőt ezt simítottabb nyelvezetével néhutt a kifejezés sikerében meg is haladta.

Faludi közkedveltsége által buzdíttatva ennek nyájas enyelgéseit nálánál bátrabban s alanyiasabb irányban ³⁾ folytatván nem csak a classikai, hanem a franciás iskola terményeinél is üdőbb s könnyűdebb poesissel igyekezett az ifjabb nemzedéket az újhódó magyar költészet megszívlelésére gerjeszteni. E végett a változatos hangulatú tartalom szintoly változatos hangon szól már ez utóbbi évtized folytán kelt költeményeiben.

Az élénk s gyöngéd kedélyhullámozás, elsajátítva jeles példányából, megtermette benne azt, hogy — a nyelvnek is mindegyre könnyebb kezelését ejtvén birtokába, — ama változatos hangulatú kedélyességnek alkalmasan megfelelő kifejezést adva, kellő könnyűséggel mozoghatott az elfoglalt új téren.

A kellő zamatosságot, vagy szerinte szólva, édességet is eléggé meg tudta adni efféle költői csemegéinek. — Ilyesre már jóval

¹⁾ Erről a következő fejezetben lesz szólásunk.

²⁾ L. főntebb a XIII. fejezetben. 3. §.

³⁾ Különösen a Luca szépségeinek megénekelésével. Hogy némely versezeteinek e költött nevű tárgya miatt azután újra megszólások érték, erről odább lesz szó, valamint arról is, hogy azt Révai csupán „lusus poeticus“-nak nyilvánította (l. Latina 129. l. „Materia est libri Lucia ficta mei.“)

előbb a szinte mohón olvasott antik lyrikusok, különösen Horatius és Catullus művei jó formán rákapatták. Ujabbán Anakreontól és a franciáktól a játszi enyelgést is mindinkább elsajátítá.

Ily képességével jelentősen előnyösülhetett a többnyire okoskodva érzelgő Bessenyei, sőt az elméskedő enyelgéseit közben is gyakran tudóskodó Orczy Lőrinc fölött. Még azon komolyabb tartalmú versezetei is, melyek némileg bölceleti elmélkedésbe látشانak merengni, kevésbbé éreztetnek oly reflectáló hajlamot, mint a testőrség philosophuskodó poetái. Inkább az érzéseknek, mint gondolatoknak igyekezett verseiben kifejezést adni, még akkor is, ha azok kevésbbé voltak eredetileg sajátjai.

14. Révai lyrikájának behatóbb jellemzését azonban örömet engedem át a széptan illetékesebb avatottjainak. — Elismerőleg nyilatkoztak már róla ilyenek is úgy, hogy bizvást hivatkozhatunk rájuk.

Azon nyomatékos méltatás után, melyet Toldy F. tett közzé Révai magyar lantjáról, már más figyelmes tanulmányozói részletesebb vizsgálattal is kiemelik Révai énekeinek jelentőségét a mult századi magyar költészet tovább fejlesztésében. —

Nem mulaszthatom el itt annak fölemlítését, a mit róla imént Csernátóni Gyula nyilvánított a „Magyar óda-költés történetét“ tárgyaló értekezésében.¹⁾

Csernátóni Gy. a magyar óda-költés fejlődését nyomozván, a classikai óda kezdetét Baróti Szabó Dávidnál és Rájnisonál találja. Ezekről szóló aesthetikai felfogású bírálatos ítéletét ezzel fejezi be: „Barótinál és Rájnisonál tehát az út a külalakot illetőleg már megvan törve azok számára, kik mint valódiabb költők, hivatva vannak az ódát compositio tekintetében is magasabb és magasabb tökélyre fejleszteni.“

Ez után tüstént Révaira tér át s róla az előzmények nyomán így adja nézetét:

„E hivatottak közül való Révai is. Az ő költészete már melegebb, változatosabb és kevésbbé tudós színezetű. A szerelem oly rég nem hallott hangja nála ismét megzendül, s költészetét vonzóvá, rokonszenvesse teszi. — — Ő tehát már új hangot hoz be az ódába: a szerelem hangját.²⁾ — — A „Rózsa“ című fordítása Sapphoból különösen sikerült. Megbizonyítja ebben, hogy a gyöngéd érzelmekkel gyöngéd, lány nyelvet is tud párosítani. Oly szépen és könnyen folyó nyelven fejezi ki magát, mintha nem is fordítaná, a mit az utolsó versszakban a rózsáról mond:

¹⁾ L. Figyelő XII. 341. l.

²⁾ Még pedig, a mint Révai egy pár év mulva maga bevallja, nem is annyira alanyi érzelve ösztönözte erre, mint az „ambitio“, hogy megmutassa, mennyire alkalmas a zordonnak mondogatott magyar nyelv a gyöngédebb érzelmeknek lágyabb hangzatú kifejezésére is.

„Quid Charitum patrio possent modulamine lusus,

Ambitio svasit, non amor, illud opus.“ („Latina“ 129. l.)

Mint lehell kedvet, mosolyog szerelmet,
Mint lebeg gyengén leveles kis ágon,
Terjedő bimbón pirosúl feselve
Illatot oszlat.“

„Mint eredeti költő az alkalmi verstől, mely (Imre Sándor szerint) „az ihletet affectatióvá teszi,“ ő sem tudott szabadulni. ¹⁾ — „Mint óda költőre sem Baróti, sem Rájnis nem hatottak. Különben is meglehetősen egy időtájt írták költeményeiket, habár különböző időben adták is ki. Mind e mellett az ő ódáiban már nincs az a tapogatódzás, a mit amazoknál tapasztaltunk. Forma és nyelv kevésbé korlátozza még mint Rájnist is, s érzelmeinek is szabadabb folyást enged. Mert mi részünkről nem mernők oly határozottan kimondani Bánóczival, hogy „Révaiban nincs költői érzés, hanem csak erős költői érzék.“ (Révai élete 185. l.) Igaz, hogy kevés költeményt írt, de ezek közt van egy pár olyan, melyet csak pusztá érzékkel nem lehetett volna megírni.“

„Mily szép például a „Rózsavirágon megilletődött szeretők“ című (Elegy. V. 126.), szintben tartalom és alak legszebben összehangzanak. A leány szavait, melyekkel megszólítja a rózsát, későbbi költők is megirigyelhetnék:

„Kerti ékesség, kieszen virágzó
Rózsa, melyly szép vagy feselő korodban:
Úgy hasad reggel ragyogó tűzével
A piros hajnal.
Jaj! de elmúlik neked is mosolygó
Színed, és fonnyadt levelid lehullván
Gyenge bimbódról, elaszik kis ágod
Durva tövissé.“

„Ez kétségkívül legszebb odája Révainak a mellett, melyet Bánóczi közöl először Révai kiadatlan írásai közül, munkája 188. lapján. ²⁾ — Ezek mellé sorakozik még az „Időről“ című is (Elegy. vers. 148.), — de már váratlanul alantabb jár a „Lélek halhatatlansága.“ (149.) A magasztos eszme nem sarkalja fenkölt gondolatokra, s csak a számtalanszor elcsépelet hasonlatokat ismétli, hogy t. i. míg a föld, s magas paloták elenyésznek: a lélek örökre megmarad stb.“

„Az örömnep, melylyen a főtudományok Budára által költőzködték.“ (152. l.) szintén nem elég tartalmas, s mégis elnyújtott. S

¹⁾ Már említők, hogy mennyire megokolják a korviszonyok Révai alkalmi verselését, s hogy azzal még akkor is, midőn fölkerítve tette, valami nemesebb célra irányzott, nem mint a hogy azt különben némely balhírű, mert gyakran csak is érdekesebből hízegő alkalmi verselők üzik. (l. Révai M. élete I. 349—50. l.)

²⁾ Erről mint az „Elegyes Versei“ kötetében meg nem jelentről a későbbi keltű versekkel együtt odább lesz még említés. De már itt is fölemlítem, hogy ezt a 3 strophából álló sapphica ódát nem Bánóczi közölte először. Nyomatva van az már az 1788—9-iki „M a g y a r M u s e u m“-ban (l. l. k. 114. l.)

habár ebben is van egy kis lendület a 2-ik, 3-ik s 16-ik versszakban; részünkről mégis kinyilvánítjuk, hogy a hangot sem a nagy fontosságú eseményhez, sem az óda fenségéhez méltónak nem tartjuk.“

„Van tehát már Révainál óda, noha kissé szűk eszmekörben mozog ő is. Érzései nem sokat ölelnek fel, s abban már igaza van Bánóczinak, hogy csak „lelkesül, de nem rajong.“ Kora megszokott modorával és divatos tárgyaival ő is bajosan hagy fel. A szerelem ugyan nincs kizárva dalaiból, s idézett előszava is mutatja, mily szépen érzett, de helyzete, épp mint Faludit, úgy őt is visszatartóztatta a szenvedély kitörőbb hangjától. ¹⁾ Főérdeme, melylyel az ódát kétségkívül előbb vitte az, hogy határozottabb, közvetlenebb hangon szól, mint Baróti vagy Rájnis, — s érzéseit is a mesterkélttség kevesebb látszatával tudja kifejezni.“

15. Ennyibe foglalja össze Csernátoni Gyula egybevető tanulmánya eredményét Révairól, a mennyiben a magyar óda költés története keretébe ő is bele tartozik. Indokolt kifogásai mellett elismeri, hogy Révai a lantos költészet magasb igényű nemében is mutatott föl nem csak figyelemre méltót, minőt már a kezdőkül vett Baróti és Rájnis is adtak, hanem olyasmit is, a mivel e műfajnak nálunk tovább fejlődése jelentékenyen megindított.

Csernátoni ugyan sajátlag az ódát, még pedig a határozottabb széptani felfogás szerintit tartja szem előtt, úgymint a mely komolyabban megköveteli kelleikeiül a fennkölt eszmét, erősebb érzést s ezeknek megfelelő emelkedettebb kifejezést; még is ily szempontú igazságszolgáltatása méltányosabban üt ki Révai költőisége részére, mint a nagyon is magas álláspontú bíráló székbe helyezkedett Bánóczii véleménye. ²⁾

Ugyanis a történeti fejlődést okszerűen nyomozva, helyesen szem előtt tartja Csernátoni az előzményeket s azokhoz viszonyítván Révai termékeit mind tárgyi, mind alaki tekintetben haladást jelezőknek látta és érdemesnek találta Révait ezen oldalról is annyi elismerésre, hogy kortársai fölött ez irányban előnyt enged neki.

Bíráló észlelésének e resultatuma a tekintélyes felfogású Toldy Ferenc nézeteivel közelebbről találkozik, mint Bánóczinak következetlen, s önmagában sem épen összhangzó ítélete.

Toldy Ferenc a főntebb idézettekén kívül, még a következő nyilatkozatával is nyomatékosan bizonyítja Révainak költői érdemét, ³⁾ (melyről már előbb Kazinczy is szép elismerést vallott.)

¹⁾ E tekintetben a pszichologiai észlelés mindkettőről más nézetre jut-tat, különösen Révait illetőleg sok egyéb közt az imént említettek is más véleményt indokolnak.

²⁾ L. „Révai M. élete és munkái“ VII. fejr. 183—9. l.

³⁾ L. Toldy F. „Irodalmi arcképek és szakaszok Budapest 1873.“ IV. „Révai Miklós „A Nagy“ 31. l.

„Révai Miklós örökké felejthetetlen név költészetünk történetében édes dalaival. — Mily jelenet volt Révai újjászületésünk első éveiben! Nevendéke a classika literatúrának, korán versenyt kezdett futni azokkal, kik a régiak nyomdokain akarák regenerálni költészetünket. Elvétett életválasztása tudatában ideges, túlérzékeny, magán uralkodni nem tudó, s azért a hideg világgal mindig surlódó és küszködő lelke elegiailag hangolva, Ovidnál és Propernél találta meg a szavakat, melyekben keserveit kiöntve enyhülést talált. Gazdagabb mint Rájnis, melegebb mint Baróti, azon triászban, melyet velök alkotott, nem csak időre, hanem költőiségre is első volt; s mert nem csak a formának hanem az érzésnek, a képzelemnek, az ízlésnek is embere: nem mereven azon formákhoz ragaszkodó, mik iskolája zászlóján kihirdetve, hanem a szépet minden formában megtaláló és visszaadó. Azért Biona nem kevésbé szép, s a visszatérő koronához intézett fájdalmas örömkifakadása nem kevésbé hathatós, alexandrinjeiben, mint dalai édesek a francia és német lyrikától kölcsönzött dallamos schémákban. Pedig nem kell felednünk, hogy, mikor ő „Énekeit“ 1787 előtt készítette, Faludin kívül neki más előde még nem volt; s így ő dalköltészetünk első bajnokai közé tartozott.“

Révainak kiadott magyar költeményei, melyekkel kora nemzedékének érzelmeit illetén maig is szép elismerésre méltatott módon éleszteni igyekezett, — kevésnek hijával, melyek utóbb szórványosan jelentek meg, ¹⁾ — „elegyes versei“-nek kötetében vannak közzé téve.

Ez okból igen illetékesnek véltem azokat itt a napvilágra jutás ideje körülményeihez is viszonyítva kissé részletesebben ismertetni. — Minthogy azonban Révai ezeknek épen legjelentősb részét, az énekeket, csak is annak némi mutatványaként adja ki, a mit ezentúl még teljesebb mérvben szándékozik közzé tenni e neműekből, szépirodalmi, illetőleg magyar költői érdemeinek méltatása még sem összegezhető itt. Halaszszuk tehát ezt valamivel odábbra, midőn életviszonyainak időrendi tárgyalása folytán már majd a későbbi keltű productumaival is kellőbben megismerkedtünk, s így költői mivoltáról is concretebb felfogásra tehetünk szert.

16. De „elegyes versei“-nek kötetete, mint már annak címlapján is tudatja, még egyebet is tartalmaz, a mikről szintén helyén lesz legalább röviden említést tennünk. —

Az „énekek“ után következő „Szinyér-váraljai szüretet“ már annak idején, mint 1779. évről datáltat említettük. ²⁾ „Bion halottas versét“ és Sonnenfels „Áldozat“ című pásztor-játékát tartalmazza az, külön-külön „elől járó beszéd“-del. Mindkettőt a főntebbi cím alatt Tóth Farkasnak ajánlotta már 1779-ben, de csak most adta ki.

Verskoszorújának változatosságát azzal is jócskán elősegíthetni

¹⁾ Némelyek pedig csak kéziratban maradtak fenn. Ezeket is ismertetni fogjuk helyenkint.

²⁾ L. Révai M. élete. I. k. 346—9. l.

vélte, ha Faludi példájára az idylli nemből is főz bele valamit, ha csak fordítást is a neki oly igen megtetszetekből. És valóban Moschosnak páros rímű alexandrinekben helyesen magyarított „pásztor éneke“ a művelt ízlésűek részéről kedvesen fogadtatott. Toldy erre is szívesen rámondta helyeslését.¹⁾

Érintők már főntebb a „Scipio álma“ fordítását is, mely e kötetben az „Áldozat“ után következik. De ennek itteni megjelenése egy kis furcsa történetkével függ össze, melyet valóban eredeti humorral tudat Révai az eléje tűzött dedicatióban. Ugyanis, mint Toldy is jegyzi, Miller Jakab nagyváradi tanár a „Scipio álma“ fordítását tőle eltulajdonítván, Révai elmenetele után Váradról saját neve alatt adta ki u. o. 1780-ban, a miért Révai a munka neki ajánlásával rajta nemes boszút állott.²⁾ Ezt az elegyes versei kötetében ily — kissé nyújtott — dedicatio előre bocsátásával tette:

„Nemzetes és nagy nevezetű Miller Ferdinand Jakab úrnak, az ékes tudományok és a böltselkedés tudósának Váradon a királyi nagy oskoláknál a böltselkedő karon lévő történet tanítónak mondja üdvözlését Révai Miklós. — Barátom! Ugy megszeretted egyszer Sztzipiónak általam Magyarra fordítottát Almát, Markus Tullius Tzitzezőnek, annak a halhatatlanságot érdemelt Római Polgári Mesternek, az Országlásról íratott Könyveiből fenn maradtani Darabját, hogy azt szinte sajátoddá is akartad tenni. Ha úgy viseltetel még hozzá, oda adom már néked olylyas egy ajándékul, mint az Irók szoktak Barátaiknak Munkáikból kedveskedni. Nyilván adom oda, Neved alatt ki bocsátva, hogy azt anynyival is bátrabban mondhasd tiednek, még azoknak morgások ellen is, kik néked ezt a kintsetskét meg irigyelhetnék. Mind azon által, reménylem, mások is gyönyörködhetnek benne, kik érzékenyebbek a Hazához, látván benne, mi felséges fényben helyeztetnek még az egekben is, valakik a Köz Jóért nagyságosan buzognak. Örökké kár, hogy annak a nagy Férfiúnak ezen munkája egész a mi időnkig fenn nem maradhatott. Sokat vesztett vele az egész emberi nem. Betsűljük meg, a mint érdemli, Maradék Darabját is, közöljük a Magyarokkal is, kibenn a nagyra hajló szívet ez a kitsiny szikra is eléggé gerjesztheti a dítséretes tselekedetekre. Olyly szerenyséren születettünk, hogy nekünk is voltak, lehetnek is Sztzipióink. Frisen légy, és jó erőbenn a haza javára.“

Ha Révai ily nemes boszúval s ily humorosan tudott volna elbánni másokkal is, kiket maga iránti jogtalankodással vádolgat vala, mennyi bajtól s keserúségtől menekülhetett volna életében!

¹⁾ L. Révai Miklós „A Nagy“ Toldy F.-től „Irodalmi arcképek és szakaszok“ 31. l. — Azonban sajtósátságos tévedésből Toldy két művében u. m. „Magyar költők élete“ I. 206. l. és „A magyar költészet kézikönyve“ II. 156. l. ezen idyll visszásan van említve mint „Bion halottas éneke Moskos felett.“ De a „Magyar irodalom“ és „Magyar költészet története“ című műveiben kellően említi azt.

²⁾ L. Toldy F. „Magyar költők élete I.“ 206.

17. Élet- és jellemrajzi tekintetben is mily jelentős tartalmú Révai „Elegyes versei“-nek kötete, meglátszik már az eddig említettekéből.

Egybevető észleléssel eléggé kivehetjük abból hősünk szellemképét. Különböző kedélyállapotainak többé kevésbé erős színezetű kifejezését adja e versezeteiben, melyek — másfél évtized folytán, időnként más és más helyzetben s körülmények közt keletkezve, — szellemi alakulását több oldalú viszonylataival együtt oly praegnans mozzanatokban mutatják elő, hogy mintegy szemlélni véljük hősünk ifjabb s férfikori küzdelmeit.

Igy látjuk ezekben túlköröződni különösen fiatal szíve borongásait s hathatósan fellobogó lelkesedését, szellemi magaslatra törő aspiratióit s kebeltusait, reményeit és csüggedéseit, gyötrelmeit és vigasztalódásait, kedélyháborgásait s kedvderítő elme játékait megannyiféle szín- és árnyvegyületben. Főleg pedig hazafias buzgalma tündöklök ki érzelmeinek leghatályosabbjaként, mely mintegy lényével együvé forrt szenvedélye egész lelkületének alapját, sőt tengelyét képezi s annyi válságain át állhatatosan szilárdul keblében.

Némileg a költőiség prizmáján átszűrődve mintegy kaleidoskopi változatokban tünteti elének lelki világát. Azonban hangulatainak néhol túlzott árnyalatain is fölismerhetőleg átviláglik bensőbb mivolta. Költői képzelme nem oly gazdag s nem oly bűvös erejű, hogy mélyebb háttérbe ejtené egyéni érzelmeit.

Többnyire mintegy közvetlenül nyilatkoznak azok különösen alagyáiban, hol egyébként is leginkább saját kedélyállapotának adja kifejezését, még akkor is, ha külső indító ok ösztönzi lantolásra. Föltetszőleg előtérbe nyomul alanyiasága némely tárgyias tartalmú versezeteiben is.

Érzékeny kedélye annyira fogékony a különböző hangulatok iránt, hogy kívülről is igen könnyen assimilálja a szívhez szóló érzelmeiket. Bizonyáságul szolgálnak erre némely anakreontikái, melyekben a másoktól átvett érzelmeiket mintegy magáéba olvasztva saját keblében fogamzottakként ömledezteti.

Versezetei mellett azonban még közvetlenebbül is eléggé közlékenyen nyilatkozik itt önmagáról több rendbeli előbeszédeiben, ¹⁾ melyeket ép ez okból idéztem részletesebben.

18. Mennyire rajta van, hogy olvasói közelebről ismerjék, mutatja azzal is, hogy „Énekei“ egyikét (az utolsó előtti) tüzetesen így bemutatkozás végett írta. Jellemzését illetőleg kiválóan jelentős ez, mely „M a g a m k é p e“ cím alatt páros rímű alexandrinekben mondja el, minőül kíván ő ismertetni.

Némi szerénykedéssel mérsékelve, de mégis eléggé föltetszőleg nyilatkozik ebben is erős önérzetessége. — Kegyeletes hálával

¹⁾ Már hat ily prologusát említettük föl a föntebbieken, melyek „Elegyes versei“ kötetének elején s egyes részei előtt olvashatók.

vallja Istentől nyert adománynak lelki tehetségeit, de azoknak képesültséggé fejlesztését még is sokkal inkább tulajdonítja saját igyekezetének, semmint hogy némi elismerést nyilvánítana azok iránt is, kiknek nem csekély részök volt kiképezésében.¹⁾ E jótékony befolyásúakra való emlékezés helyett azonban nagyon is érzékenyen említi azt, hogy életének már kora tavaszán keménysorsot, sőt üldöztetést kellett tapasztalnia. S ezért, meg „eltévedése“ miatt is nem válbatott azzá, a mivé kedvezőbb sorsban magasulhatott volna. De „nem rajta mult,“ hogy érzett rendeltetésétől elmaradott. Tehát másokra veti annak okát, a miért most életét, mintegy bevégzetlenül romba dűlt s pusztulásnak eredt jeles kezdeményű épülethez véli hasonlíthatni.

Ily érzélgős bevezetés után odább már mind kevésbbé elfogultan eseteli önképét a szerint, a hogy azt subiectiv önismerete látja. Habár ennek keltét sem jelzi, de az egészen előmlő hangulat mutatja, hogy azt kétségkívül a közzététel előtti időtájban írta, jóllehet ekkori praedominans hangulatának már jóformán enyhített színezetével. Hadd lássuk ezen önismertetését saját kifejezéseiből:

„Esméretlen lévén, kérdezed ki legyek :
S azt pedig Társamtól, a kívül kimegyek.
Hanem magam szólok, hogy meg értettelek,
Én tudom magamat, jobban meg felelek.“

E helyi körülményekre vonatkozó bekezdés élénken emlékeztethet azokra, a miket győri viszonyairól már fentebb érintettünk. Célzást rejt egyszersmind arra is, hogy azok miatt hazaszerte balhír támadt róla, melyet félreismertetésnek²⁾ tartván, ezen jelentős b irodalmi föllépése alkalmával igyekszik megcáfolni s lehetőleg kiigazítani. E szerint némi apologiaként vehető ez, mint a nyomban következő sorok is mutatják:

„A mi lettem volna töredék képemből,
Inkább azt olvassad szomorú versemből.
Ki igen idején, mikor nevelkedni,
Tsak kezdettem gyengén életre gerjedni,
Tárgya lettem a vad kegyetlenkedésnek,
S bennem dúló kedve telt az üldözésnek!
Még is érzem, s mikor jut tsak eszembe is,
A sérelmek után hosszabb időre is,
Szakad újra szívem, könyveim hullanak,
És engem zokogó jajra fakasztanak.“

¹⁾ „Elegyes versei“-ben itt ott még is találkozunk a jótékony befolyásúak iránti elismerésének némi kifejezéseivel. Nagyobb mérvben vall ilyest a „Latina“ kötetében, de csak is azok iránt, kik már a dícsszerző ismeretekben hathatósabban elősegítették. Alapvető gondozóit, úgy látszik, szintűgy feledte, mint azok, kiket később ilyesmiért megszólt.

²⁾ B. Orczyhoz és Paintnerhez írt leveleiben több helyütt említi, hogy ellenesei rossz hírbé hozták; különösen a Paintnerhez 1787. jun. 10. k. levele végén. L. fentebb idézve XV. fejezet.

Hősünk életének későbbi folyamában lesz még alkalmunk holmit fölemlíthetni, a mi e panaszait nem kis mérvben alább szállíthatja. Egyébiránt már az eddig felhozottakból is eléggé eligazodhatni túlerzékeny siránkozásainak indokai iránt. ¹⁾ Mily távol maradt hősünk mindezek szerint a valódi bölcseletnek azon fennséges magasztától, melyen a többi közt Kőlcsey is oly szép lelkülettel nyilvánítja háláját a keserű szenvedésekért, melyek utólag nagy értékű lelki kincseket eredményeztek neki! ²⁾

Révai e helyett inkább csak Ányos-féle érzelgéssel borong multján, melyről túlzólag e képet állítja olvasói elé hasonlatul:

„Én kitsinységemet temérdek dolgokkal,
Ha egybe vethetem magamat nagyokkal:
Képezd, hogy egy jeles épületet vetnek,
Melylybenn mesterségek szép munkát követnek:
Hanem az ellenség még fél készültében,
Azt már dúlni kezdi fel forrott mérgében.
Tehát az elpusztúlt porba keveredve,
Helylyel közzel a dúlt földből emelkedve
Romlott kő maradvány fal töredékekből,
A sűrűen bé nőtt szomorú fűvekből,
Hajdan mi lett volna, tsak azt sohajtatni
Búsúlt hallgatással láttatik mutatni.“

19. Ez után borongása enyhültével mélyebb meggondolással száll magába s meghatottan vallja hálátartozását Istennek dús adományaiért:

„Vettem Istenemnek bőven kegyességét,
Meg esmérem, s azért áldom szent Felségét:
Nintsen az magamtól, nem én ditsőségem,
Kút főre mutatnom szent kötelességem.“

De úgy érzi, hogy az égi áldást nem kamatoztatta kellőképen. Az evangéliumi példázatra ³⁾ emlékezve így sóhajt fel ezért:

„Szerentsétlen szolga! de én el tévedtem,
Az adatott pénzzel nem jól kereskedtem.
Ki ad róla számat? én uram, s mindenem!“

Azonban tüstént helyt áll ismét fölemelkedő önérzete s azzal vigasztalja magát, hogy az Égtől nyert talentomait még sem hevertette hasznaveétlenül:

„Hogy én rajtam nem múlt, te tudod, Istenem!
De tsak ugyan mégis valamit gyűjtöttem,
Az adományt épen földbe nem temettem.“

Különösen erkölcsi tartozásának lerovására ilyképen igyekezett:

¹⁾ Gyermekkori mostoha sorsáról kesergő panaszait illetőleg már annak idején említvük akkori viszontagságos körülményei. (I. Révai M. élete I. k. I. feje. 4. §.)

²⁾ Kőlcsey Ferenc „Parainesis“ 2. §.

³⁾ Matth. XXV. 25. 26.

„Tudok anynyit, mivel felebarátomat,
Tartozom segíteni én szolga társamat.
A köz jóbann jeles igyekezetimmal,
Nagy nevet nem várok tselekedetimmal.
Apróság én minden foglalatosságom,
S eléggé fizetem ezzel adóságom:
Melylyel a szent törvény lekötelez minket,
A kik egy hazábann szeretjük földinket.“

Patriotikus hevének elkapatásait is megemlíti és pedig némi gúnyorral, alkalmasint azért, hogy ezen rovat alá essenek némely más tekintetben helytelenített lépései.

„El ragadott néha hazám szeretete,
Édes képzésembenn magasra ültete,
S kitsiny erővel is fenynyen emelkedtem.
De ilyly hívságomat magam is nevettem.“

Csillapodó kedélye azzal kezdi hitegetni, hogy már túl van a hiú fennhéjázásra s túlsapongó vágyakra gerjesztő koron:

„Későn vagyon a már elmúlt jobb ideje,
S el aludt véremnek tüzesebb ereje.“

Pedig bizony még jó ideig meglehetősen kitelik tőle holmi excentrikusság. Azonban nyugtalan lelkének elégedetlenkedéseit ekkép igyekszik mentegezni:

„A lélek, ki romlott egy testbenn lakozik,
Nem üzhet olyly munkát, szüntelen változik.
Fel ébredesz néha, fakad panaszára,
Gyengén háborodik setét fogságára:
Talál abbann, a mit utál kényessége;
De vídúl, ha tetszik néha kis épsége.“

Hogy minél szemléltetőbben mutassa be magát honosainak, külalakját is némileg részletezve eseteli:

„Magas szál, és kartsú én testem állása,
S gyenge erőbenn is sebes a járása.
Ritkúl szőke hajarn búsúlt homlokoman,
Előre dül fejem meg görbedt hátaman:
De mégis úgy, hogy ha néha fel ébredek,
Én is magam feljebb tartani gerjedek.
Hosszasz artzám vídúl gyenge pirossággal,
Ha néha fellege múlik komorsággal.
Tisztán néz kék szemem, áruló hunyorgás,
Nints benne álnokúl szókdőső bal forgás.“

Végül embertársai iránti érzületét így jellemzi:

„Egyenes ajakom együtt jár szívemmel,
Másból csúfot üzni kegyetlen örömmel
Irtózik együgyü lelkem, és tudatlan,
Más szégyenén kedvét tölteni szokatlan.
Igaz barátságot telylyes bátorsággal
Szeretek, s tisztellem azt állandósággal:1)

1) Ezen öt sor tartalma ellen Bacsányinak nyomatékos kifogásai voltak, melyekről odább lesz említés.

Engesztelhetetlen vagyok, s nem bízhatom,
 Ha hívtelenségtől egyszer meg tsalatom.
 Ihol képe m, melylyet már előbb is láttál,
 Itt erköltsöm véle, itt sorsom, mit vártál.
 Esmérsz e már, s hozzám hajlandóságodat,
 Érzed e gerjedni jó akaratodat?
 Hív barátságodba én kitsinységemet,
 Vagy e eltekéltt fogadni engemet?
 Fel tetted e egy ilyly szívet vizasztalni?
 Ki igazán tisztel, míg meg nem fog halni.“

Végsoraiból eléggé kiviláglik, mily szándékkal mutatja be a „maga képét s véle egyszersmind erkölcsét és sorsát.“ Hisz nyomban azt kérdezi az olvasótól, vajjon az említett vonásokból ismeri-e már őt olykép, hogy „hozzá hajlandóságot s jóakaratot érezzen gerjedni s eltökélést arra, hogy őt mint igaz tisztelőjét hív barátságába fogadja s részvétes érzéssel vizasztalja“?

Tehát igaz szívhajlamot, hű barátságot óhajt, mint a minőt ő is szeret gyakorolni mások irányában s vizont „tisztel állandósággal.“ Mert erősen hiszi, hogy bírja is az ahhoz kellő tulajdonokat. Ezeknek lényegesebbjeül különösen hangsúlyozva emeli ki őszinteségét,¹⁾ mely ment minden álnokságtól és mások iránti gyöngéd ki-mélethelességét. úgy mint mely „nem tud. sőt irtózik másból csúfot fízni.“²⁾ habár másrészt „engesztelhetetlen, ha hívtelenségtől egyszer megcsalatt.“

20 Ilyennek jellemzi magát azon meggyőződésben, hogy kellő ön-ismerettel bír, s még azon bizalmas barátjánál is, kivételálni szokott,³⁾ jobban megfelelhet arra a kérdésre, hogy ki és mi ő voltaképen.

Mennyire méltatjuk subiectiv hiedelmét önmagáról: bőven bizonyíthatja már az, hogy oly sűrűen szóllaltatjuk saját szavaival, különösen az is, hogy a „maga képét“ itt egészben közöltük, mint jellemrajzának kiválóan jelentős tanuságát.

De a tárgyilagos feladatú életrajzírónak sok egyebet kell még a végett egybevetnie, hogy hősének minden tekintetben lehetőleg élethű képét adhassa.

Révai néhány év mulva ez után Paintnernél lerajzolta saját arcképét és nevét aláírván, oda jegyezte, hogy az „önkeze míve“. Bizonyára azt hitte arról is, hogy valóban élethű képe. Hisz ugyan

¹⁾ Révai élete I. kötetében (I. XIV. fej. 6. §. 270. l.) már eléggé korán figyelmeztünk az ő nyíltságot igénylő praetensiójára, melyet oly igen követel maga részére, habár másokban nem mindig méltatja azt hasonló mérvben.

²⁾ E tekintetben már eddig is merültek föl e hiedelmét cáfoló adatok, de találkozzunk odább még többel is. — Bacsfányi nem ok nélkül jegyezte meg ezt a passust N.B.-vel.

³⁾ A győri viszonyokra vonatkozólag a sétatársára célozás leginkább Rájnist illetheti; ő volt ott legbizalmasabb barátja.

arra szintén sajátkezűleg ezt a fölíratot is jegyzette: „Nagy grammatikus, jó költő s rajzoló, de háromszor szegény.“

E fölírata megállhat ugyan, de „jó rajzoló“ létére önképét még sem találta el élethűen. Mint Guzmics írja, Horvát Endre és Szeder Fábán, kik személyesen ismerték őt, e képét nem találták valódinak.“¹⁾

Néhány módosító vonással kiidomítva azonban alkalmasint megfelelehet a valóságnak úgy ez, mint amaz is. Jellemrajzát meg lehetőszen kiegészíthetnők már az eddig fölemlítettekéből. De még jóval teljesebben megvilágítandják azt a következő évekről szóló tanúságok. Nem csak kiigazítást, hanem az árnyalatok által kellő ki-domborítást is nyer ezekből szellemképe, melynek ő imént csak is nagyjából vázolt körrajzát adta.

Kiigazító vonások bőven kerülnek ki hőstünk bizalmas leveleinek számos nyilatkoztaiból, melyek azonban, minthogy időnként különböző érzületét tükrözik, csak gondos egybevetés nyomán adják ki némileg öszszerű mivoltának fogalmát. Képmásának árnyalásához pedig a korviszonyok s körülmények dúsan szolgáltatnak színvegyületet. Ezentúl már a kiválóbb kortársakhoz való viszonylása is mind inkább a közfigyelem elé állítja őt. Tevékeny pályája ezen közrehatóbb irodalmi föllépése után a nagyobb nyilvánosság terére száll ki, s gyakoribb szellemi érintkezésbe hozza a nemzeti művelődés előkelőbb bajnokaival.

„Elegyes versei“-nek megjelenése csakugyan élénkebbé fokozta irányában az érdeklődést, kiváltképen a hazai értelmiség jobb részében. De figyelmet keltett az a magyar irodalom közepes adeptusaiban, sőt a nemzeti művelődés iránt mindinkább fölmelegedni kezdő olvasó közönség közép rétegeiben is. Nem kis mérvben járult ehhez a korviszonyok alakulása, mely ez idétt már mindegyre föltetszőbben érezteti a válságos vajudást.

¹⁾ L. „Révai M. pályája“ Tudományos Gyűjtemény 1830. II. k. 4. l. — E rajza fénykép-másolatban látható a Paintnerhez írt leveleinek másolata előtt (Magy. tud. Akademia levéltára IV. 159.) Valóban nem hasonlít Révai azon arcképehez, melyet egykori ismerői híven eltaláltak bizonyítanak.

XVII. Irodalmi szövetkezés és versengés 1787—89.

1. A hazafias és nemzeti érzelmek, melyeket másfél évtized óta növekvő buzgalommal élesztget vala az ujhódási vágy, sőt kényszerrel is ösztönöz az átalakító törekvés, most már mindegyre erősödő lelkendezéssel sovárognak a tevékenyebb nyilvánulásra.

Révai „gyűjteményes kiadása“ ép ekkor valóban jelentékenyen gyűjtő hatású lehetett az ily érzelmekre. Egy-egy langyosabb kedély is szikrát foghatott annak hol eszméltető, hol tüzelő részeiből. — Egyébként is a csöndesebb szellemi magvetők iránt is érezhetőleg kezdett már növekedni a figyelem s azon elismerés, hogy az irodalom nagyfontosságú tényezője az óhajtott szellemi emelkedésnek, a hazafias és nemzeti önértet izmosabbá fejlesztésének.

Ennek tudatában a gondolkodóbb elmék szövetkezés által igyekeztek hazafias szándékaikat minél sikeresebben érvényesíteni. Egyelőre a nyelvművelés érdekét hangoztatják csatlakozási törekvéseik céljául. Hisz a nyelv feladata az érzelmek s gondolatok, eszmék és óhajtások tolmácsolása. Ezek aztán megannyi irányzatban megannyi színezetű kifejezést nyerhetnek az alkalmasabbá képezett nyelv által.

Ily sürgelenek jelentősebb mérvű megindulát láttatja azon irodalmi mozgalom, mely ekkoron az ország több részében a hazafias rokonszenv s cselekvésvágy által sarkalva, a szellemi tehetségek egyesülése és folyóiratok megindítása által igyekszik lendítőleg közrehatni. A nemzeti szellemnek jelentékeny erősülését mutatja már ekkoron az időszaki sajtónak fokozódó élénksége. — A „Magyar Hirmondó“-nak 1780-ban történt megindulata óta már a „Magyar Kurir“ is mindinkább ébresztgeté a magyar szellemet. Ezzel együtt eredt meg 1787-ben a „Magyar Múzsza,“ — 1788-ban a „Magyar Museum,“ — 1789-ben a „Mindenes Gyűjtemény,“ — 1790-ben az „Orpheus“ keletkezte nyújtott alkalmat a buzgóbb tehetségeknek az

irodalmi nyilatkozás általi sikeresebb hatásra s e végett egyszers-
mind ösztönt a szellemi csatlakozásra.

E tekintetben különösen figyelem-keltő volt a „Magyar Mu-
seum“ kiadása végett már 1787-diki november 13-án szövetkezett
kassai magyar társaság, mely a nemzeti érzelem úterének
hathatósabb lüktetésre gerjesztését vette célba.

2. Korán megsejthették ennek már kezdeti tervezését Révai és
Rájinis. — Mert általa Barótinak irodalmi tekintélyét vélvén jelen-
tőbben emelkedendni, azt lehetőleg ellensúlyozni igyekeztek.

Különösen Révai, ki már ifjantan igen érezhető jeleit adta
annak, mily hő buzgalommal óhajtja a szellemi erőknél hathatósabb
tevékenység kifejtetése végetti szövetkezését s ki e célzatának való-
sítása végett egy évtized óta oly égő vágyggyal s annyiféle kísé-
rellettel igyekezett magyar irodalmi társaságot alakítani, most már
némi vetélykedéssel is igen rajta volt, hogy Rájinissal és Ráttal
együtt Győrött valami olyast létesítsen.

Efféle szándéka eléggé fölismerhetőleg kitetszik az „Elegyes
versei“ kötetének nem egy részletéből, kiváltképen abból, melyben
az irodalom lelkesebb művelőivel való baráti viszonyát ismerteti.

Ugyanis abban a „Másoknak Révai Miklóshoz íratott Darab-
jaik“ cím alatt közli Kreskai Imre paulinusnak hozzá 1778. Gyön-
gyösi István modora szerint írt négyes rímzetű versezetét, — Tóth
Farkas budai tanárnak és Berents Kereszty⁴n rendtársának szintén
1778. írt s az ő „magyar alagyái“-ról dicséretet hangoztató alagyáját,
— Horváth Mihálynak, a nagyváradi főiskola igazgatójának, hozzá 1783.
írt barátságos levelei megtisztelőbb részeit és földicsérő bizonyítvá-
nyát, — Benkő József (1784.) lelkes levelét, meg Mártonffi József,
(1784.) Bolla Márton, (1785) és Horváth Ádámnak (1785—6) ver-
sezezeit, melyekben annyi meleg elismerés és magasztalás szól róla,
hogy azt igen elégségesnek hihette más jeles honfiak rokonszenve-
zésének fölgerjesztésére is.

Ama lelkesült, néhutt nagyon is túlzott dicséretetek, melyekkel
az együvívású kortársak hazafias tűzű költői föllépését már évtized
előtt üdvözölték volt, valóban már akkor is, ¹⁾ büszkévé tehettek
önérzetét. Most pedig, midőn annyi más jelentősebb elmetermé-
kével együtt amazokat is javítottan adja ki, nem ok nélkül mellé-
kelhette övéihez azon biztató tanuságokat, hogy általok is mele-
gitse a még langyosan érzőket, vagy másrészt cáfolja az idegenke-
dőket. ²⁾ Azonban csatol hozzájok még egy kis részletet a Baróti Szabó
Dávid leveléből is, mely már megszólást is hallat. De erről, mint
a köztök folyt nyelvtani vita-ügyhöz tartozóról, majd odább ennek
tüzetesebb ismertetése közben szólandunk.

¹⁾ Ezekről említés volt annak idején. (I. l. k. 335. l.)

²⁾ Amint hogy ezt vallja is némileg a Horváth Mihály leveleinek bemutatása előtt. (I. „Elegyes versei“ 250. l.)

3. Hadd lássuk előbb még az „Elegyes versei“ kötetének utolsó része tartalmát is, mely „Néhány Régiségek“ cím alatt érdekes mutatványt közöl abból, hogy miként szándékozik a magyar irodalom régebbi emlékeit is föléleszteni a nemzeti önérzetnek hathatósabb lendítése végett. „Három darab“-ban ad ilyesekből ízletetöt, mind-egyik elé értelmező bevezetést tévén. Ezek elseje az ismeretes „Emlékezünk Régiokról,“ melyet Cornidestől kapott. Másodika a „Boldogságos Szűzről való ének,“ melyet — u. m. — Peer Jakab rendtársának „szép régiségekből álló könyvgyűjteményei között volt kéziratból“ másolt le, midőn Pozsonyban nála tartózkodott vala, meg egy világi ének az erkölcsi romlást feddő, ugyanonnét kiírva. A harmadik „darab“ Szilveszter János alagyás verseiből való, úgy-mint: a „Prophéták által szólt régen néked az Isten“, kezdetű prólogus, aztán a „Sz. Máté, sz. Lukács, sz. János írása szerint való evangyéliomnak sommájából“ és az „Apostolok cselekedetinek rész szerint való sommájából az első rész.“ Ezt Bécsben a császári könyvtárban másolta le. Mind ezeket kétszeresen közli, t. i. az eredeti írás szerint, meg „az utánn úgy is, a mint most olvasnók.“

E mutatványa jelezi a régi irodalmi emlékek tanulmányozásával való foglalkozását, s láttatja egyszersmind a magyar nyelv történelmi fejlődésének behatóbb vizsgálatát is.

Mily mérvben űzi vala e nyomozást ezen évtized folytán, odább lesz alkalmunk részletesebben ismertetni. Itt annyiban is említendő volt ez, mint mutatvány a „gyűjteményes kiadás“-nak a régibb irodalomra vonatkozó részletéből.

4. Az „elegyes versek“ kötetének ily változatos foglalatja e szerint már is több oldalú bizonyítékát adja annak, hogy mily különböző irányban szándékozik a hazai irodalom termékenyítését elősegíteni. De komoly figyelmet igényel már ezennel hathatósan nyilatkozó kritikai fellépése is, mely különösen Barótinak megtámadásával a magyar nyelv természeti törvényeinek védelme végett száll síkra. E polemikus szellemű támadását jeleztük már a Barótit feddő alagyájának taglalásakor.¹⁾

Ennek következménye lön, hogy Szabó D., ki ekkoron Rájnis cáfolása végett a „Ki nyertes“ című iratában lépett föl, Révainak alagyájára prózai választ írt, melyben ennek feddése ellen védekezett.

Ennek egy részletét közli itt Révai ily címmel: „Baróti Szabó Dávid válaszából valami darabotska Révai Miklós feddő alagyájára.“

„A szokat rendetlenül helyheztetem? Rakja ezt fejemre, ha ember; állítsa ki a részre nem hajló bizonyosságokat; mert a pusztá száraz vádolásnak (fő képen ha ellenkező féltől származik) nem adnak hitelt az igaz bírák. Kényes a Magyar nyelv, meg valлом; de akkor, midőn sértődik tulajdona. Én ezt fenn tartom, s úgy rako-

¹⁾ I. főntebb XIII. fejezet.

gatom az ígéket verseimbenn, valamint a folyó beszédbenn is rakni el merem. Tsekély Magyar az, a ki a szóknak (kivált ha foglaltak) imide amoda, s néha meszsztetskébbre is való fel osztatásokhoz nem ért. Ha Erdélybenn nevededett volna Révai, erről hallgatna, a káknán tsmót nem keresne, s nem szeleskednék feddő levelével.“

Csakis ezt a „darabotskát“ idézi Baróti leveléből. S utána nyomban így replikáz:

„Én Szabó Dávidot mindenkor nagyra betsültem, meg is adtam néki a méltó dítséretet a Magyar Nyelv körül való fáradozásiért: tsak azt az egyet bántam benne, hogy a Vers kötözésnek nehezebb törvénye miatt anynyi szabadságot engedett magának, hogy kényes Nyelvünknek belső sértődésével sem igen gondolt, tsak a fel vett mértékbe szoríthatta szavait, ha zavarva is, s egymástól szélylyel hanyva. Most már szánakodom is rajta, pedig szívből szánakodom, hogy, mint a tormába esett féreg, ő ezt telylyességgel hibának sem akarja esmérni, sőt még igen is védi, mint a feljebb elő hozatott darabja mutatja. Jól vagyon! folyamodjunk tehát ugyan azokhoz a Bírákhoz, kik részre nem hajlanak, hanem egyenesen a dolog mivólta szerint ítélnék. Halljuk mit végeznek. Én itt egyebet már nem tehetek, hanem hogy több olyan Darabokat hozok elő, mint feljebb vagynak Alagyámbann.¹⁾ Ez az Alagya hoszszabb most, mint az volt, melylyre írta válaszáat.²⁾ Jónak találtam, tsak ott perelni, és néhány közbe vettetett versekkel bővebben kifejtteni, hogy mit mondok, és meddig terjeszkedem.“

„Az én vádolásom vagy feddése sommája tsak ez egyedül: hogy Szabó Dávid verseibenn rontja a Magyarságot, annak természetes rendi ellen helyhezettvén szavait: és ugyan ezeket a hibákat nevezem benne motsoknak, szennynek, fekélyeknek.³⁾ Bár akár ki is, mint akarja, úgy feszegesse szavaimat, egyebet nem hozhat ki belőlök. Mire valók tehát a félre tsapások?⁴⁾ keserű méregbenn reám hanytatott motskolódások? melylyekkel rakva az utánn végig olyly hoszszú levele.⁵⁾ Engem nem illethettek, azért magamra

¹⁾ I. „Elegyes versei“ 106—9. l.

²⁾ Tehát a kinyomatás előtt megszaporitotta azt érvelő példákkal, hogy még nyomósabban megokolja kifogási jogosultságát, s Barótinak még több példával bebizonyítsa a magyar nyelv természetét sértő hibás szórendjét, mit ő válaszában tagadott. Úgy látszik, néhány élesbítette is feddő kifejezéseit a válasz vétele után. Mert a mérésnek talált tagadást konokság jeléül vette Révai s ezért mintegy kényszerültnék érezte magát arra, hogy keményebb kifejezésekkel is ostromolja konok ellenfelét.

³⁾ Alkalmasint az ily erősebb kifejezések miatt neheztelt rá aztán az érzékeny szívű Szabó Dávid, habár a nyilvánosság előtt kiméletes maradt iránta.

⁴⁾ „Félre tsapásait“ említvén Révai már feddő alagyájában is, ezzel meg a „penna tsata-kezdés“ említésével szint' azt gyaníttatja, hogy ezek érintését is utólag füzte közbe.

⁵⁾ Minők lehetnek ezek, nem tudhatjuk, minthogy Révai iratai közt nem lelhető fel Baróti válasza. Szinte tünődésbe ejt Révai e vádja, hogy mikép tel-

se vettem, következő képen nem is fogok soha azokra választ adni. Vádolásom sommáját pedig mind addig vittatom, míg élek, míg Erdélybenn, és Magyar Országban igaz Magyarok lesznek: mert olyly világos igaz,¹⁾ mint délbenn a tisztán ragyogó nap. Ezt fogják Bíráink is ítélni.“

S itt már jóval enyhültebb hangulattal mégis azon reménynek adja kifejezését, hogy Baróti belátva tévedését, csakugyan javítani fogja majdan nyelvsértő hibáit.

„De hát ha meg élem azt az időt, hogy magába tért a mi Édes Szabó Dávidunk, s kezet tsap velünk, és verseiből, bátor ki vagnak már másodsor is nyomtatva, szorgalmatosabban fogja a rosz gyomot ki tépni, és tisztábban adja már harmadszor sajtó alá.²⁾ Találunk benne módot, hogy nem tsak semmi költségsébe sem fog kerülni, de még nyer is véle. Bizonyos igaz az, hogy a ditsóséget annyival is édesebben fogja aratni, mennél szebb állapot a meg esmérített igazság ellen nem tusakodni. Dologba fog ugyan telni ez a másolás; de szép neve, s maga le nyugosztalása meg érdemli ezt a fáradságot.“

Saját példájának fölemlítésével is buzdítja őt arra, hogy készségesen vállalkozzék a kijavítás igényelte fáradalomra. Költői dicsőségének érdekét is fölhozza indokolásul. Mindebből valamint a nemzeti nyelv iránt lángoló buzgalma, úgy Baróti iránti hazafias jó szándéka félreismerhetlenül kiviláglik.

„Lássa, — u. m. — tsak én is mit tselekedtem. Már elkészültem arra szánt Alagyáimmal a kiadásra: s ihol egyszerre sok tusakodásim utánn tsak (ugyan) annyira biratom, hogy a *h* betűt, mint az előtt tselekedtem, ne tartsam lehellés jelének, hanem Nyelvünk természeté utánn inkább mással hangzó betűnek vegyem: nem nyugodhattam, míg mind meg nem változtattam verseimet, bátor nem könnyen esett.³⁾ Alagyáim ugyan mind tiszták tőle, tsak Énekeimbenn hagytam meg, mint hogy nem olyly igen számosak.“

Ez után a jogosult bírálat és feddés iránti méltányosságát emeli ki példa gyanánt olykép, hogy azt bizony csak így föltételesen

hettek ki ilyesmik a jámbor lelkű Szabó Dávidtól. Talán más befolyások is szítogatták őt tollharcra?

¹⁾ T. i. „vádolása.“ Ezt mellesleg (indirecte) maga Baróti is igazolja; mert hiába állítja, hogy ő a „folyóbeszédben is el meri úgy rakni az igéket, mint a hogy verseiben rakogatja.“ Révai ezt nem tapasztalta s nyomósan állítja, hogy csak versben vét így; prózában nem teszi azt. (L. „Elegyes Versei“ 104 —5. l.)

²⁾ E jó reménye némi részben csakugyan valósult.

³⁾ Változtatott azokban holmit nem csak a *h* betűnek erősítése végett, hanem egyéb indító okoknál fogva is. Néhutt több sorból álló hozzáadások is láthatók, mint például a Bolla Mártonhoz 1777. írt alagyájában (l. „Elegyes versei“ 18—22. l.) melybe több verssort ékelt be utólag; szintűgy toldott közbe másutt is holmit.

fogadhatjuk el. Ugyanis több adat merült föl már eddig is, mely cáfolólag szól ezen állítása ellen. De még nyomósabbakkal is fogunk találkozni a jövőben:

„Én — u. m. — soha se motskolom azt, a ki hibáimat feddi, ha talám keserűebben is találná az igazat ki mondani.¹⁾ Hanem azt kérem ki tőle, hogy eléggé világosítson, az után hallgatók szavára, meg is köszönöm²⁾ szintén úgy, mint a dítséretet. Hiszem is, hogy ez a kettő igen is el fér együtt, a dítséret, és a hiba megmondás.³⁾ S a ki teheti, és Hazáját szereti, annak szinte kötelessége is ezt tenni: a dítséretet ugyan ösztönre, a hiba ki tevést pedig tekéltességre.“⁴⁾

„Ezen kötelességek szerint velem ugyan már bántak is édes haza nyelvöket szerető több nagy Férfiak, kiknek feddésekre tanultam, dítséresekre pedig erősödtem abbann, mit kezdettem, nevezetesen pedig ezeknek leg többet köszönhetek: Benkő Józsefnek, Horváth Mihálynak, Báró Rádai Gedeonnak, Báró Ortzi Lórintznek, Gróf Teleki Józsefnek.⁵⁾ S mi nagy nevek ezek a hazábann!“

5. Baróti magán levelét ilykép torolta vissza nyilvános replikával. Ezzel azonban nem érte be eléggé utólag újra felforr boszankodása; hanem könyvének már elkészülte után némely közbe esett körülmény arra bírta őt, hogy megszerzésül még valami keserű epiphónémát vessen oda, melylyel őt élesebben letorkolja.

Ilyen incidens volt különösen Szabónak „Ki nyertes“ című vita-irata, mely ép ekkoriban jelent meg.⁶⁾ Ugyanis ebben Baróti Rájnis ellen szállván síkra egy jegyzetben oldalvást Révaira is vonatkozik, úgymint ki ama peres ügyben Rájnisnak secundált volt.⁷⁾ S így mint némileg érdeklettet, őt is szintén fölingerelte az, hogy Baróti még nyelvtudományi érvelésekkel is védi hibáit, még pedig egy kötetnyi önigazolással lépve ki, bátran fölélők akar kerekedni a nyelv alapos ismerete dolgában.

1) 2) Bacsányi nem ok nélkül tette azt, hogy Révai „Elegyes versei“-nek azon példányában, mely az ő birtokába jutott volt, az itt jelelt mondatok mellett oldalvást két erős kérdésjelet nyomintott oda írónnal, meg alá is húzta azokat, annak jeléül, hogy neki más tudomása van felőle. (E példány meg van a M. n. Muzeumban 18,814. Octáv. Széchenyi jeggyel)

3) V. ö. Baróti elleni feddő alagyáját „Elegyes versei“ 110. l.

4) És talán nemcsak irodalmi, hanem egyéb tekintetben is. — Révai azonban itt csak is az irodalmi hibák megrovására vonatkozik.

5) Sajnálható, hogy e jóakaróinak feddő leveleit nem tartotta meg emlékül. A dicséző leveleket elég gondosan megóvta, sőt azokat mintegy okmányokul használva a nyilvánosságnak is bemutatta. Ily igyekvését látjuk nyilatkozni már az „Elegyes versei“ kötetében is, aztán pedig még inkább a Verseghy ellen írt Fényfalvi Kardos Adorján-féle vita-iratban.

6) Mindkettő 1787-diki kiadvány, de az előbeszéd egyikben sincs dátummal aláírva.

7) Erre mutat már az 1783. Kreskainak válaszul írt alagyája is, melyben Barótit kigúnyoló distichonokat szőtt közbe. (L. „Elegyes versei“ 94—5. l.)

Igen valószínű, hogy Révai ezt épen az „Elegyes versei“ ki-nyomatásának bevégeztekor vette tudomásul, s ez által ujjolag föllobbanva hevenyészte legott azon gyöngédtelen gúnyolódást, mely azoknak sajtóhibáiért mentekező pótléklapján olvasható.

Sőt úglátszik, hogy e pótlapot utólag csakis a Baróti elleni újabb bossúságának kifejezése végett nyomatta könyvének már teljesen elkészülte után. Mert különben azt a kevés mondani valóját, a mit azon a sajtóhibákról említ, könnyen elmondhatta volna könyve utolsó lapján is. ¹⁾ Különösen az „Alagyák“-ban esett értelemzavaró sajtóhibákat mentegeti, hogy azok távolléte miatt történtek. Pedig — u. m. — „én épen ezekbenn igen akartam volna, hogy, a mennyire lehet, a hibák el mellőztetettek (sic!) volna: hogy valamely téhen úton tsammangó, íze veszett, sava fogyott, nyelv rontó Baróti Bohó ott ne rágódjon valamin, a hol nem én vétettem. De veszssen oda az ilylen gyáva Perlő, ki, mint Bodóné mind mást beszéll, mikor a bor árát kéri. Mi azt a néhány hibát jobbítsuk meg.“

Erre meg aztán ilyen megjegyzést vágott Bacsányi ugyanott: „NB. Kofához illő motskolódás! Révai sokszor kofa volt!“ ²⁾ S ebből is eléggé gyanítható, mily érzelmekkel viszonylottak ekkor az irodalomnak e derekas daliái egymás irányában.

6. Mint a nemzeti szellem s hazai művelődés ügyének kiváltképen jeles bajnokairól érdekelhet minél behatóbban tudnunk, hogy minő motívumok képezhették egymás iránti rokon- és ellenszenves érzéseik alapját; minthogy huzgó törekvésök célja lényegében ugyanaz, t. i. a magyar nyelvnek ápolása, fejlesztése s a nemzeti művelődésnek az irodalom általi lendítése.

Ily azonos célú igyekvésök a különböző felfogás, ízlés és ítélet által különülvén el, érzelmi s értelmi tekintetben más és más árnyalatát láttatja az alapjában véve rokon szellemnek úgy, hogy kedélyeik utóbb eléggé föltűnő meghasonlásban nyilvánulnak.

Ennek az elválásnak genesisét s további fejletét nem lesz itt helyén kívüli dolog legalább fővonásokban jelezni.

Rájnis és Baróti surlódó viszonyaikat illetőleg Toldy az előbbiről azt jegyzi, hogy Rájnis, — ki már 1773. elkészítette volt némileg „Kalaúz“-át, ³⁾ — Barótinak 1777. történt föllépte általi „mellőztetését nem kis mértékben sínlé.“ ⁴⁾ S legott hozzá fogott a „Ma-

¹⁾ Hol elég hiányosan jelzi a sajtóhibákat, mert az általa javítottakon kívül más még lényegesebbeket mellőzött. E helyett holmi fölösleges mentekezéssel tölti a lapot.

²⁾ L. u. o. az egykoron Bacsányi birtokában volt muzeumi példányt, mely a Catalogusban is úgy van bejegyezve: „cum annotationibus Joannis Bacsányi“. Ebben az itt említett toldaléklap az előszó után van beigatva, másutt az „Elegyes versei“ kötete végén látható.

³⁾ L. „Előljáró-beszédét“, melyet így keltezett: „Írtam Szattmáratt 1773-dik esztendőben.“

⁴⁾ Toldy F. „Magyar költők élete“ I. k. 222. l. „Átcsillámlik ez — u.

gyar Helikonra vezérlő Kalaúz“-ának, részint javítások, részint bővítések általi tetemesebb átdolgozásához. De a körülmények sokféle akadályai miatt ezt csak 1781-ben adhatta ki. S ugyan ezen évben követte azt nyomban a Kalaúz Hirmondóbeli ismertetője Rát Mátyás ellen intézve „A magyar Heliconra vezérlő Kalaúzhhoz tartozó Megszerzés“ is, hol a vitatkozások közt különféle költői fordítások is állanak.

Mennyiben rokonszenvezett Rájnissal különösen irodalmi elvekre nézve Révai már akkor, azt eddigi érintkezéseikből eléggé ismerheti a figyelmes olvasó, valamint azt is, hogy miképen támadta meg Rájnis az ő „Kalaúz“-ában, s utána Révai is előbb ugyan a Kreskaihoz intézett alagyájában, később pedig feddő alagyájában Barótinak néhány erőszakoló szókötését. Mindez eléggé kiviláglott már a főntebb említettek közül.

Szabó Dávid Rájnisnak „Kalaúz“-a ellenében már 1783-ban elkészítette cáfolgató feleletét; de az a nyomdai ügybajok miatt, — mint mondja, — „felette nagy galibájára és kézírásának nagyobb része el-rekkentetése“ következtében annyira késleltetett, hogy csak 1787-ben jelenhetett meg s ekkor ily címmel kelt a nyilvánosság elé: „Ki Nyertes az Hang-mérséklésbenn? az Erdélyiek nyelvek járása szerént írta, s a magyar Vers-szerzőkkel közölte Erdélyi, Baróthi Szabó Dávid, a Kassai Fő Iskolákbann a szelídebb Tudományoknak Első Királyi Tanítója. Kassán Fűskúti Landerer Mihály betűivel 1787.“

7. Barótinak e kilépése indította meg jelentősebben a classicisták azon prosódiai, vers- és nyelvtani versengését, mely a mult századi irodalom történelméből meglehetősen ismerhető.

Címét tekintve úgy látszhatik, mintha Baróti e művében csak is a prosódiával foglalkoznék. De annak olvasása meggyőz arról, hogy benne írója a „hangmérséklés“-ről való felfogását behatóbb szónyomozás alapján tárgyalja, s e tekintetben jelentékeny nyelvkatatósi apparatussal rendelkezik. Ugyanis a magyar nyelv s irodalom emlékeinek tanulmányozása és az élő nyelv népies dialectusainak, kiváltképen az erdélyi magyar nyelvjárasnak meglehetősen megfigyelése következtében ily vizsgálódása eredményeit egybevetőleg értékesíti nézete támogatására. Különösen a székely nyelvjárásra helyez nagy súlyt s azt kívánja előnyösíteni az irodalmi nyelvben is. Ebben talál legerősebb támaszpontokat véleményeinek érvényesítésére.

Nem mondható ugyan, hogy ez neki kifogástalan bebizonyítás-sal sikerült; azonban az sem állítható, hogy vitatása csupán bizonygató s okadattalan igazakarás (Rechthaberei), sőt komoly figyelmet érdemlő az, mint szorgalmas tanulmány s nyelvbúvárlat eredménye. S habár némi egyoldalú elfogultságot is éreztet, de akkoron oly hasz-

m. — többi közt a „Megszerzés“ 28, 29. lapján. V. 6. Fejér „Rájnis emlékezete“ 24—26. l. (L. Tud. Gyűjtemény 1823. IX. k.)

nos közlető volt az ily buzgalom, hogy valóban nem csekély javára vált az irodalomnak, főkép a serdülő magyar nyelvvizsgálódásnak már csak a gerjesztő hatásnál fogva is. 1) Nem kis mérvben segítette elő a nyelvnek eszmélőbb s logikailag tudatosabb kezelését, a miben még számos magyar író csak tapogatódzva tétovázta.

Barótinak ezen védelmezkedő irata, mely — mint előszavában mondja, — „már 1783-ban elkészült vala“, 2) sajátlag Rájnis ellen volt intézve, úgymint ki „Kalaúz“-a azon „tzikkely“-éhez, mely a verselés „tilalmas szabadságáról“ szól és különösen Kalmár Györgynek illetén szertelenségét, abból számos példát idézve, feddi, végül egy kis jegyzetkét függesztett, s ebben Szabó Dávidra célzó gúnynyal, ennek nyelvsértő szörendét még Kalmár György szabadalmaskodásánál is „tűrhetlenebb szabadság“-nak mondja. 3)

A vád e szerint Barótinak főleg syntaktikai abnormitásaira vonatkozik. Szabó D. azonban még is inkább prosodiját védelmezi feleletében. Talán azért, hogy a rá mintegy vetély-irigység miatt csak úgy helikoni magaslatból, s nevének említése nélkül ejtettleszólást erősebben torolja meg azzal, hogy Rájnisnak „A magyar Helikonra vezérlő Kalaúz“-át — mely címe szerint is mintegy irányadó tekintélyt s vezérekedést igényel az ő prosodijája 4) rovására, — részletes cáfolgatásával tetemesebben alább szállítsa. Viszonsásul ő sem említi nevén Rájnist, csak mint Fel-peres-ével felesel.

De vitatása közben grammatikai elemzésekbe is bemélyed s nem mulasztja el a Rájnis és Révai által nyelvsértésnek bélyegzett szabados szörendét is védelmezni. Azonban e fő feladata megoldásával vajmi csekély részben foglalkozik! Csakis arra szorítkozik, hogy egy jegyzetben a magyar, különösen pedig az erdélyi népnyelvre hivatkozva, az igekötők különböző elhelyezésére nézve hoz fel néhány

1) Főleg ily tekintetből méltányolja Toldy F. is Baróti Szabó Dávid irodalmi érdemeit. „Baróti — u. m. — egyébiránt mint főleg nyelvvizsgáló és kezelő inkább a nyelvre mint a költészet menetelére hatott, s ha mint olyan is inkább gerjesztett, mint közvetlen eredményeket állított elé, s inkább anyagokat szolgáltatott, mintsem azokat szerencsésen feldolgozta: ez a kor viszonyai és szükségéi szerint sok, sőt minden volt.“ Azonban még is nyomban azt jegyzi, hogy „Aeneisével meghaladta vetélytársait . . .“ (I. „Magyar költők élete“ I. 203. l.)

2) Hogy azonban „ily sokáig megrekedett“, illetőleg hogy a nyilvánosságra jöveteltől visszatartatott, nyomdai akadályoknak tudja be. (u. o.) De Rájnis e mentségét nem fogadja el s egyéb okot gyanít. (L. Rájnis „Sisakos, paizsos, kardos mentő írása.“ 90. 91. l.)

3) „Még ennél (t. i. Kalmár György prosodiai szabadosságánál) is tűrhetlenebb — u. m. — azoknak szabadságok, a kik tövel-hegygyel öszve-hányják az igeket; a zabolát a Pégazusnak farkához, a farmatringot pedig szájához alkalmaztatják. . . . El nem szenvedhetjük azt a versben, a mit még a közbeszédben se szenvednénk.“ (L. Rájnis „Kalaúz“-a 154. l.)

4) Baróti Szabó D. az „Új mértékre vett külömb versek három könyvei“-vel már 1777. történt költői fölléptekor szintén adott ki e kötete elején egy kis verstan-félet ily címmel: „A magyar prosodjának avagy a szók mértékjeinek rövid útja.“

példát, ¹⁾ persze nem reflectálva arra, hogy a hangsúlyozás általi árnyalás igénye hol s mikép javalja azt úgy a mondatokban, sem arra, hogy az észlelőbb nyelvtudomány csak óvatos kritikával fogadhatja el érvül az egyes tájnyelvek különösebb szólásmódjait arra, hogy irodalmilag érvényesítse. S ilyeneket látunk fölhozott példái közt is, melyek némelyike épen nem mondható kifogástalannak. De Baróti különösen egy esetleg nála megfordult erdélyi honfitársának (Raksányi Túróczy Lajosnak) helyeslő nyilatkozatát emeli ki bizonyosságul.

S így igazoltnak vélvén ifjúkorából fönmaradt emlékezete hívségét, önérzetesen kérdi: „vallyon mi okra nézve sápolódik egy-valaki ²⁾ ezen vers-darabok ellen: nem esik fájától meszsze gyümöls el. — A mikoron tsendül hírökre fülem meg, sat...“

„Az ilyeneken rágódó jámbor még a derék Magyar helységekkel nem igen ismértes, és csak a tehén-úton tud t zammogni.“ — Ez után az imént említett Raksányi s más „oda-benn forgottak“ nyilatkozatára támaszkodva ily hiedelmének adja kifejezését: „hogy (azok szerint) mind ebben, mind a többi említett vitásimban pártomon vagyok egészs Erdély.“

S ebből már eléggé kiviláglik, hogy miért csatolta Révai „Elegyes versei“ kötetéhez azt a toldalék-lapot, melyen keserű finaleként a „tehén úton t zammangást“ visszahangoztatva rája fordítja, s őt a Bodónéről szóló közmondással sújtván, gyáva perelőnek mondja.

Ily lakonikus rövidséggel akart véget vetni részéről legalább a nyilvánosság előtt a Baróti-val való feleselésnek.

Rájnis azonban, minthogy a „Ki nyertes“ védirat sajátlag el-lene szól, nagyobb mérvül táborozásra készül, s azönnal hozzá fog a „Sisakos, paizsos, kardos mentő irás“-hoz, mely aztán 1789-ben Magyar Virgiliusához csatolva látott napvilágot.

Ezen irodalmi egyenetlenkedés e szerint különösen 1787-ben vált föltetszöbben élesült viszongássá.

8. Egyidejűleg, s talán e surlódás által erősebben ösztönöztetve keletkezett a „Magyar Museum“ megindítása végett még ezen év őszén a kassai „Magyar társaság“, mely Baróti körül mintegy irodalmi pártállást látszott foglalni.

Ennek ellenében aztán Révai és Rájnis is igyekezett szövetségesekre szert tenni s egyelőre Rát Mátyással együtt szintén triast képezve folyóirat megindításával akart sfkra szállni. ³⁾ Szándékuk azonban nem valósulhatott.

¹⁾ L. „Ki nyertes az Hangmérséklésben“ 72—3. l.

²⁾ Hogy ezen „egy valaki“ alatt Révait érti, kitétszik mindjárt a nyomban következő idézetekből, úgy mint melyeket Révai kifogásol vala feddő alagyájában. (L. „Elegyes versei“ 108. l.)

³⁾ Ilyest említ Révai a Sándor Istvánhoz 1788. dec. 5. írt levelében (l. Horvát István kivonatát m. n. Muzeum Révai Ms.)

Mily szemmel nézte, a classicisták ama versengését az akkor még fiatal Bacsfányi, kivehető némileg azon leveléből, melyet 1788. ápril 15-én írt Orczy Lőrinchez. Az imént érintettekhez vonatkozólag helyén lesz itt abból idéznem azon sorait, melyekben a „Magyar Muzeum“-nak censura alá küldését említvén, így folytatja: „Irja Révai Simaihoz bocsátott levelében, hogy Nagysád kinyomtatott verseit is küldi. Égek kívánságomban azokat olvasni. Mi mindenkor legutolján tudjuk meg, avagy legalább utolján vehetjük kezünkhöz, ha valami kijön is a magyar sajtók alól. Szabó, ki Nagyságotat különösen tiszteli, elvégezvén Milton fordítását, nem sokára pallérozásával készzen leszünk. Nagy versengése van Rájnisnak és Révainak vele. Rájnis azt mutatja meg egy Szabónk ellen különösen készített könyvében (hozzánk még nem érkezett), hogy Szabó tudatlan ember, nem poéta, sőt még nem is magyar. Révai is nagyon ellene van. Sajnálhatni, hogy ezek a szép tehetséggel bíró férfiak így mocskolódnak s azon idejüket, melyet az ilyen, literaturát alacsonyító holmire vesztesgetnek, más hasznosabb dologra, úgy mint nyelvünknek szépítésére s tudományaink gyarapítására, nem fordítják. Méltóságos Uram! Polgári állapotunknak is az egyenetlenség volt romlása, s ime itt is az illetén túrheterlenkedés fenyegeti nemzetünket. Erre a pörre Szabónak „Kinyertesé“ adott okot. Bár soha sem írta volna. De ebben a jó férfiban is meg vagyon valamennyire még a — jesuitismus. Kár érette. Derék, jó szíví magyar ember másként. Rájnis is jezsuita. Nagy ratartó, keményfejű, nagy poéta, és a mi annál rosszabb, nagyon ismeri tehetségeit és tudja, hogy a maga nemében még eddig nálunk övé az elsőség. Gondolhatja, micsoda szép következtetések lehetnek az ilyen két perló között a versengésnek.“¹⁾ — Révai leveléből előre láthatta azokat.

Ugy látszik, ily figyelmeztetés következtében ajánlotta Orczy Révainak a pereléssel felhagyást. S erre vonatkozik aztán Révainak Orczyhoz 1788. jun. 17. kelt levele végén e nyilatkozata: „A mi Szabót illeti . . . Az én peremnek már vége. — Rájnisal a mi pere vagyon, maga Szabó az oka. . . Szánom Szabót, de nem segíthetek rajta. Rájnis nem könyörül, mert ő sértette meg először.“²⁾

Ez arra mutat, hogy Orczy Rájnisnak kiengesztelését is kívánta Révaitól. De erre nem bírhatta őt, talán nem is kísérlette meg azt a „feddő“. Főntebbi szavai olyasmit gyaníttatnak.

9. Az eddigelé fölhozottaknál még élesebb világot vet ezen irodalmi villongásra Révainak Kazinczy Ferenchez 1788. áprilhó 2-án

¹⁾ L. Bacsfányi János levelei b. Orczy Lőrinchez, közölve Szilágyi Istvántól. „Figyelő“ VII. 317. l.

²⁾ Révai levelének e részét már főntebb idéztem, Egészben közölve szintén Szilágyi Istvántól l. Figyelő XIII. 354. l.

írt levele. Nyíltan tárja föl ebben Révai ama peres ügy iránti viszonyát s a felőli nézetét. Érdekes tudomásul vennünk, mily hangon ad ennek kifejezést épen Kazinczyhoz, — ki a kassai „Magyar Museum“ kiadására vállalkozott trias egyike, — még pedig alkalmasint oly szándékból, hogy általa Barótnak is tudomására jusson, hogy valóban minő érülettel van ő ez ügy irányában s mit várhat Szabó Dávid válaszul Rájnistól a „Ki nyertes?“ kérdésére.

Ezért jónak látom e kiadatlan levelét egészben ide igtatni.¹⁾ „Kazinczy Ferencnek Révai Miklós mondja üdvözlését! — Írtam Simai Kristófnak kedves Barátomnak, a kinél letevődnek Kassán Gyűjteményemnek néhány darabjai, hogy azokból nevemmel neked is kedveskedjek, kivált az enyémmel. Olvasd kérlek, szorgalmasabban megfontolva és félre nem ragadtatván az egyenes útból kicsapó indulatodtól, itéld meg magad meg egyszer, ha igazán követhetted e Katullt abban a Szabóként költ szegény versecskében, melylyel engem akartál vagdalni. Ugyan el találtad, hogy hova kellett leg először is küldened. Rájnis azért, hogy Jesuita köntöst viselt valaha, még sem hasonlott úgy el a józan itélettől, hogy bár társa kedvéért láttassék megkérleltetni, ennek nyilvánosság hibáit magasztalja, most pedig ki igazat mondott, kivált azért, hogy idegen renden lévő, anynyival is buzgóbban meg hazudtoljon. Illy gyávaság nem fér az ő egyenes szívéhez. Mit nyertél tehát kedveskedéssel? Szánakodtunk rajtad, hogy te is ebbe a perbe keveredve gyalázatot vallasz, mintha te is olly íze veszett volnál, kinek azonban mind a nemes születés, mind a szerencsésebb nevelés, az után az is, a mi ezzel együtt jár, hogy több ékes nyelveken is szóllasz, bizony sokkal finomabb ízlést adhatott.

A mit én Szabóról bátran ki mondtam, mind magunk közt előbb, mind nyilván az után, azt a két Haza is mind helyben hagyja. Maga szerencsétlensége, hogy úgy bele veszett abba a keserű tormába. Lássá, én már többé nem perlek, mert véle az ember okosan nem beszélhet. Olyly boldogtalan, hogy nem csak másokat nem ért, de még magát sem. Az én vádolásomnak, vagyis inkább intésemnek igen rövid a sommája: hogy Szabó a magyar nyelvet rontja, annak természetes rendi ellen elszórván egymástól a szavakat, kivált az egybe foglaltató részetskéket. Erre kellene egyenesen felelni, nem pedig félre tsapni, más mibe kapkodni, a miről én még egy szót sem szólottam. Hála Istennek! nem tsak Erdély szül magyarokat. És ha olyanokat szül, milylyen Szabó verseiben, bizonyára boldogtalan haza. De Szabó valahányszor azzal kérkedik, hogy ő Erdélyi, gyalázza Erdélyt, és hazudik, azt állítván, hogy úgy beszélnek Erdélyben, mint ő szóll verseiben. Bár nem is jártuk meg Erdélyt minden szegletében, de még is szóllottunk számtalan Erdélyiekkel,

¹⁾ Másolva a m. tud. Akadémia levéltárából. Magy. irod. tört. IV.-rét V. k.

sokaknak olvastuk, olvassuk is könyveiket, sokakkal leveleket is váltunk, de még sem akadtunk vagy egyre is, a ki úgy szóllana, mint Szabó, nem tudom, hol tanulta nyelvén beszélget magával. S el vagyok hitelve, hogy ha él még Barótim Édes Anyja, és így hallaná ötet szóllani, az is jól pofon tsapdosgatná érte, mert ő bizony másként tanította.

Az én perem tsak ennyiből álló. Prosódíammal még én senkit sem kínáltam meg, de hálá Istennek, Szabóéra sem szoroltam. Én is tudtam magamnak új útat törni példa nélkül, tsak egyedül nyelvünk belső tulajdonára vigyáztván, az utánn a kevés szókból álló jegyzés utánn, melylyet Molnár hagyott.

Vajha tsak Rájnist meg ne támadta volna Szabó, vagy legalább jobban értette volna olyly nyilván való írását! Attól várhat most inkább valamit, a min eleget rágódhatik. Hijában írt Molnár, s annak kérelmére Nagy János, hijában Józsa Gergely, mindenre az a felelet: quod scripsi, manet scriptum. De te szelidebb természetű vagy, hogy sem ebbe a perbe avatkozz. Nékem is meg vallom igazán, elég nehezen esik, hogy vagy ennyi lángot is vetett köztünk ez a szikra. Én jó szándékból intettem előbb magunk között, ha nem akart okulni, magára vessen, kivált hogy ő kezdett előbb nyilván vagdalkozni, prés alól hamar színre botsátván zűrzavar írását, melylyből tsak a tetszik ki, hogy a jó jámbor sem azt nem érti, kit meg akar tzáfolni, sem magát. Mi már eltekélttük magunkat a dolgot tsak abban hagyni. Úgy is nemesebb tárgyaink vagynak, oda kellene inkább szánnunk hivatalainktól üres időnket, hogy sem hasztalan perlekedésre vesztegetnünk.

Érte légy, mint személyed érdeme kívánja, hogy íze veszett nevet ne ragaszszon reád valamely hirtelenkedés, vagy félre hajló indulat. Tartson az Isten jó erőben, és olyly szerentsés állapotban, hogy elég ürességed teljék azokra, a mikben kezdettél fáradozni. Azok neved magasztalására fognak szolgálni, Hazánknak is hasznára válni. — Győrótt Szent György havának 2. napján 1788.

10. E levélben oly bizalmas nyíltsággal szól Révai ama surlódásról, hogy szavaiból eléggé kiviláglik peres ügyöknek eddigi fejlete. Megvallja, hogy már neki is elég nehezen esik, hogy „vagy (csak) ennyi lángot is vetett köztük ez a szikra.” Pedig bizonyosnak látja, hogy annak még sajnosabb következménye is lesz. Mert Rájnis hajthatatlanul elhatározta Barótit keményen megtorolni. — Sic stat sententia, dixit. — Kimondta, hogy a mit ő már megírt (Szabó ellen) az marad írva, sőt ki is fogja adni okvetetlenül bármily tekintélyes kérések dacára.

Soraiból kiérezhető, hogy ő nem is rosszalja Rájnis e nyakaságát. „Magára vessen — u. m. — Szabó, ha az ő (Révai) jó szándékú magán intésére nem akarván okulni, ő kezdett előbb nyilván vagdalkozni.” — Közlékeny létére, mint a főntebbiekből látható, hir-

detgeti is Rájnis fenyegetődzését. Szintén e leveléből sejthető az is, hogy e versengésnek Szabó „Ki nyertes“-e és az ő feddő alagyája által a nyilvánosság előtt nagyobb figyelmet gerjesztő föllobbanása mily sajnálkozó megilletődést keltett a jelesebb hazafiakban, kiváltképen az irodalom lelkesebb előmozdítóiban.

Valamint Orczyt és Bacsanýit, úgy több mást s különösen az emelkedett lelkű Molnárt súlyos aggodalom szállta meg a miatt, hogy a magyar érzelemnek oly szorongó lelkendezése idején az ennek élesztésére hivatott legkiválóbb bajnokok kölcsönös becsméréssel kezdik egymást kisebbiteni. Nem ok nélkül tartottak attól, hogy ha az ily kellemetlen surlódások még kiméletlenebb civakodássá élelednek, nagyon is ártalmas visszahatásúakká válhatnak az emelkedésnek eredt irodalomra.

Főleg ez okból nagyon rajta voltak, hogy elmérgesedésének lehetőleg elejét vegyék. Orczy Révainak közvetítése által kívánta Rájnist csillapítani, Molnár pedig közvetlenül is igyekezett rá hatni, meg másokat is fölkért az engesztelő közvetítésre. Hazafias érzelme az irodalom tisztessége iránti figyelmességből, egykori szerzete iránti kegyelele pedig ennek jó hírneve megóvásáért sűrűgött abban, hogy ifjabbkori sorsosait a mind két tekintetben compromittáló villongástól visszatartóztassa. Ő maga is írt Rájnisnak, mint kit már 1771. rendjének díszeként oly melegen földicsért volt verseiért,¹⁾ meg másokat is fölszólított egykori rendtársai közül, hogy iparkodjanak Rájnist lebeszélni azon szándékáról, amelylyel Szabónak kiméletlen megtorlására törekszik.

Ezek közül Révai Józsa Gergelyt,²⁾ nagyváradi barátját és Nagy Jánost,³⁾ a Szanyon lelkészkedő verselőt említi, valamint azt is, hogy e buzgó fáradalom sikerülése iránt semmi remény sem mutatkozik. Mert Rájnis nem könyörül rajta: a mint hogy úgy is lett.

11. E versengési ügy bővebb illusztrálására nem csekély érdekű még Révainak ekkoron írt alagyája az itt érintett Nagy Jánoshoz, ki „Elegyes versei“-t olvasván verses magasztalására gerjedt; de földicsérése mellett egyszersmind azt is tudatja, hogy a Szabó elleni feddés nincs inyére. S miután Molnár János két levéllel buzdítá őt a békítő szerepre, két hosszú alagyában kérleli Révait Szabó D. részére. Ezekre válaszol Révai az itt következő alagyában. Mint

¹⁾ Molnárnak e valóban classicus latinságú szép levelét, mely ily kiemelő zárszavakkal végződik: „Amplector sectae meae decus; et, si dignum putas, a quo capias, Corona dono te Apollinari, Vale.“ — Rájnis büszkén mutatja be, „Kalaúz“-a „elől-járó beszéd“-ében, mint már a „legelső verseiért“ jutott elismerés tanuságát.

²⁾ Barótinak földije s barátja. (I. Révainak hozzá intézett alagyját „Elegyes Versei“ 72. l., melyben verselői jeles képességéről is dicséretileg nyilatkozik. Szintügy Baróti is. (L. Költ. munkáji. Kassán. 1789. II. 86. l.)

³⁾ A „Nyájas Múza“ című többnyire ízléstelen verseknek írója, Róla odább még lesz említés.

eddig kiadatlant nem lesz tán fölösleges azt egészen közölnöm.¹⁾
 Belőle bővebben kiviláglik Révainak ekkori érzülete.

„Ugy e bizony? meg akarsz játszodni, hogy annyira dítérsz?
 Gondolod, így szívem gyenge felére találsz?
 Jól tudom én, mi tsekély még versem, s menynyire villog
 Tőlem az a fő tzél, melylyre igyekszem ugyan.
 Vallom, igyekszem ugyan, s leg alább így értem el azt is,
 A mi kitsit tehetek fáradozásim utánn.
 Haszna nagyon mégis, ha ki tzélját meszsze kitette:
 Jó tova megy leg alább, hogy ha tövére sem ér.
 Sőt te is, úgy hihetem, mikor engem nagyra magasztalsz,
 Példa alatt e szép tzélra vezetni akarsz,
 S inkább azt mutatod, milylyen legyek, a mikor arra
 A tsoda sok tehető Énekesdre mutatsz.
 Szép ábrázolatot nyujtasz, mindenkor előttem
 Függni fog ósztónómúl, tsak legyen anynyi erőm!
 Vársz a többire is választ. Mit mondjak azokra?
 Nem tudod, a lángot hogy mi szikrátska veté.
 Oltani kívánnád, s te Szabónak fel veszed ügyét:
 Jaj! mi rosz úgy: ne avasd, intellek, ebbe magad!
 Még te is Erdélynek gázolsz szép tiszta nevébenn?
 S el hiszed a motskot, melylybe keverte Szabó?
 Veszszen el Erdély is, ha igaz, hogy rontja beszédét:
 Mint azt versébenn tétova szórta Szabó.
 Erdélyt esmérem, tudom is, hogy kényesen érez
 Szinte ezen pontbann, s nem darabolja szavát.
 Éljen hát Erdély! el fajzott Gyermeke vétékét
 A ki bizony maga is sírva kesergi velünk.
 Én tsak ezért szálltam ki, talám nem szinte keményen:
 Ó pedig erre tehén tsorda nyomára vezet.
 És ki katzag, hogy ezen tzzammagván a tsoda Ösvényt
 Nem követem, melylytől nyelv nyavalyája riaszt.
 A tormaiba veszett féreg rág engem is immár
 Hogy sajtot mutatok, s büszke haragra fakaszt.
 Melylyből meg vetem a nyavalyást, s már vége peremnek:
 Rájnis lássa, miként fogja szapulni fejét.
 Ellene ám ugyan olyly szeszszel kiadatta „Ki nyertes“
 Írását, hogy azont vissza szagolja szegény.
 Tisztelem én Molnárt, s vallom, hogy Versi Vezérem
 S nálam nagy betsbenn vagy te is, Édes Atyám!
 Azt mondom még is: nem igazság tőletek érte
 Lenni, mikor mérgét már ki okáda Szabó:
 Hogy ne legyen szabad a sértődött félnek is ügyét
 E tsevegő ellen védeni módja szerint.
 Jól tudom, az rémít, hogy Rájnis' tolla tovább is
 Fog rándulni talám, s több fene motskot ereszt:
 Mint miket érdemlett gondatlan vétke Szabónak;
 A botor! ezt maga is tudta, mi vitte reá?
 Semmi közöm hozzá. Mászt mondok: még te is engem
 Olylyanról vádolsz, a mi eszembe se vólt?
 Félre tsapásokhooz szoktál te is, erre figyelmezz:
 Mit bennem nem látsz, azt te szememre ne hányd.

¹⁾ Fogalmazványban maradt fönn Révai kézirati hagyatéka közt (I. M. n. Muzeum Révai Miscellan. IV. k.) — Nagy János 2 alagyája is u. o. a II. k.

Fő dolog a Nyelvnek szörnyű Rontása okozta
 En peremet, s te pedig más egyebekre ugrálsz.
 Jól tudom én, hogy még sok apróság részre szakasztja
 A Magyar Írókat, s perbe se szállok ezért.
 Engedek itt inkább, s akarom, hogy más is azonként
 Engedjen nekem is, míg igazabbra jövünk.
 Mit fogod azt te reám, hogy ohajtók jární nyomombann
 Másokat, és szívem bánja, hogy úgy nem esik?
 Hol perelek mással? hol erőltetem erre vagy arra?
 És hol epeztem ezért szívemet? erre felelj.
 Irtam ugyan valamit, de csak úgy, hogy lássa akárki,
 A ki megütköznék, vélekedésem okát.
 Irtam még mást is, bár olvasd újra Szabóhoz
 Küldött verseimet, s a' bizony útba vezet.
 Járj egyenesben ezen, kérlek, s hamar üzd ki fejedből
 A miket én rólam csak gyanu suga beléd.
 Nézzd az idő sebesen múlik: pazaroljuk-e perre
 Inkább, a mikoron más derekasbra kevés?
 Jaj mi sokat ragad el kötelesség s élet igája:
 Étél, ital, s álom benne mi szépet emész!t!
 Mint lesbenn, lappang az alatt a durva halál is,
 És, ha nem ellenzük, túnya homályba temet.
 Jobb oda fordítsuk, hogy boszszújára is éljünk,
 A mi kevéske időnk énekelésre telik.“

Mennyiben volt mind ennek hatása a szanyi poétára, azt a „Nyájas Múza“ egyik versezete is mutatja.¹⁾ De ez ügyről odább szólnunk még.

¹⁾ L. „Nyájas Múza. Irta Nagy János. Győr. 1790.“ 255. l. „A mostani magyar írókhoz s kivált poétáknak társaságához.“

XVIII. Irodalmunk száz év előtti küzdelmei

1. Magyar irodalmunknak mult századi termékeit behatóbb észleléssel vizsgálva, nemzetünk szellemi életének vajmi bágyadt képét látjuk azokból tűkröződni! Még az úgynevezett ébredéskori jelenségek is — kevés kivétellel — inkább csak holmi kétes szürkületet jeleznek, semmint derült kilátással vidító hajnalodást.

A nemzeti érzelmek hathatósabb élesztésére vállalkozott csekély számú bajnokok mennyi viszontagsággal kénytelenek megküzdeni! Többnyire szűkös állapotban sanyarogva ápolgatják hazafias eszméiket s mint bántalmazott kagylók fájdalomjaikból termik meg szellemi gyöngyeiket. Kellő központ hiányában amúgy szórványosan, jobbára az ország szélsőbb vidékein, vagy a hazán kívül (a birodalmi fővárosban) alig egynehány rokonszenvezőbb társsal szövetkezve, egy-két lelkesebb honfi segélyezésével gyámolítva, csak nagy erőfeszítéssel igyekezhetnek arra, hogy, — a mennyiben tőlük telhetik, — új kikeletre segítsék, vagy inkább kényszerítsék a nemzeti érzelmeink nagyobbrészt mélyen szendergő csiráit.

És mennyi ellenkező körülmény akadályozza e nemes szándéknak valósítását! Egyéb bajaikat fölösen szaporítja még az is, hogy a nyelvnek alkalmazhatóbbá idomítása iránti eltérő nézeteik egymás közötti egyenetlenkedésre is készítik, sőt nyilvános tollharcra is ingerlik, holott a közönség csekély részvéte miatt becsesb műveiket is csak nagyon bajosan bocsáthatják napvilágra.

Mai felfogással nézve csakugyan sajnálatra méltó szellemi ügyefogyottságot, részben még kezdetlegességet, részben már elványoltságot is jeleznek e fonák viszonyok, különösen azon nagymérvű szellemi tevékenységhez képest, melylyel akkoron nyugati Európa haladottabb nemzetei irodalmi s társadalmi műveltségöknek már oly dús eredményeit tüntették föl.

A latin fajok már huzamos idő óta világirodalmi értékű remekművekkel kérkedhettek. Nagy szellemeik a szép és való eszményétől sugalmazott magasatos alkotásaikkal gazdagították volt a művészet s tudomány közbirodalmát, megdicsőítvén azokkal egyszerűsmind nemzetök geniusát is. Ismeretes dolog, mily hódító diadalokat vívott ki nyelvök műveltsége. Szépirodalmi classikus korszakuk alkonyulta már az utóvirágzás időszakát láttatja vala. Ez azonban ismét újabb s még dúsabb sikert ígérő felvirulással biztatá más t. i. realisabb irány felé terelte művelődési törekvéseiket. — A germán nemzetek is mintegy briareusi erő kifejtésével nyomultak elő a művelődés pályáján s hathatósan érezteték a latin törzs sarjadékaival mérköző emelkedésöket. Már szinte culmináló magaslatára jutott föl a német irodalom újabbkori virágzása s nem kis mérvben érvényesíté szellemi befolyását.

Mindinkább föltetsző vala ez nálunk is. II. József ezzel érvelé kényszerítő germanizálását és az általa pártolt divatos illuminatismus terjesztői a nemzeti érzelmek rovására is buzgón igyekeztek célzatait elősegíteni. ¹⁾ S ez tetemesen könnyíté a hatalmi centralizálás erőltetését. Hisz beolvasztó szándéka az európaiasodásnak jutányosabb módjaival kecsgeté ázsiai indolentiánkat s mondhatni megdöbentő sikerrel, — sokkal hathatósabban, mint imént a francia irodalom, melynek nem is annyira a javát, mint inkább a már selejteőbb utósarjadékát szintén Bécs révén, elég mohón kezdte élvezni hazánk korcsosuló ivadéka.

2. E hatalmas áramlatokkal szemben nemzetünknek megfogyatkozott szelleme oly aránytalanul gyöngé tanuságát adta a valódi életrealitásának, különösen faji sajátosságának védelme tekintetében, hogy ezt valóban csak sajnos érzettel vehetjük tudomásul a magyar irodalomnak akkori vívódásából, még úgy is, ha annak mentségére szívesen mérlegbe vetjük nemzetünk elgyöngültségének több rendbeli okait.

Ezek bizonyára történelmi multunk vázlatából is elég komoran kisötétlenek. Csak nagyából érintve s mintegy ködfátyol képekben átlebbentve is mily gyászosak azok!

A most már fajrokonokul ajánlkozó keleti (tatár s török) népek invasiói által okozott kétszázados bajok, szaporítva a nyugati nyugtalanságok beszivárogtatásával, a két felől szorongattatás elleni lázas erőlködések. Az ezek miatti kimerültség következtében alélttá bágyadott, majd a korcsosítás búvitalával elkábított, sámsonilag megnyirbáltan elerőtlenített, fajvedlésre kényszerített s így önmagával is meghasonlásba ejtett magyar hogy is emelkedhetett volna jelentékenyebben nemzeti missiójának tisztább tudatára, hathatósabb megszívlelésére, midőn kiváltabb nagyainak egy két főnnkeltebb

¹⁾ Ennek elég számos és csattanós példáit lelhetni a II. Józsefkorai adatokból.

lelkületű jelese is már csak szinte kétes bizalommal s mintegy fé-
lénk töprengéssel mert a nemzeti önérzet ébresztéséhez járulni? ¹⁾

Menthetik-e mindezek eléggé fajunk multszázadi ernyedését s
nemzeti léte biztosítására oly nehezen fölvillanyozható fásultságát?
— Ennek megítélését másoknak engedem. Elégnek tartom e tekin-
tetben nagy költőknek igen találó versére emlékeztetni:

„Sors és bűneink a százados baj,
Mellynek elzsibbasztó súlya nyom;
Ennek lánccain élt a csüggedett faj,
S űdve lőn a tettlen nyugalom.“ ²⁾

3. De annál kimagaslóbbakul tünteti elénk e kor apathiája a
csüggedetlenül bátor ébresztők szellemalakjait. — Koruk homályá-
ból annyival is fényesebb vonásokban ragyog felénk jellemképök
s önáldozó hazafiságuk dicsősége.

És napjaink viszonyai valóban erős okoknál fogva igénylik, hogy
őket mint ilyeneket teljesebb mivoltuk szerint ismerjük s megszív-
leljük. Mily hősies lelki erő, mondhatni önmegtágadó elszántság kel-
lett ekkoron arra az oly rögzös pálya választására, melyen némelyek
az imént érintett áramlatokkal s akadályokkal dacolva, a kivívható
sikernek alig vézna reményében mégis „in spem et contra spem“
bizakodva megkísérlették azt a terhes feladatot, hogy az oly sokban
elsivárult nemzeti érzelmet nem csak fölébreszszék, hanem az ön-
fenntartás föltéteinek megszívlelésére is gerjeszszék, arra ösztönözvén,
hogy fajunk sajátos művelődéssel iparkodjék részesülni az európai
cultura nagy vívómányaiban.

Ily vállalkozás bajos voltára mutat az is, hogy bizony mind-
össze véve nem valami nagy mennyiségű azok száma, kik e terhes
missiót egész lélekkel fölkarolták. S nem egyet azok közül is, kik
lángoló lelkesedéssel szánták arra magukat, visszariasztott a küzde-
lem nehézsége.

Több mást mellőzve, az irodalmi vezérül tündöklött levante, a
buzgó hazafi Bessenyei György is, kit pedig a nemzeti érzelem éb-
resztése ügyében fő bajnokként emleget irodalmunk története, — mint
főntebb említők, ³⁾ — tíz éven át oly serényen folytatott buzdító tevé-
kenységét ama válságos 1784. évben végkép abba hagyva, teljesen el-
vonult a küzdelmi térről. Rideg magányában mélézva tán inkább

¹⁾ Azokon kívül, a miket e tekintetben Révainak a b. Orczy Lőrinchez írt egyik leveléből főntebb idéztünk, még több más ilyenről lesz említés. — Maga Orczy Lőrinc sem igen tanúsított eléggé bátor függetlenséget II. József célzatai irányában, kit irataiban nem egyszer magasztal vala uralkodása első éveiben. E sajtáságos tartózkodásának okaira vonatkozólag némi kis fölvilágosítást adnak is egyes magán iratok, melyekről egyébutt említünk holmit.

²⁾ Vörösmarty a Liszt Ferenchez írt remek ódájában.

³⁾ I. VIII. fej. 13. §. XIII. 3. §.

megrögzött szokásból írt ugyan még¹⁾ holmit a „bihari remeteség“-ben is, de műveinek kiadása végett nem fejtett ki annyi igyekvést, mint a mennyi tőle telhetett. Oly hírneves létére csak még is lehetett, s volt is annyi szellemi összeköttetése, hogy tán közvetítők által is szert tehetett volna valamely Maecenásra, sokkal inkább mint a szegény classicisták s különösen Révai.²⁾ Vagy Bessenyei társasága tagjai sem voltak képesek ilyen szerzést? S Orczy, ezeknek egyike, kivel oly bizalmas és kedélyes költői levelezését látjuk a „Bessenyei György társasága“ című könyvecskében s kinek munkáit Bessenyei oly igen kívánja napvilágra juttatni,³⁾ nem viszonzhatta ezt tetteleg?

Avagy mit mondjunk arra, hogy maga Orczy is, ki elég melegen érez, s emelkedetten gondolkodik a magyarság lendítése iránt, ki tehetőségre- s tekintélyenél fogva sokkal többet eszközölhet vala, szintén nem érvényesíti a mostoha viszonyokhoz képest kellő mérvben hathatós képességét? — Majdnem talányszerű az ő késledezése, sőt habozása saját elme műveinek közre bocsátásában még akkor is, midőn őt Révai e végett már erősen ostromolja.⁴⁾ Pedig ezt is honfi kötelességének kell vala tekintenie, főleg azon nyomasztó időszakban. — Már csak is élte fogytán engedte azokat valahogy nem kevés tétovázás után nyilvánosságra jutni.

4. Efféle adatok arra vallanak, hogy a franciás iskolának főbb bajnokai is aligha lehettek teljesen áthatottak azon nagy kötelesség érzetétől, melyet akkoron a veszélyeztetett nemzetiség ügye rótt az ébresztő hazafiakra. Oly mérvű odaadás s önérdék-áldozás nem igen telt tőlök, mint a minőnek példáját a classicistákban láthatni.

Orczyt, a franciás irány sajátképi megindítóját⁵⁾ még is meglehetősen mentheti az, hogy hazafias buzgalmat egyébként jelesen érvényesíté más irányban. Mint hivatal-viselő (főispán) s mint a viz-szabályozási munkálatok királyi biztosa szorgalmas tevékenységgel⁶⁾ bizonyítá közügy-szeretetését. Különbén is többnyire a gyakorlati élet tényezője lévén, a verselést inkább csak magán kedvtelésből, nemes szenvedélyként gyakorolta. Ezért csak is dilettans poetának tartván magát⁷⁾ nem igen akarhatta, hogy versei, mint több-

1) L. „Bessenyei György“ Závodszy Károlytól. Pest 1872. 187. 190. l. — Ballagi Aladár „M. k. testőrség története“ 126. l.

2) És mégis lám még az „egy magyar társaság iránt való jámbor szándék“-a kiadását is annak 1781. történt megírása után majdnem évtized múlva végre is Révai eszközölte.

3) L. „Bessenyei György társasága. Pest. 1777.“ 17—19. l.

4) L. Révainak Orczy Lőrinchez írt leveleit i. h. — Hogy Révai már 1784. igyekezett „Magyar Vers-gyűjteménye“ számára Orczy verseit össze szerezni, kiteszi Orczy Lőrincnek Péczely Józsefhez 1784 nov. 20. k. leveléből. (L. Magyar tud. Akadémia levéltára 39. sz.) Barkóczy F. 20 évvel előbb már rá is bírta a kiadási szándéka.

5) L. Ballagi Aladár „M. kir. testőrség története.“ 50. l.

6) U. o. 56. l.

7) L. „Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől. Pozsony, 1787.“ 10. l.

nyire kedélyes elmejátékok, hivatali magas tekintélye rovására még életében és pedig neve alatt kiadva „tudós és tudatlan fondor susogásokat“ s bíráltságokat idéznek elő. Pedig amúgy önpéldájával is buzogni kívánta „a félnék tudósokat“ is bátorítani¹⁾ az írásra, a mint hogy ezt olykor maecenási pártolással is tanusítja.²⁾

De már Bessenyeire nézve, — ki tüzetesebben rászentelte volt magát az irodalomra s annak terén — sokkal több érzékenysége s alkalmja is lévén — nem csak mint tehetséges író, hanem mint irányadó, mint buzdító coryphaeus egy évtizeden át kiváló serénységgel működött,³⁾ — jóval bajosabb a mentség még úgy is, ha viszonyait oly jó szemmel nézzük, mint a hogy azt életíróinak kegyelete tünteti elénk. Élesebben szemügyre véve, úgy látszik, nem bírt sem azzal a szilárd alapú meggyőződéssel, mely gyökeresebb hiterkölcsei érzületből fejlődik, sem azzal a szívós kitartással, mely olyannak tulajdonaként derűben borúban egyiránt nem tágtva helyt áll az elfogult téren, hol aztán így tartósabb eredményt is képes kivívni.

Ezekkel a lényeges kellékekkel Bessenyei valóban nem bírt oly mérvben, mint a minőben irányadó férfinak ilyesekkel bírni okvetetlenül szükséges. — Bölcselkedő elmékedéseit s néhutt érzelgő tündőéseit lélektani észleléssel vizsgálva, legott rátalálhatni ily hiányainak okaira. Életviszonyaival egybevetve meglehetősen mély bepillantásokat engednek azok lelke világába.

Hazafias erély s gyakorlati életrealitás tekintetében mint irodalmi bajnok alkalmasint nagyon mögötte áll Révainak s még a két másik classicistának is, — kik inséges állapotuk dacára valahogy még is inkább ki tudták módolni irataik kiadását még a magyarságnak ama gémberedett időszakában is, míg ellenben Bessenyei — mint Toldy is mondja, — „írói szereplését elég meglepőleg mintegy rögtön megszakasztva már ott, hol a császári udvari könyvtár alőreül neveztetett, onnan 1784. búcsút véve“⁴⁾ a nagy világ piacáról magányba vonul, hol unaloműzésből s belső nyugtalanságának enyhítése végett⁵⁾ irogat ugyan amúgy kényelmesen többféle és pedig némely igen hasznosítható gondolatokat s érzelmeket, de azok közül még a korszerűbbeket sem eléggé ügyekeznek nemzete javára értékesíteni.

E zsidbadozása mentségére egyebek közt a cenzurái akadályok is említésbe hozatnak.⁶⁾ De hisz ezek az időviszonyokhoz képest változtak, s néha nem kis mértékben engedtek utat a szabadabb

¹⁾ L. u. o. 12. 13. l. Főleg Barkóczit vallja biztatójának (u. o. 2. és 12. l.)

²⁾ Így érezette Illei Jánossal, Révaival, Baróti Szabóval s Bacsnánnyal pártoló kegyét.

³⁾ L. Toldy Fer. „A magyar költészet története. Pest, 1867.“ 340. l.

⁴⁾ L. u. o. 341. l.

⁵⁾ L. Ballagi Aladár i. m. 121. 125—6. l.

⁶⁾ U. o. 121. l.

nyilatkozatoknak, sőt a szabadosoknak is. Sajátságos, ha még a szabadelvűsködő s philosophusködő II. József alatt is oly akadémusnak találta a censurát a szabadgondolkozású bölcsező Bessenyei. Révai a bécsi censurát maga részére eléggé méltányosnak tapasztalta. ¹⁾

5. A franciás iskola fő lendítőjének elvonulása alkalmasint lehangoló példaként hatott társaira is. Csak is Péczely Józsefnek élénk sűrűgése tűnik föl ez irányban jelentősebb, de többnyire fordítási művekkel abban a magyarságra nézve oly mostoha időszakban. — Anyost, ki Barcsayhoz csatlakozott szellemi viszonylatánál, meg egyébkénti rokon irányzatánál fogva is, szintén ezen iskola követőihez számítható, s ki mint köztök legadományozottabb tehetség hazafiúi érzelmeinek is leghatályosabb kifejezését adta volt, 1784-ben még ifjantan a halál ragadta ki a küzdők sorából. — Különösen a testőrök irodalmi tevékenységének II. József korából jelentősebb nyilatkozatai nem igen mutatkoznak. ²⁾

Annál föltünőbb lehetett ez, minél föltetszőbb vala mult évtizedi szereplésök. Mert az ő irodalmi előnyük majdnem kizárólag foglalta el az akkori olvasó közönséget s így a más irányú irodalmi törekvésnek felküzdését nem kevésé akadályozta. ³⁾

Egyébként is a magyar testőrök e két évtizedi sorsa élesen jellemzi e két időszak nagy különbségét, mint száz év előtti nemzeti életünk mulékony verőfényű tavaszi derűjét s rá nyomban következett elég huzamos őszi boruját. II. József uralmi kora csakhamar bús hervadásra kényszeríté azon vidító reményeket, melyek Mária Terézia utolsó évtizedében oly biztatólag indultak vala zöldülésnek. Mily lelkesülten zengé meg azokat annak idején a magyar lant! ⁴⁾

6. Ez volt a magyar testőrségnek is virágzású kora, melyben szellemi fejleményeit gyümölcsöztette is. Igen érdemes, hogy rá egy-két pillantással visszatekintsünk. Emlékezetre méltó jelenség, valóban epochalis tünemény volt az, midőn az akkori magyar ifjúság színe Bécsben nem csak deli termete s festői öltönyű alakja külső bájaival keltett figyelmet a birodalmi fővárosban, hanem a hiú külsőséggel délcegeskedést megcsekélylve, belértékének fokozásával iparkodott az előlegezett közfigyelmet jogosabban kiérdemelni

¹⁾ Erről a föntebbiekben már említők nyilatkozatait. L. 300. l.

²⁾ Felőtöl, hogy Ballagi Aladár „a testőrök írói termékenységét II. József uralkodása alatt megkét szeredőt”-nek mondja, meg hogy akkor „erősebben markolák a lyra húrjait, mint bármikor az előtt” (l. „M. kir. testőrség története” 297—8. l.) Ez az állítás sem az ő művéből, sem Toldy irodalomtörténeti munkáiból, sem Sándor István „Magyar könyvesháza” lajstromából nem nyer igazolást. Ily emphatikus állítást jó lett volna a testőrök ekkori munkálatainak elősorolásával megokolni. — Még több rectificálni valót is leltem Ballagi Aladárnak ezen egyébként érdekes munkájában, melyeket másutt lesz inkább helyén fölemlítnem.

³⁾ L. Ballagi Aladár i. m. 276—7. l.

⁴⁾ A többi közt Révaié is (l. „Elegyes versei” 26. 153. l.)

és pedig olykép, hogy az nemzetök becsének emelkedését is előmozdítsa.

Ifjú lelkesedéssel fogtak hozzá a céltudatos önképzés munkájához s férfias kitartással folytaták azt. Erősen fölkellett önéretetök nem is engedhette, hogy az oly sok oldalról kínálkozó jó alkalmat s mindünnen ösztönző művelődési eszközöket föl ne használják. Hazafias érzésük kiváltképen sarkalta erre. Heterogen elemű környezet nagy befolyással van annak intensívvé erősbítésére. Kétségkívül bőven érezhették a magyar cultura parragias voltának megszólását. Nemes büszkeségöknek égetően fáj a hazájok elmaradottságának becsméreltetése.

Mily nagy ösztön arra, hogy e pirító állapot elleni küzdésre buzduljanak! Serény önművelésök eredményeit mentül előbb gyümölcsöztetni iparkodnak a nemzeti művelődés javára. A mit szépségnek, lélek-nemesbítőnek ismertek föl, azt honosaikkal is mentül előbb közölni kívánják, hogy egyszersmind a szütyongató külsőket is meggyőzzék fajrokonainknak a műveltség iránti fogékonyságáról.

A nyugati művelt nyelvek közt kiváltképen a franciát tanulmányozták, mely a század eleje óta Európa-szerte a magas műveltség hangadója vala s Bécsben különösen a lotharingi Ferenc által az udvarnál nagyon lábra kapott divat volt.

7. Épen nem lehet felőtli, hogy a tanulmányozásuk tárgyául fogadott újabb kulturai közegek közt főleg a francia nyelvet s irodalmat karolták föl magas célzatuk eszközeül. Helyzeti körülményeik, de ezeken kívül a közviszonyi indokok is leginkább arra utalták. Megismerkedtek ugyan némileg a német irodalmi termékekkel is, de ezek befolyása alig ismerszik meg rajtok. „Bécsben akkor a német irodalom — u. m. Toldy — még a franciának zsarnoksága alatt nyögött.“¹⁾ Szinte fölösleges említnem, mennyire nélkülözhetetlen kelteke volt ott azon időben a felsőbb műveltségnek a francia nyelv alapos ismerete. Az udvar példájára a magas aristokratai körökben is főleg az dívott s általán a finomabb politesse követelményeül tartatott, hogy a salonok embere biztos folyékonysággal legyen képes franciául társalogni. Kevés kivétellel mintegy ilykép folyt ez akkor Európa több más országaiban is. Ismeretes, minő nézete volt ez időtt még a szintén franciául gondolkodó s irogató II. Frigyesnek is a német nyelvről, holott ez már nagy lendületre jutott, s a német szellemek — főleg Lessing — húzamos idő óta erős küzdelmet vívtak a francia ízlés ellen. Tényleg a francia nyelv hatalma uralgott az európai műveltség magaslatán mint a korszellem fő mozgatója.

Hogy ne hódoltak volna meg az új áramlat e fő irányzójának az író testőrök, kik szintén a koreszmék közvetítésére vállalkoztak? Ily céljokra legalkalmasabbul kínálkozott s mintegy kézügybe esett

¹⁾ L. Toldy Ferenc „A magyar költészet története.“ Pest, 1867. 327. 1.

nekik a világra szóló francia irodalom. Úgy hitték, hogy annak bő forrásaiból elég könnyűszerűleg merítgetve leghathatósabbán föléleszthetik a tespeteg nemzeti szellemet s legsikeresebben fölbuzdíthatják a magasabb cultura megszívlelésére. Hazafias buzgalmuk ama dús termésű irodalom hajtásaival igyekezett a részben elsatnyult, részben még primitívyszerű magyar irodalmat beoltani s termékenynyé fejleszteni. E cél elérését tűzték ki feladatukul ott a birodalmi fővárosban, mely akkor az európai műveltség határvetőjének tartatott kelet felé. Magasztos lelkesedéssel tölté el keblöket az a remény, hogy az oly varázserejű szellemkincsek elsajátításával a parragias darabosságú magyar nyelvet franciás hajlékonyságúvá művelve, alkalmasabbá idomítandják a finomabb érzések s fönnkeltebb gondolatok illetékes kifejezésére, s így nemzetöket culturali tekintetben emelve az ócsárló külföldiek előtt is nem sokára jobb hírnévre juttatják.

Ifjú képzelmök alkalmasint jóval magasabbra idegezte föl e reményöket, semhogy ők azt csak fele részben is valósíthatták volna. De annál inkább rajta voltak, hogy nemes szándékukat s mintegy fogadalomszerű föltétöket tetteleg is minél inkább beváltassák. Különösen a hetvenes évek folytán kifejtett buzgalmuk fényes tanuságát adja annak, hogy hazafias vállalatuknak nemes lovagokhoz illőleg iparkodtak megfelelni. Izgathatta is öket nemcsak annak fájó érzete, hogy mily messze marasztalá nemzetöket balsorsa a nyugati nagy haladástól, hanem még inkább az, hogy mennyire idegenkedik már hazai nyelvétől annak műveletlen állapota miatt akárhány magyar főúr, sőt számos alsóbbrendű is.¹⁾

8. Ilyenül tünik elénk a nemes testörség által lendületnek eredt franciás iskola genesisé, melynek epochalis föltünéséhez örömet csatolják irodalmunk történetének írói a nemzeti szellem fölébredésének, a nemzeti élet regeneratiója kezdeményének korszaki momentumát.

Kétségkívül több tekintetben alkalmas is az oly tündöklő jelenséget venni föl idöszaki határjelelőül. Mily buzdító, kiváltképpen nálunk martialis hajlamú nemzetnél, mily búvös hatású emlékeztetés az, hogy deli leventék, királyi testörök, par excellence nemes lovagok voltak „költészetünk újjá születési korának“ megnyitói, nemzeti szellemünk föleszmélésének megindítói, hogy a száz év előtti ifjabb nemzedék válogatott színe java, a nemzet szeme fénye culturali nagy célokra is mintegy testületileg szövetkezve kezdeményezőként nyitja meg a nemzeti érzelem fölocsúdásának új aeráját, s épen Mária Terézia királyi udvara előcsarnokaiból hangoztatja szét az ébresztő, fölrázó eszméket, keltvén azokkal oly mozgalmat, melynek

¹⁾ A hazafias érzelmű írók sajnosan panaszojják e fajmegtagadási korcs jelenségeket. Így a többi közt gr. Teleki Ádám Corneille „Cid“-jének magyarul kiadása elé tüzött előbeszédében (Kolozsvártt, 1773.) a 2. l.

következtében — Toldy szerint — „az irodalom saját erejéből megújulva, maga vette oltalmába a nyelvet, a nemzetiséget, s lett regenerátora a nemzeti, s végre nagy részben az országos életnek.“¹⁾

Bizonyára buzdító hatású lehet ez még ma is, különösen az ifjabb nemzedékre, a mint ezt nevezetesen Toldy Ferenc, irodalmunk történelmének avatott ismerője s legkitünőbb ismertetője oly emelkedetten s melegen előadja „a magyar költészet története“ tárgyalásában, emphasisal nyomósítván, hogy „az önálló, az önható irodalom, összes irodalomtörténetünk negyedik, vagy is a legújabb irodalom kora ama nevezetes 1772. évvel kezdődik: a nemes testőrsereg irodalmi fellépésével, midőn Bessenyei György fúvá hatalmas riadóját, s tőle vettek lángot gárdatársai és gárdautódai, ide sem számítva a más irányok követőit, a classicistákat, kik mind szinte a hatalmas mozgató által adott lökés rezzenetétől ébredve a költészet új s minden alakú gazdagítására serkentek.“ —²⁾

Még gyjtőbb hatású lehetett ezek szóbeli előadása a pesti egyetem tantermében 1853/4.³⁾ S így ama borongós viszonyok tekintetéből még⁴⁾ különösebb figyelmet s elismerést is érdemel ily buzdító célzatú tárgyalása. — Amde itészeti szempontból módosulnak a nézetek. És valóban azóta már egy és más hozzászólás nem kevéssé ingóvá tette az oly hatályosan kitűzött „elválasztó jegyet.“ — Toldy szerint a többi közt Orczy Lőrinc is Bessenyeitől vette a lángot, valamint a classicisták is „mind az általa adott lökés rezzenetétől ébredtek.“ — Ez a költőies elogium emlékeztet némileg a népmondákra, melyek oly készségesen halmozzák olykor egész sereg vitéz tetteit egyes kiválóbb egyénekre, gyönyörködven a csodaerejű hősökben. — Bessenyei szellemalakját is annyira magasbitotta némely kedvező elismerés, hogy már némi reductio lett szükségessé.

Ballagi Aladár Katona István jegyzetére hivatkozva s Arany János nyilatkozatát is támaszpontul véve, Orczyt tartja „az újkor irodalma“ megkezdőjének.⁴⁾

Kétségkívül nagy hatású volt a fiatal testőrökre Orczynak a „toga sagoque insignis“ honfinak példája, ki tábornok, aztán főispán létére is örvendett a múzsaék kegyének.⁵⁾

1) Toldy Ferenc „A magyar költészet története.“ Pest, 1867. 324. l.

2) Toldy F. u. o. 325. l.

3) Toldy F. i. m. VI. l. előszó az első (1854-diki) kiadáshoz.

4) Ballagi Aladár „A m. kir. testőrség története.“ Bpest, 1878. 47—50. l.

5) Ballagi A. Toldyt cáfolva méltán inkább Orczy hatását érvel befolyásosnak Bessenyeire s a testőrökre. (i. m. 54. l.) S ez természetesebb is. Mert Orczy, ki már akkor bocsátott közre nyomtatásban (habár névtelenül) költői termékeket, midőn Bessenyei a tanulmányozáshoz fogott, sokkal inkább adhatott buzdítást a 24 évvel fiatalabb Bessenyeinek, sem mint ez neki, a tekintélyes veteránnak. Ily csekélyesnek látszó eltérések is arra mutatnak, hogy mult századi irodalmunk történetében is találkozik bizony még holmi kiigazítani való. Ki fog ez tünni még több más részletből is.

9. Azok szerint, a mikből a testőr-írók részletesb ismertetését nyerjük, úgy világlik elénk, hogy szellemi törekvéseikre a leghathatósabb impulsust helyzeti viszonyaik s körülményeik adták. Hazafias érzelmeik föllángolását is ezek szítogták leginkább hol közvetve, hol közvetlenül, majd directe, majd indirecte ösztönözvén őket az eszmélésre s honosaik eszméltetésére. Heterogen elemek közt vajmi sűrűn kell ezt éreznie még ma is az el nem fajult honfinak!

Mindent egybevetve, ama bő alkalmú helyzet viszonyainak mintegy természetes következményeül tekinthető a testőrök hazafias és irodalmi buzgózkodása, de egyszersmind a kedvező siker is.

Alkalmasint a gárdista név varázsa keltette productióik iránt is azt az élénkebb figyelmet s melegebb érdeklődést, mint a minőben más sorsú — habár még oly tehetséges — írók félig sem részesülhettek akkoriban. Rangi viszonyok s egyéb érdekszerű vonalmi tekintetek könnyebben utat nyitottak szellemi műveiknek a finnyás, sőt korcs ízlésű főbbek termeibe is.¹⁾

És viszont ezen előny érzete is hatalmas ösztönnel sarkalhatta lovagias érzelmeket annak az előlegezett figyelemnek minél méltóbb kérdemlésére. Mindegyre feszültebb serénykedéssel igyekeztek arra, hogy a magyar nyelvet lehetőleg salonképesé s imitgásák. — Mennyiben sikerülhetett ez ernyedetlen iparkodásaiknak, érdekesen s tanulságosan elmondják irodalmunk történetének illetékes tárgyalói. Valóban nagy becsűek e tekintetben is Toldy Ferenc tanulmányai. Különösen meleg érdeklődéssel, sőt mondhatni némi előszeretettel foglalkozott ő „az újjászületés“ heroldjainak ismertetésével. — Ballagi Aladár még részletesebben is igyekezett kimutatni a testőrök szellemi munkásságának eredményeit. Többnyire Toldy észleleteinek alapján tanulmányozva, méltán kiemeli érdemeiket a hazafias érzelmeik ébresztése, az ízlés finomítása, a nyelvnek könnyebb kezelésűvé és simulékonyabbá idomítása tekintetében. Mindezt a testőrök műveinek figyelmes tanulmányozása jelentősen igazolja is.

De Ballagi e mellett az igazság igényeit szem előtt tartva, nem mulasztja el fölemlíteni egyszersmind fogyatkozásaikat is. Ugyanis a testőröket nemzetünk elmaradottságának kínos érzete nemcsak célzatos érdekében mind nagyobb sürgelemre, sőt mintegy lázas sietőségre hevíté. Így a sokra törekvés nem engedhette elmetermékeiknek

¹⁾ E tekintetben különös figyelmet érdemel az, amit Toldy F. Bessenyei Györgynek irányadó s gerjesztő hatására vonatkozólag mond, melyet főleg kiemel, hogy „hóditó személyesége által egy sereg lelkes és előkelő embert nyert meg a nemzeti nyelv és irodalom pártolására, sőt művelésére is, megvetésével azon sugillatióknak, mikkel az új mozgalom horderejét felfogni nem tudó sok született magyarok s tudomány-barátok tartózkodás nélkül szinte üldözték“. (L. „A magyar költészet története“, Pest, 1867, 340. l.) S mégis — mint nyomban a következő lapon írja, — „írói szereplését elég meglepőleg mintegy rögtön megszakasztva elvonul.“ — Dolgozatai közül pedig számos irata nem csak korában, hanem maig sem juthatott napvilágra.

huzamos érlelését, alkotásaiknak a művészi remeklésig emelkedését. Előharcosuk Bessenyei György sínli meg e mohó sietést leginkább, különösen drámai dolgozataival, melyek hiányosságai láthatók Toldy F. és Ballagi A. s mások részletes kimutatásaiból.

Bessenyei György lévén a testőr-irodalom fő szereplője, leginkább az ő műveiben tükröződik annak fény- és árnyoldala. Ez okból az általa kiváltképen lendített franciás irányra szóló bírálati nézetek is legtöbbszörre őt érintik. Elkülönítve tán Báróczyt, a magyar próza szerencsés nemesbítőjét, — a mi egyrészt a classikusokba behatóbb képzettségének, másrészt szigorúbb műgonddal folyt dolgozásának eredményeül tekinthető, — a testőr-írók többszörre mintegy a napi igényeknek igyekeztek lehetőleg gyorsan megfelelni, melyek épen legsürgetőbbeknek látszottak. Innét van, hogy műveik ephemer díszlete csakhamar elhalaványult. ¹⁾

10. Kiindulásuk sem azon az alapon történt, mely tartós becsű műrecek alkotása felé segít. A mélyebben gyökerező nyelvtudományi s aesthetikai fokozatos önművelés hiányát a francia szellemvilág akkori fölszínére igyekvéssel kívánták pótolni, mellőzve azt az előedzésül szükséges szellemi gymnastikát, mely aztán biztosabb kritikai észleléssel képes az újabb műveltség eredményeit is hasznosítani. Ez okból a magyar nyelvnek művelését nem annyira nyelvtani elvek alapján, mint a francia ízlés által finomított nyelvérzékök sejtelméi szerint s jobbadán amúgy gondalomra gyakorlák. Ennek föltetsző tanúsága orthographiai tétovázásuk is. ²⁾

A jelzett viszonyoknál fogva többszörre fordításokkal vagy félig meddig eredeties színezetű átdolgozásokkal ³⁾ siettek a tetszető nemzeti szellemet élesztetni, kiváltképen francia eszmészikrákkal fölvillanyozni. Kétségkívül erős indokok bírták őket arra, hogy főleg kellemesség, tetszetősség által igyekezzenek megnyerő hatást eszközölni. Ezért kényesebbé sikárlott, hajlékony, könnyüded iránylyal hódítanak. Költői productiójok is e végett oly műfajokban (heroidák, költői levelek, tanköltevények) s technikai formákban nyilatkozik, melyek könnyebb kezelésűek is, meg célzataiknak is inkább megfelelhettek. S így a nehezebb formákkal megküzdést szívesen mellőzték. De a fensőbb nemű stylus igényeit: a szabatoságot, tömörséget, erőt, s fokozottabb hatályt sem épen jelentős mérvben érthették el. Nem igen törekedvén a fenségesre, lantjaikon inkább kényelmesen áradozó ömlengést, elmélkedéssel föleresztett érzelmeket hangoztattak. De a magyar lyrát magasabb s magvasabb

¹⁾ L. Ballagi Aladár i. m. 127. l.

²⁾ U. o. 279. l. — Bessenyei „Holmi“-jében is igen felöltő ez.

³⁾ Mint Bessenyei Gy. mondja „A hármas vitézek“ előbeszédében „ez a darab pedig fordítás is, nem is, a Voltér Triumviratusából.“ Ez állhat a Pope nyomain írt „Az embernek próbája“ című didacticumáról is. (V. ö. Ballagi A. i. m. 102. l.) Orczy is „leginkább tsak fordítónak“ mondja magát. („Költ. Holmi“ 12. l.)

eszmék s hatályosabb, fönnkeltebb érzelmek erőteljes kifejezésére nem hangolták. Az óda nemében nem igen tettek kísérletet. Lantjok hangzása Faludiével nem mérkőzhetik. A magyar lyrikát ezen alább ejtett s ellapuló hanyatlásából fölsegíteni s az ódai fenség felé emelni, a classikai irányú iskolának jutott nemes feladatául. ¹⁾

Föladatom tárgyához képest némileg aránytalannak is látszhatnak, a testőr írók franciás irányú tevékenységéről ennyit említnem. De a következőkre nézve, meg külön szempontom jelezése végett is szükségesnek véltem ezen átmeneti előzményeket a lényeges vonások összeállításával némileg nyomatékosabban körvonalozni. Hadd tűnjék elénk minél világosabban ez időszak szellemi arculatának változása.

Jelzett hiányaik elég okát adják annak, hogy sürgelmők mellett a részökön mellőzött más irányzatok is igyekeznek életre vergődni, habár a testőrök praedominans szereplése folytán csak is háttérbe szorultan fejtekeznek. De a viszonyok változtával mintegy az új phasis által provocálva, azon arányban törekeshnek életjelt adni, sőt határozottan tért foglalni, a mennyiben a mostohább viszonyok beálltával a franciás iskolának különösen testőr hívei a szellemi küzdelem síkját elhagyogatták.

II. Mint látók, a classicisták II. József uralma időszakát kezdete óta mindinkább igénybe veszik. Baróti Szabó, Révai, Rájnis említett föllépései a classikai irányzat mindegyre sűrűgőbb mozgásának adják nyomós tanúságait. Sőt Révait mily merész lépések kockáztatására ingerli honfi buzgalma! II. Józsefnek trónra lépte után nem sokára Bécsben igyekszik positiót foglalni, hogy a magyar irodalom lendítését-minél hathatósabb mozgatóssal segíthesse elő. Szövetség munkásság eszközzése végett folyóirat megindítására törekszik, tudós társaságot erőködik létesíteni. E célra minden követ megmozdít, sokkal bátrabban küzdvén érette mint a testőr leventék vezére. Egész a trónig hatol kérelmével ép az idétt, mikor Bessenyei Bécsből a „bihari remeteség“-be vonul el. Révait ellenben Biharból készítette föl Bécsbe már 1781. hazafias célzata, melyért ott hagyta nagyváradi tisztas állását.

E fordulatok elég élesen jelezik az időszak változását, s némi világot vetnek a szereplő egyének belsőbb mivoltára is.

A classicisták növekvő mozgalma mellett a népies irány is mindinkább adja életjeleit, több oldalról érintkezve a classikaival. Ennek kitünő előharcosa, Dugonics már első föllépésével bizonyítja ezt. ²⁾ Horváth Adám és Földi János szintén föltetsző jeleit adták

¹⁾ V. ö. Csernátoni Gyula „A magyar óda-költés története“. „Figyelő“ XII. k. 337. l.

²⁾ Az 1774. megjelent „Trója veszedelme“ Virgiliusból vett tárgyat tartalmaz népies versekbe öltve. Ehhez csatolva adott ki Dugonics néhány darab fordítást is latin classicusokból, u. m. Virgilius-, Horatius- és Ovidiusból.

a classikai irányzathoz való rokonságuknak. ¹⁾ Viszont a classicisták is mennyiben munkáltak a népies irány javára, már csak a népies nyelvjárásnak irodalmi méltatásával is. több irataikból felismerhető, kiváltképen pedig Révainak némely szinte népies hangzású versezeiteiből. Ő azonban, mint több irányú s úgy szólva egyetemes művelődésre hajlandó szellem, némi részben a franciás irányhoz is számítható.

Amaz utóbbi irányzatok bátrabb jelentkezését hazai viszonyaink súlyos követelményein kívül egyéb külső jelenségek is indokolják. Nyugat felől más szellő lengedezett, valami kis éjszaki hívőssel elegyített. Huzamos idő óta folyt küzdelmeivel az erős fegyverzetű német kritikának mindinkább sikerült a francia irodalom befolyásos uralmát leküzdeni s ízlés és tudomány dolgában a német geniusnak megfelelőbb ösvényt törni, melyen kiválóbb szellemerői egyrészt az elévülhetlen ókori példányok nyomait követve, másrészt saját nemzeti multjok történelmi, hagyományos és társadalmi életéből merítve, önálló alkotással igyekeztek remekműveket létesíteni. S már ekkoron a másik nagy triasz legifjabbika, Schiller is érezteté lángelméje hatását.

Habár halkan s halványult sugarakkal, beszívárgott hazánkba is némileg ezen újabb áramlat hatása, különösen a germanizáló törekvések folytán. legalább annyiban, a mennyiből az eszmélőbb hazafiak meglehetősen kiészlelhették, hogy minő irányzások hajtják a közelebbi szomszédok kulturai igyekvését immár delelő magaslat felé. S ebből nem volt nehéz dolog kivonni azt a hasznos tanulságot, hogy bizony nálunk is nagy ideje volna már a „paulo majora canamus“ jelszót hangoztatva, szintazon célszerűbb ösvényre térni. Mert azon haladva a saját belső életébe mélyebben betérő nemzeti szellem, a népiest is illetékesen méltatva, a nyelvet is alaposabb tudománynyal fogja művelni, hogy azt magasabb irodalmi feladatokra képesítse, meg az ízlést is nemesbítendi, azon örökbecsű műremekeket választván mintául, melyek az általuk megtermékenyített szellemerőket maradandóbb becsű alkotásokra képesíthetik. Ezen irány jóval biztatóbb reményt keltett a magyar irodalom s nemzeti szellem hathatós élesztésére.

A főntebb érintettekől sejthető, hogy ez újabb irány első sorban a classikai képzettségű férfiakat hította föl mintegy előharcosokul. És hogy ők az újlás felé lelkendező szellem intését készséggel fogadták, mutatják a nyomasztó időszak elején történt serény kilépéseik. S hogy kitartásukkal is mennyire igazolták hivatottságukat, nyomosan bizonyítja ernyedetlen, sőt az akadályokkal szemben mintegy hatványosult törekvésük.

Tapasztalva az együttérzés s összetartó társas működés elő-

¹⁾ L. Toldy F. „Magyar költők élete.“ Pest, 1870. I. k. 237. 247. ll.

nyét különösen a gárdista írók sikeréből, ők is rajta voltak, hogy vállalva sikeresebben művelhessék az elfoglalandó tért. Azonban a nyelv művelésének fontos ügye annyira szívőkön feküdt, hogy a miatti differentíáik némi megoszlást, sőt erős küzdelmet is idéztek elő köztük, melynek magok ugyan inkább keserőségeit érezték, de, az ügy nem csekély hasznót nyert abból is, mint ez a következőkből bővebben ki fog válni.

Mintegy ilykép tífközödi nagyjából véve a mult századi hetvenes és nyolcvanas évek időszakai változása nemzeti irodalmunk kiválóbb fejleményeiből.

12. Napjaink nem egy jelensége érezteti, mily lényeges érdekű azon nevezetes epochának teljesebb megvilágítása, mely a korunkban már izmosult erővel szerte ható eszmék s érzelmek rügyeit fejlődésnek indítá.

Hogy pedig ilyesmi egy tanulságos eseményekben gazdag századnak elő- s utószakát kölcsönösen földerítő hatású legyen, nem csak a búvárkodás szerény mécsének halvány fényét igényli sokszorosítottatni, hanem a tudományos kritika fokozott világitása mellett az élesebb szemügyrevételt is megköveteli, hogy a mind-űnnen, még az irattárok limbusaiból is fölkatatott szellemi hagyatékot is szigorúan megvizsgálva, mintegy fölelevenített tanukul szólaltassa.

Ily beható és concretebb ismerethez juttató törekvésben mennyire késedelmesek valánk eddig, kitétszik az újabban fölbuzdult kutatás eredményeiből is. ¹⁾ — A nyomozás elégtelensége mellett némely félszeg igyekvés is hátráltatá abbéli előhaladásunkat.

Erre nézve azonban több rendbeli mostoha körülmény mentő okul is szolgál. — Bús emlékü események sérelmesen szakították meg szellemi életünk continuitását a mult század végén s e jelennek első negyedében. — S aztán is a viszonyok váltakozásai, a szellemi áramlatok hullámzásai, meg az ezek által ingatott felekezeti elfogultság s alanyi nézetek, rokon- és ellenszenves hajlamok nem egy téves felfogást emeltek érvényre száz év óta mégis meglehetősen szélesbedett irodalmi világunkban. — Több példa mutatja, hogy még azok felülvizsgálata sem fölösleges, a miket irodalmunk múltjáról egy egy tekintélyesült írónk műveiben biztosan megállapítottaknak véltünk. ²⁾

De egyébként is az eszmék s tények elfogultatlanabb megítélésére csak is huzamosb időfolyam adhatja meg a biztosabb mérleget.

¹⁾ Eféléknek jelentős mennyiségét tüntetik elő egyebek közt már a „Figyelő” kötetei is. Különösen e tárgyunkra közelebből vonatkozólag az iménti füzetében Baróti Szabó Dávid és Horváth Ádám ismertetése, meg az 1764-ki országgyűlés alatt keletkezett „siralmas vád” című gúnyversek is nyomós bizonyosságai ennek. (L. „Figyelő” XV. k. 38. l.)

²⁾ Ennek nem egy bizonyosságát láthatja már az olvasó ezen életrajzban is.

Egy százévi időszaknak eszméket érlelő s véleményeket megrostáló viszontagságai gyümölcseiből szemléletőbben láttatják már termő fáik illetékes kriterionát.

13. Ily szempontból tekintve irodalmunk mult századi fölélesztésének mozgalmait, időszerűnek vélem itt még némely jelentős vonás fölemelését különösen a föntebbiekben érintett irodalmi iskolák jellemzőbb ismertetése végett, hogy annál világosabban kiderüljön, mennyiben viszonylik azok mindegyikéhez hősünk szellemi tevékenysége.

A nemzeti érzelem élesztésében kiválóan serénykedett franciás és classicista írók iskoláit — alkalmasint azon elvkülönbözés tekintetéből, mely a classicismus és romanticismus irányzatait a mult század vége felé mindegyre szélesbült határvonallal választá el — újabban már az új- és ó-classikai jelzővel vonják közelebbi rokonságba irodalomtörténetünk utóbbi tárgyalói.¹⁾ Pedig némely érintkező tulajdonaik dacára bajosan fogható rá mindkettejőkre a classikai jelző. Hogy a franciás iskola kevésbbé illetékes még az új-classikai elnevezésre is mint a másik az ó-classikaira, kitetszik már magából az újabb elnevezés indokolásából is.²⁾ — Sem tartalmi, sem alaki tekintetben nem követte eléggé nyomon nálunk a franciás iskola azokat, kik a franciáknál új classikusoknak nevezettek s ez irányt méltán képviselték.³⁾

E szerint, ha az a „Bessenyei György vezérlete alatt megindult írói kör egészen a francia ízléshez csatlakozott“ is:⁴⁾ választott példányaitól jelentékenyen eltért.

Igy már ez okból is nagyon indokolt feladata az aesthetikai kritikának, minél mélyebben beható tanulmányonnyal vonni vizsgálat alá annak szellemi productumait, sőt azokat alkatrészeikre nézve nemcsak minőségileg, hanem mennyiségileg is gondosan elemezni, hogy mentül világosabban tűnjék ki, mily mérvben tanúsított az a franciás iskola a külső befolyások dacára is önálló felfogást és a hazai viszonyok s különösen a nemzeti érdekek akkori igényeihez képest specifikus magyar gondolkodást. Mert annyival nyomósabb igazolását nyeri annak, hogy tagjai, bár többnyire idegen elemtől környezve s idegen szellemi termékekkel táplálkozva, mégis főleg hazafias érzületből merített ihlettel karolták föl a nemzeti regenerációra irányzó irodalmi feladatot.

¹⁾ L. Beöthy Zsolt „A magyar nemz. irodalom történeti ismertetése. Budapest, 1880.“ I. 82. l.

²⁾ L. u. o. 82. l.

³⁾ L. u. o. 83. l. „Míg a francia classikusok drámáik tárgyát kivétel nélkül a hősi világból választották s hazai történeteket egészen mellőzték, magyar követők nemzeti tárgyakat is dolgoztak fel.“ — Jambusos alexandrinjeikből pedig csak „a szótagszámot és metszetet tartották meg.“ (u. o. 86. l.)

⁴⁾ U. o. 83. l.

Szintúgy kívánatos volna, mult századi irodalmunk többi előkelő tényezőit is, kik annak megújítását s egyszersmind a nemzeti művelődés lendületét jelentősen előmozdították. az itt jelzett szempontból itészetileg felfogva érdem szerint méltatni, de főleg a franciás és classicista írók szellemét korszakalkotói fontosságukhoz képest lehetőleg részletesen ismertetni s megillető vonásokkal jellemezni, sőt némi párhuzamítással mérköztetni is.

Érdekes világitást ömlesztene ez száz év óta küzdelmesen haladó irodalmunk s nemzeti művelődésünk genetikus fejlődésére, látatván, minő csirákból s miképen sarjadtak föl voltaképen a ma már közkeletű eszmék s érzelmek, melyek állami s társadalmi életünket oly hathatósan mozgatják és majd célszerűen, majd célelőnösen hánytorgatják. Különösen hasznos tanulságú lehetne az ily tárgyalás irodalmunk ifjabb nemzedékének.

Azon majdnem egyidejűleg föllépett s mintegy verseny buzgalommal serénykedett epochalis hatású két iskolának párhuzamszerű szembeállítására föltetszőbben tűntethetné elő irányai s érzületek különböző árnyalatait. — Célzataik hordereje s munkásságuk eredménye utólag még elütőbbnek bizonyítja szellemi mivoltukat.

Melyikök érdemesült inkább a nemzeti nyelv s művelődés ügye szolgálatában? Melyikök segítette föl inkább „a dülő magyarságot“ mult századi hanyatlásából? Ennek helyesebb megítélése végett egyebek közt a viszonyok s körülmények befolyása is igen tekintetbe veendő.

14. Történeti adatok tanúsága szerint is a franciás iskolát többrendbeli kedvező körülmény segítette elő hazafias igyekezetében. — Úgy a mint ez kiváltképen a magyar királyi testőrség lelkesebb tagjaiból alakult össze, már kezdetben is igen hathatósan buzdító viszonyokkal vala környezve s mondhatni szerencsés auspiciummal előnyösítve.

Ismeretes dolog, mily lelkesülten fogadta a középnemesség a magyar gárdának 1760-ban történt föllállítását¹⁾ s mennyire megihökkent, midőn annak fönnállását 1764-ben megrendítettnek látta.²⁾

Tagadhatatlanul nagy része volt e hő érdeklődésében a családi érdekeknek, mely ezen intézmény biztosítása végett méltán megrohható önzést is tanúsított.³⁾ De az akkori viszonyok ismerői tudhatják, mily lényeges hazafiúi motívumok rejtettek a nemességnek eme külön érdekében.

Azoknak a magyar apródoknak ugyanis a fejedelmi udvar körüli díszelgés mellett főkép az vala feladatuk, hogy ott olynemű fennsőbb műveltségre törekedjenek, melylyel a hazai közügy szolgálá-

¹⁾ L. Fallagi Aladár „A m. kir. testőrség története. Budapest, 1878.“ 9. és 33. l.

²⁾ U. o. 35. l.

³⁾ U. o. 36. l.

latára, különösen pedig nemzetök művelődésének lendítésére minél alkalmasabbakká képesüljenek.

Ezen óhajta a nemességnek képezte érdeklődése főbb indokát.¹⁾ Ez pedig a nemesi büszkeség és hivalkodás erősebb beszámítása mellett is meglehetősen biznyságot ad arról, hogy a magyarság törzsében nem csekély vágy volt már az oly kulturai élesztő elem iránt, minőt a nyájas királynő is szándékolt vala kedvelt Magyarországára fölvirágoztatására. Csak hogy ezt még sem kívánhatta a javában még ép öntudatú nemesség amúgy föltétlenül, még faji sajátosságának fölládozásával is. — Különösen a nemzet derekát tevő középnemességnek legalább java részében bizonyára volt annyi belátása és kegyeletos ragaszkodása nemzeti emlékeihez,²⁾ hogy a bár még oly bővösen kínálkozó európaiasodással mintegy vaktában, sőt előre látható kárára ne kacérkodják. S valóban nem is egy könnyen vetette annak oda magát, legalább oly balga módon nem, mint a minőnek nemzetünk újabban nem egy sajnos példáját adta.

Még a nemességnek amaz önzését jelező adatok is arra mutatnak némileg, hogy a lelkesedés hevében is számolt egy kissé még a fejedelmi kegyek igazó hatalmával szemben is.

Ily érzületénél fogva kétségkívül eleve is jól megfontolta a kegyeskedő fejedelem ezen intézményének horderejét, s azt a netalán mögötte rejlő mellékcélzathoz képest óvatosan igyekezett ellenőrizni azon biztosíték kikötésével, hogy a testőrséghez küldendő ifjak a vármegyék ajánlása útján juthassanak azon kitüntetéshez³⁾. Ilyesmire mutatnak azon adatok is, melyek a „Karak és Rendek“ a miatti panaszaik említik, hogy utóbb „a királynő az ifjak kiválóságánál igen önkényűleg járt el.“⁴⁾

A nemességnek ily ellenőrködő figyelméből bizvást következethető, hogy nem igen mulasztotta el az oly előnyös alkalomra érdemesített ifjakkal jó korán megértetni, hogy mit vár tőlük a nemzeti becsület s közérdek javára azon kitüntetés fejében. Kétségkívül sokszoros buzdításokat s több oldalról féltékenyen óvó intelmeket is vőnek a fiatal levették a végett, hogy Bécsset, hol a sokaság bámulata közben argus-szemekkel kísérendi őket a bíráló figyelem, sokkal inkább tekintsék Athenaenek, sem mint Capuának vagy épen Sybarisnak.

S ha otthon nem, bizonyára Bécsben az ott lakó számos honfiak

¹⁾ E tekintetben jelentős tanúságot szolgálhat az, mit Kazinczy Ferenc említ Báróczy Sándor életében, hogy minő motiválás vívta ki ajánlatását a testőrséghez. (L. Kazinczy F. „Magyar Pantheon“ Abaú L. kiadása 64. l.)

²⁾ A köznemesség ily hű érzületének nem csekély számú tanúságait lehetni. történelmünk lapjain.

³⁾ L. Ballagi A. i. m. 33. l.

⁴⁾ U. o. 36. l. „Későbbi országgyűlési tudósítások azt is panaszolják, hogy a magyar nemes testőrségbe gyakran vétetett föl nem magyar és nem nemes.“ (U. o.)

lelkesebbjei gyakran oda sugták nekik azt is, hogy a helyzet kedvezményeihez képest mi módon értékesíthetik legegyszerűbben szellemi törekvéseiket önjavok mellett nemzetök közhasznára s a nemzeti irodalom termékenyítésére is, sőt hogy erre mint a közvagyonból fönntartott¹⁾ intézmény élvezői erkölcsileg kötelezvék is.

Mind ez a viszonyok ismeretéből egyébként is eléggé föltehető. De meg adatok sem hiányzanak annak bizonyítására, hogy különösen a főbbek részéről mily hathatósan ösztönöztettek szellemi missiójuk megszívlelésére.

Kazinczy Ferenc a testőrök, kiváltképen pedig Báróczy iránti hő érdeklődésénél fogva eléggé körülményesen ecsetelte ennek 1814-ben élénk tollal megírt életrajzában a gárdisták hazafias buzgalmat. E közben névszerint sorol elő nehányat előkelőinkből, kik a testőröket irodalmi tevékenységre is buzdították. — Ugyanis az ő tudomása szerint „referendárius Török a magyar s Cserei az erdélyi cancellárián, primás Barkóczy s cancellárius Esterházy, valamint más oldalról Ráday. Orczy s a Párisból haza ekkor érkezett Teleki József, unokaöcscse mind Rádaynak, mind a Teleki-ház egyik örökös díszének, Sámuelnek, buzdították őket, s az utolsó (Teleki József) nemcsak buzdította, de ingerlette is.“²⁾

Ezekon kívül alkalmasint még több más is tüzelte őket különösen a középrendűek hazafias értelmeshjei közül.

És ahol annyi volt a buzdítás, ott bizonyára a sikerre segítség is tetemes lehetett. a mint hogy ezt a dolgozataik iránti figyelem s kiadványaiknak meglehetősen terjedése eléggé föltetszően bizonyítja. Hogy is ne pártolta volna abban az újulás szép reményeit gerjesztő évtizedben az újabb ízlés és finomabb műveltség befolyása alatt írt műveiket különösen a nemesség, mely a gárdista ügy iránt amúgy is oly közlelről érdeklődött? Bizonyára nem csekély biztatásul szolgált arra az is, hogy a testőr-irodalom mintegy legfelsőbb pártfogolás alatt indult meg, midőn Bessenyeinek „Á g i s“ tragoediája 1772-ben Mária Teréziának felajánlva, tehát a királynő aegise alatt lépett a közönség elé.

Illy biztató constellatiók közt alig lehet felötlő, hogy a testőr-írók hazafias buzgalma oly melegítőleg hatott s műveik a különben is mintegy nimbusban tündöklő gárdista név varázsa miatt oly gyorsan kapóra jutottak. — Inkább azon lehetne csodálkoznunk, hogy annyi szemem szedett magyar ifjú közül³⁾ többen nem tűntek

¹⁾ U. o. 10. 1.

²⁾ L. „Magyar Pantheon“ 67. 1.

³⁾ Horváth Mihály szerint „1760-ban 120 magyar nemes ifjúból alkotott Mária Terézia királyi testőrséget“ (l. „A Magyarok története rövid előadásban. Pest, 1858.“ 373. l.) — Fraknói V szerint „a magyar nemes testőrség száma rendszeren 120 ifjúból állott, de néha 500-ra emelkedett.“ (L. Frankl V. „A magyar nemzet története. Budapest 1773.“ 327. 1)

föl irodalmi törekvésekkel az oly sokkép ösztönző s lelkesítő viszonyok között, a minőktől vajmi igen különböző vala a másik iskola híveinek állapota!

15. Majdnem ellensarkiasnak mutatkozik a lovag írók díszes előnyével szembe állítva a classicisták sorsa.

Mennyivel könnyebben sikerülhetett a franciás iskola kezdőinek a jelzett viszonyok között a társas működés s e végett a tudományos eszközökhöz és szellemi érintkezésekhez jutás! Élet s irodalom, tudomány, művészet s különböző rétegei a fejlettebb társadalomnak mily bő forrást nyitottak nekik a pezsgőbb szellemi tevékenység fejlesztésére! Mennyi indok s inger a reflectálásra, a rokonszenves érzelmeknek együvé csatlakozására!

Aztán az ő irodalmi előnyeiknek az vala egyik legjelentősbike, hogy ők jelenkeztek a magyar irodalomnak meglehetősen elparlagult mezéjén csoportosult vállalkozókul. Ők képezték a magyar nyelv művelése végett az első irodalmi kört, mely a jelzett kedvező alkalmak által lendítve legott több oknál fogva annyira előnyösült, hogy mögötte a más irányú s hozzájuk nem csatlakozott igyekvések nagyon is a háttér homályába szorultak.¹⁾

A magyar gárda lelkesebb ifjai közül kiváltképen Bessenyei, Báróczy és Barcsay honfi érzelmeit fokozák ama sokképen hevítő körülmények oly erélyes buzgalomra, mely az ő szerencsésebb tehetségeiknek ernyedetlen művelése következtében irodalmilag legjelentősb sikert eredményezett. Leghathatósabban nyilatkozott a szellemi tényezőiségre való hivatás Bessenyeiben, mely legott mintegy lázasan sűrűgő munkásságának egymásután gyorsan következő kiadványaiban dús gyümölcsözését adta. Az ő neve legnépszerűbbként hangzott hazaszerte a hetvenes években. S tüzelő buzdításánál fogva nem csak társai ismerték el vezérökul, hanem olyanul kívánták őt egyebütt is, hol irodalmi célzatú szövetkezési hajlam nyilatkozott. Erre leginkább a „Bessenyei György társasága“ című kiadványa szolgált 1777-ben mintegy jeladásul.

Tevékenységének ily hatása kelthette s erősíthette benne azon vágyat, hogy a magyar nyelv és irodalom sikereseb művelése végett minél terjedtebb körű tudományos társaságnak létesítését sürgetse. Ilyesmire célzó gondolatait írásba is foglalta 1781-ben. De e „Jámbor szándék“-nak címzett óhajtás majdnem évtizedig maradt kiadatlanul.²⁾

Mintegy folytonos emelkedéssel növekedett a hetvenes évek folytán a testőr íróknak kedvező sikere. — Báróczynek meglepő kellemességű szépprózája még a nem épen szerencsésen választott

¹⁾ L. Ballagi Aladár i. m. 276—7. l.

²⁾ Ekkor is csak Révai lángbuzgalma eszközölte annak 1790. napfényre jutását. Róla odább lesz szólásunk.

példányok fordításában is¹⁾ lendítően járult már 1774 és 75-ben a gárdista írók azon reputációja gyarapításához, melyet Bessenyei akkorig is jelentősen kivívott volt eredeti dolgozataival.

Azon buzgalomnak, melylyel a testőr írók a nemzet jobbainak meleg érdeklődését viszonzni igyekvének, eredményei jóformán kiderülnek eddigi ismertetéseikből. Sőt befolyásos hatásuk is az akkori művelődésre legalább hozzávetőleg meglehetősen gyanítható azokból

Bessenyeinek az irányadó vezérbajnoknak tevékenységét tüzetesebben is tárgyalják,²⁾ habár kimerítőleg teljes ismertetését tetemesen akadályozza az, hogy több munkája mind maig kiadatlan, sőt egy némely fölfedezetlenül „lappang“.³⁾

16. Itt a feladathoz képest elég csupán „per summo apices“ érinteni holmit az ő irányzatuk s hatásuk jelzése végett.

A szép ízlésű, de a töprengésig tartózkodó Báróczy csekély részben bátorkodott eredeti művek alkotására gerjeszteni szép tehetségeit, de a magyarul olvasás vágyát szélesebb körűvé tágította fordításaival, melyekben „eladdig ismeretlen szépségű prózájával villanyozta fel a magyar közönséget. Könnyű, művelt tónusú, választékos, tiszta, dallamos folyású nyelve, melynek irodalmunkban elődje nem volt, Kazinczy Ferenc szépérezkét, ennek saját vallo-mása szerint, minden egyéb felett felbresztette.“⁴⁾

Barcsayt „elegans poeta“ címmel tüntették ugyan ki kortársai,⁵⁾ de franciás könnyűségű s kellemű verseinek közzététele iránt aligha tanúsítottak jelentékeny buzgalmat.⁶⁾ Erdeméül említetik, hogy különösen magánkörökben lelkesen buzdított s izgatott a magyarságra,⁷⁾ s hogy Ányosra is jelentékeny befolyást gyakorolt;⁸⁾ de némely tehetségi előnyei dacára „határozottabb költői egyéniség nélküli író“.⁹⁾

Az oroszlanrész a testőr-irodalom tevékenységéből e szerint főleg Bessenyeinek jutott. Benne hatványozódott nem csak érzelmi, hanem egyszersmind értelmi tekintetben is azon szellem, melynek vibrációja a testőr-írók köréből, mintegy gőcből sugárzott szerte a hazába.

¹⁾ L. Kazinczy Ferenc Báróczy Sándor élete „Magyar Pantheon“ I. 71. l.

²⁾ L. Toldy F. Ballagi A. i. m. Részletesebben l. Závodszy Károly „Bessenyei György“ Pest, 1872.

³⁾ L. Závodszy i. m. 104. l. „Függelék. Bessenyei műveinek kimutatása.“

⁴⁾ L. Toldy Ferenc. „Magyar irod. története.“ Budapest, 1878. 133. l.

⁵⁾ L. Beóthy Zsolt „A magyar nemz. irodalom tört. ismertetése.“ Budapest, 1880. I. 91. l.

⁶⁾ A hetvenes években csak is a „Bessenyei György társasága“ című könyvecskében jelent meg 1777. 9 darab versezete. Illőbben Révai M. buzgalma 1789. tüntette föl őt a „Két nagyságos elmének költeményes szüleményeiben.“

⁷⁾ L. Toldy F. „Magyar költők élete.“ Pest, 1870. I. 180. l.

⁸⁾ U. o. 182. l. — Ányos P. Munkáji. Bécs, 1798. XVI. l.

⁹⁾ L. Beóthy Zs. i. m. 91. l.

Bessenyei mint céltudatos buzdító vette azt lelkére leginkább, hogy a testőrség szellemi tekintetben minél inkább megfeleljen az annyira jogos „hazafüü várakozásoknak.“ Leginkább benne látszott megsemélyesülni akkoron a honszeretet geniusa s általa adott azon évtized folytán leghathatósabb lüktetést a nemzeties érzületnek.

Ily komoly erkölcsi kötelesség érzete sarkalá őt szakadatlan munkálkodásra s tüzelő lelkesítésre. Ennélfogva mint izgatónak és biztatónak irodalmilag is legtöbbnyire az eszméltető s buzdító, értelmi világosságot és érzelmi melegséget terjesztő irányzatban nyilvánult tevékenysége. S habár a költői műfajok azon nemét kísérlette meg leginkább, melyek tárgyias mivoltuknál fogva hathatósabb sikert ígérnek: irataiból protreptikus és didaktikus hajlama és célzata elég világosan kitetszik, sőt gyakran előtérbe nyomul. Innét tankölteményei sikerültebbeknek ismertettek el, semmint drámái s eposi kísérletei.¹⁾ Buzdító igyekvése főleg didaktikai irányba terelél.

Megosztva lelke a költészet és tudomány között, könnyen átcsap egyik régióból a másikba. Bevégzett művet azonban egyikben sem alkotott. — Hazafias forró buzgalma gyors és tág körű elméjét sok félére sürgetél. Túlnyomó törekvését mutatja mégis azon irány felé, melylyel eszményies óhajtásainak megvalósulását kívánja eszközözlni t. i. hogy nemzetét a korabeli újhodás szerinti átalakulásra terelgesse.

Habár a francia philosophusok, különösen Rousseau és Voltaire eszméi erős hatással voltak rá, önálló gondolkodóul²⁾ igyekezett eszmélni és eszméltetni.

Különösen 1779-ben gerjesztett jelentősebben figyelmet bölcséleti képessége iránt a „Holmi“-ban közzétett elmélkedéseivel, melyek az akkoriban dívó népies bölcsélet neméhez tartoznak s a „fölvilágosodás“ irodalmának eléggé bő termékeihez számíthatók.

Valamint költői műveiben reflectáló, úgy elmélkedéseiben nem nélkülözi az érzelem melegét³⁾ s nem válik rideg okoskodóvá, sem nagyon elvont gondolkodóvá.

A mult század nyolcadik évtizedében, mely virágzás kora volt a testőr-irodalomnak, természetesen a gárdista írók valának kedvencei a franciás ízlésű s franciás szellemű művelődésre törekvő magyarságnak. Ők adták ennek a társalgási tónust azon simább s hajlékonyabb nyelven, melyet az ez idétt már mindegyre emelkedőbb magyar érzelmek kifejezésére tőlök telhetőleg alkalmassá igyekeztek idomítani. Irataikban olykép tükröztek a franciás gondolkodást, a hogy azt a magyar nemzeti érzelemmel rokoníthatóznak vélték a nemzeti művelődés lendítése végett.

¹⁾ L. Toldy Fer. „Magyar irod. tört.“ 141. — „Költészet tört.“ 338. 1.

²⁾ L. Závodszy Károly i. m. 145.

³⁾ U. o.

A főntebb nevezett testőr trias Orczy irányzata szerint lényegében ép magyar érzelmű vala, de gondolkodása legtöbbszörre a francia irodalomból táplálkozva, meglehetősen franciás s arra irányult, hogy az általános műveltségi fogalmaknak a különleges faji felfogással való frigyését eszközölje. Hasonló irányú kortársaik mintegy eszményök tolmácsait ismerték el bennök, sőt a jövőre való irányadást is föllették némely műveikben, mely szerint t. i. a nemzeti szellem mentül előbbi megújódását valósíthatónak vélték.

Igy a korok szellemének nemzeti érzéssel hódoló gárdista írókban az átalakulás felé lelkesülten sovárgó nemzedék mintegy önmagát sublimáltabb alakban tisztelte. E kölcsönös viszonyban rejlik népszerűségök jelentősebb alapja. Ebből eredt irodalmi működésüknek föltetszőbb sikere is.

17. Mennyire távol esett ellenben a viszonyok s körülmények ily hathatósan elősegítő kedvezményeitől az ó-classikai irányt követők sorsa!

Ők is jelentkeztek már ezen évtized folytán, de csak szűkebb körökben kelthettek némi figyelmet. Melegebb érdeklődés csakis azon kevés számúak között nyilvánult irántok, kiknek képzettsége az övékével azonos alapú vala s törekvésök szintazon irányú művelődés felé tartott. Ezek célzata is kétségkívül a nemzeti művelődést tartotta szem előtt feladatul: de ők sokkal erősebb s így mélyebben rejltó motívumokból indultak ki, szilárdabb talajon s termékenyítőbb élesztővel kívánták a nemzeti kifejlődést, habár lassúbb, de biztosabb haladásnak indítani.

Előttük az elévülhetlen becsú, mert századok bíráló ítéletével igazolt remek irodalmi művek lebegtek követendő példányokul. Úgy hitték, hogy azoknak követése nem csak alaki, hanem tartalmi tekintetben is legcélszerűbben termékenyítheti meg az újulás felé lelkendező nemzeti szellemet. S e végett egyelőre azoknak fordítás általi meghonosítását érezték első szükségnek, különösen azért, hogy az antik mértékre szedendő magyar verselés által a nyelv kiemelkedjék huzamos idej elparlagultságából s alkalmas közeggé váljék lendültebb érzelmek s gondolatok méltóbb kifejezésére.

Az ó classikai iskolának illetén célzata eléggé kiviláglik azon férfúnak jelzéseiből, ki a mult században nálunk ezen iránynak sajátképi megindítója vagy, ha úgy tetszik, legalább újra fölélesztője vala.¹⁾ Mint már a főntebbiekben annak idején részletesen említők,²⁾ Molnár János szép lelkéből szólamlott föl 1760-ban a vágy az iránt, hogy mily kívánatos volna a magyar verselést az egyhangú kadenci-

1) Mert valamint az antik méretű magyar verselésben már két századdal előbb kísérletet tőnek egyes íróink (Erdősi, Vilmányi Libézt Mihály, — I. Ráján „Kalaúz“-a „Elöl-járó-beszéd“) úgy az ó classikusok szellemi befolyását sem nélkülözte előbbi irodalmunk.

2) L. Révai M. élete, I. k. 171—5. l.

ázás laposságából kiemelni s azt az ó remek görög és római költészet nyomain mértékes alakzatokba foglalni. ¹⁾ Mert ez által nemcsak a verselés nyerne rhythmikus kellemet, hanem a huzamos elparlagulás által ellomhult nyelv is, kiemeltetve nyúlósságából, visszazserezné a valódibb szőejtést²⁾ s élénkebbé, gördülékenyebbé csinosulna.

E jelentős sejtelmet legelőbb is ifjabb rendtársai szívlették meg, kik latin iskolai képeztetésöknél fogva a római classikusok nyomain már sikert ígérő kísérleteket tettek volt a latin verselésben³⁾ s alkalmasint megszállta keblöket már a magyar lantnak pengetése iránti vágy is.⁴⁾ Faludinak kéziratban keringő verseit hogy ne ismerték volna rendtársai s különösen a magyarság iránt megleltőbb fiatalok hogy ne buzdultak volna általok magyarul lantolásra? Rájnis Pozsonyban Faludi igazgatósága alatt működővén, őt mint „nagy magyart“ zengi⁵⁾ egy 1765-ben írt magyar alagyában. Ily személyes érintkezés által kétségkívül hathatós buzdulatót vön lelkétől.

Szinte az apró részletekig fölemlítvük már az előbbieken⁶⁾ a classikai iskola keletkezésének mozgalmait. — Barótinak 1777-ben és Révainak 1778-ban történt nyilvános föllépése óta az 1787-ben támadt irodalmi villongásig lehetőleg növekvő gyarapodással igyekezett ez is tért foglalni az újulásnak indított irodalom mezéjén. Jelentősége iránt, úgy látszik, különösen Rájnis „Kalauz“-ának 1781-ben megjelenése után kezdett nagyobb figyelmet kelteni kissé szélesebb körökben is. De ez már a II. József uralmának évtizede elején történt, midőn a szép reményeket gerjesztett időszak rövid hajnali fénye csakhamar eklipsisét láttatá a magyarságra nézve.

Molnár Jánosnak 1760-ban nyilatkozott buzdítása s Rájnisnak már szintén akkoron támadt fölbuzdulása sajátlag korábbinak vallja a classikai iskola genesisét a testőr irodaloménál. Hogy pedig ez mégis egy évtizeddel előbb juthatott fölvirulásra, azt kiváltképen az említett kedvező viszonyok eredményezték. Az átalakulási időszak ama válságos jelenségei valának ezek, melyek mintegy sarkias ellenkezést láttattak az ó-classikai irányzatú művelődéssel. Innét

¹⁾ U. o. és Molnár János „Régi jeles épületek“ XXVII. l.

²⁾ U. o. „Merem mondani: szebben megtarthatták nálunk az igaz valóságos szőejtést az e féle versek; mint amazok, melyek szüntelen tsak ugyanazon egy húrón pendülnek; emebban mindent válogatva számat sokra kell tartanunk.“

³⁾ L. „Rájnis József emlékezete“ Tud. Gyűjt. 1823. IX. k. 7. l. — Barótira nézve pedig l. Beyträge zur neueren Literargeschichte von Ungarn v. M. G. Kovachich. 54. l.

⁴⁾ Rájnis 19 éves korában 1760. szerzette legelső magyar versét. Így jegyzi önéletrajzában (l. „Rájnis J. emlékezete“ u. o. 6. l.)

⁵⁾ U. o. 11. l.

⁶⁾ L. XII. fejezet 16. §.

van, hogy ez csak is amannak mintegy elvirulta után nyilatkozhatott hathatósabban, akkor is úgy, hogy céltudatos buzgalma inkább ellentétes ingerlések s némi conservatív reactió által sarkaltatott, semmint hogy a viszonyok kedvezményeivel tetemesen elősegítettettna.

De épen az tanusítja ennek valódibb hivatottságát és szilárdabb alapú életrealóságát, hogy azon nyomasztó körülmények, melyek ama másik irányt a szereplésről való lemondásra készítették, ezt annál erélyesebb küzdelemre gerjesztették.

18 Annak említésével, hogy kik buzdultak föl s buzdítottak nálunk különösen az ó-classikai szabású költészet művelésére, jóformán jelezvék az akadályok is, melyek ezen iránynak hathatósabb nyilvánulását, sőt fejlesztését is eleinte tetemesen késleltették.

Ezen időszak ifjabb nemzedékének újhodás felé ösztönözött vágyai sokkal inkább rajongának holmi képzeleti jövőért, semhogy a multak mélyebb, de biztosabb alapjai felé vonzódhattak volna. Sőt mindegyre növekvő idegenkedéssel fordultak el az ilyenmű irányzatoktól. Nem kevésbé fokozódott ekkoron egyszersmind az azok iránti bizalmatlanság, mondhatni ellenszenv is, kik a vérmes reményeket mérsékelve, ama régebbi szilárdabb alapokra terelgeték vissza a művelődési törekvést, hogy az biztosabb sikerrel fejlődhessék.

Bőven ismeretes a történelmi nagy művekből, mily igen ellenségessé vált az állami és társadalmi rendet merőben s minden áron átalakítani törekvő bölcsélet s általa keltett szellemi áramlat azon testület irányában, melynek tagjai nálunk ez idétt annyi egyéb jeles irodalmi tevékenység mellett ezen ó-classikai iránynak megindítását is kezdeményezték. Nem annyira itthoni indokok keltették e hangulatot, mint a nyugat felől beszivárgott izgalmak.

Elégséges itt csupán távolról rámutatni azon ádáz küzdelmekre, melyekkel a gyökeres átalakítást sürgető merész elmék a régebbi intézmények alapjait s azok védőit ostromlák.¹⁾

Ez a multakkal mindinkább szakító forradalmi irányzat egyelőre kiváltképen a compact szerveztű jezuita rend megdöntését tűzte ki fő feladatául.²⁾

1773-ban bekövetkezett nagy katastrófhája előtt már egy évtized folytán mindinkább súlyosbodott rengettetését tapasztalá.³⁾ Solidaris viszonyainál fogva megsínlette ezt szervezete legtávolabbi izületeiben is. Ha nem bénította is, legalább tetemesen gátolhatta a majdnem szakadatlan ostromoltatás kiható tevékenységének legjelentősebb irányzataiban.

¹⁾ Tanulságosan tárgyalja ezeket egyebek közt különösen Cantu Caesar a „Storia di cento anni“ című művében (I. I. k. „Letteratura filosofica.“) — Szintűgy helyenként Világtörténelmében is.

²⁾ L. u. o. és Cantu C. „Világtörténelem“ 14. kötet, XVII. könyv. X. fej.

³⁾ L. u. o. és Theiner Augustin „Geschichte des Pontificats Clemens XIV.“ (Leipzig u. Paris 1853) I. k. „Zeitlage.“

Már a hatodik évtized folytán a legközelebbi szomszédságban is mindinkább kénytelen vala érezni a kedvezetlenekké változott viszonyok ellenkezéseit. ¹⁾ Kétségkívül nyomasztólag hatott e balsors azon jeles szellemi törekvésekre is, melyeket a nevezetes rendnek hazánkbeli tagjai a mult században mindegyre növekvő serénykedéssel tanusítottak. ²⁾ Hogy ne szenvedtek volna e miatt tetemes hátrányt az ez idétt már mind nagyobb mérvben sarjadjó nemzeties szellemű igyekvéseik is? ³⁾

19 Ilyenül eredt meg 1760-ban különösen a hazafias buzgalmű Molnár János biztatására az ó-classikai irányú magyar verselés és vele egyszersmind a magyar nyelvnek mélyebb alapú művelése, melyre már egyébként Faludi Ferenc nyomozásai is ⁴⁾ serkentő példával utalának, meg aztán egyebek közt Sajnovics és Pray tanulmányai is ösztönzének.

Molnár felszólalását a rend tagjai közül legott Rájnis szívlelte meg, kit a magyar poesisra Faludi szelleme már alkalmasint előbb is hevite. ⁵⁾ Majd Birs Ferenc, ⁶⁾ Baróti Szabó, Tóth Farkas, Mártonfi József, s az ifjabbak közül több más adományozott tehetségű vala nyomban követendő, ha a mostoha viszonyok oly nyomasztólag rájuk nem súlyosodnak. — Si sors non laeva fuisse!

S habár az élénken megeredt buzgalmat némelyekben részint elfojták, részint tehetetlenné sorvaszták is a rend föloszlatásával bekövetkezett viszontagságok: ⁷⁾ maradt közülök legalább egy pár olyan is, kiknek szívós kitartása képes vala csüggedetlenül dacolni a legsanyarúbb körülményekkel is. Nemesak hogy föl nem hagytak a hivatásszerűleg felkarolt irodalmi ügygyel, hanem annak rendíthetlennül híu szolgálatával a magyarságnak kitünő érdemű bajnokai lettek ennek épen legmostohább időszakában.

Ha valahogy kedvezőbb viszonyok Molnár, Rájnis és Baróti buzgalmit közelebbi társas munkássághoz juttatják, alkalmasint már a hetvenes évek folytán is meglehetősen mérkőzhetett volna irányzatuk a gárdista irodalommal, különösen a magyar nyelvnek

¹⁾ L. Arneth „Geschichte Maria Theresias.“ — Beer-Hohegger „Fort-schritte des Unterrichtswesens in den Culturstaaten Europas Wien. 1867.“ I. 271. l. — Willibald Müller „Gerhard van Swieten. Wien. 1883.“ 94. l.

²⁾ Több másnal nyomósabb tanuságul szól erről Toldy Ferenc elismerése, melyet Faludi Ferenc életrajzában oly emelkedetten nyilvánít.

³⁾ Toldy Ferenc u. o. l. „Magyar költők élete. Pest, 1870.“ 249. l

⁴⁾ L. Révai Miklós „Faludi F. élete. Faludi költeményes maradványai.“ 12. l.

⁵⁾ L. Rájnis J. emlékezete i. h.

⁶⁾ L. Rájnis J. „Kalauz“ „Elöl-járó-beszéd“ 5. l. „Mentő-írás“ 77. l.

⁷⁾ Mennyire zokon esett a rend jelesebb tagjainak már csak maga a társaság eltöröltetése is, annak többen igen megható kifejezést adták. Igy különösen Faludi F. „pásztor énekei“-nek V. és VI.-dikában; Denis Mihály pedig az 1800. kiadott „Elegia Threnodica“-jában. — Az erre következett viszontagságokról pedig sok másnon kívül Faludi F., Rájnis J., Baróti Szabó és Illel Jánosnak inséges sorsa eléggé nyomós tanuság.

tudatosabb művelése tekintetében. Mert valóban számot tevő jelen-ség lett volna a serdülő magyar irodalom terén Rájnis Józsefnek „Kalaúz“-a már a testőr írók decenniumában is, a mint hogy ő azt már 1773-ban elkészítette volt.

Saját nyilatkozata szerint¹⁾ Rájnis már 1760-ban tehát 19 éves korában „szerzette legelső magyar versezetét“ és pedig distichonokban, fordítván Sannazariusnak Velencét magasztaló verseit.²⁾

Jelezve látjuk ebben, mily korán gerjedett keble a classikai méretű verselésre. E szerint Molnár fölhívása már úgy találta őt, mint ez irány felé készülőt, ki alkalmasint Faludi költői lelkétől felgyulasztva a magyar irodalom költői termékeit már is lelkesen tanulmányozza vala.

A testőr-irodalom évtizedének vége felé (1777—9.) föllépett Baróti és Révai csak előhírnökei a classikai iskola időszakának, mely sajátképen Rájnis „Kalaúz“-ával kezdődik. — Míg amazok inkább csak homályosan sejtetik ezen irány feladatát, Rájnis már világosabban jelzi ezt. Ennek érzetében nem ok nélkül adta művének a tekintély-igénylő nevet. Ugyanis voltaképen benne nyilatkozik a classikai irányzat már némileg céltudatosabban.

20. Sajátszerűleg épen azon ominosus (1781.) évbe esik e föllépés, mely élesen elválasztó határt von a közel mult és jövő közt. Mintegy sarkon fordul ekkor az idő s különösen a magyarság ügyének védelme végetti viadalra más harcosokat szólít a sorompó elé. Más idők más bajnokokat követelnek a harcra. „Νίκη δ' ἐπαμειβεται ἄνδρος“³⁾

A fényes leventék visszavonultak az irodalmi küzdtérről. Hogy is lehetett volna a germanizáló autokrata előcsarnokaiból a magyarságra gyulasztani? — Másutt s más minőségben kellett a nemzeti-ség geniusának a megindított buzditást folytatnia. Elvesebb, elhatározottabb, önfeláldozóbb, habár kevésbbé sima, de hajthatlan szellemhősök kellettek arra. S hogy classicistáink beváltak ilyeneknek, tetteleg bizonyították. — Legott tért foglalnak a mostoha időszak elején, még pedig mint Rájnis „Kalaúz“-a már eleve jelzi, a hivatottság erőyes érzetével s ennek hatályos nyilatkozásával. A másik kettő hazafias érzülete hasonlóan rendületlen kitarású s tevékeny. Nem állanak el feladatuktól nem csak az erős megpróbáltatás idején, hanem azontúl sem. Véglehetőleg ernyedetlen hű munkásai maradnak a magyar irodalom s nemzeti művelődés ügyének.

A németesedésre kényszerítő II. József decenniumában nekik jutott sorsul az elítélésre szánt magyarságot lehetőleg éleszteniök. S valóban erre nézve minden tőlök telhetőt elkövettek. Nemzeti-ségünk e bús időszakának ők valának legkiválóbb szellemi bajno-

¹⁾ L. „Rájnis J. emlékezete“ 1823-diki Tud. Gyűjt. IX. k. 6. l.

²⁾ „Mellyel — u. m. — nyilván megbizonyítám, hogy a magyar versek szintűgy folyhatnak, mint a Deákok“ l. u. o.

³⁾ Homeros: Ilias. VI. 339.

kai. Irodalmtörténetünk mind maig adós nekik azon tartozással, hogy kellő részletességgel s a korviszonyokhoz képest concretebb felfogással méltassa küzdelmeiket olykép, hogy a mai nemzedék, mely a megszobrozást már mintegy divattá emelte, irántok kissé melegebb hálára buzdulva, legalább némi szerény emléktáblácskát ne sajnáljon nekik föltűzni valahol, vagy század előtti munkásságuk, vagy mai pihenésök helyén. Műveik tüzetesebb tanulmánya egyebetőleg viszontagságos életök tanulságaival eléggé igazolhatja, hogy mennyire érdemesek ők a nemzeti hálára.

Itt mellékesen csak nagyjából jelezhetők azok. — Már annak idején érintők, hogy minő jelenség volt az! a Rájnis „Kalaúz“-a száz év előtti irodalmunknak meglehetősen kopár terén. — Velős oknál fogva várta be annak elkészülte után a Horatius ajánlotta kilence-dik évet (Nonum prematur in annum), habár Baróti már előbb ajánlgatta az együttes kilépést, de talán épen az esetlen versbe foglalt fölhívásával még inkább visszariasztotta. Rájnis a lassúbb, de biztosabb lépést választotta. Jóllehet utóbb jelentkezett, de korábbi ébredését s így időbeli elsőbbségét is nyomósan vindicálta.¹⁾

Huzamosb érlelése tartalmi súlyt szerzett művének. S e tudat bátoríthatá arra, hogy nemcsak a szertelenül sűrűgött Bessenyei szaporasága, hanem Baróti és Révai vetélykedő sietése ellenében is figyelemre méltóképen nyomósította a „lassan siess“ közmondás előnyét.

„Kalaúz“-át, mint előszava kezdetén legott érezteti, „a tudós magyarokhoz“ szólaltatja, mintegy büszkén föltre terelvén újtábol az olesó dicsőséget kívánók és osztogatók seregét.

Különbözőleg Baróti- és Révainak úttörői önértzetességétől²⁾, melyet a méretes versek régebbi nyomainak nem ismerése³⁾ okoz vala, Rájnis nemcsak a magyar irodalom multja iránt láttatja világosabb tájékozottságát, hanem a népnyelv észlelését illetőleg is beható vizsgálódásának adja tanuságát. Ez okból jogosultnak érzi magát arra, hogy „a magyar Helikonra vezérlő Kalaúz“-ában ily szélesebb és behatóbb ismeretei alapján követelőbb igényeket állítson szabályokul a metrikus verselésre vállalkozók elé. Sőt mint olyan, ki az irodalmi műveken kívül a népnyelv tanulmányozását is feladata körébe vonta a „tisztább magyarságra nézve minden magyar-nak“ méltán megszívlelendő figyelmeztetéseket adjon⁴⁾

21. Rájnis, ki már 20 éves korában latinul is jól verselgete, meg

¹⁾ L. Rájnis „A magyar Helikonra vezérlő Kalauzhoz tartozó megszerzés“ 28. 29. l.

²⁾ L. Baróti Szabó Dávid „Orczy Lőrincchez intézett ajánlása“ (Költeményes munkáji Kassán. 1780. I. k.) — Révai M. Magyar Alagykák I. k. 30. l.

³⁾ L. Révai M. „Elegyes versei,“ 60. l. — s egy kézirati töredékében tett vallomása (l. n. Muzeum „Révai Miscellan“ IV. k.)

⁴⁾ L. Rájnis „Kalaúz“ 70. l. „Elöl-járó-beszéd“ a II. könyvhöz.

latin példányai nyomán a magyarban is kísérleteket tőn, hasonló szabású verseket készíteni,¹⁾ nem közönséges tehetségeinek feszült szorgalmú művelésével 20 éven át képezte magát a komolyabb tudományok elsajátítása mellett arra, hogy a magyar irodalomnak, mely iránt serdülő kora óta lelkesült vala lángoló hazafisága, valami jelentékeny szolgálatot tegyen. Ez alatt a görög irodalommal is megismerkedve, a magyar nyelvet is részint tágabb alapú egybevetéssel, részint lehetőleg mélyre ható észleléssel tanulmányozva, olykép folytatá a korán megszívlelt költészeti irányt, hogy tőle lehetőleg szigorú önbírálattal is megrostálgatá productumait, megtekinthetlyes elmék ítéletét is javára fordítá.²⁾

Igy keletkezett az ő „Kalaúz“-a, melyet aztán huzamos érlelés után 40 éves korában léptetett ki azon jogosultnak mondható önérettel, melyet művének címe s előszava első pillanatra szembeszökőleg láttat s annak egész tartalma hathatósan éreztet.

Molnártól kezdve Baróti és Révai is jelzik némileg a magyar prozodiáról való felfogásukat, melyet verselésök követ vala. De Rájnis e tekintetben magasabb álláspontra helyezkedik. Mint maga vallja, „sokkal magasabb tzelra arányoz,“ semminthogy csak is „egy bizonyos törvényt hirdessen, a melyet követvén a Magyar Poeták füleinket gyönyörködtethessék“ Őt — u. m. — „édes hazájának s a Magyar nyelvnek szeretete arra ösztönzi, hogy szívére vevén azok működését, kik a magyar nyelvet orrolják, üldözik, rontják, fogyatják, e könyvetskében a Magyar beszédnek igaz hangjait nyilatkoztassa ki.“ Ezért „a hibás ítéletek által eltévesztett Magyarokat ama hat forrásra vezeti, a melyből ered a szótagek igaz mérséklése s így ezt erős talpra állatja s egyszersmind a poétai szabadságot meghatározza. Ezzel a magyar nyelvnek beszédben s írásban tisztább á alakítását hiszi eszközöltetni, úgy, hogy annak hasonlíthatatlan szépségét külső Nemzetségekkel — is megszerethethessük.“³⁾

Ettől kezdődvén sajátképen a classikai iskolának valódibb cél-tudatú föllépése, láthatni, mily igen különböző ennek szelleme s irányzása már kezdetben is a franciás iskolától, a mint ez eddig nyilvánult vala.

Alaposabb tudomány, észlelőbb kritika, elemzőbb, egybevetőbb nyelvészet, emelkedettebb aesthetikára törekvés és ily erős fegyverzetnél fogva jóval határozottabb s bátrabb irányadás jellemzik Rájnis föllépését. — Mennyire megragadta ez azonnal Révainak rokon szellemét, kiviláglik a főntebb említett érintkezésekből.⁴⁾

1) L. Rájnis emlékezete i. h. 6—8. l.

2) Különösen Molnár Jánosnak hozzá írt leveleiből látható ez. (L. „Kalaúz“-a „Előjáró-beszéde“ 7. l. — „Megszerzés“ 11. 32. l.)

3) L. „Kalaúz“ 69—70. l. II. könyvének „Előjáró-beszéde“-e.

4) L. Főntebb IV.—VI. fejezet.

Rájnis a „Kalaúz“-ban nyilvánult szigorú kritikusságát legott éles polemiával is tanúsította (1781.) Rát Mátyás ellenében a „Kalaúz“-hoz tartozó „Megszerzés“-ben, aztán (1789.) még inkább Baróti ellenében a „Sisakos, paizsos, kardos Mentő-írás“-ban, — és Bacsányi ellenében (1789.) a „Toldalék“-ban. — Mindezek eléggé jellemzőleg ismertetik az erős fejű, kérlelhetetlen itéletű, sőt makacs, olykor szenvedélyes kritikust, de láttatják egyszersmind rendíthetetlenül konok nézeteinek nem csekély jelentőségű alapját: a mélyebb philologiai eruditiónak tekintélyes tanuságait is. Ilyen kemény jellemű bajnokokra egyébként valóban nagy szüksége volt akkoron a veszélyeztetett nemzeti szellemnek.

22. Mennyiben vőn részt ezen évtized folytán már Révai is a kritikai küzdelemben, főntebb részletesen is említők.¹⁾ Helyzeti körülményei bizonyára sokkép visszatartották őt attól, hogy az ekkoron (1787.) hevesebben megindult irodalmi harcba mélyebben bele elegyedjék. Ettől azonban Orczy, Molnár és mások is sűrögve óvták.²⁾ Legnyomósabb indok lehetett pedig erre hőszünk azon forró óhaj-tása, melynél fogva a magyar nyelv és irodalom árva ügyének fogyták számú művelőit minden kitelhető módon társasítani igyeke-kezett, hogy összetett erővel mentül sikeresebb irodalmi munkásságot fejthessenek ki s hogy e nyomasztó időszakban mintegy vállvetve támogassák a szorongatott magyarságot.

Révai ily tekintetből egyébkénti hevessége mellett is jóval eszélyesebb volt a „kemény fejű“ Rájnisnál.³⁾ S ezzel nem csak körültekintőbbnek, hanem tágabb látkörűnek is tűnik élénk, úgymint ki jóval concretebb fogalommal bírt a teljesebb szerveztetűve fejlesztendő nemzeti irodalom kellékeiről. Erről bőven tanuskodik ezen évtizedi munkássága, különösen a „Gyűjteményes kiadás“-ra vállalkozása, mely valóban fontos tanuságát adja annak, hogy Révai mily lényeges eszme valósításával igyekezett igazi alapját vetni a nemzeti irodalom megújulásának.

Szinte tűnődésbe ejtheti komolyabb eszmélődésünket, hogy miért nem vétetik még ma sem eléggé figyelembe az, a mit Révai e kiadása vállalatával jelzett. — Mert a lényegesebb érvek tekintetbe vételével csakugyan okszerűbb s jogosultabb volna irodalmunk megújulása korszakát Faluditól, az oly üdvös és tartós befolyású írótól kezdeni, mint a némely magasztaló szerint is inkább csak ephemer hatású⁴⁾ testőr íróktól, kik nem kevés dicséretre méltó productumaik mellett is⁵⁾ inkább csak irodalmi dilettansokul tünnek vissza rövid idejű virágzásuk korából.

¹⁾ L. Főntebb XIII. fejezet.

²⁾ L. Főntebb XVII. fejez. 356. l.

³⁾ Így nevezi őt Bacsányi Orczyhoz írt levelében. (l. „Figyelő“ VII. 317. l.)

⁴⁾ L. Ballagi A. i. m. 127. l.

⁵⁾ L. Toldy F. „Magyar irod. tört.“ i. h. 132. l.

Vagy ha Faluditól nem kezdhető az új aera, ki Toldy F. méltatása szerint is annyira kitűnő előharcosa az újuló magyar irodalomnak, nem inkább Rájnisé és Révaié-e az oroszánrészt a mult századi szellemébredés érdeméből? Főleg pedig Révaié az, ki saját irodalmi tevékenysége mellett mások műveit is oly buzgón igyekezett napvilágra juttatni, köztök még a franciásokét is, még pedig épen akkor, midőn ezek különféle okok vagy ürügyek miatt¹⁾ az irodalom terét egymás után elvonulva oda hagyogatták.

A classikai iskola hívei sokkal nyomasztóbb viszonyok közt sem csüggedtek, sőt annál inkább buzdultak az ellenkező hatásokkal szemben. Még azon vigaszra sem tehetek szert, hogy „viribus unitis“ küzdhettek volna, a minthogy ezt igen kívánatosnak látták s óhajták is. Azonban kritikailag szigorúbb elveik az ügy érdekében harcra készítették őket egyébként becsült ügyfeleik ellen is. S ez annál nyomósabb tanuság bensőbb hivatási érzetökről.

¹⁾ Érdekes tanuság erről b. Orczy L. levele Ányoshoz, k. 1782. aug. 23. (I. kiadva Koltai Virgiltől „Ányos Pál élete s költészete 1882.“ 60. l.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XIX. Révai irányzata II. József korában.

1. Hősünk szellemi irányzatának jellemzőbb megkülönböztetése végett vissza kell még egy kissé pillantanunk amaz átalakító időszak előzetes jelenségeire, hogy némileg az együttható tényezőkkel mérköztessük korszerű tevékenységét.

Azon célzatok ellenében, melyek a magyarságot a mult század derekán innen hova-tovább mindegyre aggasztóbb veszélyfel fenyegeték, a honszeretet üdülő nemtője szintén fokozott buzgalomra hevíté, sőt aránylag ellenható küzdelemre sürgeté a lelkesültebb hazafiakat.

Figyelmet érdemlő, miként serkenté titkos sugalma e nehéz missióra rendelt organumait, hol a fensőbb, hol az alsóbb rétegek jobbjából választván őket, s miként ihleté s edzé különféle helyzetekben az ügy szilárd apostolaivá, majd itthon a búsító hanyatlást szemléltetve, majd a hazán kívül a műveltebb nemzetek haladásának élénk jelenségeit észleltetve. ¹⁾

Majdnem ugyanazon időben, midőn Bessenyeit Bécsben „a nagy világ piacán“ szerzett tapasztalatok megdöbbsentve készítetik a saját és nemzete elmaradottsága fölött reflectáló művelődésre: — Révaiban már mint gyermekben a csanádi romok szint' akkoron keltik azon homályos sejtelmeket, melyek aztán mint szegedi tanuló, az ókor szellemei s a hazai történelem tanulmányozása folytán, mind meghatóbban eszméltetik a haza hajdani fényének homályba süllyedtére s a nemzeti emlékeknek égetően kívánatos fölélesztésére. Ily tünődés szülte első alagyai kísérleteit Szegeden ugyanazon tano-

---

¹⁾ Nem csak a franciás írókra, hanem a classicistákra, meg másokra is vonatkozik ez, különösen a Jézustársaság azon jeleseire, kik jó részben a hazán kívül nyerték ifjúkori képeztetésüket, mint Faludi, Rájniz, Molnár, Mártonfi s több más nevezetes tényezője a hazai művelődésnek. — Horányi, a hathatós lendítő, jobbára már Rómában lelkesült volt ama hazafias tevékenységre, melyet aztán oly jelentős sikerrel folytat vala.

dában, melyben évtizeddel előbb Dugonicsot gerjesztették volt szintazon szellemi kalauzok¹⁾ ily hazafias teendők megszívlelésére.

Körülményesen elmondók ezt annak idején.²⁾ Sőt közben-közben sejtetőbb pillantásokat vetettünk az újuló kor rügyeinek szerényebb fejlesztőire is, alkalmilag legalább jelezni akarván a hazafias kegyelet tartozását azok iránt is, kik az úgynevezett „hanyatlás korában“ az utóbbi fölvirulásnak talajkészítői, vagy magvető és ápoló munkásai valának. Mert nem csekély érdem illeti meg őket azon eredményekért, melyek Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedében már korszak-jelelő tanúságait láttatják a hazafias érzelmek zsendültének.

Ha nem is irodalmilag, — ez akkoron még vajmi bajos dolog vala nálunk³⁾ — de élő szóval s oktatással számosan járultak azon buzgó tevékenységhez, mely virasztó gonddal ápolgatá az elődöktől öröklött szűz Vesta-lángot s nemzeti palladiumot.⁴⁾ — Gyakran hangoztatott jelszavok vala: „Fas regna resurgere Troiae. Durate et vosmet rebus servate secundis!“⁵⁾ — „Vivite fortes, fortiaque adversis opponite pectora rebus.“ (Horatius: Sat. II. 2, 135.)

Mily sanyarú viszontagságok közt s mennyi akadálylyal küzdve folytattott ezen többnyire bennható csöndes működés, arról tán inkább csak némi halvány sejtelmet adhatnak művelődéstörténetünk lapjai. Klio éber munkásainak figyelme is gyéren hatolt még eddig mélyebben azon igénytelen látszatú belküzdelmek műhelyeibe.⁶⁾ Hisz a koresemények akkori följegyzői többnyire csekélylették a a nemzeti művelődés olyatén halkabb mozgalmainak számbavételét.⁷⁾ Magok az ápolás dicsvágytalan tényezői pedig hangyaszorgalmok miatt sem érkeztek rá, hogy dajkáló működésökről a jövő kornak számoljanak,⁸⁾ szerénységök meg inkább nagyon is távol tartotta őket

1) Kiváltképen Tapolcsányi Gergelyt, a jeles magyar szónokot, Dugonicsnak s utóbb Révainak is különösen befolyásos mentorát, és Horváth Benedeket, a szintén derék szónokot s magyar nyelvkuató művelt székelyt említők ilyenekül, Révaira nézve még Karabát és Hájost is.

2) I. Révai M. élete I. k. 17. 34. l.

3) Különösen a kiadás nehézségei miatt, — Komolyabb célzatú műveknek kiadása bizony még ma is merész kockáztatás, sőt bizonyos áldozat.

4) Hogy a hazafias szellem ápolásához mily tetemesen járultak a mult században némely latin művelődésű hazafiak is, kiviláglik egyebek közt Horányi, Katona, Pray s több másnak történelmi műveiből. Révai M. latinul is szintoly melegen nyilatkoztatja hazafiai érzelmeit.

5) L. Virgil. Aen. I. 206. E jelszót hangsúlyozva emlegette Révainak egyik jeles oktatója Conradi Norbert. Bölcséleti előadásainak kézirat compendiuma elé is ezt jegyezte mottóul. (I. a kegy. r. pesti kvtárban).

6) Hazai művelődés- sőt oktatás- és nevelés-történetünk soványsága is vallja ezt.

7) Csak 1786-ban a „Merkur von Ungarn“ kezdte meg némileg közfigyelem elé hozni a hazai tanügy mozgalmait; de ez is rövid életű s kezdetleges kísérlet volt nálunk.

8) Azonban a szerzetes rendek irattárai, meg a közkönyvtárakba jutott

a mai élelmesség kérkedésétől. Ritka tünemény egyébként még az eszmélőbb időkben is a még oly nagy következmények keletkeztetőinek érdemleges méltatása.

Midőn már a talaj mélyében huzamos időn át ápolgatott gyökerek izmosult törzsén dús virágzatú vagy éppen gyümölcsessel terhelt ágak büszkélkednek, kevésnek jut eszébe az egykori ültetők s ápolók gondjaira emlékezni. — A bájoló kikelet gyönyörei gyorsan feledtetik az elmúlt zord évszakot. Az új korszakok élvezői csak átlag pillantanak vissza az előbbi idők sanyarúságaira. Örömost hiszik, hogy az enyhébb időszak mintegy magától hozza meg áldását, valamint az aranykorban a költők szerint: a szántatlan föld önként termette gyümölcsét; — „ipsa — — per se dabat omnia tellus.“ (Ovid. Metamorph. I. 102.)

2. Ilyesmire emlékeztet az, hogy nemzeti irodalmunk száz év előtti lendületét sokan még ma is, szintúgy mint akkor akárhányan, inkább tulajdonítják az újulásra készítő korszellem varázshatalma gyors eredményének, semmint a nemzeti szellem huzamos belmunkássága természetes szüleményének. — Innét az az aránytalan magasztalás még tekintélyes írók részéről is egyes kiemelkedtebb szellemhősünk irányában.

Ily túlzott auxesis példájaül említettem már föntebb¹⁾ holmit éppen a Bessenyei Györgyre — buzdító irányzat végett — fölösen halmozott elogiumokból. De időbb még nagyobb mérvben is folyt az.²⁾ Igaz ugyan, hogy inkább gyújtó hatásra célozó előadásokban és aggasztó viszonyaink által eléggé indokolt emlék-ünnepélyek alkalmával hangoztatnak ilyesek; azonban annyival inkább megtévesztik az elméket, hogy oly tekintélyes állású s tudományú férfiak ajkairól hangzanak szét, kiknek mint illetékes szaktudósoknak különösen ünnepélyes nyilatkozatai mintegy mérvadókul fogadtatnak, meg különben is összegyűjtött műveikben többszörösen is marandandósítatnak.

Toldy Ferencnek Bessenyeire vonatkozólag föntebb jelzett túlmagasztalását praegnans kifejezésekkel szinte vetélykedve tette imént mai irodalmunk egyik kitűnőbb jelese, kinek pedig

---

némely kézirati hagyatékaik mégis számos becses adatokat nyújtanak a mult századi művelődés és oktatás történetének földerítésére. — Ilyenmü történeti anyag nem csekély mennyiségben rejlik a Jézus-társaságiak- és Paulinusoknak az egyetemi könyvtárba jutott kézirati könyvekben, szintúgy a nemz. muzeumban s országos levéltárban lelhetőben. Némely ily tartalmú becses iratokról és levelezésekről egyébütt lesz alkalmam részletesebben emlékezni.

¹⁾ L. a föntebbi fejezetben. 367. l.

²⁾ L. Toldy Ferenc: „A magyar irodalom legújabb koráról (1772—1872).“ Olvastatott a m. akademia rendkívüli közülésében dec. 15. 1872. kiadva az „Irodalmi arcképek és szakaszok“-ban 169. l. — E nagy lelkesültséggel, mondhatni ífjú hévvel tartott emlékbeszéd Bessenyeit az erősen árnyalt mult századból igen is fényes gloriába emeli föl.

geniális adományozottsága egyéb tulajdonai közt kiválóan erős oldala az aesthetico-kritikai képesség. — „Az a láng — u. m. — mely egy század óta a magyar írók s az egész magyar nemzet keblét hevíti, azon szikrából gyuladt fel, mely Bessenyei lelkéből pattant ki először. Méltán jelölük nevével irodalmunk kezdetét. — De Bessenyei nemcsak elhanyaglott irodalmunkat támasztotta fel halottaiból, hanem azon társadalmi és politikai reformokat is hirdette, melyek a nemzeti műveltséggel szoros kapcsolatban vannak...“¹⁾

Ez is ünnepélyes alkalmi dicsbeszédben mondatott ugyan s némileg motiválható is a fennforgó viszonyok által: s még is úgy látszik, hogy az ily panegyrikus fölmagasztalások az irodalom-történet legjelentősb szaktudósai részéről több ízben ismételve a történelmi igazságszolgáltatás rovására esnek. S ellenszó nélkül hagyva még további fokozását is eredményezhetik az oly aránytalan felfogásnak, mely aztán tekintélyök által megerősítve utóbb szinte kifogásolhatlanul megállapított hiedelemmé rögzik, habár az elfogulatlan kritika előtt tarthatlannak bizonyul is.

A korviszonyok körülményes vizsgálata szerint is kiváló rész jut ugyan Bessenyei Györgynek a nemzeti szellem ébresztése körüli érdemeiből, de mindent egybevetve oly kizárólag s osztatlanul még sem tulajdoníthatja neki irodalomtörténetünk azt a dicsőséget, mintha csakis „ő villanyozta volna fel az öntudatlan nemzedéket“ s csupán ő idézte volna elő azt „a fordulatot“, mely „előkészületlenül, váratlanul, szinte egyszerre jött.“²⁾

Ily csodatevő hatalom lélektanilag sem igen egyeztethető meg az ő skeptikus mivoltával, mely a főbb elvek iránt is oly habozónak bizonyult, mint azt a hiteles adatok, sőt saját nyilatkozatai is eléggé bizonyítják,³⁾ meg a történeti felfogásnak sem felel az meg, mely szerint az „a fordulat“ bizony még sem jött oly „előkészületlenül“, mint a hogy az a fölszines vizsgálatnak látszik.⁴⁾

Azok a jó „csöndes emberek“, különösen Faludi és Orczy, de mellettök még több más szerény munkás is — zajtalanul jóval előbb munkáltak annak előidézésén, azok a kevésbé észrevehető tényezők, kik a sokaság aléltsága idején is folyton munkáltak az azal az erős meggyőződéssel, hogy: „peragit tranquilla potestas, quod violenta nequit.“⁵⁾ Mert tudni való, hogy megannyi korcs je-

¹⁾ L. Gyulai Pál a Kisfaludy társaság nevében tartott emlékbeszédét a Bessenyei Gy. sírja fölé emelt emlékkő leleplezési ünnepélyén június 10. 1883. Pesti Napló 159. szám.

²⁾ L. Tóldy F. „Irodalmi arcképek és szakaszok“ 176. l.

³⁾ L. Závodszy Károly „Bessenyei György“ Pest 1872. 39. 183. l.

⁴⁾ Ez már a föntebbiekből eléggé kiviláglik.

⁵⁾ Claudianus : De Consulatu Fl. Mall. Theodori 239.

lenség, fásultság s dermedtség dacára sem halt még ki annyira a nemzeti szellem, hogy azt „halottaiból“ kellett volna föltámasztani, Csak aludt, de nem halt meg. — „Ὁὐ γὰρ ἀπέθανεν (τὸ κοράσιον), ἀλλὰ καθεύδει.“¹⁾

3. Már csak azon szellemi hagyatékok is, melyek nemzetünknek úgynevezett „hanyatlási kor“-ában folyt bennsőbb művelődéséről maradtak fenn, behatóbban észlelve jelentős tanuságot adnak arról, hogy a nagy zajlások után erejéből majdnem teljesen kifogyottnak lát-szott nemzet még sem merülhetett oly mély lethargiába, hogy vagy csak egy pár évtizedet is többnyire dermedve aludt volna át. Mélyebben magába vonult fogyatékos szelleme bennhatólag munkált s mint a növény világ téli álma folytán gyökereiben izmosult. Irodalmilag kihatóan is nyilatkozott az. Nem csak hogy nem apadt ki azon szellemi élet ere, mely a 17. században a nemzet geniusának kiváltképpen szósnoki, de sőt költői nyelven is oly hatályos fölbuzogás-t ömlesztette volt: hanem lehetőleg csörgedezett az a nyomasztó viszontagságok dacára is, habár a bús idők sanyarusága miatt tetemesen elbágyadtan s elgyöngült produktív erővel. Mintegy rejtekben lappangó sűrөгéssel ápolgatta, de kitelhetőleg üdítő befolyással táplálta a nemzeti érzet s öntudat mélyebb gyökereit. Megóvta azokat a teljes elcsenévészéstől s képesíté a jövőendő kikeletkori fölvirulásra. — Irodalomtörténet-íróink is említik néhány azon korbéli szellemi munkásnak nevét, sőt műveiket is méltatják némileg. De tán ezeknek s még más eddig kiadatlan iratoknak mélyebb vizsgálata még jóval nyomósabb bizonyosságot is adhat arról, hogy az újítóknak nem kellett irodalmunkat holt állapotból föltámasztaniok.²⁾

Pázmány szellemi örökségét egykori rendjének számos jelese üdvösen kamatoztatta a magyar érzelnek gyarapodására úgy, hogy annak ígyen folytatott nyilatkozása jó részben folyt be a nemzeti művelődés és irodalom megújulására. Toldy F. nyilatkozataiból is

¹⁾ Matth. evang. IX. 24.

²⁾ A főntebbi megjegyzésekre elégséges okot szolgáltat Toldy F. (l. „Irodalmi arcképek és szakaszok“ 171. és 179. l.) ama rhetorikai auxesisével, melyben Bessenyeit magasztalva egyebek közt így szól: „irodalmunk legújabb korszakának határozott születési éve az 1772. év, midőn Bessenyei György fűta hatalmas riadóját, s az elholtat új életre támasztotta fel;“ s aztán ugyanott tovább az ekkoron megeredt szellemi sűrөгést kizárólag mind Bessenyei szellemének tulajdonítván, így következtet: „de mind ez csak azon lőkés folytán, azon hatásában többé fel nem tartóztatható eszme befolyása alatt, mely egyetlen főben fogamzott meg, mely egyetlen kebelből áramlott széjjel, s ez a z e g y fő és kebel — a Bessenyei Györgyé volt.“ — Csattanós dictionának megjárja ugyan, de hogy történeti valóságának nem válik be, némileg a főntebb csak nagyjából említett adatok is vallják, s még inkább az irodalmi productionnak egy pár évtized óta Bessenyei föllépte előtt már évenkénti gyarapodása. Kitesztük ez annak még sokban hiányos lajstromából is, l. Sándor István „Magyar könyvesház. Győr, 1803.“

eléggé kiviláglík ez. — Legnyomósabban érezteti ezt különösen Faludi hatásának kiemelésével, kit részben „régí nyelvünk utolsó díszes képviselőjének“ mond,¹⁾ részben újabb költészetünk inaugurálójának s atyjának ismer el.²⁾

Tetemesen lelohaszták ugyan a mostoha viszonyok a nemzeti érzelmenek előbb oly duzzadtan nyilvánuló erét, de nem apasztatták ki annak belsőbb forrását. Jeleit adták ennek időnként, habár előbb csak gyéren, de aztán mind szaporábban megjelenő irodalmi művek is, melyek a szellemi élet intensív gyarapodását vallják,³⁾ úgy hogy az a század derekán már jóformán érezteté a közelgő tavasz zsendülését.

A franciás irányú testőr-irodalomnak némileg előzőiül említhetők már Haller László és Lázár János; — Pázmány és Káldi rendjének tagjai közül pedig Faludin kívül Illei, Spangár, Kunics, Bertalanfi, Kovács János és mások — legalább az elsívárlásnak indult kor viszonyaihoz képest — mint a magyarság hű ápolói irodalmilag is számot tevők, úgymint kik jelentékenyen járultak a nemzeti irodalom előbbi s következő élénkebb időszaka közti hézagot áthidaló munkássághoz, főleg a faji önéreztetel continuitásának lehetőleg föntartásához. S még hány más volt, ki az irodalmi névre nem vágyakodva, inkább csak élő szóval hatott a magyar értelmiség s nemzeti érzelem javára! Nemzeti művelődésünk behatóbb történelme méltán reflectálhat több ilyenre.

4. Midőn pedig már az újulásra hathatósabban intő jelenségek közelebről mutatkoztak, mit tőn Molnár János a sokoldalúlag erenyedetlenül munkáló s az ifjabb erőket biztató nemes lélek, s mint folytató aztán is hazafias tevékenységét váltig áldozatos fáradozásal szolgálva a magyar irodalom ügyét! — Erről már a föntebiekben érintettünk holmit.⁴⁾

Habár itt-ott némely kegyeletes említés melegen szól is Molnár jeles törekvéseiről,⁵⁾ különösen az ő buzdítottjainak hálás elismerésében,⁶⁾ de hazafias érdemeinek illeték szerinti méltatása még alig tetszik ki művelődés-történetünk tárgyalásaiból. Szintúgy több más

1) L. Toldy F. „Irodalmi arcképek és szakaszok.“ 175. l.

2) L. Toldy F. „Magyar költők élete“ I. 147. l. „Faludi geniusa — u. m. — a nyelvet hódította meg magának, melynek classikai kezelése által a legújabb irodalom atyjává lett.“

3) Még úgy is, ha azok a viszonyok igényeihez képest főleg a belsőbb lelki élet növelését célozták, de a széptani elvek szigorúbb követelményeinek még e tekintetben sem felelhettek meg eléggé. Még is óvták a nemzetet a teljes elsívárlástól, nem hagyták egészen elcsúnni, sőt folyton éleszték belvilágát s érlelék a valódi megújodásra.

4) L. Révai M. élete. I. k. 171. s köv. II.

5) L. Toldy F. Magyar irod. tört.

6) Molnár K. János érdemes élete Fejér Györgytől. L. Tudományos Gyűjtemény 1820. IX. kötet. 60 l. — Hist. Acad. Pázmán. 111. l.

derekas munkása a mult századi nehéz időnek oly aránytalanul látszik még a háttér homályába szorítva, a mily szerfölkött előnyösítve tündökölteti az előszeretet némely kedveltjeit. — Irodalmunk s mai viszonyainak mélyebb ismerőjének nem nehéz a rokon- s ellen-szenvezés e titkai iránt eligazodni. — Olykor a szigorúbb kritikai nézetek is más és más alapon sarkallanak. Kétségkívül gyakoribb az úgynevezett korszerű és népszerű álláspont elfoglalása, mint a merőben tudományos vagy ezen fölül még az ethikai nagy postulatummokra is kellőbb súlyt fektető szemlélődés.

Szem előtt tartva a latin nyelv nagy fontosságát nemzetünk európaiasodása, itteni fönmaradhatása s művelődési haladása tekintetéből,¹⁾ — hisz mondhatni, egész a jelen századunkig kiváltképen ez vala hazai culturánk főbb mozzanatainak emeltyűje, közvetítő vehicula lévén egyszersmind az európai tudományosságnak sőt nemzeti nyelvünket is ez dajkálta tudatosabb fejlődésre, — ezt megfontolva, valóban azon íróinkat is, kik hazafias célzatú irodalmi igyekvéseik sikeresítése végett — különösen a mult században — ezt voltak kénytelenek közegül használni, mennyivel nagyobb elismerésre méltóknak tarthatjuk annál, a mit eddig juttatott nekik irodalmunk! Akárhány közülök még némely magyarul írónál is jóval hasznosabb szolgálatot tett a nemzeti művelődés ügyének.

Jelen hazai történelmünknek mult századi buzgó munkásai és sikeres művelői bizony több hálát érdemelnének mai irodalmunk részéről. Pray, Desericzky, Horányi, Cornides, Kaprinai, főleg Katona, több mást nem is említve, eszközölték különösen azt, hogy a külföldi tudományos világ rólunk azon korban, midőn alkotmányos és nemzeti életünk annyira veszélyeztetve volt, illetékesebb tudomást vón, s még ma is leginkább belőlök meríti alaposabb ismereteit multunkról. Vajon mikor kerül arra a sor, hogy irántuk is méltóbban rója le tartozását a nemzeti kegyelet, ha nem is ércszoborral, legalább illendő irodalmi emlékekkel?²⁾

Ugyanis a valódibb, az önzetlenebb hazafiság nagyszerűbb példáinak fölmutatása lévén szükséges a mindinkább üzérkedővé korcsosuló álhazafiság ellenében, ily paradigmákért már mind mélyebben kell nyulnunk nemzetünk multjába.

A föntebb érintett aránytalanságoknak némi árnyalásaul nem fölösleges ilyeseket így alkalmilag hacsak gyöngéden is érinteni azon enthusiasmus ellenében, mely nagy tüntetésekkel hódolgat lázas napjainkban nem egy ephemer s valóban kétes becsű jelenségnek

¹⁾ Jelentős tanúság vonható ki e tekintetben már csak azon jegyzékből is, melyet Szabó Károly „az 1475—1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványokról“ eddigelé összeállított. (Kiadva Budapesten, 1883.)

²⁾ Mint a minőnek megszívlehető példáját adta gr. Mikó Imre a Benkő József és Bod Péterről írt életrajzával.

is,¹⁾ míg ellenben nagyon is büszkén ignorál sok igazi bennső értékű jelességet.

Ily mérték-tévesztések erősen bizonyítják a komoly kritika szünetelését. S így bizony nagyon is szükséges már a „Ne quid nimis“, „Μετρον ἐν πᾶσι“ és „Sum cuique“-féle elveket úgy a multakra, mint a jelenre való vonatkozással is emlékezetbe idézni.

5. Amaz újhodási mozgalomra tekintve vissza, úgy látjuk, hogy azok az enyhébb fuvalmak, melyek akkoron a hetvenes években a nemzet lelkendező vágyait némileg derengőbb kilátással kezdék biztatni, több hazafias kebelben fölpezsdítették az addig csöndesebben lüktető vért. — „Volt valami a levegőben“ mint a közmondás tartja, a mi időváltozást sejtetett s izgatagságot gerjesztett. Ebben az eszmélőbbek a kor átalakulási vajudását sejtették, s megérkezettnek hitték az időt, hogy a magyar nemzetet teljesebb felocsúdára keltsék. E végett eredt élénkebb buzogásnak az érzelem-tolmácsoló verselés. Bessenyei hangadó biztatására csakhamar egymás után különbözőképen buzdító nyilatkozatokra kezdék hangolni zsenge lantjaikat a Parnassus felé andalgók, hogy minél határozottabban éleszsék a fölserkent szellemet, jelezvén a nemzeti megifjodás iránt támadt vágyakat.

Mind a három irány, melyet ma ugyanannyi iskolára különít irodalomtörténelmünk, jelenkezett s mozgásnak eredt már a jeles királynő végső éveiben.

Dugonics 1774-ben Gusztinyi János nyitrai püspök maecenási pártolásával lépteti ki „Trója veszedelmé“-t, Gyöngyösi István népszerű négyes rímseit követve. Nyomósan érezeti annak mindjárt elején — az olvasóhoz intézett előbeszédében — hazafiúi buzgalmát. Rájnisonál már 1773-ban készen volt a „Magyar Helikonra vezérlő Kalaúz“-a, de óvatos megfontolása visszatartá, míg Barótit s Révait az idő intése s költői becsvágyuk sietésre készteté. — Még többen is megindultak vagy csak készülének ez vagy amaz irányban a biztató

¹⁾ Illusztrált lapjaink előkelőbbjei is annyi törpe nagyság arcképét mutatják be időnként, még pedig eléggé hangzatos elogiumokkal, de arra nem igen gondolnak a tudomány sáfárai sem, hogy például Katona Istvánnak, hazai történelmünk oly nagy munkásának emlékét is föliddézzék. A mult évi dec. 13-dika jó alkalmul szolgált volna erre, mint születésének 150-ik évfordulója. Már évek óta ismételve ajánlgattam némely illetékesebbeknek, hogy a kegyelet ily szerény tanúsága legalább arcképének kiadásával alkalmasan történhetnék akkorra; de több megal ígélet dacára is elmaradt az. Nem korszerű már az efféle kegyelet? ! Fejér György, a roppant munkásságú és a hazafias érzelem tekintetében párját ritkító férfiú, kinek összes dolgozatai 185-nél is többre tehetőek (l. Kerékgyártó Árpád „Magy. orsz. emléknapi“) s ki a magyarságért a mostoha josephinus korszak óta végleheletig, a Bachrendszerig ernyedetlenül buzgott, még egy kis emléktáblácskára sem érdemesítetett. 1866. april 23. mint születése évfordulóján lett volna alkalom legalább ily csekélyes kegyeleti nyilatkozásra buzdulni. Bizony nagyon ráférne ifjú nemzedékünkre az ily nagy munkásság megszívlelése.

cél felé, mint Révai verses levelezései mutatják,¹⁾ kik azonban idő haladtával más ösvényeken alkalmasabban érvényesíték szerényebb tehetségeiket a közjóra.

Mindannyi közt főleg Bessenyeinek jutott azon szerencse, hogy a nemzetnek gondolatokká érlelődött érzelmeit és sejtelmeit olyképp fejezze ki, a mint azok akkoron a nemzet jelentősebb részéhez legmegnyerőbben szólhattak.

Mennyi kedvező körülmény járult ahhoz közvetlenül és közvetve, hogy kiválóan Bessenyeit s az ő sikere által biztatott testőr-írókat karolja föl a nemzetnek előkelőbb része az újhódási szellem irányadójául, már a főntebb mondottakból meglehetősen kiviláglik.

Helyzeti viszonyaik különösen előnyösíték buzgó törekvéssel párosult tehetségeiket. Élénk, változatos társadalmi élet különböző rétegei tárultak eléjük, a legfelsőbb köröktől a legalsóbbig, a tudomány s művészet oly termékeihez férhettek, a minők észlelhetőségéhez irodalmunk tényezőinek domi doctus része egész életében nem juthatott. És abban a tarka világban, mely időnként a nyugati műveltség távolabbi jelenségeiről is meglehetősen ismeretet nyújtott nekik, a hazai életből sem érezhették magokat teljesen kiszakítva. A magyar értelmiségnek tetemes része tartózkodott Bécsben, mások is gyakran látogatták a birodalmi fővárost különféle okoknál fogva.

Ily tágas látókörű élet mennyivel előnyösebb vala az akkor még nagyon is parlagias otthoninál²⁾ arra nézve, hogy oly szellemesebb ifjak, minőkül testőr íróink kortársaik közül föltűntek, nem csak közkedveltségű írókká, hanem tekintélyes irodalmi coryphaeusokká is fejlődhessenek.

6. Hatásuk sikerét pedig a jelzett körülményeken kívül még az időviszonyok is nagyon elősegítették.

Sokan a figyelmesebb hazafiak közül is felsőbb impulsus által megindítottak vélhették a testőrök szellemi mozgalmát annál fogva, hogy Bessenyei irodalmi zsengéje a fejedelmi kegy fedezetével mintegy tekintélyesítve lépett a nyilvánosságra s vele szinte egy izromban még három műve szállott napvilágra.³⁾ Különösen nyomban egymásután jelentek meg töle drámai művek, még pedig a nemzet nagy multjára emlékeztető hazai tárgyúak is (mint Hunyadi László

¹⁾ L. Révai M. „Elegyes versei“-ben a Bolla Mártonhoz, Sárváry Ferenchez, Tóth Farkashoz, Berents Keresztélyhez, Kreskai Imre-, s Józsa Gergelyhez intézett alagyáit.

²⁾ Mily igen érezte e nagy különbséget a többi közt Révai is, nem csak szóval mondja, hanem tetteleg is tanúsítja többszöri felköltözttével; de meg ottani művelődésének eredményeit is bőven érezte irataiban, melyek aesthetikai tekintetben föltettezően láttatják ízlése finomulását. Ellenben eléggé észrevehetően sínik az ily befolyásos körülmények nélkülözését a jó Baróti, Dugonics és különösen Horváth Ádám.

³⁾ U. m. „Hunyadi László“; „Az eszterházi vígságok“; „Az embernek próbája“, melyek 1772-ben jelentek meg.

s Buda), tehát olyasmik, melyek a nagy közönség hathatósabb eszméltetésére látszanak célozni.¹⁾ — Valóban sokat mondó jeladásul tünhetett ez föl akkoron, annál is inkább, minthogy Bessenyei aztán az egész évtizeden át majdnem szakadatlan sorban eregette szét a hazában különféle tárgyú műveit, melyekben mind nyiltabb kifejezését adta azon célzatának, hogy nemzetét ébreszsze s eszméltesse. Mellette pedig csakhamar lelkesebb társai is hozzá láttak a buzdító tevékenységhez.

Mintegy rohamos ostromlásként tünhetett föl e szokatlan sűrűgelem a szunnyadó magyarság felköltésére és hozzá még oly irányzat felé terelésére is, mint a minőt a szabados gondolkozású francia bölcselek hirdetének. — Mily figyelmet kelető fordulatnak látszott az már magában véve is, hogy ilyesmi úgy szólva a királyi udvar előcsarnokaiból indítottatott meg! Növelte az új auspicium által gerjesztett reményt a hazai tanügy szervezése iránti intézkedés 1777-ben. Említők, mily repeső örömmel üdvözölte a többi közt²⁾ Révai is e derültebb kilátásra biztató jelenséget.³⁾ Bessenyei is ekkor bátorodott bensőbb érzelmeinek s bölceleti elmélkedéseinek nyiltabb közlésére, mint azt a „Bessenyei Gy. társasága“ (1777.), a „Magyarság“ (1778.) a „Holmi“ (1779.) mindegyre nyomósabban érezteti.

Ily buzdítások különösen a főt is kegyelt Bessenyeitől annyival ösztönzőbb hatásúak lehettek a hazában, minthogy a meglepő változások némely mélyebben eszmélő kritikus elmében a „timeo Danaos“-féle gyanakodást is fölkellették. — Öröm és balsejtelem, remény és aggodalom mintegy váltakozva növelték a kedélyek izgalmait.

7. E körülmények egybevetése jelentős világot vet hősünk azon izgultsága okaira, melyek őt Nagyváradról Bécsbe készíteték.⁴⁾ — Bessenyeinek imént jelzett kiadványai mintegy delejező hatást gyakoroltak egyébként is lángoló hazafias érzelmeire. Annak idején már érintők, mennyire bátoríták őt azok mind merészebb nyilatkozatokra, sőt elhatározásokra is. Tudomásul véve azt, hogy Bessenyei oly irányú törekvései mellett nyugdíjra is szert tehetett,⁵⁾ azon

¹⁾ Drámáinak jelentősb célzatát l. Gyulai Pálnak a „Philosophus“-hoz írt előszavában. (Olcsó könyvtár 138. sz.) Bíráló ismertetést rólok a már említett irodalomtörténeti műveken kívül közölt imént Szivák Iván „a magyar dráma kezdete“ című értekezésében (l. „Figyelő“ XIV. 258—266. l.)

²⁾ Baróti és Ányos versben, Molnár János prózában adott kifejezést a Budára visszazárlt hazai tudományok üdvözlésére ömlendő örömeinek (l. a természetiekről írt hat könyve elején.)

³⁾ L. Magyar Alagylak l. k. 27. l. — „Elegyes versei.“ 26 és 152. l.

⁴⁾ L. Révai élete. l. k. XVII. feje. 353. l.

⁵⁾ Az életrajzi adatok szerint e kegydíjt Bessenyei leginkább vallási áttérésre következtében nyerte, miután ily hajlamát némely vallásos iratoknak magyarrá fordításával már előbb is tanusítá. De II. József megfosztotta őt attól. Utóbbi irataiból kiviláglík, hogy a kath. hitre áttérése csak is színleges külsőség volt. Ez és némely egyéb magán affaire-je palástolhatlan csorbát ejtnek ér-

jóhiszemű reményre gerjedett, hogy Bécsben, hol már mint gócban annyira fokozódik a magyarságra buzdító szellem, bizton hozzá lehet fogni az irodalmi erők tömörítéséhez, a magyar társaságnak létesítéséhez, különösen valamely folyóirat megindításával, s talán épen Bessenyeinek hatékony befolyása által.

Hogy ily remény hathatós vis motrix-ként sürgette őt Bécsbe, kitetszhetik az annak idején említettekéből. Ugy hitte, hogy II. József, kinek szabadelvű hajlamairól sok biztatót rebesgetett volt a csevegő hír, jóval nagyobb mérvben folytatandja az iménti kezdeményeket. E hiedelme indokolhatja, hogy Bécsbe érkezte után részint a tankönyvek készítéseért, részint az ott folytatandó irodalmi munkásság fejében pensió-kérésre bátorodott. Mennyire csalatkozott e reményében s minő kísérletekre biztatta őt még tovább is ernyedetlen buzgalma, már főntebb körülményesen említők. ¹⁾ Ily csalódást kívüle sok más tapasztalt ekkoron.

8. Az itt nagyjából felhozott jelenségek is mutatják, hogy csakugyan jelentékeny volt az a hetvenes évek folytán megeredt szellemi mozgalom, aránylag véve az előbbi csöndélet állapotához képest. — Ugyanis ama háromféle irányzatú irodalmi igyekvés a nemzet fennsőbb rétegeitől kezdve le az alsóbbig mindenütt megkísérlette volt a faji önértet fölélesztését. A hazafiság geniusa kelő napként előbb a magaslatokra irányozta ébresztő sugarait s mind alábbra hatva mintegy a völgyek rejtekeit is fölkereste. — A nemzet különböző osztályaihoz megannyi hangon és alakzatban: drámái és elbeszélő, didaktikai és lyrai költeményekben szólalt meg az új életre sürgető költészet. Emlékeztete az ős hajdan intő példáira s tolmácsolá az újkor tanulságos igyekvéseit, oly nyelven, a milyenen eddig még nem igen szólamlott volt.

E változatos hangú, saját és kölcsönzött tartalmú művekben, valamint a szellem, úgy annak nyilatkozata, mintegy azonos forrásra mutató összhangzatot éreztete. „Alisque et idem“²⁾ — genius gentis resurgens, vindex linguae patriae.

Mintegy omenszerűleg, habár közvetve a jós Cassandrára is

---

zületi mivoltán; és bármily kegyeletesen mentegetik is némely életírói, (I. Závodszy Károly „Bessenyei György“, — Ballagi Aladár „Testőrök története“ sat.) erősen árnyékoló vonásai azok egyébként hazafias buzgalomért tisztelt jellemének. Lelki habozását s ingadozó skepsisét a legfontosabb kérdések iránt — láttatják tépelődő elméikései. Mindezek amaz adatokkal egybevetve nagyon emlékeztetnek a múlt századi francia bölcselőknek, az úgynevezett „erős szellemeknek“ némely igen is szárnalmas lelki gyöngeségeire. — Kazinczy Ferenc, ki közelebbi forrásokból értesült Bessenyeiről, néhutt elég nyiltan jelzi jellemi fogyatkozásait. (I. Pantheon I. 64. l.) Igen valószínű, hogy az előbb oly népszerű coryphaeust ily ok miatt nem kereste föl a buzgó hazafiak figyelme gondosabban, sem iratai iránt nem mutatkozott aztán rokonszenves figyelem.

¹⁾ L. főntebb 16—8. l.

²⁾ Horatius Carmen seculare.

emlékezteti a nemzetet az, ki utóbb „a nyelv védelmeztetésére“ huzamos hallgatagság után újra szót emel.¹⁾

Azonban nem csak a különböző iskolák, — a mint már ma nevezzük amaz irányzatokat, — vagy tán felekezetek követtek különböző módokat és formákat alkotásaikban, hanem az egyes írók is azon kereten kívül, melybe őket az irodalomtörténet utólag osztályozza, egyébképen is igyekeztek hatni. Különösen föltetsző ez a népieseknél, kik közül kiváltképen Dugonics tűnik élénk olyanul, úgymint ki előbb antik tárgyú elbeszélő költeménnyel lép föl, aztán tudományos műveket, majd latin regényt, meg hazai tárgyú regényeket s drámákat ír annak jeléül, hogy nem csupán az alsóbb rétegben keresi hatáskörét, hanem a társadalom egyéb osztályaira is igyekszik hatni. Horváth Ádám tudományos törekvésén is meglátszik ily célzat.²⁾ — Hazafias buzgalmuk sok felé ragadta őket s nem engedte tehetségeikkel szigorúbban számolniuk.

Révai tevékenységének több oldalú vizsgálata szintén láttatja, hogy ő is egy és más tekintetben majd a franciás, majd a népies iskola tényezőihez is számítható. — Már 1779-ben Moschosnak Biont sirató pásztori énekét,³⁾ mely görögben hexameterekben van írva, némileg Dugonics példáját követve,⁴⁾ népies formában (páros rímzetű alexandrinekben) magyaritá; aztán meg elegyes versei közt, meg egyébképen is többszörösen érezteti a népies irány felé hajlását is.⁵⁾

Hősünk azonban akkor is, midőn arra célzott, hogy az üdítő költészetet az alsóbb rétegre is harmatoztassa, vagy viszont, hogy a köznép kedélyvilágának termékeit is fölkarolja s az irodalom terére szállítsa a népies költészet gazdagítása végett,⁶⁾ gondosan óvakodott attól, hogy a jó ízlés rovására amúgy választék nélkül méltassa a népiest egész a nyers magyarságig és pórias alszerűségig,⁷⁾ mint a hogy ezt a népies iskola egy két előkelő factora is joga-

1) Báróczy S. Calprenede „Cassandra“ című regényét adta ki 1774. szép magyarsággal fordítva; 1790. pedig „a védelmeztetett magy. nyelv“-et.

2) Toldy F. Magyar költők élete. I. 236—240. l.

3) L. „Elegyes versei“ 183. l.

4) L. Dugonics a „Trója veszedelmé“-hez csatolt „külömbféle versek, függelékét, melyek Virgilius, Horatius és Ovidiusból fordítvák, többnyire Gyönyösi István-féle négy rímű versszakokban.

5) Erre mutat a „Versgyűjtemény“ végett a népies énekekre vonatkozó figyelmeztetése is. Haraszi Gyula nem ok nélkül reflectál Révaira az „Új népies irány költészetünkben“ című értekezésében (l. „Figyelő“ IV. 244.)

6) L. A „régie és új elegyes vers gyűjtemény“ végettí fölhívását 1782-diki „Magyar Hirmondó“ jan. 16. számában. Ezt a főntebbi fejezetekben már közlöttem.

7) L. u. o. hol a „közönséges énekek“-re vonatkozólag ezt mondja: „A szerelmesekből, ha mi szépet foglalnak magokban, megtárthatjuk, . . . a motskosát és fertelmesét minden bizonynyal elhagyjuk, hogy botránkozás ne szerezzünk az ártatlan erkölcsökben.“

sultnak vélte.¹⁾ Izlés dolgában inkább a Kazinczyas finomság felé tartott.

9. Ily hajlama könnyen megkedvelteté vele a franciás irányt, különösen midőn Bécsben tartózkodása folytán az előkelőbb házakban megfordulván, társalgási tekintetben is nagy szükségét érezte a francia nyelvnek, meg anakreontikus verselése s aesthetikai tanulmánya kedvéért is élenkben foglalkozott a francia irodalommal. Ennek eredményeül tekinthető, hogy már Faludi szelleme által is hathatósan az újabb irányba terelve ez évtized folytán mind föltetszőbben gravitált a franciás iskola izlése és szelleme felé. De nyíltan vallja ezt annak főbb tényezői iránti meleg elismerése is.²⁾

Révainak a különböző szellem-irányzatok s változatos műalakzatok iránt tanúsított fogékonysága és az aesthetikai becsűnek bármily alkalmas formában megjelenése iránti illetékes becslése mutatja, mennyire megvolt benne a képesség az olyanféle irányzó szerepre, a milyenre vágyódását több ízben érezteti is, különösen már akkor, midőn nagyváradi állását 1781-ben elhagyva Bécsbe sietett. — Forró óhajta vála ott azonnal valami olyas irodalmi foglalkozáshoz látni, mely által az előbbi évtized folytán már jócskán neki pezsdült szellemi tevékenységet lehetőleg egyűvé hozza s miundinább szervezkedő munkásságra fokozza.

E célra különösen folyóiratot szeretett volna már akkor megindítani, mely által jobb körülmények közt a magyar társaság eszméjét sikeresen lehetett volna valóság felé fejleszteni. — Ez volt hazafias érzelmének főbb vágya; de mint látók, már kezdetben nagy csapás érte e szándékát s azontúl is folyton ellenzették azt a mostoha körülmények, mondhatni irodalmi ügyünk nem csekély kárára. Mert mint oly több oldalú serény munkásról és a concretebb szellemi tevékenységnek illetékes méltatójáról föltehető, hogy némileg kielégítő helyzetben jelentékeny lépést tehetett volna az irodalmi erők consolidálása ügyében, legalább egy időre hathatós lendületét eszközölhette volna a serdülni kezdett irodalomnak. — Heves természetének hirtelenkedéseit leszámítva, Bessenyeinél nem egy tekintetben előnyösebb képességgel bírt az összefűbb szellemi mozgalom irányzására. Erre való ügyességét s különösen munka szeretetét érezve nem ok nélkül keserülhette ily szándékától való elűttetését.

Nevelői bajlódásai s küzdelmes hánykódásai után 1784-ben hozzá jutott ugyan a „Magyar Hirmondó“ írásához, de oly kedvetlennek tapasztalta e helyzetét épen ama főcélzatára nézve, hogy

¹⁾ Különösen Horváth Ádám, a nyers magyar, kit Kazinczy „csimbókos poétának“ nevezett, volt e tekintetben szeretlen. L. Pálóczi Horváth Ádám ismertetését Gerecze Pétertől „Figyelő“ XV. 15. l. — Darabosságok miatt a jó Dugonicsrais esik némely méltó kifogás. L. A magy. költészet tört. Toldy Ferencről 382. l. s Dugonics élete Endrődi Sándortól, 76. l.

²⁾ Így különösen a „Jámbor szándék“-hoz irt előbeszédben.

különösen a magyar társaság ügyét nem is említhette föl abban, az irodalom tényezőinek szövetkeztetése, sőt a versgyűjtés ügyében sem tehetett nyíltan valami jelentős lépést.¹⁾ Kiadója (Paczkó Ágoston Ferenc) érdeklétségéből nagy pressiót gyakorolt a lap szellemi irányára. — Egyrészt ennek fősvénysége²⁾ és korlátozó rendelkezése, másrészt némely keserítő viszonyok, de főleg bizonyos hatalmi tekintély üldözése kényteleníté őt már négy hónap mulva azon posztiónak odahagyására.

10. Ujságírói rövid pályájának azon halvány képére, melyet annak idején csak hézagosan vázolhattam,³⁾ erősebb világosságot lövel Révainak Benkő Józsefhez 1785. jul. 11-én Győrött kelt levele, melynek már 10 évvel ezelőtt közzétett szövegéhez csak ímént juthattam,⁴⁾ s így csak utólag pótolhatom abból némikép az ott elmondandókat. „¹/₂ esztendeje már — u. m. — hogy leveledet vettem Bécsben legnagyobb keservemben.“ — Aztán ügybajaival excusálván válasza késedelmét, a „Hirmondó“ ügyéről részletesen szól, Paczkót fősvénységről vádolja. Főlemlíti, hogy a Hirmondó írásával mikép akarta egybekötni a Társaság ügyét, hogy ennek jövedelmi forrásul is szolgálja, typographia állítást is szándékol. „Nagyaink nehánya átvértvén szándékát, önként a dalkozásokra eredt. Példájokra még több is lett volna. A hazafiak pözsdültek örömtől. De az elfajultak ellenezték, főleg Niezky a hazaáruló, ama sok átok tárgya fordított az egész dolgon. A helytartótanács azonban nem merte elnyomni.“ Arra gondolva, hogy Mária Terézia a helytartótanács ellenzését a magyar Hirmondó kiadása iránt már kezdetben oly nyomosan elítélte⁵⁾ és jámbor szándékának jó ügyében bízva, annyira felbátorkodott, hogy még annyi ellenkezéseken is keresztül akart járni a dologban, de a belátóbbak tartóztatták, mert „nagy marhák, a kik ellene vannak, jobb elhallgatva várni inkább az időtől.“⁶⁾ Aztán Győrbe vonult s a költeményes gyűjteményhez látott. Ott Ráttal és Szerencsi Nagygyal azon vannak, hogy a társaságot folya-

¹⁾ L. főntebb a VI. fejezet végén, 131. l.

²⁾ L. odább a Benkőhöz írt levélét. Említi ezt Gyarmathi Sámuel is a b. Ráday Gedeonhoz 1784. jun. 24. írt levelében, melyben tudatja, hogy őt is megkínálták a Hirmondó írásával, de Paczkó fősvénysége miatt nem bízik az ügyben.

³⁾ L. főntebb VI. fejezet, 109. s. köv. II.

⁴⁾ Id. Szinnyei József volt szíves ímént figyelmeztetni, hogy ezen levél, melynek szövegéért, mint főntebb említém, (I. X. fejezet, 206. l.) már huzamos idő óta több felé írt levelekkel sürgőldöttem, már 1873-ban megjelent az „Erdélyi protestans Közlöny“, egyházi és iskolai hetilap III. évfolyamában Kolozsvárt, közölve Szabó Károlytól a „közlemények erdélyi tudósok mult századi levelezéseiből“ című cikksorozatban.

⁵⁾ „Ha! das wäre arg in Ungarn nicht einmahl die ungarische Zeitungen zulassen zu wollen“ (I. u. o.) M. Terézia ily nyilatkozatát egyébutt nem leltém.

⁶⁾ Erre vonatkozó levélét Paintnerhez már főntebb közlöttem. (I. 139. l.)

matba hozzák, de neve nélkül, hogy megint lármát ne tegyen (ne keltsen.) A jövő (1786.) esztendővel akarnának olyasmit is kezdeni Rátnak neve alatt, milyen az ujság, ilyen fenn írás alatt: „Közhaszonnra való Levelezés.“⁴

Ezek után Denis- és Paintnernek Benkő iránti jó hajlamait jelelvén, fölemlíti betűegyszerűsítési tervét.¹⁾ Kérdést tesz a székely betűkről, s hogy Desericus és Bél Mátyás véleményéről mit tart Benkő? Úgy hallja, hogy Cornides már kulcsát találta ama székely felírásnak.²⁾ Kérdezi, hogy a Sajnovics által kiírt nyelvemléknél van-e régibb? „Bezzeg jobb magyarázását találtam én annak — u. m. végül — megtelsz örömmel, ha olvasod“

Röptiben s nagyból említve ilyen tartalmú e 3 ívnyi levele, melyet gr. Mikó Imre „monumentális“-nak nevez.³⁾

Egyebeken kívül jelentős világitás derül ebből Révainak ekkori célzataira, meg ujságírói viszontagságaira is. Innét látható, hogy az, kit eddig nevével nevezés nélkül fő s hatalmas ellenségeül csak úgy leplezve említget és Paintnerhez 1784. máj. 15-én írt levelében⁴⁾ élésebb jelzéssel „nem-ember“-nek mond, nem más mint ugyanazon Niczky, kit Dugonics is oly erősen sújt emlékiratában.⁵⁾

E nyilatkozata jelentős következtetésekre nyújt alapot. Egyéb-iránt is Révai e tartalmas levelében nem csupán baráti és hazafias érzelmeit akarta ömledeztetni viszonzásul Benkőnek 1784. febr. 12-ki magasztaló soraira,⁶⁾ hanem mint a Hirmondó ügye iránt oly hazafiasan érdeklődő író s őszintén kedvelt történettudóst híven akarta értesíteni a „Hirmondó“ sorsáról, még pedig oly szándékkal, hogy az nála ez ügyről egykoron hiteles tanúságul használandó emlékiratként maradjon fenn.⁷⁾ S így annyival inkább sajnálható, hogy e nagy fontosságú okmányhoz annak idején nem juthattam. Belőle az illető helyen több részlet átvétele jóval alkalmasabban illusztrálhatta volna a Hirmondótól kénytelenült elválását s azutáni válságos körülményeit.

¹⁾ Ezt a „régii magyar írásmódról“ szóló értekezésében tárgyalja. E kézirata megvan eredetiben a m. nemzeti Muzeumban, 614. fol. Hung.

²⁾ Révai levelezése közt (a m. n. Muzeumban I. Commercium epistolicum) van Cornidestől 1787. aug. 6. k. levél, mely az „Emlékezzünk régiekről“ e versszakának: „Arpad juta Magyar néppel“ fessegetésével foglalkozik, annak biztos megoldása nélkül. Erről odább szölandunk még. Ugy látszik ebből, hogy Cornides csak jó későn választott Révai efféle kérdésre s akkor is csak talál-gatva, de meg nem oldva a csomót, hanem Rádayhoz utalja őt a végett.

³⁾ L. „Benkő József élete és munkái.“ Pest. 1867. 61. l.

⁴⁾ L. főntebb közölve a X. fejezetben, 167. l.

⁵⁾ L. Olcsó könyvtár 162. sz. Dugonics András följegyzései. 11—14. l.

⁶⁾ L. kiadva Révai M. „Elegyes Versei“ kötetében 255—7. l.

⁷⁾ „Ugy hiszem, szólott már veled Gyarmathi Sámuel. Ő alkalmasint tudta állapotomat, és a mely szeretettel viseltetik hozzám, már el is beszélhetette dolgomat. Mind azon által nem csak megbeszélve, hanem meg írva is, fenn maradjon ez a történet.“ Így nyomósítja Révai e levele célzatát.

11. Tartózkodás nélkül föltárja itt, honnan eredett főképen az ő hazafias célzatainak akadályoztatása, mire nézve az Orczyhoz írott levelek másképp tájékoznak s majdnem tévedést okoznak.¹⁾

Kiviláglik ebből eléggé, hogy tulajdonképen Niczky volt az, ki azon merészségeért, hogy a magyar nyelv művelő társaság ügyét szóval és írásban a fejedelem elé bátorkodott terjeszteni, őt nem csak az újságírástól eltávolíttatni, hanem a rend kebelébe visszatartatni rendelte.

Ugyanis előadván e levelében, hogy mi módon tervelte ő a nyelv művelés ügyének a Hirmondó útján eszközzendő társaság általi előmozdítását, még jutalmazandó pályakérdések által is, lelkesülten így sohajt föl: „Kimondhatatlan lett volna ezzel a penna csatára fellázasztódott iparkodás.”²⁾

„Ezek voltak — u. m. — főintézeteim (terveim) e három fő jutalommal (jövedelmi forrással, ugymint a Hirmondó emelése, nyomda és a főrendiek adakozása által eszközzendővel) egyéb mellesleg való rendelkezéseken kívül, melyeket gyönyörű összefüggéssel egybe írtam. A ki csak látta, és pözsgött még benne valami kicsiny csepp magyar vér, mind örült a hazai nyelvnek emez igazabb és hathatósabb felemelkedésének. Csak a hazától elhasonlott gonosz hazaárulóknak szúrta a szemöket. Ezeknek oly gonosz volt a szándékok, hogy szép igyekezetemnek elnyomatására mintegy össze szövetkezvén, a magyar nyelvnek ez által felújulható virágzóbb állapotját egészen felforgatták az Udvarnál. Annál az Udvarnál, mely bátor ugyan német, de még is oly kegyes nemzetünkhöz, hogy annak nyelvét eltörteni magától ugyan soha sem volt szándéka:³⁾ hanem őseiktől elfajult roz mieink, azok az alacsony hízelkedők, kik nemzetünkről s nyelvünkről gonoszul súgnak bé. Az én dolgom ebben eleven példa. Senki sem akarta ügyemet segíteni.⁴⁾ Kénytelen voltam magam a Felsőséghez felmenni. Kitettem szóval is előtte, s beadtam írva is bőven, mit akarok a haza javára és nemzetünk megvilágosodására. A Fejedelem nem tehetett többet annál, mintsem a mit tett.⁵⁾ Megjelölve küldötte által a leveles háznak (can-

1) L. „Figyelő“ XIII. k. — Főntebb ismertetvék. (I. XV. fejezet.) Ezekben inkább a győri papság s különösen a „loyoliták“ ellen panaszkodik. Érinti ugyan, hogy az ő üldözői mind nagy és hatalmas urak voltak — kik a magyarságért való buzgalmát akarták elfojtani (I. Figyelő XIII. 354. l.) de Niczkyt nem említi, elképzelhető miért.

2) Csakhogy az ő hazafiúi lelkesültsége inkább költői képzelemmel csinálta merész számítását, sem mint a realis viszonyok kellő számbavételével. Látszik ez mindjárt a nyomban következő passusból.

3) II. József szándéka a főntebb tárgyalatból már eléggé ismerhető. Directe eltörlését a nyelvnek nem decretálhatta; de céljához képest fölvirágoztatását sem szándékolhatta. (I. főntebb a IX. fejezetben mondottakat.)

4) Alkalmasint mert előre tudták, hogy kivihetlenné tervei. Azért intette őt tartózkodásra Paintner is; I. 140. l.

5) Hogy ne tehetett volna a merész autokrata, ki önkényűleg annyit mert?

celláriának) esedező leveletem. Ezen mult, de főképen a Királyi Helytartó Tanácson, vagyis annak gonosz fején, ama sok átok tárgyán, a haza áruló Niczkyn, hogy a haza nem lehetett közelebb nyelve kiméveléséhez. Mert ez a gonosz ember oly fordítást tett az egész dologban, hogy engem, mint műnőmű eszközt álombaindult nyelvünk felszerkentésének másbékévert vádolással megtámadván, csaknem számkivetésbe igazított. Nem merete ez a derék Tanács megint olyan nyilvánvaló hízkeléssel elnyomni akarni ezt az igyekezetet, mint Rátnak jó szándékát el akarta volt tiporni. Méltó ezt is feljegyezni, bátor ugyan méreg és boszszankodás nélkül lehetetlen megtenni. — Halljad csak, az a Magyar Helytartó Főtanács mit követelt el a Hír-Mondónak bejelentésekor. Egészen ellene volt. . .¹⁾ Ha a kegyes Király Asszony jobban nem gondolkozott volna szerette magyariról, a Magyar Helytartó Főtanács a Magyar Hír-Mondót még kezdetében elnyomta volna.“

Egészben véve kiváltképen hathatósan nyilatkozik e levelében Révainak a magyarság ügyéért lángoló buzgalma s oly heroikus küzdelemre kész elszántsága, hogy ezzel a Bessenyeie alig mérkőzhetett volna még legtevékenyebb korában sem.²⁾ Révait az akadályok sokasága még inkább ösztönzi. Egyik kísérlet nem sikerülte után a másikkhoz fog. A nyelvművelő társaság létesítéséért „opportune importune“ serénykedve, kész minden követ megmozdítani, mint azon visszariaszthatlanok, kikről mondani szokás, hogy ha sem ajtón, sem ablakon nem juthatnak be céljuk tárgyához, azon gondolkodnak, mikép juthassanak be a kéményen.³⁾

Elmondja ugyanis, hogy „még annyi ellenkezéseken is keresztül akart járni, de a kik jobban által láthatták a dolog kimenetelét, igen tartóztatták annak oly hevesen sürgetésétől, mert ujonabb esedézzel, vádolással még másnak is bé vághatná útját. Ezeknek engedelmeskedvén, Gyórré húzta magát. Ott kinyugodván, leste untalan azt az időt, hogy valahogyan legalább a magyar Költémé-

---

Révainak az udvar iránti kiméletes mentegetése azon számításon alapszik, hogy miután az egyházi fennsőbbiség iránti engedetlenségének már eléggé visszatetsző tanúságait adta volt, jövőbeli reményeit mindinkább az állami hatóság s főleg az udvar kegyeinek megnyeréséhez fűzte. Odább bővebben ki fog ez világlani.

¹⁾ Ezen állítást a M. Hirmondó engedélyezéséről szóló adatok (az Orsz. levéltárban) nem igazolják.

²⁾ Toldy F. Bessenyei György buzdító tevékenységét élénken festvén „a magyar irodalom legújabb korától“ szóló értekezésében, különösen kiemeli, hogy „tette azt izgatva, tüzelve a társas téren és levelezve a távollévőekkel is.“ (l. Irod. arcképek és szakaszok i. h. 172. l.) De ilyes levelezésének nyomait nem igen lelhetni. Révai agitatioinak azonban levelezései mellett már ifjúkori versezetei is nyomos tanúságait láttatják.

³⁾ Ily szívós kitartású erélyét jelzi e levelének már főntebb idéztük e passusa is: „jó, hogy mi a haza szeretéstől mintegy megrészegedvén, nem is érezzük a teher súlyát.“

nyes Gyűjteménynek közrebocsáttatását kezdhették, mire barátai is unszolák. Bele is kapott már és annak programja példányaiból küld Benkőnek is ezennel, t. i. a „hírré adás“ terjesztésére kérvén őt fel. Jelzi továbbá a társaság felállítása s annak módjai iránti törekvéseit, hogy t. i. kettős jövedelemre akarnak szert tenni, annak fennmaradása végett, előbb a költemények kiadásával, aztán a jövő évben a Rátnak neve alatt megindítandó ujság-féle „Köz Haszonra való Levelezés“ kiadásával. „Társakat akarunk pedig mind a két igyekezet és dolog mellé, s olyan kötelezéssel, hogy a tiszta nyereségnek harmadik része köztök fog mindég felosztani. Tsak ugyan tzelunkat fogjuk érni.“

Im ily örös bizalmat táplál vala rendíthetlen buzgalma még ama sanyarú bizonytalanság közepett is, melyben akkor sínlődék! Hogy e vérmes remény mennyire nem vált valósággá, látható az eddigiekből is.

Levelének utóbbi részei láttatják, hogy már ekkor a régi magyar írás és nyelvelmékek kutatásába mindinkább bele mélyedez, minthogy a magyar nyelv törvényeit legmélyebb alapjaiból igyekszik kipuhatólni s lehetőleg tisztába hozni.

12. A gyűjteményes kiadással volt bajlódásai s e közben fölmerült surlódásai eléggé körülményesen ismerhetők a föntebbi részletes tárgyalásból. — Nem kevésbé izgalomba hozták őt a Baróti ellen nyilvánított kritika következményei is. Verses és prózai levelek érkeztek hozzá, hogy attól a magyarságnak nagy ártalmára válható tollharctól álljon el, sőt Rájnist is igyekezzék visszatartani.¹⁾ De ennek engesztelhetlensége nem hogy tágitott volna, hanem még inkább fenyegetődözött, hogy Barótinak „Ki nyertes“-e ellen okvetlenül kilép a „sisakos, paizsos, kardos mentő írás“-sal.

A hajthatlan Rájnis fenyegetődzése alkalmasint leginkább okozta a kassai hármasszövetkezést, mely már 1787. nov. 13-án²⁾ megállapodott abban, hogy a „Magyar Museum“ megindításával sikra száll.

Ennek hírvétele némi vetélkedési ingerrel is ösztönözhetette a győrieket, hogy ők is a három ellen³⁾ hármasan lépjenek ki a tervezett organummal. — De vajmi sok baj akadályozta ily óhajtasuk valósfítását! Révait irodalmi s egyéb viszályos küzdelmei a rajz-tanítói állás elnyerte után huzamos ideig tartó betegségbe ejték.

¹⁾ Nagy János két rendbeli elég hosszú alagyával igyekezett őt közvetítésre bírni. (l. a m. nemz. Muzeum „Révai Miscellan.“ IV. k.) Aztán Orczy Lőrinc is, meg Molnár János biztatására Józsa Gergely, sőt maga Molnár is írt ez ügyben (l. erről föntebb a XVII. fejezet végén. 356. l.)

²⁾ L. Baróti Szabó „Társaság kötés“ című hexameteres verszetét a „Magyar Museum“ I. füzete elején az 1788. pünköst hava 1. datált „Bévezetés“ után.

³⁾ L. u. o. Baróti Szabó Dávid, Kazinczy F. és Bacsfányi J. — A „M. Museum“ első füzete Ányos 2 verszetét kivéve, csakis hármuk dolgozataiból telt ki.

Alig hogy némileg felüdült, Győrött a nemzeti iskolabeli tanító társaival került ízetlenkedésbe.¹⁾ Ezen és egyéb kellemetlenségei bővebben ki fognak világítani az odábbi részletekből.

A gyűjteményes kiadásnak sok egyébre tervelt²⁾ folytatása mind kevésbbé látszott eszközölhetőnek. Főleg arra igyekezett, hogy legalább Orczynak, az ő kiváló pártfogójának oly lekötélező bizalommal hozzá juttatott többi verseit Barcsayéival együtt kiadhassa. Megtörtént ez is végre 1789-ben, kevéssel Orczy halála előtt.³⁾ Lehet, hogy szándékosan is késleltette ezek kiadását azért, hogy arra a fényes alkalomra léptethesse ki, melyet dedicatiója hirdet. Ugyanis a „két nagyságos elmének (Orczy és Barcsaynak) költeményes szüleményeit a költeményes gyűjtemény öregbedésére a nagyságok szerzőknek egyező akaratjokból“ úgy bocsátotta közre, hogy azokkal „gróf Károlyi Józsefnek és Waldstein Erzsébetnek, mint egybekelő jegyeseknek mennyegzőjőkre inneplő versein kívül kedveskedjék.“

Ily epigraphé után következik a csakugyan ez alkalomra készített epithalamiuma páros rimű alexandrinekben, mely nem csak forma tekintetében, hanem tartalmával is mint a legalkalomszerűbb gondolatoknak s érzelmeknek kellemes folyású kifejezése, mondhatni franciás finomságú tolmáclása, méltán foglal helyet bevezetőül a franciás irányú „két Nagyságos Elme“ költeményei előtt. Elmés allúsióval érinti ezeknek szellemi viszonylatát a hazafias érzületű Károlyiékhoz.

A Károlyi grófház valóban meghatottan olvashatta, sőt elérzékenyedve fogadhatta ezen érdekes tartalmú s a mily választékos, oly természetes kifejezésű szép versezetet, melyben a jeles család elődeiről s főleg akkori nagy díszéről Antalról ildomos kegyelettel s mondhatni valódi bensőséggel hangzik a méltó dicséret szintúgy, mint a jövőre való áldás kívánata. S ez, mint a következmény vallja, nem csekély részben valósult is az egybekelők közvetlen utódaiban, habár a szép remény bimbóinak a nagynevű nagyatyja alig, a korán elhunyt atya pedig csak igen rövid ideig örvendhetett.⁴⁾

E felajánlással Révai föltetszőbben keresi már fel a Károlyi háznak kegyét, melynek, mint e versezetben vallja is, „jóvoltával már ifjantan élvén“ az ekkoron jelentőssé vált költői hírnevére nevezkedhetett. S e kegyet óhajta a fiatal pár részéről is élte alkonyodására, hogy u. m.

„Lehessek holtomig mind azon Kedvese,
A Károlyi Háznak üszült Énekese“

¹⁾ Látható ez némileg a Sándor Istvánhoz 1788. dec. 5. kelt leveléből; de világosabban kitetszik a „Győri nemzeti főiskolánál való panaszok“ című iratából, melyet 1788. május 26-ról datált Erről odább szólunk még.

²⁾ L. főntebb említve I. fej. 38 §. 36. l. — VII. fej. 4. §. 134—5. l.

³⁾ Révai a dedicatio-versezetet 1789. bójtelő hava kezdetéről datálja. Károlyi J. egybekelése 1789. febr. 8. történt Bécsben. Orczy L. † 1789. jul. 28-án.

⁴⁾ Károlyi Antal † 1791. szeptember 1., fia József pedig † 1803. ápril 4.

13. Orczy Lőrinc kimulása felé közeledvén, Révainak annyival nagyobb szüksége volt arra, hogy hazafias célzatai számára hathatós gyámolítókat szerezzen, különösen a nyelvművelő társaság ügye végett. Ennek létesítéseért ekkor már mindegyre sürgősebb tevékenységre inték az idő jelenségei, melyekből a hazai állapotok tetemes fordulatát lehetett prognosticálni.

Révainak finom érzéke volt az ily symptomák iránt. Sűrűgött is minden kitelhető módon, mint az ügynek fő-mozgatója; de az ügy érdekében inkább Bessenyei nevével akart fedezkedni. Ennek „Jám-bor szándékához“ már 1788. december fogytán megírta az előljáró beszédet, de a kiadás csak 1790-ben történhetett. Ugyanakkor jöttki az ő „Planum“-a és a „Candidatusok“ összeállítása is, melyen már most szorgalmasan dolgozik vala. E végből sűrű levelezést kellett folytatnia a hazai tudósokkal irodalmi nexusok végett. Ily célból az „Amaltheát“ is meg akarta indítani; de nem sikerült. Ebben vala közlendő némely értekezéseit és magyarított Anakreonát, meg egyéb kiadatlan verseit.

Ez idétti levelezésének érdekes eredménye különösen a Sándor Istvánnal fűződött szíves viszony, melyről odább szólandunk, valamint más szellemi érintkezéseiről s mozgalmairól is. — Ezennel némi mutatványul álljon itt a Péczelyhez írt levele, mely irodalmi tekintetben is jelentős tartalmú.

„Révai Miklós Péczeli Józsefnek Boldogságot! Hogy Nagyságos Bátor Orzi Úrnak udvarlására voltam itt léttékor, szerentsém volt akkor leg először látni, és futólag helylyel közel olvasni is Mindenes Gyűjteményeteknek első Darabját. Örömem telt benne. És én is olyly Magyar lévén, ki szívből ohajtja mind Nyelvünk elő menetét, mind pedig szegény Népünk meg világosodását, gondolhatod, mi igen kívánom azt is, hogy erre a végre szolgáló Munkátoknak szerentsésebb folyamatja légyen, mint az én igyekezetemnek volt. Hogy meg szegyenüljön az a Bétsi Garázda Fitzkó, ki valóban soha meg nem érdemelte, hogy ize veszett gyermeki frkálását, olyanly egy Férfiú, milylyen te vagy, olyly gyakran ékesgette vele közletett Darabjaival. De te, tudom, jót akartál: véle, s másokkal is kívántad meg izlettetni azt, a mi híjával vagyon még Nemzetünk. Látod most magad is, hogy hálátlan barommal volt közöd, a kibenn a szépre, s a jóra tompa az érzés. A szemtelen maga szennyinyét másra akarja kenni. Mert ugyan mi a benne, hogy úgy le ugatta mind a ti igyekezeteteket, mind pedig Görög Demeterét? Valójában az, hogy a kontzát félti az a rágalmazó eb. Pedig mi alávalóságokkal tartja a Nemzetet. Tsodálom olyly sok nagy férfiaknak békeséges tőréseket. De veszzen oda. Én olyly szegény voltam még eddig, hogy Munkáidra szert nem tehettem. Nints is még egyebem tőled, a Meséken kívül. Hogy meg nyerhessem egyéb Munkáidat is, ihol én kedveskedem az én

Gyűjteményemnek ki bocsátott Darabjaival, hogy viszont tőled a tiedet meg kaphassam, valamiket eddig ki adtál. Hogyan tetszik néked ez a tsere? Elég a hozzá, hogy én Munkáid nélkül nem akarok továbbá lenni, más módom pedig meg szerzésekre nintsen. Két Darabom Szerzője nevét nyilván viseli. Ketteje a nélkül vagyon. A Költeményes Holmi Báró Ortzi Munkája. A Költeményes Szülemények is ugyan ő tőle és Bartsaitól valók. Nevezetesen a Szabadságról való Futó Gondolat a Nagyságos Költőé: a Levelezésnek első Része Bartsaié: a második pedig levelező Társájé, ugyan azon Nagyságos Bárójé. Ezekbenn talál a te Lelked is, a mibenn gyönyörködjék. Meg engedj olyly pusztán író módomnak. Én igen egyenes szívű vagyok, kivált ott, a hol tudom, vagy legalább nem ok nélkül gondolhatom, hogy a különös Udvariságnak gonddal és kínal elő kerestetett tzikornyás voltát nem szeretik. Nem tűröm az erőszakoskodást, valamint gondolkozásombann, úgy beszédembenn sem. Frisen légy Tudós Társaiddal együtt, kiket mind egyig tisztelek. Győrött 5-dik Juniusbann 1789.*

14. Gyűjteményes kiadványainak szétküldése jó alkalmul szolgált Révainak arra, hogy a célzatai végett oly igen kívánatos jó viszonyok gyarapodását az által is előmozdítsa. Nem is mulasztotta el annak fölhasználását. — A jobb honfiakul ismert főbbekhez udvarias, az írókhoz s némely tanultabbakhoz bizalmas sorok kíséretében küldött azokból példányokat.¹⁾ Amazokat a magyarság ügyének hatósabb támogatásására, emezeket csereviszonyra vagy kiadványainak ismertjeik közötti terjesztésére kívánta megnyerni. — Iratai közt több rendbeli nyomai lelhetők e törekvésének.

Még ez időtt sem volt annyira gondos levelezéseinek megővésében, mint későbbi éveiben. Egy-két érdekesebb választ mégis fönntartott az ekkoriakból is, melyek ily igyekvéseiről tanuságul szólnak. Sőt utóbb ily hazafias buzgalma elismertetésének nyomósabb bizonyosságaul egy párt nyilvánosságra is bocsátatott azon vita-iratokban, melyekkel élte alkonyán Versegly ellen oly keményen csatározott.²⁾ Ilyen különösen az, melyet 1788. március 13.

1) Efféle élelmességre nagyon is rákésztették a magyar írótt az akkori mostoha viszonyok. Péczely és Kazinczy, némileg Baczásny is, mint levelezéseik mutatják, még jóval élelmesebbek voltak Révainál, különösen a főbbek részvéetének megnyerése végetti igyekvéseikkel. Péczelynek a m. tud Akademia levéltárában (l. 3y. sz. kötetben) levő levelezése, kiváltképen az ország főbbjeitől hozzá intézett számos levél bőven bizonyít ily élelmes mivoltáról. Péczely mint a franciás irány buzgó pártolója, franciás műveltségét azzal is igyekezett kimutatni, hogy némely főrendűekhez francia nyelven magasztalta a magyar nyelvet s hazafiságot. Nemcsak gr. Pálffy Károlylyal, Sztáray Mihálylyal, b. Podmaniczky Józseffel, Almásy és Teleky grófokkal váltott leveleket franciául, hanem b. Orczy Lőrincsel is. Látható ez a „Figyelő“ XI kőt. közlött mutatványokból is. Péczelyi irodalmi társulatot is iparkodott létesíteni. E célra indította meg a „Mindenes Gyűjtemény“-t.

2) L. Fényfalvi Kardos Adorján. Pest. 1805. 197—204. l.

Károlyi Antal és 1788. ápril 17. Teleki Sámuel gróftól kapott volt,¹⁾ mindkettőt Bécsből. Ezekben Révai hazafias törekvésének s a nemzeti nyelv előmozdítása végetti buzgólkodásának meleg elismerését vallja a két főúr, különösen pedig az ő első Maecenása Károlyi Antal, ki a szép nyilatkozatokhoz nyomtatékul 12 aranyból álló kedveskedést is csatol.

Eme mindkettejőkre nézve érdekesen jellemző levelet egyéb tekintetből is eléggé helyén lesz itt eredeti szövege szerint²⁾ egészben közölnöm.

„Bizodalmas Kedves Tisztelendő Uram! — Nemes Hazánknak tsak nem elkorcsosodott anya nyelve körül tétetett sok, dicséretes, és hasznos fáradozásának, négy könyvben foglaltatott kellemetes gyümölsét szinte azon gyönyörködtető kedvességgel szemlélem: a melylyel mind a valóságos Tudományokhoz, mind pedig a Tökéletességre vezérlő Erkölcsohkhöz és ezeknek előbbre mozdítóihoz viseltetem. Innét származik, hogy ditsősögre méltó Hazafiúnak esmérem lenni Atyaságodatis: a ki hanyatló haza nyelvünknek ügyét érzékeny szívére vévén nem káralja (sajnálja) fáradságát, annak fogyatkozásit jobbítgatni, s közébe furakozott durva vidékiségit (idegenségit) irtogatni. Valóban szép, és érdemet szülő munka ez: s méltó, hogy további folytatását két kézre fogván, mind addig félre ne horgadjon menésében; míg feltétegett szándékjának tzélját uton nem éri. A józan értelemmel bíró böltsesség, és **módjával** bátorzkodó szív, hívséges kalauzi lesznek útjában s gyorsan segítő társai munkálódásában. Én pedig régi szíves hajlandósággal vagyok köteles szolgálja — Bécsben Mart. 13. napján 1788.“

Ezen mászkézzel íratott levélhez végül a gróf sajátkezűleg még e pár sornyi utóiratot³⁾ csatolta: „A Grófnémnek hosszan tartó betegsége és magam egészségtelenségem gátolnak most is a többi könyvek elolvasásában. Most is ezen alkalmatossággal 12 arannyal kivántam kedveskedni T. attyaságodnak köteles szolgálja G. Károlyi Antal m. k.“

Érdekes tanúság e levél arról, hogy mikép ujult meg s fűződik tovább ezennel ama szellemi nemes viszony hősiünk és a hazafias érzelmű főúri ház között, melynek valamint főntebb oly jelentős bizonyosságait említők, úgy a következőkben is lesz alkalmunk annak némely hathatós eredményeire rámutatnunk.

Károlyi Antalnak ily meleg elismerése Révai iránt annál jelentősebb, minthogy a hazafias érzelmű gróf, miként e leveléből is

¹⁾ U. o. 199—201. l.

²⁾ Mely a nemz. muzeumban van a Révai „Commercium epistolicum“-ában.

³⁾ E postscriptum a Fényfalvi K. A. közölte szövegtől elmaradt. Ugyanott három szó (u. m. káralja, vidékiség, 4 könyvben) másítva fordul elő.

látható, a magyar irodalmi műveket különösen tartalmok erkölcsi értéke szerint becslelte, főhajtása levén, hogy a magyar nemzet művelődési törekvése nem csak tudományos, hanem valóban komoly érzültre hangoló, épületes művek által mozdítottassék elő. Ezért a pártolását igénybe vevő íróknak elég nyíltan tudokra is adta ily nézetét. Példa erre egyebek közt az is, mit Péczelynek szintén ek-kortájában 1788-diki február 27-én Bécsből kelt levelében írt. Ebben a Young „éjszakái“-nak fordításáról helyeslőleg szól, de a „Henriade“-ra vonatkozólag sajnálkozását fejezi ki a fölött, hogy Péczeli Voltaire műveinek fordítására adta magát. Mert ő részéről inkább azt ohajtaná, hogy ez a szerző ne is ismertessék, nehogy különösen a magyar nemzetet, melyet ő még romlatlannak tart, megmételeyezze.¹⁾

15. Beteges és sokféle ügybajjal terhelt állapotában²⁾ vevén Révai a főntebb jelzett főrendűek leveleit, nem csekély vigasztalást meríthetett azokból, kiváltképen Károlyi Antaléból. Kellemesen meglepő lehetett régebbi jóakarójának biztatása, kihez a Nagyváradról történt elköltözése óta nyomasztó inségei közt sem bátorkodott segélyért folyamodni. Ismervén a grófnak komoly irányzatú gondolkodásmódját, alkalmasint önközta zilált állapota miatt általott kegyességéhez visszahódolni. De ekkor már kiadványaival bátrabban jelenkezhetett. Az örvendetes eredmény igazolta is reményét. Most e főlemelő nyilatkozat annál inkább fölmelegítette keblét azon kegyelet nyilvánítására, melyet a fiatal József gróf egybekelése ünneplésére szándékol vala.

Mily elmés combinációval sikerült e szép szándékának kivitele, láttatja a „Két nagyságos elmének költeményes szüleményei“ elé tűzött szép nászversezeté.

Bármint igyekezett e jelentős kedveskedését az ünnepélyes alkalomra oda juttatni, a balkörülmények ebben is gátot vetettek ohajtása elé. — Csak utólag, már hónapok multával mutathatta be „lakodalmi ajándékát“ annak, kinek egykoron nevelője kívánt lenni, és az örömapának s anyának.

Károlyi Antalhoz 1789. jun. 7. kelt ime levele³⁾ ilyképen

¹⁾ Levelének utóiratában (P. S.) néhány hibás francia nyelvezettel ekkép ad kifejezést e nézetének: „On vient de me dire, que vous faites aussi la traduction de Voltaire. Je dois vous avouer M. sans faire atteinte a l'estime, que je vous porte très sincerment, que je regrette les soins et les peines, que vous y mettez. Puisque je souhaitrais, que cet auteur fut tout a fait ignoré de tous le monde, pour ne pas empoisonner le Monde et ma Nation encore Inocente.“ (Átirva a magy. tud. Akademia levéltárából l. Péczeliana 30. sz. k.)

²⁾ L. erről b. Orczy Lőrincchez 1788. márc. 23-án kelt levelét „Figyelő“ XIII. 349. l.

³⁾ Eredetije a Károlyi grófok pesti levéltárában. Ugyanott ez egy másik példányban a grófnéhez címezve, mutatja, hogy egész udvariassággal külön-külön tisztelkedett a grófi család tagjainak a kiadványában foglalt nászversezetével.

adja elő e hátráltatását: „Kegyelmes Uram! Arra a lakodalmi inepelésre, melyly nem tsak egyedül a Károlyi Udvar, hanem az egész Magyar Hazát örvendeztette, irtam én is örömem érzésében néhány verseket s azokat Költeményes Gyűjteményemből való egyik darabbal be akartam már akkorra lakodalmi ajándékol mutatni a Ngos Fialet Párnak, hanem a NyomtatósnaK késedelmeskedése hátrált jámbor szándékomban. Miként illik ide az ajándék, megirtam ajánló verseimben. Tetszeni is fog, amint telylyesen vagyok elhitetve, mert olyanoktól származott Munka ez a Darab, kik a Ngos Károlyi Háznak kedvesei. Nagyságos Báró Ortzy Elmeszüleményei a Szabadságról való Futó Gondolat és a Levelezésből a Második Rész. Vitéz Bartsaié pedig ezen Levelezésnek az Első Részé Olyly dolgokról verseltek ezek a Ngos elmék, melyekben gyönyörködését telheti az Úri Fő Rend, kivált a kik szeretik hazai Nyelveket Feladtam ebből egyet a Kegyelmes Úrnak számára a Pósta Szekérre. Ennek ki adatásával megínt kaptam egy jelesebb alkalmatosságon, melylyel nyilvánabban bizonyíthatom, mi nagy adósa vagyok a Ngos Károlyi Háznak a vélem tétetett számtalan jókért, és mi igen kívánok annak kegyes Pártfogásában holtig megmaradni. Kegyelmes Uramnak aláztos hív szolgálója Révai Miklós. Győr 7. Junii 1789.“

Ama kegyesugarak, melyek ez idétt Károlyi Antal és alkalmasint családja részéről is mind vidítóbban derengtek feléje, nemcsak az előbbi pártfogoltatásáért tartozó hálaérzelmeket¹⁾ üdítették föl keblében, hanem egyszersmind hathatósan fokozták azon kegyeletét is, melylyel derék maecenásának erkölcsi jellemét s hazafias érdemeit tisztelé. Ezt mintegy hatványolni érezte különösen akkor, midőn Károlyi Antalt a nemzetellenes hatalmi törekvések irányában is hű hazafinak tapasztalták a figyelőbb honfiak.²⁾ Ezért buzdult föl Révai ekkoron még melegebben Károlyi Antal valódíbb értékkel kiváló jelességeinek megéneklésére,³⁾ kevéssel azután, midőn a ha-

¹⁾ Ezeket akkoron, mint ifjabbkori versezeteiből látható, több ízben megénekelte Révai. Károlyi Antal dicsőítésére írt versezeteiből az eddig fölemlítetken kívül kézirati hagyatéka közt van még egy sapphói méretű versezete azon alkalomra, midőn gr. Károlyi A. gr. Brunsvik Antalt a bihari főispánságba beiktatta Nagyváradon 1780. — Elegyes versei közé, úgy látszik, azért nem vette föl ezt, — mert 1787-ben már változtak vala gr. Károlyi viszonyai az udvar irányában, melyek e versezetben jelentősen kiemelvék.

²⁾ L. Dugonics A. fölfegyvései Budapest, 1883. Olcsó könyvtár 162. sz. 15. l.

³⁾ L. a nemzet. muzeumban lévő kéziratai közt (Révai Miscellanea X. k.) ily című ódáját: „Nm. gr. Károlyi Antal urról, ugyan az ő egyetlen fiának gr. Károlyi József úrnak 1788. új esztendőre való ajándékol“. Kezdeté is legott vallja, hogy fennsőbb célzat indítja lantolásra. Im ennek bizonyosságaul egy kis mutatványként a 2 első versszak. A többit l. a Figyelő XV. k.

„Lantom! hijábann ingerel a hazug
Hízelkedésnek színre tanult szava:

Kevély vagy, s elleneszed beogni

Olyly alattsonv tsevegést utánna.

Nem tudsz pazarlón hányni magasztalást
Nagy Főre, nem tudsz; bár mosolyogjon is

Bíbor szín rajta; bár le tsüggiön

Hertzegi büszke palástja vállán.“

zaellenes törekvésű Niczkyt holta után kétszeres „dirák“-val sujtotta volt.¹⁾

16. A főbbekhez intézett iratainál sokkal jelentősebb tartalmúak lehettek a hazai irodalom s tudományosság embereihez részint cse-reviszony, részint barátságos közvetítés végett menesztett bizalmas levelei. Sajnálható, hogy ezekből több nem maradt fenn, vagy legalább eddig nem került elő²⁾ több olyan, mely azon kor szellemi mozgalmainak teljesebb megvilágítására szolgálhatna.

Már csak azon egynehány is, melyet többé-kevésbé használatomra fordíthattam, jelentősen érezteti, hogy e vajudó korban a szellemi mozgatók közt jóval élénkebben folyt a nemzetiség érdekében megindult sürgölődés, semmint azt közzétett irataik láttatják, és hogy azon surlódások, melyeket a még kezdetleges gyarlóságú időszaki irodalom inkább csak homályosan sejtet, a coulissák mögött néhutt meglehetősen ingerültségre fakadtak.

Ilyenféle torzszalkodást jelez Révainak Péczeli Józsefhez 1789. június 5. kelt s főntebb közlöttem levele is. Egybevetve ezt a benne jelzett irodalmi viszonyokról szóló akkori közleményekkel³⁾ s némely írónk egykorú leveleivel,⁴⁾ jelentékeny megvilágítást nyerjük azon viszongásnak, mely ezidétt az időszaki sajtó útján működni igyekvő írók között támadt.

Különösen Szacsvayt illetőleg több rendbeli adatok által⁵⁾ jóformán menthetőnek látjuk Révai azon kifakadásait, melyek drasticus kifejezései miatt egyelőre megdöbbenőkül tűnnek elénk.

Hősünk e bizalmas levele épen nem salonias modorban s nem irodalmi hangon nyilatkozván azon irodalmi bajnokról, kinek mint a magyarság érdekében buzgón fáradozóznak a Jakab Elek

Ily kezdet után tapintatos ildomossággal emelvén ki az atya szép érdemeit, végül őt mint oly kitünő hazafit ajánlja példányul egyetlen fiának.

1) Dugonics A. „Följegyzései“-ben u. o. 12. l. így szól: „Mídon gr. Niczky megdermedett, két magyar versek jöttek ki ellene. Ezeket ide irom, hogy a következő világ tudja, mi vélekedéssel voltanak felőle a magyarok.“ — Révainak kézírati vershagyatéka a nemz. múzeumban (l. Miscell. X. k.) mutatja, hogy mindkettőt ő írta. Ezt különben irályából is eléggé fölísmerteti. Az előbbihez, melynek címe: „Egy nagnak haláláról,“ a datumot is odajegyezte: „E s t v e l i gerje dele m 30. Decemb. 1787.“ (L. Révai Miscell. X. k.)

2) Igy igen kívánatos volna egyebek közt Révainak a kassai társaság és „Magyar Museum“ tényezőivel, különösen Kazinczyval, Simayval s tán Bacsányival is váltott levelezését teljesen birnunk, valamint a Sándor Istvánhoz írottakat, melyek tartalmát csak igen soványan jelzi Horvát István (l. jegyzeteit a nemz. muzeumban a Révaianák közt.)

3) L. 1789-diki „Magyar Kurir“ I. 42. l., „Magyar Múza“ 88. l. és az alább idézettekben.

4) Ilyenek pl. Bacsányi János levele b. Ráday Gedeonhoz 1789. jun. 9. és jul. 4. — Hari Péter levele szintén Rádayhoz 1789. márc. 13. (Eredetijök a budapesti ref. collegium könyvtárában.)

5) L. Görög Demeter „Tudósítás“ című publicatióját vagyis a „Magyar Hirmondó“-ra előfizetést kérő felhívását, — Péczeli J. Franciából fordított szomorujátékok“ előbeszédét.

irta életrajz oly megnyerő szellemképét tükrözte elénk,¹⁾ szükségesnek láttam a történelmi igazság érdekében lehetőleg beható nyomozással eligazodni az ügy valódi mivolta iránt. — Egyébként magában is eléggé fontos az, a mi ezen viszály kellőbb földertésére szolgálhat.

Legalább nagyjából fölemlítendőnek véltem róla a lényegesebb tudni valót.

17. A magyar irodalomnak extensíve s intensíve minél gyorsabb s hathatósabb gyarapítása végett égető szükségnek látták a lelkesebb hazafiak az időszaki sajtónak megindítását. A mostoha viszonyok miatt eléggé terhes akadályok leküzdése után végre 1780. elején indíthatta meg az első magyar hirlapot Rát Mátyás, kit classikai képzettségénél s realisabb ismereteinél fogva szintén a classikai irány bajnokaihoz sorozhatni. — „Magyar Hirmondó“-ja keletkezését s viszontagságait tárgyalják irodalomtörténet-íróink s részletesebben ismertette Szinnyei József fáradhatlan búvárunk.²⁾ Főntebb említők, mily viszonyban volt avval hőstünk is és miért volt kénytelen az oly igen kedvelte működéssel felhagyni. Utánna pedig Paczkó Ferenc kiadónak fukarsága miatt még inkább hanyatlott az.³⁾ 1786. Szacsvay Sándor némi lendítést szerzett neki, de Paczkóval összezőrdülvén, maga kezére kívánt működni. Azonban sem Pozsonyban, sem Pesten nem sikerült célját valósítnia. Ez okból Bécsben némi tekervényes úton módolta azt ki.⁴⁾ A nem jó hírű Grossinger által,⁵⁾ ki haza-ellenes tervjavaslatáról ismeretes,⁶⁾

1) L. Figyelő XI. k.

2) L. Figyelő VIII. köt. Rát Mátyásról írt érdekes életrajzát.

3) L. Szinnyei J. u. o. — Ahhoz, a mit Szinnyei u. o. a 291. lapon a M. Hirmondó íróinak változásairól, különösen az 1784. év derekán működött ismeretlen szerkesztőről említ, figyelemre méltóan kiegészítő adatul szolgálhat az, a mit Gyarmathi Sámuel b. Ráday Gedeonhoz 1784. jun. 24-én kelt levelében a M. Hirmondó ekkori balsorsáról jelez: „Az Ujság Író — u. m. — igen érzékeny háladatossággal vevé, 's olvasá a' Nagyságod bólts itéletét, és sajnálja nagyon, hogy tovább is nem lehet szerentséje oly szép ditséreteket nyerni, de ennek az oka a' Patzkó fősvénysége, mert ő nem akarván ezen Buzinkai nevű (régí Doctor Buzinkai fia) Cancellistának érdeme szerint való fizetést adni, tehát, meg alkuvék Tállyaival a' Német Ujság írójával, ilyen módonn: hogy Tállyai adjon neki 1000 forintot az egész Ujság hasznából, 's a' többi maradjon Tállyainak. Minthogy pedig Tállyai magyarul nem tud; tehát meg alkudott egy Szatsvai nevű szegény Magyar Deákkal, a' kinek ő elibe fogja szabni németül, hogy ez mit írjon magyarul. Én már e' két külömböző alkattól ószvérnél egyebet nem várhatok. Féld, hogy e szép dolognak e' 1000 német Fősvénysége miatt vége szakad. Nékem, a' mint a' minapi levelembé is említém, jó szívvel áltál adta volna az újság írást, de hosszas, és megért fontolások után áltál látám, hogy ez igen hamar mulandó haszon lejend, és az én tzelommal nagyon ellenkező.“ (L. Ráday G. levelezése i. h.)

4) L. Jakab Elek „Szacsvay Sándor“ Figyelő XI. k. 171—3. l.

5) U. o. 166. l.

6) Ismeretes azonos tervjavaslata II. Józsefhez, hogy miképen igazhassa le Magyarországot legalkalmasabban. Palásthy Márton 1781. aprílban közlé azt Koppival

II. József pártfoglalását nyerte meg oly kötelezettséggel, hogy az autokrata szándékait magyarul igyekszik népszerűsíteni.¹⁾

Ilyen s egyéb titkos társasági szövöttek²⁾ s kanyargós eljárása, aztán meg a Görög Demeter és Péczeli elleni agyarkodásai sokat ártottak egyébként a magyarság ügyében hathatósan buzgólkodó tevékenységének, s fölöttébb árnyaló gyanút keltettek hazafisága ellen.

Effélék tudomása ingerelte Révait oly sujtó kifejezésekre, kinek méltán zokon eshetett az is, hogy a mit ő előbb egyenes lelkű föllépéssel sehogy sem bírt kivívni Bécsben, az Szacsvaynak amolyan nem magyaros eljárással oly kedvezőleg sikerült. Pedig Révai úgy volt meggyőződve, hogy ő azon alkalmasabb helyzetben sokkal méltóbban és az irodalomra jóval sikeresebben működött volna, mint Szacsvay különösen a „Magyar Múzsza“ ügyetlen szerkesztésével. — Tehát nem gyarló irígység mondatja vele kemény megrovását, hanem inkább az a fájdalom, hogy ő vagy más alkalmas író nem értékesítheti ama helyzetet a nemzeti ügy javára sokkal célszerűbben, kiváltképen pedig az irodalmi társaság létesítésére.

Az itt érintett viszonyok, egybevetve némely odább említendő körülményekkel, némileg elütő felfogást támaszthatnak Szacsvayról, mint a minővel őt Jakab Elek hazafias kegyelete feltünteté. S így e nagy tevékenységű történetbuvárunk érdekes munkája is érvet nyújt arra, a mit főntebb jeleztünk, hogy bizony nagyon ráfér a revisió a még oly gondosan tárgyalt dolgokra is.

Révait illetőleg még egyéb kiigazítani valót is látunk a Szacsvayról írt biographiájában, t. i. azt, hogy Jakab Elek a „M. Hirmondó“ írói közt Révaira nem is reflectál, sőt ennek az 1784-diki folyamra szóló előleges felhívását határozottan Szacsvaynak tulajdonítja.³⁾ Pedig Szinnyeinek már az előtt megjelent „Rát Mátyás“-a az iránt eligazodást nyújthatott. — De még Szinnyi „Rát Mátyás“-ában is találkozik némi módosítani való. Ugyanis Révainak Benkőhöz írt levele cáfoló érvet nyújt Szinnyi azon állítására, hogy Rát rá akarta bízni a M. Hirmondó folytatását, de Révai nem v á l t o t t a be szavát.⁴⁾ — Ez pedig jellembé vágó vonás.

És mennyi egyéb többé-kevésbé valótlan vagy legalább érvelhetlen fordul elő nem csak az utániroogatott dolgozatokban s tan- könyvekben,⁵⁾ hanem a forrásokból merített alapművekben is!

¹⁾ Szacsvay életrajzában kiméletesen jelezzé.

²⁾ U. o. 166. l.

³⁾ L. Figyelő. XI. 252. l. — Szintugy ignorálja Révait mint Hirmondó-írórt Dr. Versényi György is (l. Figyelő XV. 185—6. l.)

⁴⁾ L. Figyelő VIII. k. 289. — Erről főntebb is emlékeztünk már l. 36. l.

⁵⁾ Így például Beöthy Zsolt a Magyar nemz. irod. tört. ismert. II-ik kiadásában (l. 97. l.) is ismétli azon hibát, mely szerint Dugonics „szerzetének el- töröltetése után (?) az egyetemhez nevezetett ki mennyiségtani tanárnak.“

Mily messze vinne feladatunktól ama még oly sokban földértést igénylő kor belmozgalmainak részletezése! Pedig nyomós okok már mindegyre szűkebb korlátokat szabnak élénk.

18. Hősünk ez időszaki tevékenységét legalább lényeges vonásaiban lehetőleg hiven akarván ismertetni, az időszaki irodalom akkori sürgelmében vett részét még azzal kívánom kiegészíteni, hogy az idő intelmét sok másnál érzékenyebben megszívlevélve főleg olyan organumra kívánt szert tenni, melylyel az irodalmi szövetkezést, az olvasás-vágyat, jobb izlést és nemzeti buzgalmat minél célszerűbben lehessen előmozdítani. De e forró ohajtása minden igyekevése dacára nem sikerülhetett. S ez megokolhatja némileg az oly keserű expectoratióját, mint a minőt Szacs vay ellen zúdít. Habár azt egyébként méltatlannak mondhatni, de legalább jelzi ez is a szellemi viszonyok akkori belsőbb forrongását.

Ezen kívül számos egyéb adat bizonyítja, hogy a classicistákra sokkal súlyosabban nehezedett a nemzeti nyelv érdekeért küzdés feladata, mint a franciás irányúakra. Ha ezek missiója leginkább az ébresztés, vagy akár a mély álomkórból felrázás és buzdítás vala, úgy a classicistákra már az eszméltetés, ildomos taktikával való irányzás, szervezés terhesebb kötelessége háromlott. Ezek sokkal kevésbé követhették egyéni hajlamaikat, kedvteléseiket, mint amaz úgyszólván irodalmi dilettansok a verőfényes kikeletkor. — Hősünk küzdelmei bő tanúságot adnak arról, mint vívott harctársaival a mostoha viszonyok torlaszai ellen, megkísértve mindent, mi a szem előtt soha sem tévesztett szellemi feladat céljához juttathat. Innét látható, hogy őt nem csak nyugtalan természete, hanem a viszonyok kényszere is majd erre, majd amarra hajtván, sokoldalú íróvá képezte.

Igy lett belőle az a pankratiasta férfiú, minőül őt később Kazinczy oly szépen dicsőíté.

Révai ily sürgeségének csak röptiben említése is meglehetősen meggyőződést szerezhet az imént említettekről. Toldy Ferenc Bessenyeinek főntebb érintett magasztalása után a II. József korszaka alatti hazafias buzgalom főtényezőiül kiváltképen Dugonicot és Révait emeli ki s hősünkről ilykép vallja méltányos elismerését: „Valamint a hetvenes évek Bessenyei évtizedét képezék nemzetiségünk történetében, úgy Révaié lett a nyolcvanas éveké, melyekben a pályájáról végkép lelépett s falusi magányában elvonult Bessenyei helyett, ő veszi át a nagy izgató szerepét.“

De ennek nagyobb mérvű nyilvánulását még inkább a következő időszakban láttatja.

30 frt
helyett
20 frt!

AIGNER LAJOS kiadásában

(Budapest, váci-utca 1. sz.) megjelent

20 frt
helyett
15 frt!

IRODALOMTÖRTÉNETI MŰVEK.

*Figyelő. Irodalomtörténeti közlöny. Szerkeszti *Abafi Lajos*. I—XII.

Egy-egy	4 frt — kr.
Pályám emlékezete. Irta <i>Kazinczy Ferenc</i> . 1 frt 50 kr, kötve	2 frt 10 kr.
Kazinczy Ferenc és Guzmics Izidor levelezése. Közli <i>Gulyás Elek</i> .	1 frt 50 kr.
Erdélyi Levelek, Irta <i>Kazinczy Ferenc</i> . 1 frt 50 kr, kötve	2 frt 10 kr.
* Kazinczy Ferenc mint szabadkőműves. Emlékezésed.	— frt 30 kr.
* Vitkovics Mihály levelei (Kazinczy-, Kölcsey-, Döbrentei-, Szemere- Horvát Istvánhoz stb.) 1 frt, kötve	1 frt 60 kr.
* A multról a jelennek. Emlékjegyzetek (Petőfiné Szendrey Julia, Kuthy Lajos, stb.) Irta <i>Lauka Gusztáv</i> . 1 frt 60 kr, kötve	2 frt 60 kr.
* Mollére élete és művei. Irta <i>Szana Tamás</i> . 1 frt 50 kr, kötve	2 frt 50 kr.
* Emlékeim (Petőfi, Liszt, Bem, Boka, Feleki stb.) Irta gróf <i>Teleki Sándor</i> . 2 kötet 3 frt 80 kr, díszkötésben	5 frt 50 kr.
* Itt is, ott is. Irta <i>K. Papp Miklós</i> (Petőfi, Gyulay Ferenc, Vörösmarty, Deák Ferenc stb.) 2 frt 50 kr, kötve	3 frt 50 kr.
Vahot Imre emlékiratai (és Petőfi emlékezete) 2 frt, kötve	2 frt 60 kr.
* Čsokonai Vitéz Mihály. Irta <i>Haraszti Gyula</i> . 1 frt 60 kr, kötve	2 frt 20 kr.
* Kölcsey Ferenc élete. Irta <i>Vajda Viktor</i> . (előbb 2 frt 50 kr.)	2 frt — kr.
* Dugonics András. Irodalomtörténeti tanulmány. Irta <i>Endrődi Sándor</i>	1 frt 20 kr.
Uj magyar Athenás Ujabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajz-gyűjteménye. Gyűjtik <i>Sz. Kiss Károly, Kálmán Farkas</i> és mások. 1—4. füzet. Egy-egy	— frt 50 kr.
* Gaal József élete és munkái. Irta Dr. <i>Badics Ferenc</i> .	1 frt — kr.
A magyar doctrinairak (Csengery, Eötvös, Kemény, Szalay, Trefort.) Irta <i>Bekics Gusztáv</i> .	1 frt 20 kr.
Irodalmunk története 1711—1772. Irta Dr. <i>Szinnyei József</i> .	1 frt 20 kr.
Petőfi költészetének nemzeti idomairól. Irta <i>Erődi Dániel</i> .	— frt 60 kr.
Kisfaludy Károly Irénije. Irta <i>Peterdi Prém József</i> .	1 frt — kr.
* A két Kisfaludy. Irta <i>Szana Tamás</i> 1 frt 50 kr, kötve	2 frt 40 kr.
* Költészetünk új népies iránya. Irta <i>Haraszti Gyula</i> .	— frt 60 kr.
Uránia, Kármán és Pajor. Irta <i>Bodnár Zeigmond</i> .	— frt 50 kr.
A lyrai álláspont és Arany János. Irta <i>Tóth Sándor</i>	1 frt — kr.
Petrarca és Kisfaludy Sándor. Irta <i>Rényi Rezső</i>	— frt 80 kr.
A kuruevillág énekei. Tanulmány. Irta <i>Ferenczi Zoltán</i> .	— frt 60 kr.
* Shakespeare jellemképei. Irta <i>Brankovics György</i> . 2 kötet	2 frt 40 kr.
* Figyelő. Szépirodalmi és kritikai hetilap. Szerkeszti <i>Szana Tamás</i> 1871—76. év évfolyam. Egy-egy 8 frt helyett	5 frt — kr.
A regényírás története rövid vázlatban. Irta <i>K. Sáfrány Péter</i> .	— frt 50 kr.
* Nagy szellemek (Leopardi, Poe, Burns, Tegner, Heine, Lenau). Irta <i>Szana Tamás</i> 1 frt 50 kr, kötve	2 frt 20 kr.
* Régi magyar énekek. Kiadja <i>Somogyi Antal</i> . 2 füzet	1 frt 20 kr.
* Czuczor Gergely élete és költészete. Irta <i>Bayer Ferenc</i> .	— frt 20 kr.
* Tompai Mihály költészete. Irta <i>Kerégyártó Elek</i> .	— frt 60 kr.
* Mikes Kelemen élete és művei Irta <i>Abafi Lajos</i> .	— frt 60 kr.
Az elegiáról. Irta <i>Aigner Lajos</i> . 1 frt, kötve	2 frt — kr.
A magyar népdalról. Irta <i>Aigner Lajos</i> .	— frt 60 kr.
Bayer Ferenc. Bacsányi János	1 frt 50 kr.
Oláh Béla. Baróti Szabó Dávid	— frt 50 kr.

=== A ki az itt felsorolt és *gal jelölt művek közül egyszerre 30 frtért megrendel, a bolti árnak csak 2/3-át, 20 frtért csak 3/4-ét fizeti. Egyes művek csak a kitett áron kaphatók. ===

AIGNER LAJOS kiadványai.

≡ Részletfizetés mellett megszerezhető. ≡

NEMZETI KÖNYVTÁR.

MAGYAR IRÓK NÉPSZERŰ KIADÁSA.

Szerkeszti **ABAFI LAJOS.**

E diszes kiállítású s magyarázó jegyzetekkel és életrajzokkal ellátott vállalatból megjelentek eddigéig:

Kazinczy Ferenc. Pályám emlékezete.	1	frt 50 kr.
— összes költeményei. 2 kötet.	2	frt 40 kr.
✓ Erdélyi levelek.	1	frt 80 kr.
✓ Magyar Pantheon. Életrajzok. . . . . (sajtó alatt)		
Mikes Kelemen: Mulatságos napok.	1	frt 20 kr.
— Törökországi Levelei.	1	frt 80 kr.
Kármán József művei. 3 kötet.	2	frt 80 kr.
Vitkovics Mihály művei. 2 kötet.	2	frt 80 kr.
Zrinyi Miklós Szigeti veszedelem.	1	frt 20 kr.
Dayka Gábor költeményei.	1	frt — kr.
Csokonai Mihály művei. Bevezető kötet.	1	frt 60 kr.
Dugonics András: Bátori Mária.	1	frt 40 kr.
Katona József összes művei. 3 kötet.	4	frt 20 kr.
Sárosy Gyula: Arany trombita és hazafias költemények.	1	frt 40 kr.
— Vegyes költeményei.	1	frt 40 kr.
— Színművei.	1	frt 40 kr.
Vajda János összes költeményei. 2 kötet.	3	frt — kr.
Gaal József: Szirmay Ilona. Történeti regény.	2	frt — kr.
— Alföldi képek és humoros rajzok.	2	frt — kr.
— Történeti beszédek.	2	frt — kr.
Böthy László: Goldbach & Comp. Regény.	1	frt 40 kr.
Vahot Imre emlékiratai és Petöfi Sándor emlékezete.	2	frt — kr.
Balogh Zoltán költeményei.	1	frt 40 kr.
— színművei.	1	frt 40 kr.
— Alpári. Verses regény. Függelék: prózák.	1	frt 40 kr.
Szemere Miklós összes művei. 3 kötet.	4	frt 80 kr.
Czakó Zsigmond összes művei. 2 kötet.	4	frt — kr.

≡ Minden kötet külön kötve is kapható, a bekötést (barna vászonban, piros metszéssel) 60 krral számítva. ≡

E gyűjtemény egyszerre megrendelve, havi részletfizetésre is kapható, olyformán, hogy a megrendelésnél fűzött példányra előre fizetendő 7 frt, havonként pedig 4 frt; kötött példányra előre fizetendő 10 frt, és havonként 5 frt; azaz: 7 frt, illetőleg 10 frt lefizetése s kötelező nyilatkozat beküldése mellett azonnal szállítjuk az összes megjelent köteteket.

E 36 kötetre terjedő csinos könyvtárt tárcacikkekben behatóan ismertették a **Pesti Napló**, **Egyetértés**, **Fővárosi Lapok**, **Pesti Hírlap**, **Pester Lloyd** stb., kiemelve annak nagy fontosságát. A „Pesti Napló“ pl. hangszólóván, a vállalat nagy irodalmi, sőt nemzeti jelentőségét így folytatja: „olcsósága, díszes kiállítása és a felvett írók nagy neve egyaránt utat nyíthat neki a művelt magyar közönség minden rétegébe. Gazdag és becses olvasmányt találhat benne minden művelt ember, a ki a nemzeti irodalom multja és a magyarság szellemi fejlődése iránt érzékkel viseltetik.

Hasonlólag nyilatkozott a többi. A „Pesti Hírlap“ p. o. azzal végzi, hogy a „Nemzeti Könyvtárnak“ egyetlen magyar családban sem volna szabad hiányoznia.

